

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2915
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1872

TÜRK SOSYOLOGLARI

Yazarlar

Prof.Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU (Ünite 1, 3)
Yrd.Doç.Dr. Nuray KARACA, Prof.Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN (Ünite 2)
Dr. Fabri ATASOY (Ünite 4)
Doç.Dr. Yıldız AKPOLAT (Ünite 5)
Yrd.Doç.Dr. Nuray KARACA (Ünite 6)
Doç.Dr. Serdar SAĞLAM (Ünite 7)
Yrd.Doç.Dr. Gökban KÖKTÜRK, Yrd.Doç.Dr. Şeref ULUOCAK (Ünite 8)

Editör

Prof.Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2013 by Anadolu University

All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Genel Koordinatör Yardımcısı

Arş.Gör.Dr. İrem Erdem Aydın

Öğretim Tasarımcısı

Yrd.Doç.Dr. Alper Altunay

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tüfrik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Öğr.Gör. Nilgün Salur

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör. Betül Hacıköylü

Dil Yazım Danışmanı

Okt. Meral Aşkar

Kitap Koordinasyon Birimi

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tüfrik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Türk Sosyologları

ISBN

978-975-06-1578-8

1. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 18.000 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Ocak 2013

İçindekiler

Önsöz vii

Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin.....	2
ZİYA GÖKALP.....	3
Ziya Gökalp'in Hayatı.....	3
Görüşlerinin Biçimlenişi ve Sosyoloji Anlayışı.....	3
Milliyetçilik Anlayışı.....	6
Kültür-Uygarlık Ayrımı.....	7
Halkçılık Anlayışı.....	7
Dil ve Edebiyat Konusundaki Görüşleri.....	8
Din Sosyolojisi Üzerine Düşünceleri.....	9
Eğitim Sosyolojisi.....	10
Ekonomi Sosyolojisi.....	10
Batılılaşma Açısından Eski Türklerin Önemi ve Kadın Hakları.....	11
Türk Sosyolojisine Katkıları.....	11
PRENS SABAHATTİN'İN SOSYOLOJİK GÖRÜŞLERİ.....	12
Hayatı.....	12
Science Sociale Ekolü.....	12
Toplumsal Değişme Anlayışı.....	13
Ademimerkeziyetçi Yönetim Anlayışı.....	14
Eğitim Konusundaki Görüşleri.....	14
Ekonomik Konulara İlişkin Görüşleri.....	15
Din Sosyolojisi Üzerine Görüşleri.....	16
Türk Sosyolojisine Katkıları.....	17
Özet.....	18
Kendimizi Sınayalım.....	19
Okuma Parçası.....	20
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı.....	20
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı.....	21
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar.....	21

1. ÜNİTE

Mehmet İzzet ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu.....	22
MEHMET İZZET.....	23
Mehmet İzzet'in Hayatı (1891-1930).....	23
Mehmet İzzet'in Düşünce Yapısı.....	24
Milliyet Kuramı ve Millî Hayat.....	25
Millet ve Devlet Ayrımı.....	25
Sosyoloji.....	27
Cemiyet.....	27
ZİYAEDDİN FAHRİ FINDIKOĞLU.....	28
Sosyolojinin Konusu.....	29
Sosyolojinin Metodu.....	30
Determinizm ve Hürriyetçilik.....	30
Tarihî Metot.....	30
Bütüncü Görüş.....	30
Türkiye'de Kültürel Hayat ve Aydınlar.....	31
Sosyal Değerleri Birbirinden Ayırma.....	31
Aydın-Toplum Etkileşimi.....	32
Kültürde Ademimerkeziyet'in Sağlanması.....	32
Batı Medeniyetinin Bilimsel ve Felsefi Ortamını Bir Bütün Olarak Yaratmaya Çalışmak.....	32

2. ÜNİTE

Devletin Kültürel Hayatta Rol Alması	33
Türkiye’de Eğitim	34
Üniversiteler.....	34
Üniversite Özerkliği	34
Üniversitelerin Birbirleriyle, Toplum ve Çevre İle İlişkileri.....	34
Yükseköğretimde Verimlilik ve Nitelik Konusu.....	34
Eğitim ve Öğretimde Temel İlkeler	35
Özet.....	37
Kendimizi Sınayalım.....	39
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	40
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	40
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	42

3. ÜNİTE

Mehmet Ali Şevki Sevündük ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu.....44

MEHMET ALİ ŞEVKİ SEVÜNDÜK	45
Hayatı	45
Görüşlerinin Biçimlenişi ve Sosyoloji Anlayışı	46
Köy Sosyolojisi	47
Eğitim Sosyolojisi.....	47
Aile Sosyolojisi.....	48
Osmanlı Tarihini Açıklama Çabaları	49
İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU	50
Hayatı	50
Görüşlerinin Biçimlenişi ve Sosyoloji Anlayışı	51
Din Sosyolojisi	52
Din, Dil, Millet, Milliyetçilik, Batıcılık, Kültür-Uygarlık ve Faşizm	53
Eğitim Sosyolojisi.....	56
Kalkınma Anlayışı.....	57
Sanat Sosyolojisi	58
Özet.....	60
Kendimizi Sınayalım.....	62
Okuma Parçası	63
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	63
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	64
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	65

4. ÜNİTE

Hilmi Ziya Ülken ve Niyazi Berkes..... 66

HİLMİ ZİYA ÜLKEN	67
Hilmi Ziya Ülken (1901-1974).....	67
Hilmi Ziya Ülken’in Eserleri	67
Türkiye’de Sosyoloji ve Meşrutiyet Fikir Akımları	68
Ülken’e Göre Sosyolojinin Konusu	69
Ülken’e Göre Sosyolojide Yöntem Tartışması	71
Ülken’e Göre Toplum Nedir?	72
Ülken’in Anadoluculuk Görüşü.....	73
NİYAZİ BERKES	75
Niyazi Berkes’in (1908-1988) Hayatı	75
Niyazi Berkes’in Eserleri	75
Niyazi Berkes’te Çağdaşlaşma	76
Niyazi Berkes’te Laiklik ve Sekularizm Kavramları.....	77
İlerlemenin Anahtarı Sekülerleşme ve Çağdaşlaşma	78
Türk Toplumunda Batıcılık ve Çağdaşlaşma	79
Atatürk Devrimleri ve Türk Ulusculuğu	81

Özet	83
Kendimizi Sınayalım	84
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	85
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	85
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	86

Behice Boran ve İbrahim Yasa..... 88

5. ÜNİTE

BEHİCE BORAN	89
Behice Boran'ın Hayatı	90
Toplumsal Tabakalaşma Çalışması	91
Toplumsal Yapı Çalışması	92
Şehir Çalışmaları	95
Edebiyat Sosyolojisi	95
İBRAHİM YASA	97
İbrahim Yasa'nın Hayatı	97
Toplumsal Yapı ve Değişme Çalışmaları	97
Aile Yapısı Üzerine Çalışmaları	103
Özet	105
Kendimizi Sınayalım	106
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	107
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	107
Yararlanılan Başvurulabilecek Kaynaklar	108

Mübeccel Kıray ve Cahit Tanyol..... 110

6. ÜNİTE

MÜBECCEL KIRAY	111
Mübeccel Kıray'ın Hayatı	111
Toplumsal Yapı Analizleri İçin Bir Çerçeve	112
Toplumsal Değişme ve Türkiye	113
Kentleşme	115
Toplumsal Yapı Çalışmaları	115
CAHİT TANYOL	118
Cahit Tanyol'un Hayatı	119
Din Olgusu ve İslamiyet Öncesi	119
Türklerin Evrensel Devlet Anlayışı	121
Türk Devlet Felsefesinin Batıdan Farkı	122
Kültür	123
Sosyal Ahlak Laik Ahlak	123
Vatandaşlık Kavramı ve Laik Ahlak Eğitimi	125
Özet	126
Kendimizi Sınayalım	128
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	129
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	129
Yararlanılan Kaynaklar	130

Mümtaz Turhan ve Cemil Meriç..... 132

7. ÜNİTE

MÜMTAZ TURHAN	133
Mümtaz Turhan'ın Hayatı	133
Mümtaz Turhan'ın Bilimsel Yaklaşımları ve Sosyolojiye Katkıları	134
Kültür Değişmeleri	134
Garplılışmanın (Batılılaşmanın) Neresindeyiz?	136
İlk Eğitim ve Batılılaşma	137
Batılılaşma Hareketi ve Millî Eğitim	138
Türkiye'nin Kalkınmasında Köyün Yeri ve Rolü	138
Toprak Reformu ve Köy Kalkınması	139

Halk Eğitimi ve Millî Eğitim.....	139
Üniversite Problemi.....	139
Atatürk İlkeleri ve Kalkınma	140
Millî Kültür ve Halkçılık.....	140
Mümtaz Turhan'a Göre Türkiye'de Bilim	140
CEMİL MERİÇ	141
Cemil Meriç'in Hayatı.....	141
Cemil Meriç'e Göre Sosyoloji	143
Bilgi Sosyolojisi.....	144
Cemil Meriç'e Göre Türkiye'de Sosyoloji	145
Cemil Meriç'in Üzerinde Durduğu Temel Kavramlardan Biri: İdeoloji	145
Sosyolojinin ve Tarihin Kâşifi: İbn Haldun	146
İbn Haldun'un Çağdaş Toplumsal Bilimin Kurucusu Olarak Gördüğü Machiavelli.....	146
Saint Simon İlk Sosyolog İlk Sosyalist	147
Cemil Meriç'e Göre Karl Marks ve Max Weber	148
Cemil Meriç'in Toplumsal Sınıflar Hakkındaki Yaklaşımı	148
Özet	150
Kendimizi Sınayalım	151
Okuma Parçası 1	152
Okuma Parçası 2	152
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	153
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	153
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	154

8. ÜNİTE

Baykan Sezer ve Şerif Mardin	156
BAYKAN SEZER	157
Türk Sosyolojisinin Ana Başlıkları.....	158
Köy Sorunu.....	158
Kalkınma Sorunu.....	159
Sosyolojide Yöntem Tartışmaları.....	160
Tarihte Doğu-Batı Çatışması	161
Türk Sosyolojisinin Sorunları ve Çözüm Önerileri.....	162
ŞERİF MARDİN	164
Hayatı	165
Sosyal Bilim Anlayışının Genel Özellikleri	166
Çalışma Alanlarının Genel Çerçevesi	166
Temel Kavramları ve Sorun Alanları	166
Toplumsal Yapı- Kültür İlişkisi ve "Toplum Haritaları"	167
İdeoloji.....	168
Kitle Toplumu ve İletişim	168
Sivil Toplum	168
Merkez-Çevre Modeli	169
Türk Modernleşmesi: Ulus Devlet-Kemalizm-Din	169
Özet	172
Kendimizi Sınayalım	174
Yaşamın İçinden	175
Okuma Parçası	175
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	176
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	176
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	177

Önsöz

Türk Sosyologları kitabının hazırlanış amacı sosyolojik düşünceye katkıda bulunan Türk sosyologlarının eserlerini, kuramlarını ve bağlı oldukları ekolleri değerlendirmektir. Geçen yüzyılın başında bir bilim dalı olarak üniversitede yerini alan sosyolojinin Türkiye'deki temsilcileri çoğunlukla akademik unvan taşıyan kişiler olmuştur. Başlangıçta Kıta Avrupasından gelen etkilerle biçimlenen Türkiye Sosyolojisinin, zamanla Anglosakson bilim dünyasının etki alanına girdiğini, sosyologlarımızın eser verdiğini ve alan çalışmalarına katkıda bulduklarını görüyoruz. Türkiye'nin çok partili hayata geçişiyle birlikte düşünce dünyamızda çeşitlenmenin tam manasıyla olmasa bile arttığını ve bunun sosyolojik araştırmalara yansıdığını, zamanla Türkiye'ye özgü kuramların ve çalışmaların kaleme alınmaya başladığını rahatlıkla söyleyebiliriz. İşte siz öğrenciler, bu kitapta ön plana çıkardığımız Türk Sosyologlarının kimliklerini, eserlerini ve dolayısıyla Türkiye Sosyolojisine yaptıkları katkıları değerli akademisyenlerimizin yazdıkları metinlerden okuyacaksınız.

Elinizdeki kitap sekiz üniteden oluşmuştur. Her ünitenin sonunda özet, sıra sizde ve kendimizi sınavalım bölümleri okuduğunuz metinleri daha iyi anlamaya ve sınavlara hazırlanmaya yardımcı olacak biçimde hazırlanmıştır. Bibliyografya ve yararlanılan kaynaklar kısmında sosyologlarımızın önemli eser ve makalelerinin künyesi verilerek, sizlerin bu eserlere ulaşması teşvik edilmiştir.

Türk Sosyologları kitabındaki ünitelerin yazılmasına katkıda bulunan Prof.Dr. Bayram Kaçmazoğlu'na, Prof.Dr. Nevin Güngör Ergan'a, Doç.Dr. Yıldız Akpolat'a, Doç.Dr. Serdar Sağlam'a, Yrd.Doç.Dr. Nuray Karaca'ya, Yrd.Doç.Dr. Gökhan Köktürk'e, Yrd.Doç.Dr. Şeref Uluocak'a, Arş.Gör. Aslıhan Selcen Bingöl'e ve Arş.Gör. Erhan Akarçay'a; ayrıca kitabın tasarımına katkılarından dolayı Yrd.Doç.Dr. Alper Altunay ve basım işlerinde çalışan A.Ö.F. Dizgi Birimine emeklerinden dolayı teşekkür ederim.

Editör

Prof.Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR

TÜRK SOSYOLOGLARI

Amaçlarımız

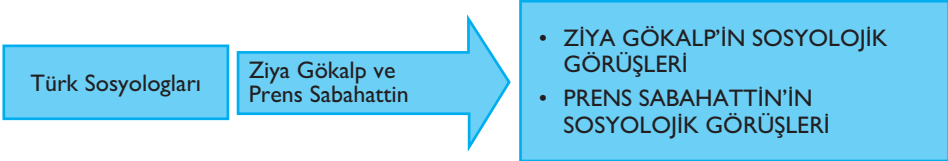
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Ziya Gökalp'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilecek,
- Prens Sabahattin'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Türk sosyolojisi
- Sosyolojizm ve Science Sociale Ekolleri
- Milliyetçilik
- Halkçılık
- Kültür
- Uygarlık
- Bireyci ve Kamucu Toplum

İçindekiler

Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin

ZIYA GÖKALP

Ziya Gökalp'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Ziya Gökalp'in Hayatı

Ziya Gökalp 23 Mart 1876 yılında Diyarbakır'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Diyarbakır'da tamamladı. Yüksek öğrenim için İstanbul'daki Baytar Mektebi'ne 1896 yılında kayıt yaptırdı. Ancak bu okuldan mezun olmadan ayrılmak zorunda kaldı. 1900-1909 yılları arasında Diyarbakır'da yaşadı ve kendisini sosyal bilimler alanında yetiştirdi. 1909'da Selanik'te yapılan İttihat ve Terakki Partisi Kongresi'ne Doğu illerini temsilen katıldı. Selanik'te başladığı parti ve sosyoloji çalışmalarını 1912'den itibaren İstanbul'da sürdürdü. Bu sırada milletvekili oldu. 1914 yılında Sosyoloji Kürsüsü'nü kurarak üniversitede "İçtimaiyat" dersleri vermeye başladı. 1919'da tutuklanarak Malta'ya gönderildi. Malta dönüşü Ankara yönetimine katıldı ve 1923'te yeniden milletvekili oldu. Türk sosyolojisinin Kurucusu Ziya Gökalp 25 Ekim 1924'te İstanbul'da öldü.

Görüşlerinin Biçimlenişi ve Sosyoloji Anlayışı

Ziya Gökalp ilk düşünsel etkileri ve sosyolojik görüşlerinin alt yapısını babası Tevfik Bey, amcası Hasip Bey, fen bilgisi hocası Yorgi Bey ve daha sonra tanıştığı Naim Bey'den almıştır. Babası Tevfik Bey, Batı tarzı bir eğitim almasını sağlayarak onun Batılı liberal görüşlerle vatanseverlik ve dini inançları uzlaştırmasında; amcası Hasip Bey, Arapça ve Farsça öğrenerek İslam felsefesi, İslam hukuku ve Doğu düşüncesiyle tanışmasında; Dr. Yorgi Bey, bir toplumda reform yapmadan, rejim değişikliğine gitmeden yapılanların kalıcı olması için o toplumun en iyi şekilde incelenmesi ve tanınması için bilgi sahibi olmanın gerekliliği konusunda (Heyd, 1980: 16); Naim Bey de hangi ilkelerin, görüşlerin bir milleti uygarlığa götürebile-

Resim 1.1

Ziya Gökalp

Türkiye'de ilk sosyoloji bölümünü 1914 yılında Ziya Gökalp kurmuştur.

Ziya Gökalp, Türkiye'de milliyetçi, toplumcu, dayanışmacı ve modern bir toplum oluşturma doğrultusunda sosyolojiden yararlanmıştır.

ceğinin araştırılarak millete telkin edilmesinin gerekliliği, açık bir program dahilinde elde edilen kazanımların ve meşrutiyet değerlerinin halk desteği sağlanarak korunması gerektiği noktasında Gökalp'in görüşlerinin oluşmasında, onun sosyolojiye, milliyetçi Doğu ve Batı düşüncesini birlikte değerlendirme anlayışına yönelmesine yol açmışlardır (Gökalp, 1982: 96-107). Doğu ile Batı arasında sentez yapmak, Batıcılışırken Doğu kültürünü de tanımak, mevcut toplumun özelliklerini ortaya çıkarmak; toplumsal yapının özellikleri, o özelliklerle uyumlu bir devrim yapılmasını, meşrutiyet fikrini benimseyecek ve savunacak çevrelerin oluşturulması gibi açılımlar sunan bu dört kişi, Ziya Gökalp'in düşünce dünyasının bütününe etkilemiştir (Kaçmazoğlu, 2003: 30).

Ziya Gökalp Diyarbakır ve Selanik'te bulunduğu yıllarda pek çok Avrupalı sosyolog, felsefeci ve düşünürü okumasına karşın, Fransız sosyologu Emile Durkheim'in görüşlerinin etkisinde kalmış ve onun görüşlerini Türkiye'ye aktararak temsilciliğini yapmıştır.

Fransız düşüncesinin Türkiye'ye etkisi Ziya Gökalp ile birlikte ve yeni bir olay değildir. Genç Osmanlılar ve İttihatçılar yıllar boyu genellikle Fransız düşüncesinin ve pozitivistimin etkisini taşımışlardır. Avrupa'da egemen olan sosyoloji ekolleri de ağırlıklı olarak Fransız kaynaklı olmuştur. Fransız devrimden sonra Batı'da oluşan modern ve kentli toplumun sorunlarını çözmek üzere 19. yüzyılda sosyoloji bilimi olarak ortaya çıkmıştır. Sorunların düzen içerisinde, ilerlemeci bir anlayışla çözülmesi öngörülmektedir. Bu ihtiyaç karşılık üzere sosyoloji oluşturulmuştur. Osmanlı toplumu da yoğun sorunlarla boğuşmaktadır. Batılı toplumların sorunlarını çözmek üzere kurulan sosyoloji Osmanlı toplumunun sorunlarına da çözüm üretmek ve devletin tercih ettiği Batılılaşma siyasetini savunmak üzere Türkiye'ye aktarılır. Türkiye'ye aktarılan sosyoloji Batı'da olduğu gibi düzen içerisinde ve ilerlemeci bir anlayışla, yani Avrupa'daki eğilimleri temsil edecek ekoller şeklinde olmalıdır. Bu konuda en uygun ekol de Fransa'da A. Comte - E. Durkheim önderliğinde geliştirilen Sosyolojizm ekolüdür. Ziya Gökalp de Türkiye'ye Sosyolojizm ekolüne dayalı bir sosyoloji anlayışı, yani E. Durkheim'in sosyoloji görüşlerini aktarır; toplumu, devlet kurumlarını bu görüşleri rehber alarak şekillendirmeye çalışır. Sosyolojizm ekolü doğrultusunda bir bilim anlayışı oluşturur ve bu anlayışı başta sosyoloji olmak üzere diğer bilim alanları ve devlet kurumlarında yaygınlaştırır.

Sosyolojiyi bir bilim haline getiren Fransız sosyologu E. Durkheim'in görüşlerini zaman zaman aynen tercüme eden, zaman zaman da Türkiye'nin koşullarına uyarlayarak yeniden yorumlayan Ziya Gökalp, Türkiye'de sosyolojinin kurucusudur. Gökalp, ülkemizde, 1914 yılında, E. Durkheim'in sosyoloji görüşlerini, eğitimde esas alan bir sosyoloji kürsüsü kurmuş ve bu kürsü aracılığı ile Sosyolojizm ekolüne dayalı görüşler ülkenin egemen anlayışı, resmi görüşü haline getirilmiştir.

Pozitivist ve determinist bir anlayış üzerine kurgulanmış olan Sosyolojizm ekolünde toplumun birey üzerinde mutlak bir egemenliği vardır. Toplumun yaptığı her şey doğrudur. Toplum mutlaklaştırır, ona yarı tanrısal bir kutsallık yükleyen Sosyolojizm ekolü; sosyal dayanışma, toplumsal bilinç ve iş bölümü gibi kavramlarla bireyi toplum karşısında etkisiz bir konuma taşımaktadır. Sosyolojizm ekolünün Türkiye'deki temsilcisi olarak Ziya Gökalp de bu görüşlere aynen katılır; çok nedeni açıklamalara izin veren determinist ve pozitivist bir sosyoloji anlayışı ortaya koyar. Ziya Gökalp; toplumcu, dayanışmacı, ilerlemeci, milliyetçi, Batıcı ve laik bir sosyologtur. Bu özellikleri ile Batı tipi bir toplum modeli oluşturmaya çalışır.

Ziya Gökalp'e göre toplumlar aşiret, kavim, ümmet aşamalarından geçtikten sonra millet aşamasına gelmişlerdir. Ziya Gökalp'e göre bir toplumsal aşamadan

bir üst toplumsal aşamaya birdenbire geçilemez. Toplumlar bir aşamadan bir başka aşamaya geçerken bazı ara aşamalarda yaşarlar. Ziya Gökalp bir başka sınıflamasında insanlığın vahşilik ve göçebelik aşamalarından uygarlık aşamasına geçtiğini bildirir.

Ziya Gökalp sosyolojiyi evrensel ve milli sosyoloji olmak üzere iki kısma ayırır. Evrensel sosyoloji, pozitivist anlayış doğrultusunda, toplumların yapısını, işleyişini ortaya çıkaracak, toplumların ilerlemesinde etkili olan genel geçer yasalara ulaşmayı amaçlar. Ulusal sosyolojinin amacı ise evrensel sosyoloji doğrultusunda, bu sefer, ulusların ortak özelliklerini, aynı uygarlık grubuna dahil olan kurumlar arasındaki gizli ve açık farklılıkları, aynı kökenden gelen ulusların ortak geleceğe ne oranda uydukları, bir ulus içerisinde yer alan grupların uygarlık ve kültür düzeyleri, Türk toplumunun kimliği ve temel özellikleri üzerinde durur. Türk toplumunun ulaşmak istediği hedefler doğrultusunda, yeni kimlik ve toplumsal ilerleme doğrultusunda çalışır.

Ziya Gökalp sosyolojinin üniversitede ve devlet kurumlarında yerleşmesi için yaşamı boyunca çabalamış, diğer sosyal bilimlerin gelişmesinde de öncülük yapmıştır.

Kaçmazoğlu, H. B. (2003). Türk Sosyoloji Tarihi II: II. Meşrutiyetten Cumhuriyete, Ankara: Anı Yayınları.

K İ T A P

Ziya Gökalp Batıcılık, İslamcılık ve ulusçuluk görüşlerini sentezleyen ilk sosyologtur. “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” ve “Türkçülüğün Esasları” onun en bilinen eserleridir. Ziya Gökalp toplumsal karşıtlıklar üzerinden görüşlerini sentezler. Bu karşıt kavramlar arasında kültür-uygarlık, birey-toplum, halk-seçkin en bilinen ayrımlardır. Bu karşıt kavramlar birbirini yok saymaz, birbirini tanımlamak için kullanılır ve birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Biri olmadan diğeri de olmaz.

Gökalp'e göre Türk ulusu Ural-Altay ailesine, İslam inandaş topluluğuna, Avrupa uluslararası birliğine bağlı bir toplumdur. Batı uygarlığına girmekle Türklüğümüzden ve dinimizden bir şey kaybetmeyeceğiz. Batı uygarlığının bir parçası olduğumuzda da en kutsal din Müslümanlık, en güzel dil Türkçe olarak kalacaktır. Amaç, Türkleşen, Müslümanlığını sürdüren ve Avrupalılaştan çağdaş bir Türk-İslam toplumu oluşturmaktır.

Gökalp'e göre bireysel ve toplumsal değişimin bilimsel temelleri sosyolojinin rehberliğinde gerçekleştirilecektir. Ulusların düzen ve ilerleme açısından hangi yasalara tabi olduğu konusu sosyolojinin alanına girmektedir. Türkler de aşiret, kavim, ümmet aşamalarından sonra şimdi millet aşamasına geçmektedir. Sosyolojinin yol göstericiliği olmadan toplumsal ve bireysel anlamda kimlik değiştirmek ve ulusal bir devlet kurmak mümkün değildir.

Gökalp, Z. (1976). Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak ve Doğru Yol, İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları.

K İ T A P

Gökalp, Z. (1978). Türkçülüğün Esasları, İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları.

K İ T A P

Resim 1.2

Milliyetçilik Anlayışı

Ziya Gökalp sosyoloji aracılığı ile Batıcı ve milliyetçi değerlerle biçimlenmiş bir toplum oluşturmayı amaçlar. Buna göre toplumların evrimsel ilerleme aşamasının son basamağı ulusal toplum ve devlet aşamasıdır. O nedenle tüm kurumlarının milliyetçi özelliklere sahip olduğu bir devlet oluşturmak gerekmektedir.

Ortak duygular, ülküler, sınırlar etrafında toplanan belirli bir toplum, bir ulusu oluşturur. Ulusal bir ülkü oluşturulmadan ve sınırlar belirlenmeden bilinçli bir millet olunamaz. Anadolu'da yaşayan, üst kimlik olarak kültürel açıdan Türklüğü ve Müslümanlığı benimseyen herkes, Türkiyecilik bağı ile bu ülkeye bağlıdır.

Gökalp'e göre, kültürü bir toplumdaki din, dil, ahlak, hukuk, siyaset, sanat, ekonomi, eğitim gibi kurumların toplamı olarak tanımlamak gerekir. Millet de bir kültür zümresidir. Kültürün en belirgin bileşenleri dil ve dindir. Gökalp'e göre dil ve din Türk ulusunun ayrılmaz parçalarıdır.

Gökalp bir kültür milliyetçisidir ve asla ırkçı değildir. O, ırk ve ırkçılığı bilimsel tezler kullanarak reddeden nadir sosyal bilimcilerden biridir. Buna göre, ırkın mevcut olabilmesi için kazanılmış niteliklerin atalardan çocuklara kalıtım yolu ile geçmesi zorunludur. Göçler, savaşlar ve daha bir çok faktör tarih öncesinde insanların birbirine karışmalarını sağlayarak, saf ırk sorununu toptan çözmüştür. Tarih öncesinde saf ırkın kalmadığı dünyamızda, tarih içerisinde saf ırk aramak ve bulmak olanak dışıdır. Kişilerde toplumsal niteliklerinin şekillenmesinde soyun hiç bir etkisi yoktur. Sosyal özellikler, organik mirasla değil, eğitimle geçer. Çocuk doğarken toplumsal değildir. Hiçbir toplumsal kurumla ilgisi yoktur. Değer duyguları ile kavramları çocuklar eğitim sürecinde kazanırlar. O nedenle her toplum kendine özgü bir ırk değil, ayrı bir kültür topluluğudur. Irkların ulusal karakter üzerinde hiçbir rolü yoktur. Toplumun temelini eğitimle aktarılan kültür oluşturur. Bazı kavimlerin siyasi ve medeni gelişmelere ulaşması, bazılarının ise bunu elde edememesi, açık bir biçimde şu ya da bu ırktan oluşuna bağlı değildir. Toplumların medeni düzeyleri, coğrafi ve tarihi bir takım nedenlerle ilgilidir. Her bir toplumu diğer toplumlardan ayıran bir karakteri, kendine özgü bir şahsiyeti vardır. Fakat bu kavimsel karakter, bu milli şahsiyet, kalıtım ve ırkın bir sonucu değil, halk arasında kuvvetli bir şekilde yaşayan yaygın kurumların, sözlü geleneklerin, şuursuz oluşmuş ülkülerin bütünü olan milli kültürden kaynaklanır (Kaçmazoğlu, 2003, s. 96.)

İrçılık karşıtı bir milliyetçilik anlayışı geliştiren Gökalp, Türkçülük ülküsünü yakından uzağa, gerçekten ideale doğru; Türkiyecilik, Oğuzculuk ve Turancılık şeklinde sıralar (Gökalp, 1978: 20-23).

Gökalp'e göre millet; soyla, budunla, coğrafya ile, siyasetle ilgili bir topluluk değildir. Millet; dil, din, ahlak ve estetik bakımdan ortak olan, yani ortak duygular taşıyan, aynı eğitimi almış bireylerden oluşan kültürel bir topluluktur. İnsanın kendisini bağlı saymadığı herhangi bir toplum onun ulusu olamaz. Önemli olan bir insanın hangi kanı taşıdığı, hangi ırka mensup olduğu değil, hangi kültüre bağlı olduğudur. Bir insan hangi eğitim sürecinden geçmişse, kendisini hangi ulusa bağlı hissediyorsa ve hangi ulusun ülküsünü taşıyorsa o millete mensuptur.

Kültür-Uygarlık Ayrımı

Ziya Gökalp'in Türk sosyolojisine kazandırdığı önemli görüşlerden biri de kültür-uygarlık ayrımıdır. Ziya Gökalp kültür-uygarlık ayrımı Batılı sosyologların gelişmiş-gelişmemiş, az gelişmiş, Doğu-Batı toplum ayrımlarına karşılık ürettiği bir açıklama biçimidir. Kültür Doğu'da, uygarlık Batı'dadır. Biz de kültürümüzü koruyarak Batıdan uygarlık alarak yeni bir sentezle Batı tipi bir toplum oluşturacağız ve geri kalmışlıktan kurtulacağız.

Kültür ulusal, uygarlık uluslararasıdır. Kültür; çevreye, yerele; uygarlık merkeze aittir. Hisler, değerler, ülküler, gelenekler, töreler, güzel sanatlar, ahlak, sözlü ve yazılı edebiyat, dil, din, hukuk, iktisat ulusun kültürünü oluşturur. Kültürel değerler orijinalliği, sadeliği, doğallığı, derinliği ifade eder ve toplum şuuru altında gelişir. Kültür subjektiftir. Akıl, bilim, bilgi, yöntem ve teknoloji ise uygarlığın bileşenleridir. Uygarlığa ait değerler, bilinçli olarak doğar, gelişir. Uygarlık objektiftir. Uygarlık aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan birçok ulusun toplumsal yaşayışının ortak toplamıdır. Özel nitelik taşıyan unsurlar kültüre, nesnel nitelik taşıyan unsurlar uygarlığa aittir. Sanayileşmiş Batılı toplumlar uygarlık, sanayileşmemiş Batı dışı toplumlar kültürel açıdan zengindir. Bir ulusun uygarlık düzeyi arttıkça, kültür düzeyi zayıflamakta, bozulmaktadır.

Ziya Gökalp, kültürü oluşturan bileşenlerin aynı zamanda uygarlığı oluşturduğunu, kültürle uygarlığın ayrıştırılamayacağı gerçeğini de kabul eder. Akıl, bilgi, yöntem gibi unsurların kültürde olmadığını söylemek mümkün değildir. Diğer yandan, kültürü oluşturan unsurlar birkaç ulusun ortak paydasına dönüşmesi ile uygarlığın bileşenleri olabilir. Gökalp'e göre kültür uygarlığa mal edilmedikçe, ulus tarafından benimsenemez. Yalnız aydın sınıf tarafından kabul edilen uygarlık, ulusun kültür hayatında yabancı ve zararlı bir unsur olarak kalır. Bir ulusun güçlü oluşu, onun kültür ile uygarlığı denge haline getirmesi ile mümkün olur.

Gökalp'e göre kültürün dışarıdan alınmasına gerek yoktur. Buna karşın teknik bilgi dışarıdan alınabilir. Batı düzeyine ulaşmak için Avrupa'dan sadece teknik anlamında uygarlık almak ve onu Türk kültürü ile yeniden şekillendirmek, Türkiye'nin gelişmesini sağlayacak tek yoldur. Uygarlık, insanlığın ortak malı olduğu için kolayca başka bir yerden alınabilir. Oysa kültür dışarıdan alınamaz (Kaçmazoğlu, 2003: 158-166).

Halkçılık Anlayışı

Gökalp sosyolojisinde halkçılık milliyetçiliğin ikiz kardeşi olarak yerini alır. Ziya Gökalp, milliyetçi ve halkçı görüşleri beraber değerlendirmiştir. Halkçılık, halka dayanmaktır. Halk, saflığını koruyan kesimdir. Bilim; ırklar, cinsler, uluslar, kastlar ve sınıflar arasında eşitsizliklerin yapay olduğunu göstermiştir. Bunun için tüm eşitsizliklerin ortadan kaldırılması gerekir. Bunu gerçekleştirecek olan da halkçılık ilkesidir. Halkçılık; ırklar, uluslar, cinsler arasında eşitliği sağlamayı kendisine ilke edinmiştir. İnsanlar dünyaya eşit haklarla gelir. Hiçbir çocuk esir veya serf olarak doğmaz. Bunları daha sonra yapay şekilde edinmiş olur. Daha eşitlikçi, insancıl ve demokratik bir dünya kurulmalıdır. Aydınlar ile halk arasındaki yabancılaşma da yine halkçılık anlayışı ile ortadan kaldırılmalıdır. Halk ve aydın daha iyi bir gelecek adına, aynı hedefler etrafında birleşmelidir. Yine uluslararası arenadaki farklılıklar giderilmeli, eşitlikçi ve özgürlükçü bir dünya kurulmalıdır (Kaçmazoğlu, 2003: 172-174).

Ülkemizde kültür yalnız halkta vardır. O nedenle aydınlar iki amaç doğrultusunda halka doğru gitmek zorundadırlar: Halktan kültür almak ve halka uygarlık götürmek aydının temel görevidir.

Ziya Gökalp'e göre, her toplumun iki uygarlığı vardır: Resmi uygarlık ve halk uygarlığı. Milletın ruhunu halk, bedenini hükümet oluşturur. Hükümet; kabine, meclis, ordu, idare ve vilayet meclislerinden, mektepler gibi işlerin sıkı kurallara bağlandığı teşkilatlardan, divanlardan ibarettir. Halk ise aile, köy, aşiret, cemiyet, sanat kurumları, dinsel ve dilsel cemaatler, siyasi partiler gibi bir takım ocaklardan oluşur (Kaçmazoğlu, 2003: 171-172).

Gökalp'e göre, halk saflığın, bozulmamışlığın simgesidir. Halkın zengin ve keşfedilmeyi bekleyen özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerin ortaya çıkarılarak yararlanılması gerekir. Bu işi yapacak olan da halk bilimidir.

Ziya Gökalp, halkçılık ilkesi çerçevesinde halk ile aydınlar arasındaki yabancılaşmayı giderecek yöntemler önerir. Buna göre, ulusal seçkinler olarak nitelenen aydınlar, yüksek bir eğitim görmüş olmakla halktan ayrılmışlardır. Ancak bu aydınların halka gitmesi gerekmektedir. Ülkemizde kültür yalnız halkta vardır. O nedenle aydınlar iki amaç doğrultusunda halka doğru gitmek zorundadırlar: Halktan kültür almak ve halka uygarlık götürmek aydınının temel görevidir. Uygarlığın anahtarına sahip olan aydınlar, halka Doğu ve Osmanlı uygarlığını değil, Batı uygarlığını götürmelidirler (Gökalp, 1978: 40-45).

"İçtimai halkçılık" Ziya Gökalp'in görüşleri kapsamında dayanışmacılık anlamına gelmektedir. Gökalp'e göre kapitalist toplum ile sosyalist toplum sınıfsal tabana oturarak halkçılığa ters düşmüşlerdir. Burjuva siyaseti işçi ve köylü aleyhine olduğu için, eşitliğe ve özgürlüğe ters düşmektedir. Sosyalizm de halkı sırf işçi ve köylü olarak gördüğünden yine adalet ve insanlık ile bağdaşmaz (Kaçmazoğlu, 2003: 174).

Dil ve Edebiyat Konusundaki Görüşleri

1911'den itibaren dil sorununu ciddiye alan Ziya Gökalp, ulusalcı bir dil ve edebiyat anlayışına sahiptir. Ona göre, dil ulusun temelidir. Sanat, kültür, düşünce, hukuk, din gibi toplumsal bileşenler dil aracılığı ile ifade edilir. Uluslaşma ancak Türk dilini yabancı dillerin etkisinden kurtarmakla gerçekleşebilir. Yeni Türk dili mutlaka sadeleştirilmelidir ki tüm yurttaşların anlayabileceği bir dil haline gelsin. Halkçılık ile dil arasında zorunlu bir etkileşim vardır. O nedenle dili yabancı dillerin işgalinden kurtarmak temel hedeflerden biri olmalıdır. Dilin sadeleştirilmesi ve ulusallaştırılması konusunda, Orta Asya Türk toplumlarını değil, İstanbul'da konuşulan Türk ağzını esas alan Gökalp, İstanbul ağzının milli dil sayılmasının Avrupa uygarlığı içinde bir Türk kültürü yaratmaya çalışan Türk ulusu açısından yararlı olacağını belirtir (Kaçmazoğlu, 2003: 111).

Ziya Gökalp'e göre dil ve din ulusallığın en büyük ve en önemli bileşenleridir. Dil toplulukları aynı zamanda devlet ve yurt kavramlarını da kapsar. Dil, toplumsal yaşamın tabanı, maneviyatın dokusu, kültür ve uygarlığın temelidir. Dilsel bağımsızlık siyasal bağımsızlığın başlangıcıdır. Dilini seven ve ulusal edebiyatını, ulusal dille oluşturmaya çalışan bir toplum kurtuluşa ulaşmış demektir. Bu nedenle Türkçe anlam bakımından çağdaştırılmalı, terim açısından İslamlaştırılmalı, dilbilgisi, söz dizimi, yazım kuralları bakımından Türkçeleştirilmelidir (Gökalp, 1976: 74-91).

Ziya Gökalp, Türk diline giren Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçeden çıkarılmasından yanadır. Ancak Türkçeleşmiş, Türkçenin malı olmuş yabancı kelimelerin dilden çıkarılmasına karşıdır. Ona göre dildeki aşırı sadeleştirme çabaları, Türkçeye arılık, açıklık ve sadelik getirmek yerine, karışıklığa, dilin canlılığının kaybolma-

sına yol açar. Bir dil başka bir dilden kendisinde eş anlamlısı bulunmamak koşulu ile sözcük alabilir. Ancak bir dil, başka bir dilden çekim, türetim kuralları, tamlama kuralları ve ekler alamaz. Bir ulus, hangi uygarlık topluluğunda, hangi uluslar arası birlikte ise onun bütün bilimsel kavramlarını, felsefi görüşlerini, edebiyat imgelerini, şiirsel duygularını anlatacak özel sözcüklere ihtiyacı vardır. Bu tür ihtiyaçlarını da Batı dillerinden karşılayabilir (Kaçmazoğlu, 2003: 111-116; 191-192).

Ziya Gökalp, dil konusunda tasfiyeci, dolayısıyla katı bir öz-Türkçeci değildir. Türk kökenli Orta Asya toplumlarından kelime aktarılmasına bile karşı çıkmaktadır. Onun tüm çabası Türkçeyi her düzeydeki halkın kolayca anlayabileceği ve iletişim kurabileceği bir araç haline getirmektir. Temel amacı, halkla aydın, Türk toplumu ile İslam toplumları arasındaki dilsel uzaklaşmayı durdurmak ve yakınlaştırmaktır.

Gökalp, dil konusunda ileri sürdüğü önerilerini edebiyat konusunda da sürdürmektedir. Buna göre eski edebiyatımız Farsçanın, yeni edebiyatımız Fransızcanın taklidiyle oluşmuş bir edebiyattır. Millî olmayan bu edebiyatları reddetmeliyiz. Bizze daha yakın olan Macar ve Fin edebiyatlarını örnek almalıyız (Kaçmazoğlu, 2003: 113-114).

Din Sosyolojisi Üzerine Düşünceleri

Ziya Gökalp düşünsel yaşamının tüm dönemlerinde, toplumsal bir kurum olarak dine büyük bir önem vermiş ve hiçbir zaman dini geri plana atmamış; dinin toplum üzerindeki etkilerini anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır. O, dinin bir inanç işi olduğunu belirtmekle birlikte, sosyolojik özellikleri ve toplumsal yararları konusunda da araştırılmasının önemini ortaya koyarak dinin bilimsel açıdan araştırılmasının önünü açmıştır (Kaçmazoğlu, 2003: 109).

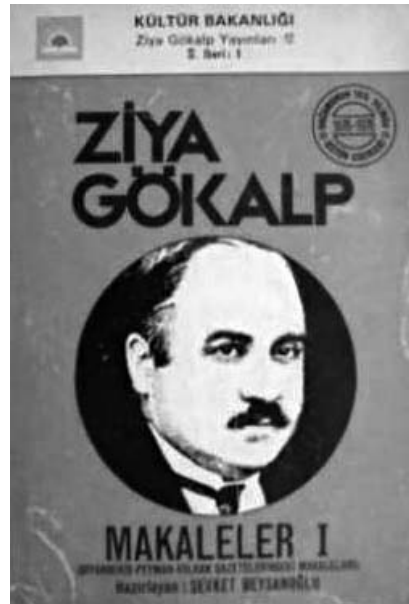
Din, eğitim açısından da yararlı kurumlardan biridir. Dini ayinler, yapıp etmeler bireyin toplumsallaşmasına yardım eder; onu bireycilikten, bencillikten uzaklaştırır, birlik ve beraberliği sağlar. Ekonomi, siyaset, sanat, ahlak gibi temel toplumsal kurumlardan biri olan din; ahlak, sanat, dil gibi toplumun tinsel ihtiyaçlarını karşılar.

İlkel toplumlarda din kurumu diğer tüm kurumların görevini yerine getirdi. Gelişmiş toplumlarda ise din; ekonomi, hukuk, siyaset gibi yalnız kendi alanı ile ilgili işlerle uğraşır. Din kurumunun toplumsal evrimleşme ile geldiği yeri gösteren Gökalp, Osmanlı toplumunda oldukça etkin bir yere sahip olan dinin rolünü sınırlandırmayı, laikleşmenin önünü açmayı denemektedir (Kaçmazoğlu, 2003: 110).

Bireyin ve kişiliğin gelişmesinde önemli bir yere sahip olan din aynı zamanda toplumların kaynaşmasında da etkili bir kurumdur. Din, toplumda bir yandan birleştirici ve kaynaştırıcı diğer yandan sosyal dönüşümü ve değişimi engelleyici özel-

Resim 1.3

Ziya Gökalp'in bir eseri

liklere de sahiptir. Dinin bu olumsuz yanını gidermenin yolu onu reforma tabi tutmak ve millileştirmektir. Bu amaçla, dinsel ibadetlerin dilini Türkçeleştirmek, dinsel mekânları yeniden düzenlemek gerekir. Ona göre din ulusal dile aktarılmalıdır. Dinin ulusal hayat şeklini almadığı ve laikliğin yaşam biçimine dönüşmediği toplumlarda ümmet hayatı devam eder. Oysa din ve devlet işleri mutlaka birbirinden ayrılmalıdır (Kaçmazoğlu, 2003: 110).

Eğitim Sosyolojisi

Ziya Gökalp'e göre, ilkel toplumlardaki eğitim millî olmakla birlikte kısmi; bugünün eğitimi aşırı ölçüde uluslararasıdır. Okullarda millî kültür değil, uluslararası uygarlık verilmektedir. Türkiye'nin bir yanda kozmopolit, diğer yanda mektep ve medreseye dayalı eğitim sistemi, bireylerin ahlak ve özlerini bozmaktadır. Türkiye'de üç tip okul bulunmaktadır: Batı tipi okullar, medreseler ve yabancı okullar. Oysa tek bir eğitim sistemi olmalıdır. Uluslar arası uygarlık karşısında ulusal kültürün güçlendirilmesi gereklidir. Bunun için sosyolojinin yardımı ile millî kültür keşfedilmeli, millî eğitim dönemine geçilmelidir (Gökalp, 1981: 29-37).

Bir toplumun vicdanında yaşayan değer yargılarının toplamı, o toplumun kültürünü oluşturur. Eğitim ise mevcut kültürün o toplum üyelerinin davranışlarına kadar nüfuz ettirilmesidir. Bir toplum bireylerine dilini, ahlakını, sanatını, teknolojisini, bilimini aktarmadığı takdirde yaşayamaz. Toplumun bireyler üzerindeki sosyalleşme işlevine eğitim denir ve bu görev eğitim aracılığı ile yerine getirilir (Kaçmazoğlu, 2003: 115-116).

Yeni bir toplum oluşturulurken eğitime de büyük görevler düşmektedir. Nasıl bir toplum oluşturulacaksa ona uygun bireylerin yetiştirilmesi gereklidir. Önceki dönemin ümmetçi bireyleri yerine yeni dönemde milliyetçi ve Batılı fikirlerle donatılmış bireylere ihtiyaç vardır.

Ziya Gökalp'e göre eğitim, bir toplumda yetişmiş neslin henüz yetişmekte olan nesile fikirlerini ve hislerini vermesidir (Gökalp, 1992: 321). Milliyetçi bir eğitim anlayışını esas alan Gökalp, bireyin kültüre uyumunun eğitim, teknolojiye uyumunun ise öğretimle olduğunu belirtir. Bu bağlamda kültür millî, teknoloji uluslararasıdır (Gökalp, 1981: 29).

Ziya Gökalp, eğitimle ilgili görüşlerini daha çok Batı'ya karşı olduğu 1910'lu yıllarda kaleme aldığı için, Batı'ya yönelik sert eleştirileri içermektedir. Kültür ve uygarlık ayırımına dayalı görüşlerin etkisiyle, ulusal eğitim anlayışına önem veren Gökalp, uluslararası eğitimi teknik içerikli, kültürel içerikli eğitimi de ulusal çerçevede ele almaktadır. Gökalp'in temel amacı, ulusal bir içeriğe sahip eğitim politikaları üretmektir (Kaçmazoğlu, 2003: 117).

Ekonomi Sosyolojisi

Ziya Gökalp milliyetçi, korumacı, devletçi ve dayanışmacı bir ekonomi anlayışını 1910'lardan itibaren oluşturmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde devletçi bir ekonomi anlayışı benimsemiş ve Batılı anlamda "millî burjuva" oluşturulması için çaba harcamıştır. Bu bağlamda, ulusal burjuva yaratma adına devletçiliği ve millî ekonomi anlayışını kabul eden Gökalp, sosyalizme, sınıflı toplum yapısına, sınıfsal bilincin gelişmesine karşı çıkmıştır. Sınıfsal dayanışma yerine mesleki dayanışmayı ve mesleki temsil sistemini esas almıştır.

Gökalp, bireyin kültüre uyumunun eğitim, teknolojiye uyumunun ise öğretimle olduğunu belirtir. Bu bağlamda kültür millî, teknoloji uluslararasıdır.

Ulusal bir burjuva sınıfı oluşturmak milliyetçiliğin temel söylemlerinden biridir. Ziya Gökalp de “millî burjuva”yı yaratacak olanakların oluşması için çalışır. Gökalp’e göre hangi ulusta hükümet ekonomik sınıflara dayanırsa orada güçlü olur. Tüccar ve iş adamı da salt kendi yararı için hükümetin güçlü olmasını ister. Hangi ülkede hükümet memurlar sınıfına dayanırsa orada daima güçsüzdür; çünkü işinden çıkarılmış memurlar iş başına geçmek, görevdeki memurlar daha yüksek bir kata yükselmek için daima var olan hükümeti düşürmeye çalışırlar. Gökalp ekonomide zaman zaman korumacı, zaman zaman da liberal ekonomi teorilerine yakın durmuştur. Fransız sosyolog Emile Durkheim ve Alman ekonomist F. List’ten esinlenen bir sosyal devlet anlayışına sahip olan Gökalp’e göre ekonomide bağımsız olmadan siyasal bağımsızlık olmaz. Ekonomik bağımsızlık ise, bir yandan yatırım yapabilecek, üretime katkı sağlayabilecek bir millî burjuva sınıfı oluşturmakla, diğer yandan Batılı devletlerin ekonomik baskılarına son vermekle olur (Kaçmazoğlu, 2003: 104-109; 174-183).

Özdemir, M. Ç. (Haz.) (2008). Türkiye’de Sosyoloji I, Ankara: Phoenix Yayınları.

K İ T A P

Batılılaşma Açısından Eski Türklerin Önemi ve Kadın Hakları

Günümüzde Batı toplumlarında yer alan çağdaş yaşam biçimine ait ne varsa bunların eski Türk toplumlarında da olduğu iddia edilir. Örneğin demokrasi, özgürlük ve eşitlikçi yaşam biçimi, kadın hakları ve benzeri alanlarda Batılı toplumlar ile eski Türk toplumları arasında paralellik kurulur. Bu konuların başında da kadının toplum içerisindeki eşitlikçi konumu gelmektedir.

Ziya Gökalp, ulusal bir toplum oluşturma yolunda kadın haklarına büyük önem verir ve bu anlayışını yerleştirmek için de eski Türklerdeki kadınların sahip oldukları haklara dikkat çeker. Günümüzün ileri toplumlarında bulunan özelliklerinin eski Türklerde de bulunduğunu belirtir. Ve özellikle kadın hakları konusunda örnekler verir. Buna göre, eski Türklerde sihir gücü kadınlara aittir. Şamanizm kadınlardaki kutsal güce dayanır. Şamanlar başarılı olmanın yolunu kadın kılığına girmekte görürler. Bu nedenle eski Türklerde ana soyu çok önemli, kadınların hukuğu erkeklerden daha yüksektir. Kadınlar birer usta binici, iyi silah kullanıcılarıdır. Yiğitlik konusunda erkeklerle yarışır. Kadın aynı zamanda hükümdar, kale koruyucusu, vali ve elçi olabilmektedir. Ana soyu, baba soyu ile eşittir. Bu nedenle kadın da erkekle eşittir. Yapılan bütün işlerde, devlette hatunun, evde eşin görüşü alınır (Gökalp, 1978, s. 133-146; Gökalp, 1980: 123-124).

Ziya Gökalp, ulusal bir toplum oluşturma yolunda kadın haklarına büyük önem verir ve bu anlayışını yerleştirmek için de eski Türklerdeki kadınların sahip oldukları haklara dikkat çeker.

Türk Sosyolojisine Katkıları

Sonuç olarak; sosyolojinin bilim olarak ülkemize yerleşmesinde Ziya Gökalp’in yeri ve çabaları tartışılmayacak kadar önemli ve nettir. Sosyoloji Gökalp aracılığı ile üniversiteye girmiş, üniversitede bir araştırma enstitüsüne ve süreli yayına kavuşarak kurumsallaşma yolunda önemli bir adım atmıştır. Yine Gökalp’in yetiştirdiği ve teşvik ettiği bilim insanları onun bilimsel eğilimleri doğrultusunda birçok sosyal bilim alanını üniversitede faal hale getirmişlerdir. Gökalp sosyoloji dışında, diğer sosyal bilim alanlarının kuruluşunu teşvik etmekle kalmamış, sosyolojide de önemli isimler yetiştirmiş, onlar aracılığı ile Sosyolojizm ekolünü çok uzun yıllar ülkede egemen kılmıştır. Bunların dışında, Gökalp’in düşünceleri başta Mustafa Kemal

Gökalp’in düşünceleri başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Cumhuriyet tarihi boyunca pek çok üst düzey yönetici, aydın ve bürokrat olmak üzere geniş bir çevrede etkili olmuştur.

Atatürk olmak üzere, Cumhuriyet tarihi boyunca pek çok üst düzey yönetici, aydın ve bürokrat olmak üzere geniş bir çevrede etkili olmuştur. Bu bağlamda, Ziya Gökalp bilim, düşün, siyasal ve sosyal alanlarda öne sürdüğü görüşleriyle Türk düşün ve siyasal tarihinin en önde gelen şahsiyeti olarak tarihteki yerini almıştır.

Ziya Gökalp, evrimci, ilerlemeci, ve determinist bir sosyoloji ve toplum anlayışı ile Türk toplumunu, Doğu uygarlığından Batı uygarlığına, imparatorluktan ulus devlet aşamasına dönüştürme yolunda çalışmıştır. Radikallığe ve gericiliğe sürekli karşı çıkan Gökalp, imparatorluktan cumhuriyete, çok uluslu yapıdan tek uluslu yapıya, ümmet anlayışından millet anlayışına geçiş sürecini teşvik eden, savunan görüşler üretmiştir. Ona göre millet aşaması, toplumların evrimindeki son halkadır.

PRENS SABAHAHTİN'İN SOSYOLOJİK GÖRÜŞLERİ

Prens Sabahattin'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

Hayatı

Prens Sabahattin 1879'da İstanbul'da doğdu. Özel bir eğitim aldı. Osmanlı aydınlarının çoğunluğunu etkileyen materyalizm, sosyal Darwinizm ve pozitivizmden o da etkilendi. Düşüncelerinin şekillenmesinde babasının etkisi önemlidir. 1899 yılında babasının dayısı karşısında yürüttüğü mücadele sonucu Fransa'ya gitmek zorunda

kaldı. Yurt dışında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en aktif liderlerinden biri haline geldi. Fransa'da sosyoloji ve Science Sociale ekolü ve onun temsilcileri ile tanıştı. Bu ekolün önde gelen isimlerinden Frederic Le Play, Henri de Tourville ve Edmond Demolins'in görüşlerini benimsedi. 1906 yılında İttihatçılardan ayrılarak Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Derneği'ni kurdu. 1924 yılında, Osmanlı hanedanlık mensuplarının yurt dışına çıkarılmasına ilişkin yasa gereği ülkeden çıkarılan Prens Sabahattin, ölüm tarihi olan 1948'e kadar çalışmalarını Avrupa'da sürdürdü. Prens Sabahattin'in en önemli eserinin adı "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?" dir.

Prens Sabahattin, bireyci, liberal ve Batıcı toplum tipinin önde gelen temsilcisidir.

Resim 1.4

Prens Sabahattin

K İ T A P

Ege, N. (Haz.) (1987). Prens Sabahattin: Hayatı ve İlmî Müdafaaları, İstanbul: Güneş Neşriyat.

Science Sociale Ekolü

Bugünkü bilimler deney ve gözlem yönteminden doğmaktadır. Bu bilimlerden bir kısmı yalnız gözleme, bir kısmı da her ikisine birden dayanmaktadır. Science Sociale'yi yaratan gözlem yöntemidir. Ancak bilimsel gözlem, sıradan gözlemlerle karıştırılmamalıdır. Belirli bir konuyla ilgili gözlemlerin bilimsel olabilmesi için, o konuyu meydana getiren olayları ortalama olarak değil, kökten kavrayacak bir çözümleme yöntemi edinmek gerekir. Bu tür bir yöntemle sahip olmaktan doğacak buluşlar, aynı yönde yürüyerek çoğalmakla bir sınıflama, bir bileşim yaratır.

Bu sınıflama ve bileşimlerle de bir bilimin temeli atılmış olur. Science Sociale ekolü, daha çok aile monografisi yapan F. Le Play'in çalışmalarından hareketle oluşturulmuştur.

Prens Sabahattin toplumsal sorunların gözlem yöntemiyle çözülebileceğini öne sürmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için de uygulamaya, topyekun bir toplumsal değişmeye dayalı siyasal program önerisi getirir. Bu program aynı zamanda Anglo-Sakson toplumlarını örnek alan siyasal bir seçimi içermektedir.

Ziya Gökalp'in ve Prens Sabahattin'in ülkemizde temsil ettikleri sosyoloji ekollerinin sosyolojik görüşleri hakkında bilginiz var mı?

Toplumsal Değişme Anlayışı

Prens Sabahattin'e göre Türkiye'nin eğitim ve yönetim gibi iki temel sorunu bulunmaktadır. Türkiye'nin yönetim sorununun çözümü, ülkenin idari yapısının merkeziyetçi yapıdan ademimerkeziyetçi yapıya doğru değiştirilmesiyle çözülebilir. Türkiye'nin yönetim yapısı ile birlikte eğitim anlayışının da değişmesi gerekmektedir. Yurttaşlarımız Anglo-Sakson eğitim yöntemlerinin uygulandığı bir eğitim anlayışı doğrultusunda yetiştirildiğinde, giderilemeyecek sorun yoktur. Bu iki alanda bütüncü yapıdan bireyci yapıya doğru gerçekleştirilecek uygulamalar, toplumsal yapıyı da değiştirecek ve Türkiye'nin kurtuluşu gerçekleşecektir. Bir başka anlatımla, Prens Sabahattin, sorunların kaynağını mevcut toplumsal yapıda görmekte ve bu yapıyı değiştirmeyi hedeflemektedir. Kamucu toplumsal yapının bireycilik lehinde değiştirilmesi, mevcut tüm sorunların çözümü anlamına gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz durumu, mevcut toplumsal yapıya bağlayan ve bu toplumsal yapının tümünden değişimini öngören Prens Sabahattin'in mevcut toplumsal yapı ve merkezi yönetim anlayışı karşısındaki çözümü, bütüncü toplumsal yapının ve merkezi yönetim anlayışının terk edilmesi, bireyci toplumsal yapı ile ademimerkeziyetçi bir yönetim anlayışının hayata geçirilmesidir.

Toplumsal yapı değiştirilmeden yönetim biçiminin değiştirilmesi bir işe yaramayacak, mevcut sorunları çözemeyecektir. Meşrutiyet yönetim biçimi İspanya'da da var, İngiltere'de de Amerika Birleşik Devletleri'nde de Amerika kıtasının Orta ve Güney'indeki devletler de cumhuriyetle yönetiliyor. Oysa bu devletler arasında korkunç derecede farklılıklar bulunmakta. Bu korkunç farklılıklar hükümet biçiminin aynı olmasından değil, sosyal yapılarındaki ayrılıktan ileri gelmektedir. Yönetim hayatını özel hayata üstün tutan bütüncü-cemaatçi yapılarda idare şekli mutlakiyet, meşrutiyet, cumhuriyet, hangisi olursa olsun sonuç hep aynı; siyasi baskı ve sosyal yoksuluktur. Bundan dolayı, yönetim biçiminin ya da yasaların değişmesiyle gerçek bağımsızlığa kavuşulamaz. Yönetim hayatında yapılacak reformlar hep yüzeysel ve sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Ülkenin kurtuluşu tanzimat, İslahat, meşrutiyetle değil, toplumsal yapının değişmesine bağlıdır.

Bireyci bir toplumsal yapı değişikliğini savunan Prens Sabahattin'e göre, maddi yapının gevşekliğinden doğan bütüncü yapı, kendine bağlı olanları üretimden çok tüketime sürüklediği için sosyal ye-

Prens Sabahattin, sorunların kaynağını mevcut toplumsal yapıda görmekte ve bu yapıyı değiştirmeyi hedeflemektedir.

Prens Sabahattin kamucu toplumsal yapıdan bireysel toplumsal yapıya geçilmesi halinde Türkiye'nin pek çok sorununun çözülebileceğine ve ülkenin kalkınacağına inanmaktadır.

Resim 1.5

Prens Sabahattin'in bir eseri.

Bireyci yapı, kişisel yükselmeye, bağımsızlığa doğru kesin bir gidişe yol açar. Kişisel bağımsızlık sosyal hayatın üstünlüğünü ortaya çıkarır.

tenek ve kişiliğin gelişmesine engel olmaktadır. Maddi çalışmanın sıklığından doğan bireyci yapı ise kişisel girişkenlikle etkin bir üretim doğurarak, sosyal yeteneğin gelişmesini hazırlayarak bütüncü yapılarda olduğu gibi, kişiyi kişiye değil, özel mülkiyeti üretim uğraşlarına bağlayarak, dayanaklarını kendi kendinde bulan bağımsız ve üstün kişilerden kurulu etkin bir toplum yaratır. Bireyci yapı, kişisel yükselmeye, bağımsızlığa doğru kesin bir gidişe yol açar. Kişisel bağımsızlık sosyal hayatın üstünlüğünü ortaya çıkarır. Bu üstünlüğün hareket noktası ise bütünüyle manevi olan bir fikir aydınlanmasından değil, etkin bir maddi çalışma, hayatın değişen ihtiyaçlarına uyabilen bir üretim ve bunların geliştirdiği sosyal özelliklerden doğmaktadır. Kabile, parti, devlet gücüne dayalı sorunların bütüncül yapı içerisinde çözümlenmeye çalışılmasının, Doğu toplumlarını Batılı toplumların gerisinde bırakmıştır. Batı'da da tercih edilen Anglo-Saksonların toplum yapısıdır.

K İ T A P

Prens Sabahattin, (1999). *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Ve İzah'lar*, Ankara: Ayraç Yayınevi.

SIRA SİZDE

2

Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in Batılılaşma konusundaki görüşleri arasında ne gibi farklılıklar bulunmaktadır?

Ademimerkeziyetçi Yönetim Anlayışı

Prens Sabahattin toplumsal sorunların çözümünü "yapı" değişimine bağlar ve bu değişimin iki kaynağından birinin ademimerkeziyetçi yönetim biçimi olduğunu belirtir. Bireyci toplumlarda ihtiyaçtan doğan ve halkın kendi kendini idare etmesi sonucuna ulaşan idare tarzına, ademimerkeziyetçi yönetim denilmektedir (Ege, 1977: 332-358). İşlerin ayrılmadığı, birbirine bağlandığı, karıştırıldığı ve gevşek yürütüldüğü; iş sorumluluğunun tanımlanmadığı ve belli bir yetkiye bağlanmadığı, yetkilerin tümüyle hükümet merkezinde toplandığı; özel hayatın ve girişkenliğin baskı altında tutulduğu, memur sınıfının tahakkümüne dayalı yönetim biçimine de merkezi yönetim denilmektedir (Ege, 1977: 358).

Ademimerkeziyetçi bir yönetimde merkez, ülkenin her tarafına birden aynı emri vermez. Bütün işler, türüne, genişlik ve karmaşıklığına göre ayrılır. Bu işlerin yönetimi, yetkili kurullar tarafından, yerinde ve zamanında ayrı ayrı yüklenilerek yürütülür. Vilayet meclisleri, mahalli ihtiyaçlar doğrultusunda yol, köprü, okul, hastane gibi hizmet yatırımlarını bürokratik engellere takılmadan gerçekleştirirler (Ege, 1977: 163).

Merkez dışı yönetimde mevcut vilayetler doğal ve sosyal koşullara göre, birkaç vilayeti içine alacak şekilde, bölgelere ayrılarak mahalli idare teşkilatları kurulur. Her bölge için bir düzenleme kurulu oluşturulur. "Göçebe memur" yerine, genel refah ve bölgesel bayındırlık işleri ile ilgilenecek, değişmez mahalli idareciler teşkilatı oluşturulur. Bölge yöneticisi ise o bölgenin en seçkin kişileri arasından seçilir (Prens Sabahattin, 1965: 59).

Toplumsal faydanın en iyi şekilde sağlanması için Türkiye'nin merkez dışı bir yönetime kavuşması zorunludur. Zira böyle bir idare, servet ve saadet kaynağı olan bireysel girişkenliğin gelişmesine uygundur.

Ademimerkeziyetçilik anlayışı ile siyasi değil idari yerinden yönetimi savunduğunu sürekli olarak belirtme gereği duyan Prens Sabahattin, idari yönetim anlayışı ile yerel seçimlerle iş başına gelecek olan valilere daha fazla yetki verilmesini, il

kurullarının oluşturulmasını, halkın vergilerinin nerelere harcandığını denetleyebilmesini talep ettiğini belirtir. Ademimerkeziyetçi anlayışın siyasi alanı kapsamadığını belirten Prens Sabahattin bu görüşü ile çelişecek şekilde idari yerinden yönetimin işleyebilmesi adına, bu yönetimlere ayrı bir hukuk, ayrı bir ekonomik özerklik, hatta yerel kolluk güçleri talep etmektedir (Prens Sabahattin, 1965: 58).

Eğitim Konusundaki Görüşleri

Prens Sabahattin'in görüşleri çerçevesinde istenilen toplumsal değişimin merkezinde eğitim bulunmaktadır. Onun toplumsal kurtuluş reçetesi, sosyal yapıyı bir bütün olarak, alt yapı özellikleriyle değiştirip, bu değişen yapıya uygun üst yapı kurumlarını yeniden biçimlendirmektir. Bunun yolu da eğitimden geçmektedir.

Prens Sabahattin'e göre, bireyci-girişimci toplumsal yapıya geçmek için değiştirilmesi gereken alanlardan biri de eğitimidir. Felaketlerimizin kaynağı cahillliğimizdir. Eğitim alanında reformlar yapıp halkımızı aydınlatırsak, gelecek kuşaklar aydın insanlar olarak yetiştirilmiş olacaktır. Okullarımızda geçerli olan eğitim teorik ağırlıklı bilgilerden oluşmaktadır. Bunun kesinlikle değiştirilmesi ve öğrencilere gerçek yaşamda kullanacakları bilgiler verilmelidir. Bireyleri girişimci toplum yapısının istemlerini karşılayacak özelliklere sahip yurttaşlar haline getirmenin yolu, onları ademi merkeziyetçi ve uygulamalı eğitim anlayışına göre yetiştirmektir.

Eğitim sisteminin şimdiye kadarki amacı, devlete memur yetiştirmek olmuştur. Eğitim sistemi ile hiçbir yeteneği ortaya çıkarılamayan gençlerimiz, zenginliğin kaynağı olan tarım, sanayi ve ticarete yöneltmek yerine geçimlerini memuriyette aramaktadırlar. Çünkü Türkiye'deki eğitim sistemi bireye girişimcilikle yaşamak ve zengin olmak için yeterli bilgi, beceri, deneyim, sabır ve mücadele gücü kazandırmamaktadır. Bu da memuriyete talebi artırmakta ve gereğinden fazla memurun devlet tarafından istihdamına neden olmaktadır (Ege, 1977: 166).

Prens Sabahattin için aile; bireyci burjuva toplumunun temel taşıdır. Bütüncü yapıdan bireyci yapıya geçişi sağlayacak temel değişim birimi ailedir. O nedenle aile kurma gücünde olan kız ve erkekleri yetiştirecek okullar açmak, Anglo-Sakson eğitimi ile yetişmiş ailelerden, çiftlik gibi kuruluşlardan yararlanmak ve bu aşamalardan geçen öğrencileri tarımsal alanlarda girişimci faaliyetlere teşvik etmek sistemin başarısı açısından birinci koşuldur. Bu nedenle köylü ve kentli aileler çocuklarını bağımsız bir hayata hazırlamalı, onlara çalışma ve girişkenliklerine dayalı yaşama ve yükselme gücü vermelidirler. Kız ve erkek ayrımı yapılmadan tüm çocuklar eğitimden yararlandırılmalı, girişimci ruha sahip kız ve erkek çocuklar yetiştirecek, çocuklarına girişimci zihniyeti aşılayacak gençlerin aile kurlmaları sağlanmalıdır.

Bu görüşler hayata geçirildiği takdirde ekmeğini taştan çıkaracak bireyler yetişmiş olacaktır. Eğitimin amacı da özel hayatta başarılı olacak aktif ve girişken gençleri ortaya çıkarmak ve onları yaşamın her aşamasında, hayatın pratik ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde hazırlamaktır (Ege, 1977: 181).

Ekonomik Konulara İlişkin Görüşleri

Prens Sabahattin, sınıflı toplumsal yapı, özel yatırımların ve burjuva sınıfının teşvik, ademi merkeziyetçi bir ekonomi anlayışı yanında özel mülkiyete dayalı çiftliklere ve malikânelere dayalı büyük tarım işletmelerini esas alan liberal bir ekonomi anlayışının öncü savunucularından biridir. Yine Prens Sabahattin, ülkenin kalkınması için kızların da bireyci eğitimden geçirilerek üretim hayatına katılmalarını kalınma açısından zorunlu görmektedir.

Felaketlerimizin kaynağı cahillliğimizdir. Eğitim alanında reformlar yapıp halkımızı aydınlatırsak, gelecek kuşaklar aydın insanlar olarak yetiştirilmiş olacaktır.

Kız ve erkek ayrımı yapılmadan tüm çocuklar eğitimden yararlandırılmalı, girişimci ruha sahip kız ve erkek çocuklar yetiştirecek, çocuklarına girişimci zihniyeti aşılayacak gençlerin aile kurlmaları sağlanmalıdır.

Prens Sabahattin, ülke ekonomisinin gelişmesi için kadınların da üretime katılması gerektiğini belirtir.

Merkeziyetçiliğin teşebbüs özgürlüğünü sınırlayıp yok ettiğini, özel teşebbüsü teşvik eden idare tarzının ademimerkeziyetçi yönetim anlayışı olduğu iddiasında olan Prens Sabahattin, Türkiye'nin kalkınmasını özel teşebbüsün geliştirilmesinde görmektedir. Prens Sabahattin, burjuva toplum yapısına geçmek adına tarım sektörüne ağırlık veren muhafazakâr bir sosyal yapı anlayışının savunuculuğunu yapmaktadır.

Türkiye'nin toplumsal geleceği, memur adayı olan aydınların çoğalması ile değil, bireysel girişkenliği ile tarım alanında güçlü bir üretim artışı gerçekleştirecek ve sosyal çevrenin gelişmesini sağlayacak aktif ve azimli aydınların yetiştirilmesine bağlıdır. Aydın gençler üretim güçlerini kullanarak, zenginleştirecekleri malikâne-lerin başına geçmeli ve böylece sosyal yoksulluğun kaynağı olan bütüncü yapıdan girişimci yapıya geçilmesini sağlamalıdır (Ege, 1977: 218).

Osmanlı Hristiyanlarının kendilerine verilen ayrıcalıkları, ademimerkezi yönetim olanaklarını verimli bir şekilde kullanarak tarım, ticaret ve sanayi alanlarında üretime çevirerek zengin olduklarını; ademimerkezi yönetim olanaklarından yoksun olan Müslümanlar ise girişimci ruhu geliştiremediklerinden, ilkel düzeyde sürdürdükleri tarım ve devlet memurluğu ile geçinmeye çalıştıklarını, bu yüzden de servet sahibi olamadıklarını belirtmektedir. Müslümanların da Hristiyanlar gibi tarım, ticaret ve sanayi alanlarında geçimlerini sağlamaları ve zenginleşmeleri için ademimerkeziyetçi yönetim anlayışının bireyci-girişken yurttaşlar yetiştiren bir eğitim sisteminden geçirilmiş yeni bir sınıfın oluşturulmasına bağlayan Prens Sabahattin, Müslümanlara özellikle büyük çiftlikler kurmalarını önermektedir: Yeni kuşağın ziraatçı-patron aileler kurmaya aday gençleri, geniş topraklara yerleşerek, yeni çiftliklerde özel girişimcilğe doğru ilk sağlam adımları atmalıdırlar. Bunu başaran aileler, karşılarında geniş ve verimli bir çalışma ortamı bulacaklardır. Bu girişimci aileler sayesinde ülke bayındırlaşacaktır (Ege, 1977: 374-375).

Ertan E. - Ufuk Ö. (Editörler). (2010). Türk Sosyologları ve Eserleri - I-II, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Din Sosyolojisi Üzerine Görüşleri

Dinsel alanı da bireyci ve bütüncü yapıya göre değerlendiren Prens Sabahattin, dinin de topluma olumlu veya olumsuz yansımalarının toplumsal özelliklere bağlı olduğunu iddia eder. Prens Sabahattin'e göre dinin toplumsal yapı ile bağıntısını görmek için aynı dinin farklı toplumlardaki uygulamalarına bakmak gerekir. Örneğin, Protestanlık bütüncü toplumlarda baskıcı, bireyci toplumlarda özgürlükçüdür. Bütüncü yapılarda kötüye kullanıldığı için bir baskı aracı olma derecesine düşen ve zamanla aynı oranda güçlü tepkiler doğuran dinler, bireyci yapılarda kişisel bağımsızlığa saygı gösterdiği ve bu yapıyla birlikte geliştiği için büyük bir sosyal ihtiyacı karşılamakta, kamuoyunun saygısını kazanmaktadır.

Bütüncü yapılarda kötüye kullanıldığı için bir baskı aracı olma derecesine düşen ve zamanla aynı oranda güçlü tepkiler doğuran dinler, bireyci yapılarda kişisel bağımsızlığa saygı gösterdiği ve bu yapıyla birlikte geliştiği için büyük bir sosyal ihtiyacı karşılamakta, kamuoyunun saygısını kazanmaktadır.

Türk Sosyolojisine Katkıları

Prens Sabahattin'in temsil ettiği Science Sociale ekolü, yöntem anlayışı ve özellikle siyasal görüşleriyle etkili olmuştur. Prens Sabahattin'in Science Sociale ekolü adına savunduğu fikirler, Ziya Gökalp'in toplumsal değişme adına önerdiği ara aşamalara gerek duymadan, ülkenin siyasal-toplumsal düzenini toptan Anglo-Sakson Batı dünyasına benzetmeye çalışan düşünceleri içerir.

Prens Sabahattin'in sosyolojik görüşleri de Türkiye'de bir çok devamcı bulmuştur. Ekolün ve Prens Sabahattin'in görüşlerini sosyolojide izleyenler arasında Mehmet Ali Şevki Sevündük, Selahattin Demirkan, Tahsin Demiray, Nezahat Nurettin Ege yer almaktadır. Nurettin Şazi Kösemihal, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Cahit Tanyol, Cavit Orhan Tütengil, Hilmi Ziya Ülken ve Ankara ekolü sosyologları da Science Sociale'den ve dolayısı ile Prens Sabahattin'in özellikle yöntem anlayışından etkilenmişlerdir. Ancak Prens Sabahattin'in görüşlerini uygulamalı çalışmaları ve ekolü düşünsel ve eylemsel bağlılığı ile onu en iyi şekilde temsil eden isim Mehmet Ali Şevki Sevündük olmuştur.

Ülkemizdeki düşünsel etkileri özellikle sosyoloji, eğitim, siyaset ve ekonomi alanlarında etkili olan Prens Sabahattin, her zaman bireyciliği ve girişimciliği temel alan liberal anlayışa dayanmış, toplumsal yapının mutlaka dış müdahaleyle kamu-cu yapıdan bireyci yapıya, merkezîyetçi yönetim biçiminden ademimerkezîyetçi yönetim biçimine doğru dönüştürülmesi gerektiğini savunmuştur.

Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in hangi eserlerini okudunuz?

SIRA SİZDE

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/59/561.pdf> (Ziya Gökalp)

İNTERNET

Kaçmazoğlu, H. B. (2003). Türk Sosyoloji Tarihi II: II. Meşrutiyetten Cumhuriyete, Ankara: Anı Yayınları.

K İ T A P

Özet

Ziya Gökalp'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Ziya Gökalp sosyolojiyi üniversiteye sokmuş, araştırma enstitüsü kurmuş, süreli yayın çıkararak sosyolojinin ülkemizde gelişmesini sağlamıştır.

Ziya Gökalp Türkiye'de bugün de tartışılan kimlik, din, laiklik, devletçi ekonomi, halkçılık, milliyetçilik, sade dil gibi konuları sosyolojik boyutları ile ele alıp tartışmıştır. Devletçiliği, dayanışmacılığı, halkçılığı, korumacılığı savunan, düzen içinde ilerlemeden yana olan Ziya Gökalp, sosyalizme karşı olmuştur. Sosyalizmin ortaya çıkış ve gelişme koşulları Türkiye'de bulunmamaktadır. Sosyalizm ancak sanayileşmeye bağlı olarak gelişebilir. Sosyalizm Türkiye'nin ulusal çıkarlarına uygun düşmemektedir. Sınıfsal çatışmalara ve devrimci açılımlara karşı olan Gökalp, uyumlu ve düzen içerisinde ilerleyen bir toplumdan yanadır. Ziya Gökalp'in sosyoloji anlayışında toplum, birey üzerinde her türlü üstünlüğe sahiptir. Birey, toplum için feda edilir. Ziya Gökalp'te bireycilik; insanı ülküsüz, inançsız bırakır, ahlaki kararsızlığa, hayal kırıklığına, şüpheye, bunalıma sürükler.

Prens Sabahattin'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

Prens Sabahattin II. Meşrutiyet döneminde Science Sociale ekolünün görüşlerini Türkiye'de savunmuş ve bu anlayışın sosyolojide yerleşmesi için çaba harcamıştır.

Prens Sabahattin Türkiye'nin gündemine, toplumsal değişme, özel girişkenlik, idari yerinden yönetim, bireyci eğitim, bireyci ve eğitimli aile konularını taşımıştır.

Prens Sabahattin, bireyci toplumsal yapıyı, merkez dışılığı savunan bir sosyoloji anlayışının temsilcisidir. Siyasal ve sosyolojik görüşleriyle Gökalp'i karşısına alan Prens Sabahattin, toplumun rol ve işlevlerini elden geldiğince daraltmayı, bireyin rol ve statüsünü öne çıkarmayı amaçlamaktadır.

Prens Sabahattin'de bireycilik; kendine güveni, kararlılığı, girişimciliği geliştirir. Bireyci toplumlar bütüncü toplumlardan ileri ve üstündür. Dünya egemenliği, siyasal ve ekonomik üstünlük, bireyci Anglo-Sakson toplumların elindedir. Türkiye'yi kurtarmak eğitim ve yönetim alanlarında merkez dışılığı hayata geçirmekle mümkündür.

Kendimizi Sınayalım

1. Ziya Gökalp Türkiye’de hangi sosyoloji ekolünün temsilciliğini yapmıştır?
 - a. Science Sociale ekolü
 - b. Sosyolojizm ekolü
 - c. Marksist ekol
 - d. Biyoloji ekolü
 - e. Fonksiyonalist ekol
2. Prens Sabahattin Türkiye’de hangi sosyolojik ekolünün temsilciliğini yapmıştır?
 - a. Sosyolojizm ekolü
 - b. Psiko-sosyoloji ekolü
 - c. Çatışmacı ekol
 - d. Marksist ekol
 - e. Science Sociale ekolü
3. Ziya Gökalp’in kültür-uygarlık ayrımı ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Batı kültürü dejenere olmuştur.
 - b. Batı teknik açıdan üstündür.
 - c. Batı kültürü Türk kültüründen üstün değildir.
 - d. Batı ve Türk kültür ve uygarlığı eşittir.
 - e. Farklı toplumların kültürleri birbirleriyle karşılaştırılmaz.
4. Prens Sabahattin’in görüşleri hangi sosyolog tarafından **ilk defa** uygulamalı sosyoloji çalışmalarına taşınmıştır?
 - a. Cahit Tanyol
 - b. Cavit Orhan Tütengil
 - c. Oğuz Arı
 - d. Mehmet Ali Şevki Sevündük
 - e. Necmeddin Sadak
5. Ziya Gökalp’in dil konusundaki anlayışının esası nedir?
 - a. Türkçedeki tüm Arapça ve Farsça kelimeler atılmalıdır.
 - b. Türkçeye mal olmuş tüm yabancı kelimeler atılmalıdır.
 - c. Türkçe halkın tümü tarafından anlaşılacak bir dil haline getirilmelidir.
 - d. Türkçenin sadece aydınlar tarafından anlaşılması yeterlidir.
 - e. Türkçe ile Arapça kaynaştırılmalıdır.
6. Prens Sabahattin’in ademimerkeziyetçi anlayışı aşağıdakilerden hangisini **kapsamaz**?
 - a. Siyasi yapıyı
 - b. Ekonomiyi
 - c. Güvenliği
 - d. Eğitimi
 - e. Alt yapı hizmetlerini
7. Türkiye’de sosyoloji kürsüsünün kurucusu kimdir?
 - a. Ahmet Şuayıp
 - b. Ziya Gökalp
 - c. Ahmet Rıza
 - d. Ahmet Mithat Efendi
 - e. Ahmet Emin Yalman
8. Yerinden yönetim veya ademimerkeziyetçi yönetim ne anlama gelmektedir?
 - a. Türkiye’nin idari anlamda belirli bölgelere ayrılmasıdır.
 - b. Türkiye’nin bir bütün olarak idare edilmesidir.
 - c. Türkiye’nin siyasi ve idari olarak bölgelere ayrılmasıdır.
 - d. Türkiye’nin Anadolu ve Rumeli şeklinde ikiye ayrılmasıdır.
 - e. Türkiye’nin siyasal anlamda bölgelere ayrılmasıdır.
9. Ziya Gökalp’in milliyetçilik anlayışı aşağıdakilerden hangisini **içermez**?
 - a. Dili
 - b. Dini
 - c. Ekonomiyi
 - d. Irkı
 - e. Kültürü
10. Prens Sabahattin ekonomide hangi sistemi esas alır?
 - a. Devletçi ekonomiyi
 - b. Liberal ekonomiyi
 - c. Kapalı ekonomiyi
 - d. Sosyalist ekonomiyi
 - e. Toplayıcı ekonomiyi

Okuma Parçası

“İçtimâî müesseselerin tahavvül ve tekamülleri içtimâî bünyenin tahavvüllerine tabidir. Buna binaen her milletin içtimâî bünyesini tedkik eden birer marifet de vardır ki buna da milli bünyeviyat denilebilir. Bütün milletlerin içtimâî bünyelerinin mukayesesinden çıkan ilme de mukayeseli bünyeviyat denilir. Mukayeseli sarf, mukayeseli hukuk vs. namlarını verdiğimiz bu ilimlere lisanî içtimâîyât, hukuk içtimâîyâtı vb. namları da verilir. Mukayeseli bünyeviyata da doğrudan doğruya içtimâî bünyeviyat denilir. Bütün bu içtimâîyât ilimlerin mukayesesinden çıkacak daha mücerred ve umumî bir bilim vardır ki ona da umumî içtimâîyât tesmiye olunur. Umumî içtimâîyâtın mevzû’u bütün milletlere ait harsların mukayesesidir. Yalnız bir millete ait harsın tedkikinden husûle gelecek mürekkeb marifete de millî içtimâîyât diyebiliriz.”

Kaynak: Ziya Gökalp (1997). “Cemiyette Büyük Adamların Tesiri”, **İçtimâîyât Mecmuası**, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Mehmet Kanar, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul (İçtimâîyât Mecmuası, Sayı: 1-6, 1917’nin Latin Harfleri ile yayını).

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlış ise Ziya Gökalp ile ilgili olarak “Görüşlerinin Biçimlenişi ve Sosyoloji Anlayışı” ve “Türk Sosyolojisine Katkıları” başlıklarını yeniden okuyunuz.
2. e Yanıtınız yanlış ise Prens Sabahattin ile ilgili olarak “Science Sociale Ekolü” ve “Türk Sosyolojisine Katkıları” başlığını yeniden okuyunuz.
3. d Yanıtınız yanlış ise Ziya Gökalp ile ilgili olarak “Kültür-Uygurluk Ayrımı” başlığını yeniden okuyunuz.
4. d Yanıtınız yanlış ise Prens Sabahattin ile ilgili olarak “Türk Sosyolojisine Katkıları” başlığını yeniden okuyunuz.
5. c Yanıtınız yanlış ise Ziya Gökalp ile ilgili olarak “Dil ve Edebiyat Konusundaki Görüşleri” başlığını yeniden okuyunuz.
6. a Yanıtınız yanlış ise Prens Sabahattin ile ilgili olarak “Ademimerkeziyetçi Yönetim Anlayışı” başlığını yeniden okuyunuz.
7. b Yanıtınız yanlış ise Ziya Gökalp ile ilgili olarak “Hayatı” ve “Görüşlerinin Biçimlenişi ve Sosyoloji Anlayışı” başlığını yeniden okuyunuz.
8. a Yanıtınız yanlış ise Prens Sabahattin ile ilgili olarak “Ademimerkeziyetçi Yönetim Anlayışı” başlığını yeniden okuyunuz.
9. d Yanıtınız yanlış ise Ziya Gökalp ile ilgili olarak “Milliyetçilik Anlayışı” başlığını yeniden okuyunuz.
10. b Yanıtınız yanlış ise Prens Sabahattin ile ilgili olarak “Ekonomik Konulara İlişkin Görüşleri” başlığını yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Türkiye’de sosyologlar çoğunlukla Avrupalı ve Amerikalı bazı sosyologların veya sosyoloji ekollerinin görüşlerini Türkiye’ye aktarmışlardır. Bu bağlamda, Ziya Gökalp E. Durkheim’in, Prens Sabahattin de F. Le Play’in görüşlerini veya Ziya Gökalp Sosyolojizm, Prens Sabahattin Science Sociale ekolünün sosyolojik görüşlerinin ülkemizdeki temsilciliğini yapmışlardır. Batı sosyoloji tarihine ait kaynakların okunması Türk sosyologlarını anlamak için gereklidir. O nedenle özellikle sosyoloji tarihi ile ilgili kaynakları okumanız önerilir.

Sıra Sizde 2

Türkiye, Nizamı Cedit hareketinden itibaren Batıyı kendine örnek almıştır. Özellikle Tanzimat dönemi ile başlayan Batılılaşma girişimleri Cumhuriyet’in ilanından sonra da devam etmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’nin Batılılaşması konusunda çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşleri kısmen Batılılaşmaktan ve tamamen Batılılaşmaktan yana olanlar şeklinde genelde iki grupta toplamak mümkündür. Ziya Gökalp de kısmi Batılılaşmadan yana olan gruptandır.

Sıra Sizde 3

Prens Sabahattin Türkiye’de uygulamalı sosyoloji anlayışını temsil etmiştir. Ancak hiçbir alan çalışması yapmamıştır. Science Sociale ekolü ve dolayısıyla Prens Sabahattin’in sosyoloji doğrultusunda ülkemizde ilk alan çalışması yapan sosyolog Mehmet Ali Şevki Sevündük olmuştur. Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin’in eserlerini okumanız, bu sosyologların görüşlerini öğrenmeniz açısından yararlı olacaktır. Bu sosyologların görüşlerini daha ayrıntılı şekilde öğrenmenin bir başka yolu da Türk sosyoloji tarihine ait çalışmaları okumaktır.

Sıra Sizde 4

Sosyolojinin Türkiye’de yerleşmesinde en önemli hizmetleri gerçekleştirmiş sosyolog Ziya Gökalp’tir. Ziya Gökalp ilk defa 1914 yılında İstanbul Darülfünun’unda sosyoloji kürsüsünü oluşturmuş ve 1917’de de yine üniversitede sosyoloji adına ilk süreli yayını çıkarmıştır. Prens Sabahattin ise 1919’da, ekolü doğrultusunda çalışmalar yürütecek bir dernek kurmuş ve bu derneğin yayın organı olarak Mesleki İçtimaî Mecmuası’nın çıkarılmasına öncülük etmiştir. Her iki sosyoloğun kitapları için, bu bölümün sonunda yer alan kaynaklardan yararlanmanız ve bazılarını seçerek okumanız önerilir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Ege, N. (Haz.) (1987). **Prens Sabahattin: Hayatı ve İlmî Müdafaaları**. İstanbul: Güneş Neşriyat.
- Eğribel-Özcan, E. - U. (2010). **Türk Sosyologları ve Eserleri: I- II**. (Editörler: Ertan Eğribel-Ufuk Özcan) İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). **Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak ve Doğru Yol**. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları.
- Gökalp, Z. (1977). **Makaleler III**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1977). **Türk Töresi**. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları.
- Gökalp, Z. (1978). **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları.
- Gökalp, Z. (1980). **Makaleler IX**. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1981). **Makaleler V**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1982). **Makaleler II**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1982). **Makaleler VII**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1991). **Türk Uygarlığı Tarihi**. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Gökalp, Z. (1992). **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I**. İstanbul: MEB Yayınları.
- Gökalp, Z. (1995). **Hars ve Medeniyet**. İstanbul: Toker Yayınları.
- Heyd, U. (1980) **Ziya Gökalp’in Hayatı ve Eserleri**. İstanbul: Sebil Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2003). **Türk Sosyoloji Tarihi II: II. Meşrutiyetten Cumhuriyete**. Ankara: Anı Yayınları.
- Kansu, A. (2001) “Prens Sabahattin’in Düşünsel Kaynakları ve Aşırı-Muhafazakar Düşüncenin İthali”, **Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Prens Sabahattin, (1965). **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?** İstanbul: Elif Kitabevi.
- Prens Sabahattin, (1999). **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Ve İzah’lar**. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Özdemir, M. Ç. (Haz.) (2008). **Türkiye’de Sosyoloji I**, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Sezer, B. (2010) “Türk Sosyologları ve Eserleri - I”, **Türk Sosyologları ve Eserleri - I**. (Editörler: Ertan Eğribel-Ufuk Özcan) İstanbul: Kitabevi Yayınları.

2

Amaçlarımız

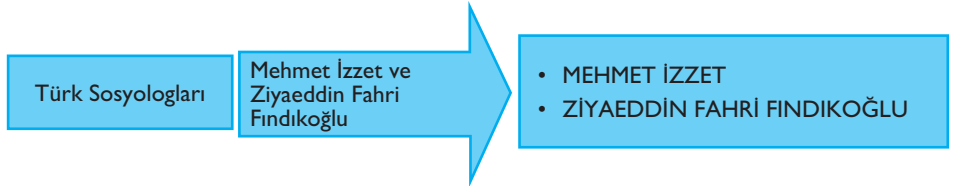
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Mehmet İzzet'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilecek,
- Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Cemiyet
- Devlet-Millet
- Sosyoloji
- Din
- Bütüncü Yaklaşım
- Tarihî Metot
- Determinizm ve İndeterminizm
- Eğitimde Ademimerkeziyet
- Eğitimde Şahsi Teşebbüs
- Eğitimde Nitelik
- Aydınlar ve Kültür
- Teşkilatlanma
- Düşünce Geleneği

İçindekiler

Mehmet İzzet ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu

MEHMET İZZET

Mehmet İzzet'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Bu ünite de, Türk sosyoloji tarihi içinde sosyolojinin toplumsal yaşamda yerini ve önemini ortaya çıkaran ve bağımsız bir disiplin olmasına katkıda bulunan düşünürlerin temel düşünce ve yaklaşımları ele alınmaktadır. Bu düşünürlerden biri olan Mehmet İzzet, Türk düşün hayatında sosyolojinin sivil alanın bilimi olması gerekliliğine inanan pozitivist idealist bir düşünce adamıdır. Çalışmalarında kendisine dayanak olarak aldığı Durkheim gibi devlete mesafelidir. Cumhuriyet'le beraber başta Ziya Gökalp olmak üzere toplumun siyasal sorunlarına çözüm için kullanılan sosyolojinin devlet bilimi olarak bir işleve sahip olması, sosyolojinin devletin değil toplumun bilimi olma çabasına sonraki süreç içinde İzzet gibi pek çok düşünür katkıda bulunmuştur. Bu çabalar, günümüzün sosyolojik teori ve uygulamalı çalışmalarını hâlen önemli ölçüde etkilemektedir.

Mehmet İzzet'in Hayatı (1891-1930)

Mehmet İzzet, 1891 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası kaymakamlıktan emekli Nazmi Bey'dir. Çocukluğuna dair fazla bilgi yoktur. İlköğrenimini İstanbul'da çeşitli mekteplerde yaptıktan sonra Galatasaray Lisesine girmiştir. İzzet'in Galatasaray'ı bitirdikten sonra İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesine devam ettiği iddiasının yanında (Açıkgöz, Akt: Değirmencioğlu, 1987: 5), liseyi Paris de Louis Le Grand okulunda tamamladığı da belirtilmektedir (Ülken, 1994: 434). 1919 yılında Avrupa'ya gönderilecek öğrenciler için açılan bir sınavı kazanan Mehmet İzzet, yirmi sekiz arkadaşıyla birlikte Fransa'ya gider. Mehmet İzzet Sorbonne'a devam eder. İzzet'in Sorbonne'da felsefe okuduğu tespit edilmiş olmakla beraber buradan mezun olup olmadığı konusunda kesin bir bilgi de yoktur. Mehmet İzzet yurda dönünce Kızılay teşkilatında açılan kâtiplik yarışmasını kazanır. Adnan Adıvar'ın yanında çalışır. Daha sonra Darülfünun'da felsefe tarihi muallimliğine tayin edilir (Ülken, 1994: 434). Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924'te profesörlüğe yükseltilir. 1926 yılında da felsefe muallimliğine ilaveten Mehmet Emin'den boşalan "Felsefe Tarihi ve İçtimaiyat" derslerini okutmaya başlar. 1927 yılında kan kanserine yakalanan Mehmet İzzet, 1928 Ekim'inde hem tedavisini yaptırmak, hem de Avru-

Resim 2.1

Mehmet İzzet

padaki öğrencileri teftiş etmek üzere Paris'e gönderilir (Adıvar, 1940: 70). 1929 yılında yurda döner. Darülfünunda yine sosyoloji dersleri verir. Üç ay sonra tekrar Berlin'e döner ve Berlin'de 8 Aralık 1930 tarihinde ölür. İzzet, birkaç arkadaşıyla beraber felsefe düşüncesini Darülfünuna sokan bir müderristir (Mehmet Emin, 1940: 77). Batı tarzında, Batının bugünkü yöntemleriyle çalışan ve Batı zihniyetini öğrencisine telkin eden bir darülfünun hocasıdır (Orhan Sadeddin, 1931: 18). Bu tutum onun Doğululuktan kurtulup Batılılaşma yolunda ileri adımlarla yürüyenlerden biri olmasını sağladığı gibi, bu yoldaki çalışmaları felsefe alanında ilerleme faaliyetlerini de hızlandırmıştır (Halil Nimetullah, 1940: 82).

SIRA SİZDE

1

Mehmet İzzet'in yeterince tanınmamasının nedenlerini araştırarak açıklayınız.

Mehmet İzzet'in Düşünce Yapısı

Mehmet İzzet, çalışmalarına felsefe tarihi ile başlamış daha sonra ahlaka yönelmiştir. Düşünce yapısı onu, sosyolojiden felsefi idealizme ve özellikle de Alman romantiklerinin idealizmine götürmüştür. Hareket noktası, Gökalp'in koyduğu problemlerdir ve bu problemlerin başında da birey-toplum ilişkisi gelir. Ona göre toplum içinde yaşayan insanın eylemleri topluma bağlıdır, bireyin hayatı toplumdan ayrı incelenemez. Öyle ise bütün manevi değerlerimizi bu toplumda aramalıyız. İzzet, bu noktadan sonra Gökalp'tan ayrılmaya başlar. "Eğer ahlakımız bir toplumsal determinizm (belirlenimcilik) ile gerektirilmiş bulunuyorsa, o hâlde sorumluluğun manası nedir? Eğer bireye yükümlülüğü cemiyet koyuyorsa bireyin herhangi ahlaki hareketi tercih etmesinin ne değeri vardır? Böylece ahlak problemi İzzet'i kendiliğinden toplumsal belirlenimcilik (determinizm) karşısında bireyin özgürlüğü sorununa götürür. İzzet, bu ikilemden Alman romantik filozofları gibi diyalektik sentezle çıkmaya çalışır. Ona göre birey ve toplum, daha geniş terimlerle hürriyet ve zorunluluk birbirini tamamlayan ve bir bileşim içinde eriyen iki kavramdır (Ülken, 1994: 435) Fakat İzzet, bu yaklaşımın güçlüklerinin farkındadır. Bundan kurtulmak için idealizm açısından bir hamle yapar: "Sosyoloji verilerini derinleştirir. Felsefe tarihinde kendine dayanaklar arar. Toplumların evrimi sorusunda yeni Amerikan idealistlerinden J. M. Baldwin'in genetik metodundan faydalanır. Felsefe tarihinde Ekhardt ve J. Böhme'ye kadar gider. Sosyal evrim ile integral insanlık fikirleri arasında ilişki arar" (Ülken, 1994: 436). İzzet araştırmalarında ideali görmüş ve göstermek istemiştir. Fakat ilimde daima ideali göstermek kolay değildir. Çünkü İzzet'in dayandığı sosyoloji, yalnız olguları görmek ve olması gereken ile ilgilenmemek iddiasında idi.

Mehmet İzzet için eğer ahlakımız, determinizm ile belirleniyorsa sorumluluğun ne anlamı vardır? Eğer bireysel sorumluluğu cemiyet koyuyorsa bireyin herhangi ahlaki hareketi tercih etmesinin ne değeri vardır? Böylece ahlak problemi İzzet'i kendiliğinden toplumsal belirlenimcilik (determinizm) karşısında bireyin özgürlüğü sorununa götürür. İzzet, bu ikilemden Alman romantik filozofları gibi diyalektik sentezle çıkmaya çalışır.

SIRA SİZDE

2

Devlet ve millet ayrımını araştırınız.

K İ T A P

Fındıkoğlu, Z. F., (1940). Mehmet İzzet ve Eseri, *İş Mecmuası*, sayı 23-24.

Milliyet Kuramı ve Millî Hayat

İzzet, Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde felsefi idealizmdeki ilk denemesi olan *Muasır Hayat ve Büyük Adamlar*'ı yayımladıktan sonra "*Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat*"ı tamamlar. Hayat mecmuasındaki yazılarının yanı sıra bıraktığı eserlerin en önemlisi "*Milliyet Nazariyeleri*"dir. "Milliyet Nazariyeleri" eserinde milliyetin bir şuurlaşma, hürriyete dair bir şuur olmasından hareketle, milliyeti, toplumsal hürriyeti sağlayacak bir ideal olarak tespit eder. Milliyeti açıklamak için müracaat edilen olgulardan hiçbiri ne ırk, ne toprak, ne lisan bu görevi üstlenebilir (Orhan Sadeddin, 1931: 22). Her ne kadar maddi ve manevi bazı temellerin milliyetin ortaya çıkmasında etkisi varsa da ne bunlardan biri ne de hepsi milliyetin aslını ifade edebilir ve etmesine imkân yoktur, çünkü milliyet bir olgu olmaktan ziyade ülküdür. Diğer yandan milletin, aynen intibak edilecek bir gerçeklik değil, belki gerçekleşmesi sağlanacak bir ülkü olması düşüncesi insana milleti ve millî mirası bulduğu şekilde muhafaza etmeyi değil; milleti, adalet, hürriyet ve refahın daha çok hakim olduğu bir camia hâline getirmek görevini yüklemektedir (Sadreddin Celal, 1940: 81). İzzet, milliyet duygusunun insanları birlikte harekete sevk eden bir dürtü olmasının yanı sıra bazen milliyet duygusunun birleştirici değil, ayrıştırıcı olabileceğinin altını çizer. Milliyet bir ülküdür yani bizden kayıtsız şartsız ve mutlak bir surette fedakârlık talep eden, itaat isteyen kutsi bir amaçtır (İzzet, 1969: 14). İzzet'e göre bu duygu, siyasetçiler tarafından bir menfaat aracı olarak kullanılmaktadır. İnsan için hakikat menfaatten ibarettir. Ebedî menfaat yoktur, menfaat değişince hakikat de değişir. Bu gün doğru kabul edilen milliyet prensibi yarın hata levhasında sergilenir. İzzet, milliyet duygusunun fırsat düşüncesi, düşmana karşı kullanılması gereken bir güllü olduğu eleştirisini yaparak kendisinin bu tür bir düşünceye yabancı olduğunu belirtir (İzzet, 1969: 12). İzzet, milliyet hakkındaki toplumsal ilerleme ve dinamikleri şu şekilde dile getirir: İlkel insan için tabiat ve tabiatla renklenmiş cemiyet doğrudan doğruya bir veridir. Orada cemiyet bir olgudur. Çağdaş insan için ise cemiyet daima ıslaha ihtiyaç gösterir. Edebiyatla, ilimle, sanayiyle, adalet ile olgunlaşmaya muhtaçtır. Bu açıdan milliyet bir olgu olmaktan ziyade bir ülküdür. Veri olmaktan çok yapıdır. İradenin ürünüdür, siyasi sahada demokrasi ile müttefiktir. İzzet "*Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat*" da milliyetin manasını ve önemini siyasi menfaatlere göre değil, toplumsal değerler açısından değerlendirmeye çalışır.

Mehmet İzzet'in din konusundaki görüşlerini araştırmız.

Millet ve Devlet Ayrımı

Mehmet İzzet millet kavramını kavrayabilmek için tarihe bakmak gerektiğini ifade eder (İzzet, 1969: 19). İzzet'e göre "bugünkü vatan, millî vatandır, çünkü vatan her şeyden önce bir hanedanın malı sayılırdı", der (İzzet, 1969: 32). Vatan, millet ve demokrasi kavramları ile çağdaş bir toplum yapısına gönderme yapmıştır. Böyle bir toplumda hakimiyet milletindir. Millî devlette kabul olunan ilke şudur: "Devletin kullandığı nüfuz ve velayet ancak millettten çıkıp, milletin iradesi ile kendisine intikal ederse meşru olur". Devlet, bir milletin hukuksal oluşumdur (İzzet, 1928: 147). Bu milletin kalkınması için fikri- ademimerkeziyet şarttır. Diğer bir ifadeyle ilim ve sanat memleketin her tarafında yayılıp büyüdüğü ölçüde halkın büyük çoğunluğunun ondan faydalanması kolaylaşır. Alimler ve sanatkarlar memleketin her tarafına dağıldığı ölçüde duygu ve düşünce zenginlikleri

artar, fikir hayatı zenginleşir (İzzet, 1927a, Akt: Değirmencioğlu, 2002: 265). İzzet, bilginin merkezden çevreye yayılması gerekliliğini çok iyi anlamış ve bunu öncelikler arasına koymuştur. İzzet'e göre çekirdek aile, çağdaş aile yapısını oluşturur. Buna karşılık faaliyetler çoğalmış, farklı farklı işler, meslekler çıkmıştır. Artık aile üyelerini dar bir alana hapsetmiyor medeniyet yolunda ilerlemek istiyorsak kadının aile dışında iş hayatında varlığını kabul etmeliyiz (İzzet, 1927b, Akt: Değirmencioğlu, 2002: 325). Kadın şimdiye kadar sosyal alan açısından dar bir alandaydı. Kadının aile dışında sosyal hayatta varlığını genişletmek gerekir. Bu durum cemiyet ve ahlak için bir kazançtır (İzzet, 1927b, Akt: Değirmencioğlu, 2002: 327). Kadının konumundan başka toplumun geliştiğini gösteren unsurlar maddi refahın artması, kültürün çoğalması ve gelişmesi gibi unsurlardır (İzzet, 1927c Akt: Değirmencioğlu, 2002: 302). İzzet, milliyet ile medeniyet arasındaki bağlantıyı anlamak için medeniyetin çeşitli manalarını gözden geçirir. İlk önce medeniyet, insanı hayvandan ayıran yaşayış şekilleri anlamına gelir. İkinci manada ise şehir hayatı manasına gelen medeniyet milliyete daha yakındır. Bu manada medeni olan göçebe veya çiftçi değil demektir. Bugünkü yüzyıl milliyetlerin yüzyılı, bugünkü medeniyet de şehir medeniyetidir. Batı tarihinde özellikle 19. yüzyılda köylerden şehirlere doğru bir göç olduğu bilinir. Demek ki şehirlerde nüfusun yoğunlaşması ile millî hayatın önem kazanması tarihin aynı döneminde görünen iki olaydır. (İzzet, 1969: 140). Görülüyor ki bu bakışa göre kültür (milliyete has olan) ile medeniyet, (milletlerarasında müşterek olan) arasında gözetilen fark bir muhteva farkıdır. Vicdan ile akıl, yahut kültür ile medeniyet. Birincisi «“Nasıl yaşamalı?”» sorusuna «“Ülkü için”» cevabını verir. İkincisi «“Nasıl yaşamalı?”» sorusuna «“makul bir şekilde”» diye karşılık verir. Birincisi bize amaçlarımızı, ikincisi araçlarımızı gösterir (M. İzzet, 1969: 142-144). İzzet bunu ispat etmek istercesine milleti tarif eder: Irk, lisan, toprak gibi özellikler ayrı ayrı milliyetin temeli olmadığı gibi bunların toplanmasından da bir millet çıkmaz. İnsanlar daima toprak üzerinde yaşamışlar, daima anlaşılabilir farklar göstermişlerdir. Alet icadıyla ve iktisadi faaliyetle ilerlemişler, lisanla isteklerini anlatmışlardır. Oluşturdıkları toplulukların ortak özellikleri ve tarihleri olmuştur. Buna rağmen milliyet mefkûresi her yerde ve her zaman mevcuttur, diyemiyoruz. O hâlde milliyeti bu unsurlarda yan yana aramak doğru olmadığı gibi bütününde de farz etmek doğru değildir. Çünkü hayat, ruh ve cemiyet olaylarında herhangi bir bütün parçaların toplamından ibaret değildir (İzzet, 1969: 150). İzzet, bugünkü milliyetin ve toplumsal hayatın genel eğilimlerine olan bağlılığını anlamak için milliyet ile dini karşılaştırmak gerektiğini ifade eder. Dinde iki unsur gözetmek mümkündür ki, bunlardan birine dinin şekli, diğerine dinin içeriği diyebiliriz. Birincisi hissi bir şekildir, kutsiyet duygusundan ibarettir. İkincisi ise dini diğerinden ayırt eden bazı itikatların, merasim ve davranışların tümüdür (İzzet, 1969: 152). Bugün insanlar milliyete dinî bir hisle, kutsiyet duygusuyla kendilerini bağlı hissediyorlar (İzzet, 1969: 153). İzzet, milleti maddi ve manevi unsurların toplamı olarak kabul eder. Bir milleti ne zaman millet olarak kabul ederiz İzzet, bir toprak üzerinde yaşayan fertler grubu kendilerine yabancı saydıkları kimselerle bir idare altında veya o kimselerin siyasi velayeti altında yaşamak istemezlerse, onlarda milliyet hissinin uyandığını kabul eder. Bir millet, beraber yaşamak isteyen veya başkalarıyla beraber yaşamak veya başkalarına tabi olmak istemeyen kişilerin toplamıdır. İzzet için millet sevgisi vatan sevgisini de beraberinde getirir. Milletini seven her insanın milletinin bulunduğu ülkeyi de seveceği söylenebilir. Ancak millî ülke sevgisi millî ülkünün sebebi değildir.

Bu günkü yüzyıl milliyetlerin yüzyılı bu günkü medeniyette şehir medeniyetidir. Batı tarihinde özellikle 19. yüzyılda köylerden şehirlere doğru bir göç olduğu bilinir. Demek ki şehirlerde nüfusun yoğunlaşması ile millî hayatın önem kazanması tarihin aynı döneminde görünen iki olaydır.

Bir millet, beraber yaşamak isteyen veya başkalarıyla beraber yaşamak veya başkalarına tabi olmak istemeyen kişilerin toplamıdır. İzzet için millet sevgisi vatan sevgisini de beraberinde getirir.

Sosyoloji

İzzet, sosyolojiyi toplumsal olaylara ait şüphelerini, belirsiz endişelerini bir derece azaltan son çare, bir ilaç gibi kullanır. İzzet yazılarında ilmî ve sosyolojik gözlem yaptıktan sonra lehte ve aleyhte her şeye, her kaynağa müracaat ettikten sonra yeni bir soruya, yeni bir bilinmeyene doğru yönelir. Ona göre kafanın asıl fonksiyonu hâletmek değil, yeni düşünceler ortaya koyabilmektir. İzzet sosyolojiden olgusal bir şey olarak bahseder. Fakat amaç bir ispata ulaşmak değil, bu olumlu şeyin, olumsuz sorunlarını göstermektir. “İçtimaiyatın Noksanları” adlı makalesi bu zihni yönelmenin yoğunlaşmış bir ürünüdür (İsmail Hakkı, 1931: 15). İlimlerle halledilmeyen sorunların genelde felsefeye bırakılması kanaati geçerli ise de Mehmet İzzet, bu konuda incelik ve idarecilik göstererek felsefe ile ilim arasında bir uçurum kabul etmek yönüne gitmez ve cemiyet ilminin, cemiyet felsefesi ile ilişkisini ortaya koyarak sorunu bu açıdan halletmek ister. Cemiyet ilmi de belli bir cemiyet içinde, toplumsal şartlar altında geliştiğinden toplumsal vicdanın görüntüsünü ifade eder (İzzet, 1927d, Akt: Değirmencioğlu, 2002: 262). Yani cemiyet ilminin sonuçları da diğer toplumsal olaylar gibi hâkim toplumsal görüşlerden etkilenir. Mehmet İzzet, Durkheim sosyolojisinin zorunlu bir sonucu olarak geliştirdiği bu görüşün tam bir toplumsal rölativizme kaydığı ve böylece dayanacak hiçbir temel kalmadığını hissederek sosyolojinin iddialarını yine kendi silahı ile çürütür: “*Durkheim sosyolojisinin büyük adam görüşü çağdaş hayatta hâkim bulunan bir takım toplumsal görüşlerin sonucudur. Bu düşünceler bize gösteriyor ki, büyük adamlar hakkında bugün sosyologların ileri sürdükleri fikirler gereksiz değil, belki de bugün gözlemlenen ilimde, sanayide, siyasette, iktisatta kabul edilen genel eğilimlerin ürünüdür. İlim büyük adamın büyüklüğü ile değil, adamlığı ile meşgul olabilir. Bugünkü toplumsal akımlardır ki, ilmi gidişlerdir ki bu bilimsel bakışla yetiniyor. Bugünkü hayatta büyük adamı görmüyoruz*” (İzzet, 1928: 2-7). Bu durum bir fikir durgunluğudur. “Büyük adamların fazla olmayışının nedeni maddi ve iktisadi koşullarda değil, toplumsal, daha doğrusu siyasi koşullarda aranmalıdır” diyen İzzet, Gökalp’i buna örnek verir. Ona göre Ziya Gökalp “İttihat ve Terakki Fırkası”nda vatani işlere vaktinin çoğunu ayırmamış olsaydı, daha kıymetli toplumsal eserler bırakabilirdi (İzzet, 1927e, Akt: Değirmencioğlu, 2002: 249). İzzet burada Durkheim gibi düşünerek “sosyoloji kuramsal ilim olmalı, siyaset onun uygulamasını teşkil etmelidir”der. Sosyolojinin siyaset üzerinde etkili olması için toplumun o döneme ait sorunlarıyla daha fazla meşgul olması gerekliliğinin altını çizer. Çünkü ona göre halk, eski zamanlara ait hikâyeler değil, bugünkü siyasi sorunlarına çözümler beklemektedir.

“Din ile devlet arasında boşanma ve ayrılık vardır.” görüşünü araştırarak açıklayınız.

Cemiyet

İzzet, “muasır cemiyet”, “cemiyet ve fert”, “cemiyet ve büyük adam”, “milliyet” gibi sorunlarla ilgilenmiştir. Hepsinde önemli olan cemiyettir. Teknoloji sayesinde cemiyetin ilerleyeceğini belirtir. Teknoloji ilerlemezse cemiyet ve medeniyet hakkındaki bilgimiz ister istemez noksan, hatta çürük temellere dayanır (İzzet, 1927f, Akt: Değirmencioğlu, 2002: 257). Cemiyet onun için bir araç bir çeşit felsefeye girişir (Levend, 1941: 484). Bu nedenle cemiyeti açıklamak gerekir. Türkçede cemiyet toplanma manasına gelir. Örneğin halk lisanında düğüne de cemiyet denilir. Fakat sosyolojinin konusu olan cemiyet herhangi bir toplanmadan ibaret değildir.

Sosyolojinin konusu olan cemiyet, herhangi bir toplanmadan ibaret değildir. Eğer etrafımıza bakarsak çeşitli şekillerde toplanmaların, kümelerin meydana gelmiş olduklarını görebiliriz. Fakat bunların hepsine cemiyet demek mümkün değildir.

Eğer etrafımıza bakarsak çeşitli şekillerde toplanmaların, kümelerin meydana gelmiş olduklarını görebiliriz. Fakat bunların hepsine cemiyet demek mümkün değildir. Çünkü cemiyet olmak için “yan yana” gelmek yetmez. Bundan başka yan yana gelmiş olan bireylerin birlikte işlemleri, çalışmaları ve birbirlerine etki etmeleri şarttır. Birey cemiyete tabiidir ama bu esir demek değildir. Manası, derecesi ve kıymeti iyi anlaşılacak şartı ile bireyin cemiyete tabi olduğunu kabul etmekte bir sakınca yoktur. Lisan sayesinde bireyin şuuru inzivadan kurtulur, ilim sayesinde gerçek olmayanın hâkimiyetinden kurtulur. Medeniyetin mümkün olması, cemiyetin mevcut olmasına bağlıdır. Medeniyeti muhafaza eden ve onu bireylere ileten cemiyettir. Dolayısıyla medeni insanın ait olduğu cemiyetler ile faaliyet amaçları çeşitli olduğundan, sosyolojinin ilk amacı cemiyetlerin tasnifidir. Cemiyetleri tasnif etmek için iki noktaya dikkat etmek gerekir: 1. Bireyler arasında ortak olan amaçlar, düşünceler. 2. Bu amaçlara, düşüncelere uygun teşkilat. Ortak amaç ve düşünceler: Bir arada bulunan insanlarda bazen amaçlar tamamen öznedir. Bu insanlar arasında ortak bir amaç vardır. Karşısındaki insana saygı gösterme arzusu. Eğer bu olmazsa cemiyet hayatı yaşanmaz olur. Cemiyet hayatına hâkim olan amaçlar, düşünceler, her cemiyette bir sınırlı (muayyen) veya sınırsız (muaddal) olabilir. Buna bağlı olarak şöyle bir sınıflandırma yapılabilir: 1. Amacı tek, sınırlı cemiyetler (toplumlar); teşkilatlı ve teşkilatsız olarak ikiye ayrılır. *Teşkilatsız olanlar*: ortak bir duygu (galeyana, herhangi bir ihtiras) ile harekete gelen kalabalık gibi, *Teşkilatlı olanlar*: her çeşit uzmanlaşmış topluluklar, şirketler gibi. 2. Amaçları birden fazla olan cemiyetler: Toplum biliminin asıl konusunu oluşturan toplumlardır. Bunlarda iki kısma ayrılır. Teşkilatsız olanlar: Farklı alanlarda bulunan fakat uzmanlaşma ve iş bölümünün olmadığı veya çok az olduğu ilkel cemiyetler. Teşkilatlı olanlar: Farklı alanlarda iş bölümünü uygulayan, uzmanlaşmanın olduğu teşkilatlar (İzzet, 1928: 395). Burada dikkate alınan kriter iş bölümüdür. Dar bir alanda, şehirlerde toplanmış insanların yaptıkları mesleklerin sayısı az olsaydı arada var olan şiddetli rekabet, hayat koşullarını zor ve tahammül edilemeyecek bir şekilde sokardı. Fakat iş bölümü sayesinde meslekler çoğalır ve yoğunluğa rağmen, hayat koşulları kolaylaşır. O hâlde iş bölümü sonuç itibarıyla, yani faydalı olan gelişmeleri sağlayacağından insanlar tarafından sürekli uygulanması gereken bir yöntem olarak kabul edilmelidir. İş bölümünün git gide çeşitlenmesi nüfus yoğunluğunun artması sonucudur (İzzet, 1928: 69).

ZİYAEDDİN FAHRİ FINDIKOĞLU

Ziyaeddin Fabri Fındıkoğlu’nun eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

Çalışmalarının “çeşitliliği” ve “çok yönlülüğü”ne dikkat edilirse onun temel hedefinin “Türkiye’de yerli ve millî bir düşünce geleneği kurmak” olduğu görülür. Bu amaca yönelik olarak çeşitli monografik çalışmalar yapmış, çeviri faaliyetlerinde bulunmuş, Türkiye’nin güncel problemleriyle ilgili temel eserler ortaya koymuş, çeşitli sivil toplum kuruluşlarını ve yayın organlarını kurarak bilimsel ve felsefi birikime katkıda bulunmuştur. Fındıkoğlu’nun Türk sosyolojisine önemli bir katkısı

da çeşitli yönlerdeki uygulamalarını göstererek bütüncü yaklaşımı temellendirmeye çalışmasıdır. Bir diğer önemli katkısı, tarihî bakış açısıyla Türkiye’de çeşitli olguları, kuruluşları ve disiplinleri inceleyerek temel eserler ortaya koymak ve bilimsel birikime katkıda bulunmak olmuştur.

Resim 2.2

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu (1901-1974)

Türk sosyolojisinde Ziya Gökalp ve Prens Sababaddin ile başlatılabilecek kronolojik zincirin Mehmet İzzet’ten sonra gelen halkasını teşkil eden Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, 1901 yılında Erzurum’un Çamlıyamaç köyünde doğmuştur. Ziya Gökalp ve Türk Aile Hukuku üzerine hazırladığı Doktora çalışmasını 1935 yılında Strazburg’da tamamlamıştır. 1934 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile İktisat Fakültesinde görev yapmıştır. İçtimaiyata Giriş (1944), Hukuk Sosyolojisi (1944), Metodoloji (1945), İçtimaiyat Dersleri- Sosyoloji Doktrin ve Kolları (1971), İktisat Sosyolojisi Bakımından Sosyalizm I ve II (1976a ve b), onun 3000’in üzerindeki yayınından sadece birkaç adedidir.

Sosyolojinin Konusu

Fındıkoğlu’na göre eski ya da yeni sosyolojinin konusu “toplum (cemiyet)”dur. Sosyoloji toplum bilimidir. Sosyal realite (gerçeklik), realiteler serisi içinde ayrı bir varlığa sahiptir. Realite âlemi bir bütün olarak toptan göz önüne alındığında, onun sosyal parçası, diğer parçaları ile karmaşık ilişkiler içindedir.

Durkheim, sosyolojinin metodunu açıklarken sosyal olguların bir nesne, şey gibi ele alınması kuralını koymuş, sosyal kurumların büyük bir bölümünün bize önceki nesiller tarafından hazır olarak bırakıldığını belirtmiştir. Fındıkoğlu sosyolojinin konusunu açıklamak için (bkz. Fındıkoğlu 1971, s.113-116) Altınova adlı bir Türk şehri hayal eder. Araştırmacı bu şehirde gezerken Altınovalıların Türkçesinde örf ve âdetlerinde, edebî ve estetik zevklerinde farklılık gözler. Ameleler, öğrenciler, memurlar, askerler, emekçiler gibi farklı toplum kesimleri vardır. Araştırmacı bu şehirden ayrılıp tekrar döndüğünde Altınovalıların amele hayatı, burjuva hayatı, eğlencesi, şivesi, zevkleri, örf ve âdetlerinin bu olaylara katılan fertlerin varlıklarından ayrı bir realite teşkil ettiğini görür. Bu şehrin estetik zevki, bu zevki duyan fertlerin doğup ölmelerine ve başkalaşmalarına rağmen bir süre aynı kalmaktadır. Ortada değişmeyip nesilden nesile devredilen bir şey var. Bu şey ya her çeşit gelenek gibi donmuş bir görünüş taşır ya da estetik zevk ve dinî duygularda olduğu gibi oldukça akıcı bir şekilde görülür. Bir neslin fertleri bu şeyleri hazır ve yapılmış bulurlar.

Durkheim, ferdî şuurlardan ayrı ve bunların dışında bulunan bir ‘kolektif şuur’ kavramını kabul eder. Ferdî şuurların dışında bulunan, kendini ferde zorla kabul ettiren sosyal olaylar, kolektif şuur denen bir varlıkta yer alırlar. Fındıkoğlu’na göre de tasarlanan uzun bir zaman içinde aynı kalan Altınova’daki sosyal realitenin bu realite havası içinde yaşayan fertlerden ve iradelerden bağımsız bir çeşit kolektif şuur olaylarının varlığını kabul etmek gerekir. Askerler değişmekte, ordu

Fındıkoğlu’na göre eski ya da yeni sosyolojinin konusu “toplum (cemiyet)”dur. Sosyoloji toplum bilimidir.

durmaktadır; dindarlar değişmekte din ve cami yaşamaktadır; ameleler değişmekte amele sınıfı durmaktadır... Tek tek askerlerin dışında bir ordu realitesi, değişen memurların dışında bir memurluk realitesi, değişen amelelerin dışında bir amelelik realitesi vs. vardır.

Fındıkoğlu'na göre sosyolojinin asıl konusu olan realite budur. Fakat bir kere bu realitenin içine giren sosyolog, sonradan onun düşündüğünden daha fazla derinleştiğini görecektir. Altınova Araştırmasını tasarladığı uzun sürenin sonuna getirdiği zaman, şehrin düzeninin, kurumlarının ve âdetlerinin dengesini bozan dönüşümlere tanık olacaktır. Sınıf ve tabakalar düzeni bozuluyor, boşanmalar çoğalıyor, okullaşma düzeyi yükseliyor. Fındıkoğlu sosyal realitedeki bu değişimleri *organizmacı-evrimci* bir görüşle açıklamaya çalışıyor. Ona göre bu değişme, sosyal realiteyi görmeyi bilmeyenler için birden ortaya çıkmış ani bir olaydır. Fakat araştırılırsa az-çok uzun bir zamanın bu değişmeyi için için hazırladığı görülür.

Görülüyor ki, Fındıkoğlu da Durkheim ve Gökalp gibi sosyolojinin konusunu "sosyal realite" olarak gösteriyor. Onlara katkı olarak sosyal realitenin diğer realitelerle ilişkilerini görüyor ve vurguluyor.

Sosyolojinin Metodu

Fındıkoğlu'nun metodolojik görüşlerini üç başlık altında incelemek mümkündür.

Determinizm ve Hürriyetçilik

Fındıkoğlu, çağdaş bilimsel görüşe uygun olarak tabii bilimlerde olduğu gibi sosyal bilimlerde de mutlak hakikatler peşinde koşmanın doğru olmadığını belirtmiştir. "Mutlak hakikatler peşinde koşmak, tabiata esaret gibi, mevcuda esaret neticesini doğuracaktır." (Fındıkoğlu, 1948a: 115). Determinizm hakkındaki yeni anlayış, araştırmacıyı tabiat olaylarını önceden tahmin edebilmek için bir olasılık fikrine götürmektedir. Tabiatın yapısına uygun durum da budur. Tabiatla artık kesin kanunlar düşünmek mümkün değildir. Günümüzde sosyal bilimlerde de artık mutlak anlamda bir determinizmden bahsetmek mümkün değildir.

Tarihî Metot

Fındıkoğlu'nun çok önem verdiği ve kullandığı "tarihî metot" da savunduğu bütüncü görüş içinde daha iyi değerlendirilebilir. O herhangi bir sosyal olayı, bir şahsı, bir düşünceyi, bir kurumu incelerken onun geçmişini aydınlatarak mevcut durumunu açıklamaya çalışır, dolayısıyla geleceğine de ışık tutmaya çaba gösterir. Onu çevreleyen tarihî, sosyal, ekonomik... şartları zaman ve mekân boyutlarında bir bütün olarak vermeyi amaçlar. Bu tarihî bakış açısını da onun metodolojik yönden sosyolojiye katkısı olarak düşünmek mümkündür. Çünkü Durkheim sosyolojisinde bu anlamda bir tarihî bakış açısı belirginleşmemiştir (Güngör-Ergan, 2008: 669). Fındıkoğlu tarihî bakış içinde çeşitli olguları, kuruluşları ve disiplinleri incelemiş, bu alanlarda çok sayıda temel eser ortaya koymuştur (Güngör-Ergan, 2008: 640-641).

Bütüncü Görüş

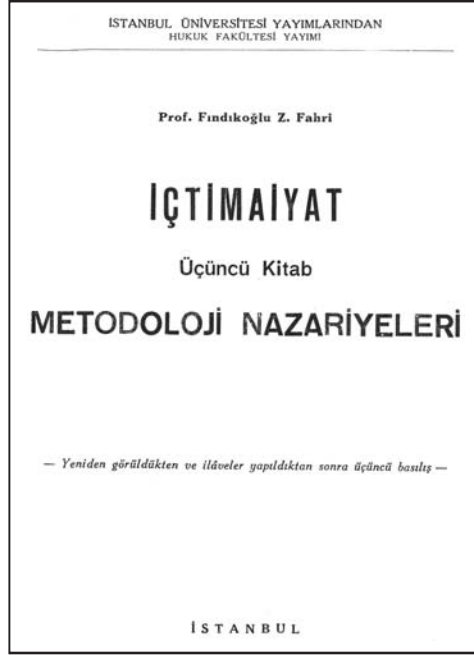
Fındıkoğlu karmaşık bir yapıya sahip olan toplumsal olayların Gestaltçı-Bütüncü görüş çerçevesinde açıklanmasını savunur. Şu cümlesi Fındıkoğlu'nun sosyal meselelere bakış şeklini çok net olarak göstermektedir: Sosyoloji disiplini her tek sosyal meseleyi bir "nokta" hâlinde tasarlar ve bu noktayı çerçeveleyen tarihî hava ve sosyal şartları bu noktaya kuvvetli bir projektör gibi tutar.

"Mutlak hakikatler peşinde koşmak, tabiata esaret gibi, mevcuda esaret neticesini doğuracaktır."

Sosyoloji disiplini her tek sosyal meseleyi bir "nokta" hâlinde tasarlar ve bu noktayı çerçeveleyen tarihî hava ve sosyal şartları bu noktaya kuvvetli bir projektör gibi tutar.

Fındıkoğlu, “bütüncü görüş” ile hem “toplum” veya “sosyal realite” denen karmaşık yapıya bir bütün olarak bakmayı hem de sosyal olayları toplumun bütünü içinde birbirleri ile ilişkileri olan birer bütün olarak incelemeyi getirmiştir. Bu açıklamalarında tek taraflı ve tek sebepli mutlak açıklamalardan kaçınılması gerektiğini vurgulayarak sosyolojinin relativist karakterine de işaret etmiştir. Sosyal olayları ortaya çıktıkları yer ve zamanı dikkate alarak çeşitli metotlar yardımıyla ve bilimler arası bir yaklaşımla incelemek, bu inceleme ve açıklama esnasında gerektiğinde daha önce ortaya atılmış doktrinlerden de faydalanmak gerektiğini somut örnekler vererek açıklamıştır. Bilimsel araştırmada akıl ve tecrübenin, tümevarım ve tümdengelim birlikt kullanılması gerektiğini de belirtmiştir (Güngör, 1991. 39).

Resim 2.3

Fındıkoğlu metodolojik görüşlerinde Durkheim ve Gökalp'tan nasıl etkilenmiştir? Açıklayınız.

SIRA SİZDE

5

Türkiye’de Kültürel Hayat ve Aydınlar

Fındıkoğlu bir dizi makalesinde belirli bazı sebeplerden dolayı Türkiye’de kültürel hayatın gelişmemiş olduğunu, bu sebepler ortadan kaldırılmadıkça da Türkiye’de kültür düzeyini yükseltmenin mümkün olamayacağını belirtir. Onun Türkiye’de kültürel hayatın durumu ve geliştirilmesi üzerine görüşlerini şu başlıklar altında toplamak ve açıklamak mümkündür:

Sosyal Değerleri Birbirinden Ayırma

Fındıkoğlu’na göre Türkiye’de son yüzyıldaki fikir hareketlerinin gelenek hâlinde yaşayamaması, sosyal değerleri birbirinden ayırma gereğinin anlaşılmasından, yani bilim ve felsefe ile doğrudan doğruya ilgisi olmayan din ve siyaset ihtiraslarını bu alana karıştırmaktan ileri gelmiştir. Örneğin, 1870 yılında tabiata ait bilimlerin Darulfünun’da okutulmasından dolayı çıkan dedikodular, Darulfünun’un kapa-

tilmasına sebep olmuştur. Yine 1919'daki İstanbul idaresi, Darulfünundaki eğitimin bir kısmının devamına sırf siyasi ihtiraslar yüzünden engel olmuştur. Bilim ve felsefe hayatı üzerine yapılan bu gibi müdahaleler, Türkiye'de bilimsel ve felsefi hayatın gelişmesini ve yaygınlaşmasını önlemiştir. Türkiye'de sağlam bir düşünce geleneğinin kurulması, fikir faaliyetlerinin değerinin ve hürriyetinin gözetilmesine bağlıdır. Bu hürriyeti sağlamak için her şeyden önce sosyal değerleri birbirinden ayırmak, her işi ehline bırakmak gerekir (Fındıkoğlu, 1938: 18).

Aydın-Toplum Etkileşimi

Fındıkoğlu'na göre Türkiye'de bilimsel ve felsefi faaliyetin gelişmesini ve gelenek hâlinde devam etmesini engelleyen önemli bir sebep de düşüncenin, içinde doğmuş olduğu toplum yapısı ile ilgili olmaması, Avrupa'da ortaya atılmış düşünce sistemlerinin düşünürlerimiz tarafından aynen taklit edilmesidir. İçlerindeki yabancılaşma duygusu onların etkili ve verimli fikirler ortaya koymalarına, geliştirmelerine engel olmakta, dolayısıyla çalışmalarını kendilerini de içinde yaşadıkları toplumu da tatmin etmemektedir (Fındıkoğlu, 1938: 20).

Ona göre aydın düşünme ve inceleme konusunu içinde yaşadığı toplumdan almalı ve kendi ülkesinin yapısına göre bir düşünce geleneği oluşturmaya çalışmalıdır. Aydın toplumsal incelemelerinde kendi toplumunun ihtiyaç ve değerlerini göz önüne almalı, milletlerarası nitelikteki düşünme şekillerini de taklitle kalmayıp özümsemeli ve yaratıcılığa götürecek yolları bulmalıdır.

Kültürde Ademimerkeziyet'in Sağlanması

Fransız filozofu Fr. Rauh ve Mehmet İzzet'in görüşlerinden etkilenen Fındıkoğlu, tarihî bir bakış açısıyla Türk düşünce hayatını gözden geçirir; Türk düşünce hayatında merkeziyetin ve ademimerkeziyetin hakim olduğu dönemlere işaret eder.

Fındıkoğlu, "kültürde ademimerkeziyet"i Türkiye'de fikrî hayatın canlanmasını, bilimsel ve felsefi hayat geleneğinin kurulmasını, ülkenin her tarafındaki kabiliyetlerin ortaya çıkarılıp değerlendirilmesini... sağlayacak faktörlerden biri olarak önemle ele almakta ve çeşitli yönleriyle düşünmektedir. Bu probleme bütüncü görüşle yaklaşarak kültür merkeziyetsizliği konusunda da taklitçilikten kaçınılmasını; zaman ve mekân şartlarını, eldeki kaynakları ve memleket ihtiyaçlarını düşünerek ve etkili olabilecek bütün faktörleri hesaba katarak, relativist ve gerçekçi bir yaklaşımla, problemlerin çözümlenmesini önerir. Şöyle ki, kültür merkeziyetsizliği yaparken, düşünce ile mekân ilişkisini daima göz önünde tutmak; okul, fakülte, üniversite, enstitü kavramlarını mutlak tarafları ile değil, relatif taraflarıyla düşünmek gerekir. Türkiye için bir fakülte tasavvuru, bir üniversite hayali hiçbir zaman örneğin, Fransa veya Almanya'daki örneklerini düşündürmemelidir. Çünkü iki farklı ülkenin nüfusları, sosyal ve ekonomik yapıları vs. farklı olduğu gibi, şehir yapıları da farklıdır.

Batı Medeniyetinin Bilimsel ve Felsefi Ortamını Bir Bütün Olarak Yaratmaya Çalışmak

Fındıkoğlu'na göre Batı medeniyetinin bilimsel ve felsefi ortamını teşkil eden özellikler birtakım ahlaki ilkelerde toplanmaktadır. En başta "bilimsel ahlak" gelir. Bilimsel ve felsefi faaliyetlerin siyasi, dinî ihtiraslardan uzak tutulması, bilim adamının kendisini nefsine bağlılıktan kurtarması, metotlu ve disiplinli çalışması gerekir.

Fındıkoğlu, Batı medeniyetinden hangi unsurların alınacağı konusunda Gökalp ile olduğu kadar Mümtaz Turhan ile de hemfikirdir. Milletlerin hayatında

tek taraflı veya karşılıklı kültür alışverişleri tabii olaylardır. “Aldığımız ve naklettiğimiz yabancı kültürün muhtevasından ziyade zihniyetini ve metodunu kavramaya çalışmalı, millî bir kültür muhtevası yaratmaya çalışmalıyız” (Fındıkoğlu, 1948b:163-164).

“Aldığımız ve naklettiğimiz yabancı kültürün muhtevasından ziyade zihniyetini ve metodunu kavramaya çalışmalı, millî bir kültür muhtevası yaratmaya çalışmalı”yız.

Devletin Kültürel Hayatta Rol Alması

Fındıkoğlu birikmiş manevi bir servetin bulunmaması dolayısıyla henüz bilimsel ve felsefi düşünce geleneğinin kurulamadığı; tarihî, sosyal ve siyasi şartların bilim adamlarını idare ve siyaset alanına kaydıracağı; ülke meseleleriyle ilgili ciddi ve bilimsel yayınların değil, günlük dedikodular ve zevklerle ilgili yayınların rağbet gördüğü... Türkiye’de devlete “kültür devletçiliği” yapma görevini verir.

Kültürel faaliyetlerin korunması ve teşvik edilmesi: Kültür faaliyetleri normal şekilde buldukları ülkenin meselelerine bağlanmalı, siyasi otoriteler bunları şu veya bu şekilde yönlendirmeksizin çalışılmasını kolaylaştırmalıdır (Fındıkoğlu, 1936a: 306).Yalnız, Fındıkoğlu’na göre kültürel faaliyetlerde devletin koruyucu rolü ancak kültürel faaliyetler tabii olarak işlediği zaman bu kadarla kalabilir; kültürel hayatın tabii işleyiş tarzı bozulduğunda, devletin bu işleyişe yön vermesi kaçınılmaz olur.

Millî kültür mekanizması, sınır ve çerçevesi belli bir kitle sempatisi gerektirir. Kendisine, orijinalitesine bağlanan sanatçı kadar, her türlü millî kayıtlardan sıyrılmış, insanlık âşığı bilim ve kültür adamı da bu sempatiye uzaktır. İnsanlık henüz millî kayıtlardan sıyrılacak çağa gelmemiştir. Kültürel faaliyetlerde millî sempati-den uzaklaşıldığı durumlarda devlet (siyasî kurum) kültürel faaliyetleri “millî mefkûre”ye yöneltmelidir (Fındıkoğlu, 1936b: 355-356).

Sosyal, tarihî ve siyasi sebeplerle idare ve siyaset alanına kaymış bilim adamlarını bilim alanına çekme: “Dili Türk, havası Türk, düşünce ve anlatım tekniği Türk, yerli bir fikir atmosferi yaratmak” (Fındıkoğlu 1938b: VIII) Türkiye için ideal bir olaydır. Fındıkoğlu’na göre, bu havayı yaratacak elemanlar da ülkenin sosyal ve tarihî şartlarını, problemlerini bilen, zihnini ülke problemleri üzerinde yoran, “ideal sahibi” bilim ve fikir insanlarıdır. Oysa bu yıllarda bilim ve kültür hayatının teşvik ve tatmin edici olmayan şartları bilim insanlarını idarî ve siyasi hayata kaydırmaktadır. Devlet bu bilim insanlarının kendilerini daha iyi tatmin eden tarafı tercih etmeleri gerçeği ile, üniversitelerin kendi mali güçlerini aşan şartlarda yabancı bilim adamı getirme olaylarını düşünmeli, “kültür devletçiliği” rolünü üstlenerek ve ülkenin ihtiyaçlarını göz önüne alarak bilim insanlarının ne pahasına olursa olsun bilim alanında kalmalarını sağlamalıdır.

Bilimsel ve felsefi teşkilatlanmayı sağlama: Fındıkoğlu’na göre Türkiye’de bilimsel ve felsefi bir düşünce geleneğinin kurulamamış olmasının başlıca sebeplerinden biri de aydınların biraraya gelip aynı çatı altında toplanamamaları, kolektif çalışma alışkanlığına sahip olmamalarıdır. “Ferdî çalışmalar bir teşkilata bağlanmadıkça kumlar arasında süzülüp kaybolan küçük sulara benzer.” diyerek fikir ve kültür faaliyetlerinde teşkilatlanmanın önemine işaret eden Fındıkoğlu, teşkilatlanma işini devletin fonksiyonları arasına koyarken, yine devlet otoritelerinin yardımı ve desteği ile özel kültür kuruluşlarının kurulmasını da gerekli görür.

“Ferdî çalışmalar bir teşkilata bağlanmadıkça kumlar arasında süzülüp kaybolan küçük sulara benzer.”

Fındıkoğlu’na göre devlet kültürel hayatta nasıl rol almalıdır? Açıklayınız.

Türkiye’de Eğitim

Fındıkoğlu yazı hayatının ilk yıllarından başlayarak sonuna kadar Türkiye’de özellikle güncel eğitim problemleriyle ilgilenmiştir. O eğitimi toplumun değer ve normlarını yeni nesile aktaran, şahsiyet bütünlüğünü kazanmış ve millî mefkûre sahibi olmuş vatandaş tipini yetiştiren, hızlı değişme hâlindeki Türk toplumunu bütünleştirecek, özellikle yükseköğretim aşamasında kültür yaratarak ülke kalkınmasını sağlayacak temel faaliyetler ve kurumlar toplamı olarak ele alıp, sosyal yapıdaki değişmeler çerçevesinde değerlendirmeye ve yine bu çerçevede öneriler getirmeye çalışmıştır. En çok üzerinde durduğu eğitim kurumu üniversitelerdir.

Üniversiteler

Üniversite Özerkliği

Fındıkoğlu’na göre özerk üniversiteden Türkiye’de şimdiye kadar anlaşıldığı gibi, öğretimin diğer kademelerinden, memleket meselelerinden, çevreden kopuk, kendi iç meselelerini çözmekten aciz, elemanları üniversite dışı işlerle meşgul, bir üniversite anlaşılmalıdır. Tam aksine özerk üniversite; eğitimin diğer kademeleri ve diğer üniversitelerle işbirliği hâlinde, ülke ve çevre meselelerinden haberdar olup onlara çözüm arayan, kendi organlarını dışardan bir müdahaleye gerek bırakmaksızın kendi içinde kontrol altında tutabilen bir üniversitedir. Kısaca ona göre Türkiye’de “*dinamik bir üniversite özerkliği*” düşüncesine sahip olmak gerekir (Güngör, 1991: 141).

Üniversitelerin Birbirleriyle, Toplum ve Çevre ile İlişkileri

Fındıkoğlu genelde Türkiye’de üniversitenin Türkiye’nin meselelerinden ve eğitimin diğer kademelerinden kopuk bir durumda olduğu görüşündedir. Bir üniversite kendi bilgisini dinleyicisinin hayatına ne kadar sokarsa, ilim denen nesneyi onun hayat bilgisi hâline ne kadar getirebilirse kendisini izole bir durumdan çıkarır ve “*balktan bir parça olmak...*” sırrına o nispette kavuşur (Fındıkoğlu, 1947: 2).

Ona göre üniversite kendi araştırma inzivasından uzaklaşarak üniversite dışı hayat için bir güneş rolünü oynamalıdır. Dışarıdaki hukukçuya, politikacıya, teoloğa, mühendise, memura, kısaca halka ışıklarını saçmalıdır. Üniversite ile üniversite gençliği ile temas etmesini başka ifade ile gençliği iç ve dış politika meselelerinin yüksek siyasetiyle ilgilendirmeyi bilmelidir.

Yükseköğretimde Verimlilik ve Nitelik Konusu

Yükseköğretimde niteliğin esas alınması konusu yetiştirilen öğrencinin sayısının değil, kalitesinin yüksek olmasını ifade eder. Fındıkoğlu’na göre ortaöğretim daha çok lise düzeyi ile başarısızlık başlar ve yükseköğretime gelince başarısızlık ve verimsizlik müzmin bir dert hâline gelir. Ortaöğretim gençliğinin liselerden dil, bilgi ve kültür açısından yetersiz olarak gelmesi, meslek seçiminin aile ile okul arasında yapılan bir anlaşma sonucu değil, gelişigüzel yapılmış olması, liselerdeki dil bozukluğu, giriş sınavlarının öğrencileri kabiliyetli ve başarılı oldukları alanlara yerleştirememesi ve zorunlu olarak girilmiş bulunulan bölümün verimsizliği, eski adı sınıf yeni adı sömestre olan uygulamadaki tutarsızlık başlıca başarısızlık faktörleridir (Fındıkoğlu, 1952: 2). Fındıkoğlu, yükseköğretimin bütün alanlarında daha başlangıçta çok sıkı eleme ve seçmeyi gerçekleştiren bir yarışma sisteminin uygulanmasını ister.

Üniversite kendi araştırma inzivasından uzaklaşarak üniversite dışı hayat için bir güneş rolünü oynamalıdır.

Eğitim ve Öğretimde Temel İlkeler

Şahsi Teşebbüs: Fındıkoğlu, Prens Sabahaddin'in "şahsi teşebbüs" ilkesini eğitim alanında temel bir ilke ve amaç olarak almaktadır. Türkiye'de okullar ve eğitim sistemi yeni bir dünya görüşüne sahip kılınmalıdır. Ona göre eğitim ve öğretim sistemimiz öyle bir yön takip etmelidir ki okul bitiren çocuk "kaleme çırağ buyurulmadan, maaşlandırılmadan, bareme sokulmadan uzaklaşsın, taştan ekmeğini çıkaracak mukaddes alın terinin temin ettiği menfaatlerle öğünecek yeni Türk tipinin müjdecisi olarak görünsün" (Fındıkoğlu, 1947b: 17-18).

Fındıkoğlu bu konuda Türk eğitim sisteminde şu değişikliklerin yapılmasını önerir: Öğretim sisteminde kitaptan hayata doğru yönelme, yarışma yoluyla değerli kitapların yazılmasını sağlayarak tek kitaba bağlı kalmama, öğretmenlere dil konusunda baskı yapmama, şahsiyet ve kalite esaslarına değer verme (Fındıkoğlu, 1947c: 2).

Ademimerkeziyet: Fındıkoğlu Prens Sabahaddin'in idari hayat ve eğitim hayatının yeniden düzenlenmesi için önerdiği ademimerkeziyet ilkesini de eğitim konusunda ileriye sürdüğü önerilerinde temel ilke olarak almaktadır. 1954 yılında hazırlanmış olduğu bir raporda "Maarif işlerinde her şeyin devlet ve hükümetten beklendiği ve buna çok kötü surette alışıldığı, bu yüzden hür meslek teşekküllerinin istendiği kadar alâka görmediği bir çevrede bulunduğumuz düşünülürse, karşılaştığımız güçlüklerin sizlerce takdir edileceğine de kaniiz..." (Fındıkoğlu, 1954: 15) diyerek Türkiye'de eğitim işlerindeki "merkeziyetçilik"ten şikâyet etmektedir.

İlkokulların memur ve kalem efendisi hedeflerine uygun yetiştirdiği çocuklar, artık hayata hazırlayan okullarda "iktisadi havza adamı" ve "şahsi teşebbüs sahibi" olarak yetiştirilmelidirler.

Nicelik Değil Niteliğin Esas Alınması İlkesi: Fındıkoğlu'na göre ekonomik kalkınma gibi fikri kalkınma da yığın hâlinde aydın yetiştirme işine son vermekle başlayabilir. Ona göre eğitimde nitelik davasının gerçekleşmesi için biri öğretmenlere, diğeri öğrencilere düşen iki görev vardır: "Hocalar, artık cami vaizleri olmaktan çıkarak okuttukları talebelerin kafaları işlenecek birer insan olduğunu düşünmeli, sadece "diplomalı" olmayı değil; fakat aynı zamanda Türkiye'nin muhtaç olduğu birer 'şahsiyet' olmak idealini gütmeli. Yeni nitelik savaşı, ancak bu iki taraflı iş üzerinde durmak ile bir mana kazanacaktır" (Fındıkoğlu, 1952: 3).

"Hocalar, artık cami vaizleri olmaktan çıkarak okuttukları talebelerin kafaları işlenecek birer insan olduğunu düşünmeli, talebeler, sadece 'diplomalı' olmayı değil, fakat aynı zamanda Türkiye'nin muhtaç olduğu birer 'şahsiyet' olmak idealini gütmeli"dir.

Fındıkoğlu'na göre eğitimde niteliğin yükseltilmesi için öğretmenlere ve öğrencilere düşen görevler nelerdir?

Öğretmenliğin Değerinin Yükseltilmesi: Eğitimde niteliğin yükseltilmesi her şeyden önce öğretmen ve öğretmenlik mesleğiyle ilgili bir meseledir. Fındıkoğlu 'kafa ve zihniyet mimarı' olarak nitelendirdiği öğretmenlere Türkiye'de değer verilmediğini ve öğretmenlik mesleğine rağbet edilmediğini birçok örnekler vererek gösterir.

Mümtaz Turhan'ın da belirttiği gibi, bunu yükseköğretim aşamasına gelmiş gençlerin öğretmenliğe karşı gösterdikleri rağbetle ölçmek mümkündür. 1925 yılından itibaren zeki, kabiliyetli öğrenciler öğretmenlik mesleğini seçmemekte, sonuçta ortaöğretim kurumları özellikle liseler kaliteli öğretmenden mahrum kalmakta, böylece bu meslek de gittikçe zayıf düşmektedir (Turhan, 1980: 315-316). Meslek zayıf düşüp öğretmenlerin kalitesi düşünce tabii olarak eğitimin kalitesi de düşecektir. Ona göre öğretmenlerin özellikle maddi ve kültürel durumları düzeltilmelidir.

Meslek Kuruluşları: Fındıkoğlu bir iş görebilmek için o meslek mensuplarının teşkilatlanmasına önem vermektedir. Ona göre hangi dönem düşünülürse düşünlüsün Türkiye öğretmenleri diğer ülkelerdeki meslektaşları gibi resmi okul çevre-

si dışında teşkilatlanamamışlardır. Yalnız 1923-1927 yıllarında öğretmenlerin teşkilatlanmasına önem verilmiş, bu dönemde öğretmenlik mesleği de değer kazanmıştır. Fındıkoğlu bu yıllardan itibaren geçen her yılın özellikle öğretim mesleğinin kalitesinde bir düşmeye yol açtığını araştırılacak bir hipotez olarak ileriye sürmektedir (Fındıkoğlu, 1947d: 2).

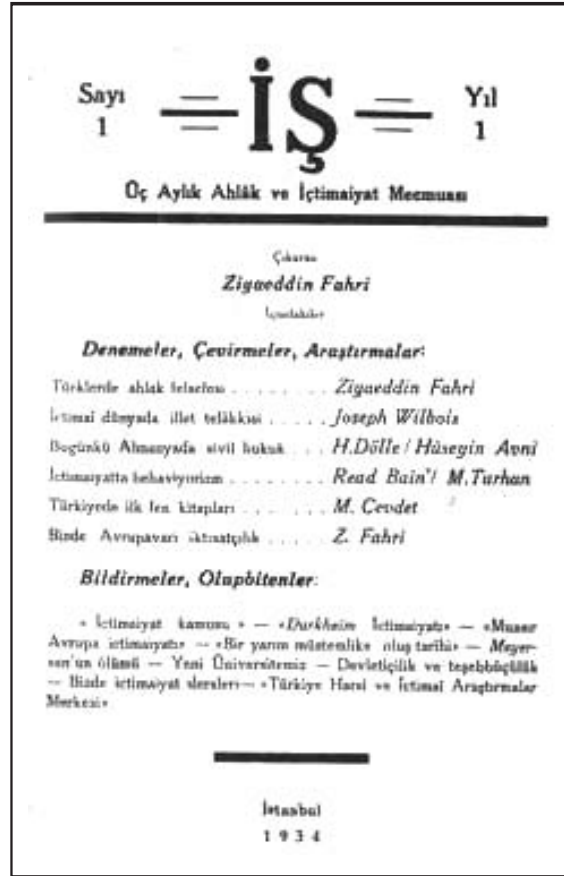
Eğitim ile Ekonomi Arasında Koordinasyonun Sağlanması: Her toplumda maarif meselesi o toplumun sosyal bütünlüğüne bağlıdır; toplumun sosyal yapısı ve düzeyi içinde şekillenir. Bir dönemin okulu o dönemin medeniyet ve kültür derecesini aksettirir. Okula bakınız, okulun sahibi olan milletin hayat ve medeniyet anlayışı, derecesi hakkında bir fikir edinirsiniz. (Fındıkoğlu, 1951: 5). Fındıkoğlu'na göre 1950'li yıllarda Türkiye'de maarif sistemi her kademesiyle bir bütün olarak ekonomik zihniyetle ilgisizdir. Çok sayıda okul ülke kalkınması amacıyla açılır; bir dönem sonra bu kurumlar yine ülke kalkınması amacıyla kapatılır. Maarif topu vekillerin paslarıyla meydana gidip gelirken millî gelirin bu teşebbüslerin gerçekleşmesi adına feda edilen büyük payı hiç kimseyi düşündürmez. (Fındıkoğlu, 1951: 5).

Ona göre maarifi millileştirmek, yeni bir yol tutmak gerekir. Bu yolun bulunması için mevcut öğretim dereceleri, okul çeşitleri, çağdaş ekonomistlerce "millî muhasebe" kalburundan geçirilmeli, açılan her kurumun millî gelirden ne kadar götüreceği, buna karşılık ülkenin ekonomik değerlerine ne katkıda bulunacağı hesaplanmalıdır.

"Okula bakınız, okulun sahibi olan milletin hayat ve medeniyet anlayışı, derecesi hakkında bir fikir edinirsiniz".

Resim 2.4

Ziyaeddin Fındıkoğlu'nun yayımladığı İş Mecmuası

Özet

Mehmet İzzet'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Mehmet İzzet'in epistemolojisi *pozitivist/ idealist*dir. Durkheim gibi Tümevarım, Özdeşlik Mantığı ve Karşılaştırmalı Yöntemi kullanır. Toplumsal gerçekler bireylerin istek ve arzularının ötesinde bir şeydir. Toplum da doğa kadar büyük, bireyi ezen ve ona egemen olan bir olgu niteliği taşır. Toplum insanı, doğanın kölesi olmaktan kurtarır. *Toplum bir olgudur*. Toplumsal hürriyet ile zihinsel hürriyetin birleştiği yer uygarlık alanıdır. Aralarında bir zıtlık bulunmasına rağmen toplumun varlığı bireyi ortadan kaldırmaz, önceden keşfedilmesi gerekir. Toplumsal gerçekler bireylerin istek ve arzularının ötesinde bir şeydir.

Durkheim toplumu bireysel bilinçlerden bağımsız bireye dışarıdan baskı yapan işlevsel organik bir yapı olarak tarif eder (Durkheim, 1985). İzzet, toplumu bireysel bilinçlerden bağımsız, bireyler üzerine baskı yapan doğal bir varlık olarak tanımlar. Durkheim için birey bir kurgu değil, ahlaki ve soysal bir varlıktır. Birey aktördür toplumun ona verdiği rolü oynar (Durkheim, 1985) İzzet'e göre her insan benliği ya içinde yaşadığı toplumun veya toplumların etkisi altında yoğrulur. Bireyi toplumla açıklamak gerekir. Durkheim sosyolog ve devletin ilişkisini biyolog ile doktorun ilişkisine benzetir. Bilim/sosyoloji=toplumun doğal yasalarını bulacak. Teknik/siyaset=bu yasaları uygulayacak düzeni oluşturacaktır (Durkheim, 1985). İzzet toplumda bilim ile siyaset arasındaki ilişkiyi tıp ile biyoloji arası ilişkiye benzetir. "Biyoloji teorik bir bilimdir, tıp onun uygulamalı sonucudur. İzzet "sosyoloji teorik bir ilim olmalı, siyaset de onun uygulayıcısını oluşturmalıdır" der. Toplumsal farklılaşmanın nedenleri: Nüfusun yoğunluğunun artması, nüfus hacminin büyümesi sonucu organik toplum oluşur. Bir toplumun çağdaş diye nitelendirilmesi için o toplumun içinde mesleki farklılaşmanın ne ölçüde arttığına bakılır. Meslek bireysel bilinci belirler. Demokrasi bireyleri korporasyonlarda toplanmaya zorlamak ve özellikle siyasal karar alma mekanizmasına katılmalarını engellemektedir. Korparatizm dev-

leti yığınların baskısından kurtaracaktır. (Durkheim, 1986). İzzet içinde toplumsal farklılaşmanın nedenleri tıpkı Durkheim gibi nüfusun yoğunluğunun artması nüfus hacminin büyümesidir; Bunun sonucu iş bölümüdür. İş bölümü sonucunda cemiyet (organik dayanışma) toplumun oluşması sağlanır. Durkheim için devlet, toplumsal organlar gibi bir organdır. Yansız bir organdır. İşlevi toplumda organik dayanışmayı sağlamaktır. Ekonomik anarşiye engel olmanın tek yolu ekonomik etkinliğin toplumsal bütünün çıkarını gözetten bir güç tarafından denetlenmesidir. Devlet ticaret ve sanayi alanlarına mutlaka el atacaktır. Bu karışmacılık toplumculuğun özelliğidir (Durkheim, 1985). Çağdaş devlet laik ve demokratiktir. Durkheim için ideal bir toplum yalnızca kendisini meydana getiren fertler yığından, onların işgal ettikleri topraktan kullandıkları şeylerden ve icra ettikleri hareketlerden değil, özellikle de onun kendisi hakkında oluşturduğu idealden meydana gelir (Durkheim, 1985). İzzet de "idealler gereklidir" der ve bunlar toplumsal yaşamın ürünüdür. Toplum olmadan birey ideal yaratamaz. Toplumsal vicdanın gereğine uymayan, uyum sağlayamayan bir bireysel istek, özel bir amaç ne kadar yüksek olsa da yine de ideal kabul edilmez. Toplumsal vicdana uygun idealin gerçekleşmesi mümkündür. İdealin gerçekleşme kriteri toplumsal vicdandır. Durkheim Ahlak bilimi için "Ahlakın toplumsal bir işlevi varsa toplumsal bir gereksinmeyi karşılıyorsa ve toplumsal bir gerçeklik olarak bilimsel çözümlenmenin konusunu oluşturuyorsa mümkündür." der. (Durkheim, 1986). İzzet ahlak konularının önemli sorununu ahlaki kıymetlerin oluşu ile ahlakın ayırt edici özellikleri şeklinde somutlaştırır. Ahlakın esası bireysel ilişkilerdir. Bundan dolayı konu toplumsal mahiyettedir. Ahlaki hareket tarzı sadece toplumsal yaşayış ile toplumsal hareketlerin bir şeklidir.

Mehmet İzzet'in konuları ele alış şekli çağdaş bir anlayışı yansıtır. Türkiye'deki felsefi idealizmin en önemli temsilcisidir. İzzet, Gökalp'in kültür ile ilgili düşüncelerini aşmayı deneyerek, ihtiyatlı diyalektik ölçüsüyle, bir senteze ulaşmaya yönel-

miştir. Pek çok düşünür ile polemiklere girerek felsefenin ihtiyaç duyduğu tartışma ve dinamizm ortamının oluşmasını sağlayan ender kişilerden biridir. Çağdaş Türk düşüncesinde ideoloji ve ideali ayırdığı gibi milliyetçilik ve milliyeti de birbirinden ayırır. Sonuçta milliyet duygusunu dinileştirmiştir ve bunda Gökalp'in kültür ile kalp arasında benzerlik görmüş olmasından faydalanmıştır. İddia etmiştir ki milliyet dini bir bağlıdır, bir imandır. Fakat her iman, millî iman değildir. İzzet, medeniyet birleşince kültürlerin de birleşeceğine hükmetmiştir. Mehmet İzzet fikir ve ahlak bütünlüğü ile kendini farklılaştırır, tenkit gücü ve görüşleri ile Ziya Gökalp'in düşüncelerini felsefi bir diyalektikle tamamlamaya, ya da aşmaya çalışır. Bunu yaparken İzzet Durkheim'ın düşüncelerini Gökalp'tan daha çok kullanır.

Ziyaeddin Fabri Fındıkoğlu'nun eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

Fındıkoğlu'na göre sosyoloji toplum bilimidir. Sosyolojinin konusu toplum veya toplumsal realitedir. Toplumsal realite realitenin diğer parçaları ile ilişkilidir. Realitenin içindeki sosyal olgular bir nesne, şey gibi ele alınmalıdır. Bu realite içindeki sosyal kurumların çoğu önceki nesiller tarafından sonrakilere hazır olarak bırakılır. Realitedeki değişmeden nesilden nesile aktarılan şey ya gelenekler gibi donmuş bir görünümde, ya da estetik zevk ve dini duygular gibi akıcı bir şekildedir. Fındıkoğlu'na göre tasarlanan uzun bir zaman içinde aynı kalan sosyal realitenin bu realite havası içinde yaşayan fertlerden ve iradelerden bağımsız bir çeşit kolektif şuur olayları vardır ki sosyolojinin asıl konusu budur. Sosyal realitedeki değişmeler organizmacı-evrimci bir modelle açıklanabilir.

Fındıkoğlu'na göre sosyolojide kesin determinist açıklamalar değil, olasılıklı açıklamalara dayalı bir determinizm görülür. Sosyolojinin konusu olan sosyal olay ve olgular zaman ve mekan içinde serpilmiş olarak ortaya çıkarlar. Bu sebeple bir sosyal olayı, şahsı, düşünceyi, bir kurumu inceleyen onun geçmişini aydınlatarak mevcut durumunu açıklamalı, dolayısıyla geleceğine de ışık tutmalıyız. Sosyal olay ve olgular bütüncü görüşle açıklanmalıdır. Sosyolog tek yönlü ve tek faktörlü mutlak açıklamalardan kaçınmalı, relativizm

ilkesini dikkate alarak sosyal olayları ortaya çıktıkları yer ve zamanı dikkate alarak, çeşitli metodlar yardımıyla ve bilimlerarası bir yaklaşımla incelemelidir. Bilimsel araştırmada akıl ve tecrübe, tümevarım ve tümdengelim birlikte kullanılmalıdır. Fındıkoğlu'na göre belirli bazı sebeplerden dolayı Türkiye'de fikir hayatı gelişmemiş, bir düşünce geleneği oluşmamıştır. Bu düşünce geleneğinin sağlam bir şekilde kurulabilmesi ve kültürel hayatın geliştirilmesi için sosyal değerleri birbirinden ayırmak gerekir, aydının içinde yaşadığı toplumla sağlıklı bir etkileşiminin kurulması, kültürde ademimerkeziyetin sağlanması, Batı medeniyetinin bilimsel ve felsefi ortamını bir bütün olarak yaratmaya çalışmak gerekir. Ayrıca devlet kültür devletçisi yapmalı; kültürel faaliyetleri korumalı ve teşvik etmeli, bilim dışı alanlara kaymış bilim adamlarını bilim alanına çekmeli, bilimsel ve felsefi teşkilatlanmayı sağlamalıdır.

Fındıkoğlu'na göre Türkiye'de üniversite özerkliği konusu yanlış anlaşılıp uygulanmaktadır, yükseköğretimde nitelik ve verimlilik düzeyi düşüktür. Özerk üniversite eğitimin diğer kademeleri ve diğer üniversitelerle işbirliği hâlinde, ülke ve çevre problemlerinden haberdar olup onlara çözüm arayan, kendi organlarını dışardan bir müdahaleye gerek bırakmaksızın kontrol edebilen bir üniversite olmalıdır. Üniversitede verimin ve niteliğin yükselmesi için öğretim üyeleri öğrencilerini ülke kalkınmasında rol alacak şahsiyetler olarak düşünerek kendilerini sürekli yenilemeli, öğrenciler de sadece diplomalı olmayı değil, ülke kalkınmasında etkili olabilecek bir aktör olarak rol almayı hedeflemelidirler.

Eğitim ve öğretim alanında kendi şahsi teşebbüsüyle varlığını sürdürebilen fertler yetiştirilmelidir. Eğitim kurumları ülkenin değişik yerlerinde ademimerkeziyet esasına göre kurulmalıdır. Eğitim ve öğretim alanında yetiştirilecek öğrencinin sayısının değil, kalitesinin yüksek olmasına dikkat edilmelidir. Bunun için öncelikle öğretmenler iyi yetiştirilerek öğretmenliğin kalitesi yükseltilmelidir. Bu amaçla eğitim alanında meslek kuruluşları kurulmalıdır. Eğitim ve öğretim alanında kurulacak teşkilatların ekonomik yönü de düşünülmalıdır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Mehmet İzzet'in sosyoloji anlayışı için **söylenemez?**

- Durkheim'cı bir sosyoloji anlayışına sahiptir.
- Toplumsal farklılaşmanın nedeni işbölümüdür.
- Toplumda bilim ile siyaset arasındaki ilişki tıp ile biyoloji arası ilişkiye benzer.
- İdealler bireysel yaşamın ürünüdür.
- Her insan içinde yaşadığı toplumun etkisi altında yoğrulur. Bireyi toplumla açıklamak gerekir.

2. Aşağıdakilerden hangisi. Mehmet İzzet'in kültür ve medeniyet ayrımı için söylenebilir?

- Kültür değil, teknik değişimlidir.
- Batılılaşmak medenileşmektir.
- Aydınlar halka medeniyet götürüp, halktan kültür almalıdırlar.
- Kültür ile medeniyet arasındaki fark muhteva farkıdır.
- Medeniyetin amacı kültürü kullanarak toplumları sömürmektir.

3. Aşağıdakilerden hangisi Mehmet İzzet'te toplumsal ilerlemenin şartıdır?

- Fikri ademimerkeziyet
- Teşebbüsü şahsi- ademimerkeziyet
- Batılılaşmak
- Kültürel değişim
- Solidarizm

4. Aşağıdakilerden hangisi Mehmet İzzet'in milliyet anlayışını **yansıtmaz?**

- İrk, lisan, toprak... gibi özellikler ayrı ayrı milliyetin temelini oluşturmaz.
- Milliyet, toplumsal hürriyeti sağlayacak bir idealdir.
- Milliyet, bir şuurlaşma hürriyete dair bir şuurlu birlincidir.
- Milliyet bizden kayıtsız şartsız bizden fedakarlık isteyen, itaat isteyen kutsi bir amaç yani bir ülküdür.
- Milliyet duygusu insanların birlikte hareket etmelerini sağlayan bir dürtü olarak her zaman birleştiricidir.

5. Aşağıdakilerden hangisi Mehmet İzzet'in sosyolojisinin konusu olan cemiyet hakkındaki görüşlerinden biri **değildir?**

- Cemiyet olmak için yan yana gelmek yetmez. Bireylerin birlikte işlemeleri, çalışmaları ve birbirlerine etki etmeleri şarttır.
- Medeniyetin varlığı, cemiyetin var olmasına bağlıdır.
- Medeniyeti koruyan ve onun sürekliliğini sağlayan bireydir.
- Medeni insanın ait olduğu cemiyetler farklılaşmanın olduğu cemiyetlerdir.
- Cemiyetlerin tasnifi sosyolojinin amaçları arasında yer alır.

6. Fındıkoğlu sosyolojinin konusu ve metodunu belirlerken hangi düşünürün/düşünürlerin fikirlerinden yararlanmıştı?

- Ferdinand Tönnies
- Emile Durkheim ve Ziya Gökalp
- Karl Marks
- Frederic Le Play
- Herbert Spencer

7. Fındıkoğlu'na göre aydının hangi özelliği Türkiye'de bilimsel ve felsefi bir düşünce geleneği kurulmasını olumsuz yönde etkilemektedir?

- İşe yönelik olma
- Hasbi olma
- Kendini bilme
- Kendi toplumundan ve millî meselelerinden kopuk olma
- Yaptığı işe inanma

8. Aşağıdakilerden hangisi devletin kültürel hayattaki rolünün içine **girmez?**

- Bilimsel ve felsefi teşkilatlanmayı sağlama
- Kültürel faaliyetlerin korunması
- Bilimsel ve kültürel faaliyetleri denetleme
- Kültürel faaliyetlerin teşvik edilmesi
- Sosyal, tarihî ve siyasî sebeplerle idare ve siyaset alanına kaymış bilim adamlarını bilim alanına çekme

9. Aşağıdakilerden hangisi Fındıkoğlu'nun üniversiteler konusundaki önerilerinden biridir?
- Üniversitelerin birbirleriyle, toplum ve çevre ile ilişkili olmaları gerekliliği
 - Her ilde mutlaka bir üniversite kurulması
 - Üniversite bütçelerinin sıkı denetim altına alınması
 - Mümkün olduğu kadar çok sayıda özel üniversite kurulması
 - Üniversitelerin öğretim ve sınav yönetmeliğinde değişiklik yapılması
10. Aşağıdakilerden hangisi eğitim-öğretim alanında ki temel ilkelerden biri **değildir**?
- Şahsi teşebbüs
 - Ademimerkeziyet
 - Tarihi bakış açısı
 - Nicelik değil niteliğin esas alınması
 - Teşkilatlanma

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- d Yanıtınız yanlışsa "Özet" konusunu gözden geçiriniz.
- d Yanıtınız yanlışsa "Millet-Devlet" konusunu gözden geçiriniz.
- a Yanıtınız yanlışsa "Millet-Devlet" konusunu gözden geçiriniz.
- e Yanıtınız yanlışsa "Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat" konusunu gözden geçiriniz.
- c Yanıtınız yanlışsa Mehmet İzzet'in "Cemiyet" konusunu gözden geçiriniz.
- d Yanıtınız yanlışsa "Sosyolojinin Konusu ve Metodu" konusunu gözden geçiriniz.
- d Yanıtınız yanlışsa "Aydın-Toplum Etkileşimi" konusunu gözden geçiriniz.
- c Yanıtınız yanlışsa "Devletin Kültürel Hayatta Rol Alması" konusunu gözden geçiriniz.
- a Yanıtınız yanlışsa "Üniversitelerin Birbirleriyle, Toplum ve Çevre İle İlişkileri" konusunu gözden geçiriniz.
- c Yanıtınız yanlışsa "Eğitim ve Öğretimde Temel İlkeler" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Mehmet İzzet'in yeterince tanınmamasını eleştiren Fındıkoğlu bunu İzzet'in siyasetten uzak kalmasına bağlar. Ona göre Türkiye, sırf ilim ve sırf felsefe sahasında kalanların popüler ve tanınmış olmalarını henüz hazmedebilecek duruma gelmemiştir. Sırf düşünür olmak bakımından Mehmet İzzet ile boy ölçüşemeyeceklerine inandığı birkaç Türk düşünürünün, tanınmış olmalarını, yaşadıkları dönemde siyaset içinde bulunmalarına bağlar. "Ahmet Rıza "Comte"un nizam ve terakkisinden kaynaklı düşünceyi savunmakla kalsaydı, Prens Sabahaddin ve Ziya Gökalp dönemlerinin siyasi akımlarına karışmasaydı bugünkü tanınma derecelerine sahip olabilirler miydi?" Sorusunun cevabı Fındıkoğlu'na göre; Mehmet İzzet'in yeterli derecede tanınmaması, kendisine ait bir nokta olmayıp, felsefi değerlerle siyasi değerlerin henüz ayrılmamış olmasından kaynaklıdır.

Sıra Sizde 2

İzzet'e göre millet bir devletin hukuki düzenlemesine dahil olan fertlerin toplamına denir. Eskiden Osmanlı milleti denildiği gibi. İzzet millet kelimesini devlet temeline değil, milliyet temeline ifade eden anlamda kullanır. "Devlet ve millet ayrımı yaparak çağdaş toplumların millî hayatını bir devletin faaliyetine ve kuvvetine dayanarak gerçekleştirdiğini kabul etse de millet hayatı devlet hayatından ibaret değildir" der. Millet siyasete hakim olmak ister, fakat siyasetin mahkumu ve ürünü değildir.

Sıra Sizde 3

Çağdaş devlet laiktir yani, din kurumları ile önceden olan sıkı ilişkisini kesmiştir. Buna karşılık dini hayatta onun denetimi altında bulunmaktan kurtulmuştur. Bu sayede bütün inançlar serbesttir. Devletin dinlere karşı müdahalesi ancak genel ahlak kurallarının, asayiş ve düzenin ihlal edilmesi durumunda olur. Din artık siyasi bir kurum değildir. Bugün dini kurumların yapacakları sınırlanmıştır.

Sıra Sizde 4

Din ile devlet arasında boşanma ve ayrılık vardır. Zamanımızda din vicdanlarda, mümini inandığına bağlayan, öznel, subjektif bir bağ şeklinde yaşamağa meyleniyor. Bundan dolayı, devlet din işlerine müdahale etmek istese bile, vicdanlara kadar nüfuz edemediğinden

bu müdahale verimsiz kalır. Dini gerçeklerin, ilmi gerçeklerden ayrı, mecazi sembolik bir anlamı olduğunu kabul etmek gerekir. İzzet'e göre demokrasi ve onun olmazsa olmazı olan laiklik çağdaş dünyanın ve medeniyetin en önemli unsurlarıdır. Bu unsurlar bizim de medeniyet halkası içinde yer almamızı sağlayacaktır.

Sıra Sizde 5

Fındıkoğlu da sosyolojinin konusunu Durkheim ve Gökalp gibi toplum ve toplumsal realite olarak belirtir; onlara katkı olarak toplumsal realitenin diğer realitelerle ilişkilerini görür ve vurgular. Yine Fındıkoğlu da Durkheim gibi sosyal olguların bir nesne, şey gibi ele alınıp incelenmeleri gerektiğini ve sosyal kurumların büyük bir bölümünün bize önceki nesiller tarafından hazır olarak bırakıldığını belirtir. Yine Durkheim ferdi şuurlardan tamamen ayrı ve bunların dışında bulunan bir "kollektif şuur"un varlığını kabul eder; kendini ferde zorla kabul ettiren sosyal olaylar bu kollektif şuurun içinde yer alırlar. Fındıkoğlu da ferdi şuurlardan ve ferdi iradelerden bağımsız bir çeşit kollektif şuur olaylarının varlığını kabul eder ki, ona göre sosyolojinin esas konusu budur. Durkheim ve Gökalp deterministtirler, Fındıkoğlu ise determinizm ve indeterminizmi birleştirmiş, tümevarımın yanında tümdengelim, akıl ve tecrübenin birlikte kullanılabileceğini belirtmiştir.

Sıra Sizde 6

Fındıkoğlu'na göre, birikmiş manevi bir servetin bulunmaması dolayısıyla henüz bilimsel ve felsefi düşünce geleneğinin kurulamadığı; tarihî, sosyal ve siyasî şartların bilim adamlarını idare ve siyaset alanına kaydıracağı; ülke meseleleriyle ilgili ciddi ve bilimsel yayınların değil, günlük dedikodular ve zevklerle ilgili yayınların rağbet gördüğü... Türkiye'de devlet "kültür devletçiliği" yapmalıdır. Devlet öncelikle kültürel faaliyetleri korumalı ve teşvik etmelidir. Devlet Türkiye'nin sosyo-kültürel, siyasî şartları sebebiyle idarî, siyasî alana kaymış bilim insanlarını bilim alanına çekmelidir. Türkiye'de fikir ve düşünce geleneğinin kurulması, ülkenin fikir ve kültür düzeyinin yükseltilmesi için devlet bilim, felsefe ve sanat alanında çalışanların teşkilatlanıp işbirliği yapmalarını sağlamalıdır.

Sıra Sizde 7

Fındıkoğlu'na göre eğitimde niteliğin yükseltilmesi için öğretmenler öğrencileri yetiştirecek fertler olarak düşünüp onlara ideal aşlamalı, sürekli kendilerini yenilemelidirler. Öğrenciler ise sadece okuldan mezun olarak diplomalı olmayı değil, aynı zamanda Türkiye'nin muhtaç olduğu bir şahsiyet olma idealine sahip olmalıydılar.

Sıra Sizde 8

Fındıkoğlu'na göre yükseköğretimde verimsizlik ve başarısızlığın başlıca sebepleri ortaöğretim gençliğinin liselerden dil, bilgi ve kültür açısından yetersiz olarak gelmeleri, meslek seçiminin aile ile okul arasında yapılan bir anlaşma sonucu değil, gelişigüzel yapılmış olması, liselerdeki dil bozukluğu, giriş sınavlarının öğrencileri kabiliyetli ve başarılı oldukları alanlara yerleştirememesi ve zorunlu olarak girilmiş bulunan bölümün verimsizliği, eski adı sınıf yeni adı sömestre olan uygulamadaki tutarsızlıktır. O, yükseköğretimde niteliğin yükseltilmesi, verim ve başarının artırılması için yükseköğretimin bütün alanlarında daha başlangıçta çok sıkı eleme ve seçmeyi gerçekleştiren bir yarışma sisteminin uygulanmasını önerir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Değirmencioglu, M. C. (2002). **Mehmet İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi**. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Durkheim, E. (1985). **Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları**. Çev: Akal, C.Bali, İstanbul: B/F/S/ Yayınları.
- Durkheim, E. (1986). **Meslek Ahlakı**. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1940). **Mehmet İzzet ve Eseri**. İstanbul: İş Mecmuası, Sayı 23-24.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1936a). "Kültür ve siyaset", **Kültür Haftası Dergisi**. (16), 326-327.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1936b). "Siyasetin Kültür Faaliyetlerine Tesiri", **Kültür Haftası Dergisi**. (19), 355-356.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1938). **Türkiye'de İlmî ve Felsefî Hayatın İnkişafı Şartları**. Ankara: Çığır Dergisi Neşriyatı.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1943). "Geçen Yılın Fikir Hayatı", **Cumhuriyet**. 1.1.1943, 2.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1944). **İçtimaiyata Giriş**. İstanbul: Gençlik Kitabevi Neşriyatı.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1947a). "Üniversite ve Demokrasi", **Cumhuriyet**. 12.6.1947, 2.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1947b). "Şahsi Teşebbüs Meselesi ve Terbiye Davası", **Yeni Bilgi**. 1(4), 16-19.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1947c). "Şahsi Teşebbüs Felsefesi", **Cumhuriyet**. 13.10.1947, 2.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1947d). "Öğretim Mensuplarının Teşkilatlanması İş", **Cumhuriyet**. 23.06.1947, s.2.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1948a). "İlmî Davranış ve İçtimai Politika", **İş**. 14(82), 115.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1948b). "Robert College'in LXXXVci Senesi Münasebetiyle Bir Hitabe", **İş**. 14(84), 162-165.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1950). **Metodoloji Nazariyeleri**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1951). "Marifimizin Ekonomik Temelleri", **Bilgi**. (53), Eylül, 5.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1952). "Yükseköğretimde Ders Senesi Başlarken", **Bilgi**. (57), 3.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1954). "Türkiye Muallimler Birliği 1954 Yılı Kongresi Raporu", **Bilgi**. (85), Mayıs, 10-15.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1966). "Terbiye ve Tedvin Sosyolojileri Bakımından Köy Enstitüleri Meselesi", **1965-1966 Ders Yılı Sosyoloji Konferansları**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1971). **Sosyoloji Doktrin ve Kolları**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1976a). **İktisat Sosyolojisi Bakımından Sosyalizm**. C: I. İstanbul: Türk Kültür Yayını.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1976b). **İktisat Sosyolojisi Bakımından Sosyalizm**. C: II. İstanbul: Türk Kültür Yayını.
- Gökalp, Z. (1976). **Türkçülüğün Esasları**. (Haz: Mehmet Kaplan), İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Güngör, N. (1991). **Kültür Eğitim Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güngör-Ergan, N. (2008). "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu", **Türkiye'de İsimler-Eserler I**. Der: M. Çağatay Özdemir, Ankara: Phoenix Yayını.
- Halil Nimetullah. (1940). **Mehmet İzzet**. İstanbul: İş Mecmuası, Sayı 23-24.
- Hilmi Ziya. (1931). **"İzzet Bey"**. Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası: İstanbul, Cilt: VII, Sayı:5.
- İsmail Hakkı. (1931). **"Mehmet İzzet Bey Fikri Şahsiyeti ve Hizmeti"**. Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası: İstanbul, Cilt: VII, Sayı:5.
- İzzet, M. (1927). **"Fikir Hayatındaki Durgunluk Nedeni"**. Hayat Mecmuası, Sayı 55, Cilt:3, Akt: M.Çoşkun Değirmencioglu, (2002). Mehmet İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi: Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İzzet, M. (1927). **"Vakıa ve Mefkure I"**. İstanbul: İş Mecmuası, Sayı 23-24.
- İzzet, M. (1927e). **"İçtimaiyatta İş Bölümü"**. İstanbul: İş Mecmuası, Sayı 23-24.
- İzzet, M. (1927f). **"İçtimaiyatın Bugünkü Eksiklikleri"**. Hayat Mecmuası, Sayı 58, Cilt:3, Akt: M.Çoşkun Değirmencioglu, (2002). Mehmet İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi: Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İzzet, M. (1927g). **"Kuran ve İsyân"**. Hayat Mecmuası, Sayı 34, Cilt:2, Akt: M.Çoşkun Değirmencioglu, (2002). Mehmet İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi: Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İzzet, M. (1927h). **"Vakıa ve Mefkure II"**. İstanbul: İş Mecmuası, Sayı 23-24.
- İzzet, M. (1928). **"Yeni İçtimaiyat Dersleri"**. İstanbul: Devlet Matbaası.

- İzzet, M. (1928a). “**Fikri Ademi Merkeziyet**”. Hayat Mecmuası, Sayı 61, Cilt:3, Akt: M.Çoşkun Değirmencioğlu, (2002). Mehmet İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi: Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İzzet, M. (1928b). “**İçtimai Hayatta Kadın**”. Hayat Mecmuası, Sayı 92, Cilt:4, Akt: Değirmencioğlu, M.Çoşkun, (2002). Mehmet İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi: Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İzzet, M. (1928c). “**Medeniyet ölçüsü**”. Hayat Mecmuası, Sayı 70, Cilt:3, Akt: Değirmencioğlu, M.Çoşkun, (2002). Mehmet İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi: Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İzzet, M. (1928d). “**İçtimaiyat ve Siyaset**”. Hayat Mecmuası, Sayı 59, Cilt:3, Akt: M.Çoşkun Değirmencioğlu, (2002). Mehmet İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi: Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İzzet, M. (1969). **Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat**. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İzzet, M. (1928). “İçtimaiyat, Gaiyyet ve Muayyeniyet: 2”, **Hayat Mecmuası**. 9(94), 8.
- Karaca, N. (2011). “ Bir Erken Cumhuriyet Dönemi Aydını: Mehmet İzzet”, iç: Halil İnalçık Armağanı-II Tarih Araştırmaları, İstanbul, Doğu Batı Yayınları.
- Kongar, E., (1998). **Türk Toplum Bilimcileri**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mehmet Emin. (1940). **Mehmet İzzet**. İstanbul: İş Mecmuası, Sayı 23-24.
- Orhan Sadedin. (1931). “**Mehmet İzzet Kimdi ve Bize Neydi**”. Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası: İstanbul, Cilt: VII, Sayı: 5.
- Turhan, M. (1980). **Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hâl Çareleri**. İstanbul: Yağmur Yayını.
- Türkdoğan, O., (1963). “Mehmet İzzet’in Sosyolojik Fikirleri”. Atatürk Üniversitesi Yıllığı: Erzurum.

3

Amaçlarımız

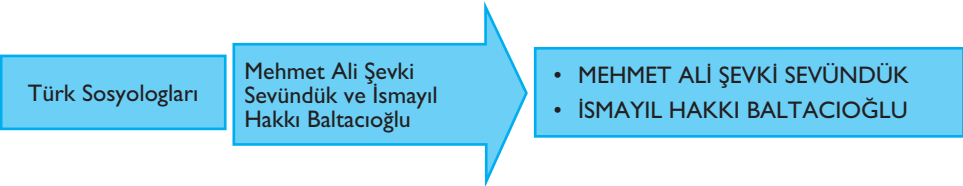
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Mehmet Ali Şevki Sevündük'ün eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilecek,
- 👁️ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Sosyoloji Ekolleri
- Millet, Milliyetçilik
- Ekonomik Kalkınma
- Köy Sosyolojisi
- Din Sosyolojisi
- Aile Sosyolojisi
- Eğitim Sosyolojisi
- Sanat Sosyolojisi

İçindekiler

Mehmet Ali Şevki Sevündük ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu

MEHMET ALİ ŞEVKİ SEVÜNDÜK

Mehmet Ali Şevki Sevündük'ün eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Hayatı

Mehmet Ali Şevki Sevündük, 1882 yılında İstanbul'da doğdu. 1907 yılında Hukuk Mektebi'nden mezun oldu. 1903-1908 yıllarında Maliye Düyunu Umumiye Kalemeleri Kâtipliği, ardından Kavala İdadi Hayriyesi Ders Nazırlığı ve Muallimliği yaptı. 1918'de Darüleytam Müdürü Umumi Muavinliği'ne, 1924 yılında da Çamlıca Kız Orta Mektebi Müdürlüğü'ne getirildi. Mehmet Ali Şevki Bey, 1930'lu yıllarda ise sırası ile Kadıköy Erkek Mektebi Tarih-Coğrafya Muallimliği, Vefa Lisesi Coğrafya Öğretmenliği ve 1938-1940 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübi Sosyoloji Okutmanlığı yaptı. Bu görevinden hastalığı nedeniyle ayrılmak zorunda kaldı ve 1963'te öldü (Sencer, 1988: 33).

Science Sociale ekolünü Türkiye'de hangi sosyologlar temsil etmişlerdir?

Şekil 3.1

Mehmet Ali Şevki Sevündük'ün kitabı

Sevündük, M. A. Ş. (1968). Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması, İstanbul: Elif Kitabevi.

Görüşlerinin Biçimlenişi ve Sosyoloji Anlayışı

Fransa'da F. Le Play, H. de Tourville ve E. Demolins önderliğinde geliştirilen anket, gözlem ve monografi tekniklerini esas alan, Science Sociale ekolünü ülkemize taşıyan isim Prens Sabahattin; ekolün çizgisinde alan araştırmaları yürüten isim de Mehmet Ali Şevki Sevündük'tür. Sevündük, Science Sociale'in genel yaklaşımından yola çıkarak monografik incelemelerin önemini vurgulamış, monografi ve anket örnekleri hazırlayarak uygulamış bir sosyologtur.

Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte sosyolojide egemen paradigmayı Sosyolojizm ekolü temsil ederken, Science Sociale ekolü de silik bir şekilde, üniversite ve devlet kurumları dışında, Mehmet Ali Şevki Bey önderliğinde varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bu yıllarda Mehmet Ali Bey, yüksek öğretim ve orta öğretim programlarında sosyoloji dersinin yer almasını olumlu karşılamakla birlikte, bu programlar çerçevesinde Science Social ekolünün görüşlerine yer verilmemesini olumsuz bir durum olarak değerlendirmiştir.

Mehmet Ali Şevki Bey, 1918'den itibaren, Meslek-i İctimai dergisiyle Science Sociale ekolünü canlandırmayı, etkili hale getirmeyi dener. Köy sosyolojisini merkeze alan çalışmalar planlar. Çalışmalarında, ekolüne bağlı olarak monografi, anket ve gözlem tekniklerini kullanan araştırmalar yürüten Sevündük, bu teknikler aracılığı ile ülkenin nasıl tanınabileceğini de göstermeyi dener.

Sosyolojinin felsefeden tamamen ayrılmadan, araştırılan olayların derinliğine ulaşamayacağı ve açıklanamayacağı görüşünde olan Mehmet Ali Şevki Bey, yaptığı çalışmalarla da, Science Sociale ekolünü ülkemize taşıyan Prens Sabahattin'i aşarak, Türkiye'de Science Sociale ekolünün gerçek temsilcisi olmuştur. Ona göre, sosyolojinin basma kalıp ilkelerinin karşısına gözleme ve deneye dayalı bir yöntem konulmalıdır. Gözlem, anket ve monografi teknikleri sosyolojiye pozitivist ve pragmatik bir özellik kazandırmıştır. Science Sociale'i diğer sosyoloji ekollerinden ayıran yanı, onun salt bir toplum felsefesi veya öğretisi olmakla kalmayıp, nesnel bir yöntem geliştirmiş olmasıdır. Bu teknikleri kullanan bilimsel sosyoloji, öğretisel sosyolojiden ayrılır. Sosyoloğun bir ahlakçı ya da felsefeciden farkı onun nesnellidir (Sencer, 1988: 36).

Mehmet Ali Şevki Bey, Science Sociale ekolünü, ekolün bilim anlayışını ve araştırmalarda kullandığı teknikleri ayrıntılı olarak anlatmıştır. Buna göre, her bilim bir ampirizm döneminden sonra gelmektedir. Bu dönemde, olayların yüzeysel gözleminden iyi kötü yararlanılmaya bakılır. Bilim tekdüze ve sıkı bir ampirizm ihtiyacı gösteren alanlardan doğar. Sosyoloji de böyledir. Sosyal krizler tarihte sık görülür. İdeal toplum düşüncesinde olanlar, böyle bir toplum kurmak isteyenler eksik olmamıştır. Ancak bunun nasıl olabileceğini bilimsel olarak bilmek gerekir. Toplumsal determinizme fiziki determinizm kavrandıktan sonra varılmıştır. Sosyal bilimlerde de obje ile yöntem birbirini etkiler. Sosyoloji konu üzerine kurulmuş değildir. Doğrudan doğruya gözleme dayanır. İkinci el vesikalarla sosyoloji yapılamaz. Sosyolojinin objesi tarih değil, insan gruplarıdır. Bunun için monografik ankete başvurulur. Olaylar yerinde ve yaşarken gözlemlenir. Bu biçimde, uygulama yaparak bilimin gelişmesi uygun olur (Sevündük, 1933a: 4-7).

Mehmet Ali Şevki Bey'e göre, objektif bilim vesika toplamakla, doğrudan gözlem ve anket yapmakla mümkündür. Denemeye dayalı bilimlerde asıl amaç olaylar

arasındaki ilişkileri belirlemektir. Aynı örneklerden veya bir dizi örneklemelerden çıkarılan olgular üzerinden sonuçlara ulaşıldığı halde bunu monografi tekniği ile başarmak gerekir. Dağınık ve karışık gözlemlerle bilim yapılamaz. Örneklerle diğer örneklem arasındaki bağlantıların ne zaman ve nerede meydana geldiğini bilmek gerekir. Monografiye bu nedenle başvurulur. Sosyolojinin laboratuvarı ve gözlemevi ankettir. Sosyolog da jeolog gibi anket tekniğine başvurur. Monografiyi esas almak, dikkati belirli bir yerde toplamaktır. Monografi ile örnek araştırılır. Örnek normal veya anormal, başarılı veya başarısız olabilir (Sevündük, 1933b: 5-8).

Prens Sabahattin'in görüşlerini, onun ekol açısından eksikliklerini alan araştırmaları da yaparak gideren ve Science Sociale ekolünün Türkiye'deki en önemli temsilcisi olan Mehmet Ali Şevki Sevündük'ün tüm çalışmaları, "Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması" adlı bir kitapta toplanmıştır.

Mehmet Ali Şevki Sevündük Science Sociale ekolüne göre Osmanlı tarihini açıklamaya çalışmıştır.

Mehmet Ali Şevki Bey nasıl bir toplum ve aile yapısı önermektedir?

Köy Sosyolojisi

Türkiye'de köye yönelik sosyolojik ilgi 1918'de Meslek-i İçtima Cemiyeti'nin kurulması ile Science Sociale ekolü tarafından başlatılmıştır. Köy araştırmaları yapmak üzere Science Sociale ekolü bir dernek kurmuş, ancak savaş koşulları bu derneğin köy çalışmaları yapmasına izin vermemiştir. Sosyolojik içerikli ve fiili köy çalışmaları, 1930'larda Mehmet Ali Şevki Bey tarafından Kurna Köyü Monografisi ile gerçekleştirilmiştir. Nurettin Şazi Kösemihal, "memleketimizde ilk monografik tetkikte bulunmak şerefi" Mehmet Ali Şevki Bey'e ait sözleri ile bu çalışmayı selamlamaktadır (Kösemihal, 1950: 131-132).

1936 yılında, Mehmet Ali Şevki Bey tarafından yapılan Kurna Köyü araştırması, Türkiye'deki ilk alan araştırması olarak kabul edilir. Kurna köyü, bugün Ömerli Barajı ile Sabiha Gökçen Havaalanı arasında kalan ve meşe ormanlarından açma toprak şeridi üzerinde bulunan köylerden biridir. Sevündük'ün 1930'lara ait belirlemesine göre, köy halkı geçimini otlakçılıkla birleşen buğday ekimi ve yardımcı orman işleri ile sağlamaktadır (Avcı, 2008: 352).

Science Sociale ekolünün alan çalışmalarındaki iddialı duruşuna karşın, Kurna köyü çalışmasında isim yapma dışında ciddi veri ve değerlendirmelere rastlamak olanaksızdır. Bu çalışmada, 1936 yılında Kurna köyünün bir sürüsü olduğunu, sığır sayısını, çok eşliliğin yaygın olup olmadığını, köyde kaç ev, kaç koşum hayvanı, aile büyüklüğü ve köyün nüfusunu öğreniyoruz. Kurna'da Sevündük'ü hayrete düşüren şey, İstanbul gibi ülkenin en kalabalık ve en eski tüketim merkezinin bir adım ötesinde, evinin ihtiyaçları için aile bireyleriyle üretim yapan bir yapının bulunmasıdır (Sevündük, 1968: 318-319).

Sosyoloji kapsamında ilk köy alan araştırması yapan sosyolog Mehmet Ali Şevki Sevündük'tür.

Eğitim Sosyolojisi

Mehmet Ali Şevki Bey, ekolünün görüşleri doğrultusunda eğitimin önemine değinmekte ve sosyal bir kurum olan eğitimin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıya bağlı olduğunu altını çizmektedir. Ona göre, ülkemizin, ekonominin her alanında gereksinim duyduğu girişken iş adamları yetiştirecek bireyci bir eğitim felsefesine ihtiyacı vardır. Bireyler aileden ve okullardan aldıkları bu eğitim sayesinde iş yaşamında başarılı olacakları nitelikleri kazanmaları gerekmektedir (Sencer, 1988: 59). Batı Avrupa'nın gelişmesi, bireyci aile ve onun yetiştirdiği kişisel girişkenlerin ürünüdür. Sosyolojinin gösterdiği yola girmek için, aile ve tüm eğitim sistemini kökten değiştirmek gerekir. İş yaşamını örgütleyecek bağımsız ve bireyci kişilikler

yetiştirecek bir aile ve okul eğitimi, toplumsal değişme ve gelişmenin yolunu açacaktır. Bu eğitim sistemi, bireyci aile tipi ve girişken kişilikler ortaya çıkaracaktır (Sencer, 1988: 64).

Eğitim konusundaki görüşlerini Science Sociale ekolü doğrultusunda ortaya koyan Mehmet Ali Şevki Bey'e göre, devlet müdahalesinin olduğu her yerde kadrolar tekdüze yetiştirilir. İngiltere'de ise okul sisteminin daha karışık gözükmeye devlet müdahalesinin sınırlı olmasındandır (Sevündük, 1934a: 7). Eğitim devlet sorumluluğunda başarıya ulaştırılmalıdır ama özel eğitim olanaklarının gelişmesine de olanak verilmelidir. Makineleşme, eğitim ihtiyacını artırır ve zihni kültürün gelişmesine uygun bir zemin hazırlar. Batı'da okuma ve yazmanın genelleşmesi, pratik ve bilimsel bilgilerin yayılmasında, maddi işin basitlikten olgunluğa geçmesinde, ticarileşme ve makineleşme etkili olmuştur. Çocukların ve gençlerin eğitimi, ailenin geçim aşamaları sırasındaki bir olaydır. Eğitim ihtiyacını ülkenin teknik seviyesi, ailenin eğitim eğilimleri ve aile tipi belirler. Bireyin ait olduğu tabaka ile eğitimin gerçekleştirilmesi arasında yakın bir ilişki vardır (Sevündük, 1934a: 8-14).

Bir sosyal kurum olarak eğitimin toplumsal, ekonomik ve siyasal olaylarla ilişkisi bulunmaktadır. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat ile başlayan merkezileşme süreci eğitim politikalarını da etkilemiştir. Ülkemiz her kesimden girişken iş adamları beklerken, okulda verilen eğitim, bireyleri kendi güçleriyle bir konum edinmelerini ve iş yaşamında başarılı olmalarını sağlayacak özellikler kazandırmadığından, ekonomide de gerekli başarılar gerçekleştirilememiştir (Sencer, 1988: 59).

Eğitim konusunda değerlendirmeler yapan Mehmet Ali Şevki Bey, halkın çoğunluğunun kısa süreli bir ilköğretim sınırını aşmadığını, hatta buna bile gerek duymadığını belirtir. Diğer yandan, orta ve yüksek okullar gözlem ve sentez gücünü, kişisel sorumluluk duygusunu, işbirliği alışkanlığını geliştiremeyen durgun bir eğitim çevresi hazırladığından, gençler hazır konumlar aramaya yönelmektedirler. Yine aileler zamanın güçlükleri karşısında çocuklarına yeni yetenekler kazandırma isteği gösterebilir, ortaokul ve yüksek okullar bu isteği gerçekleştirilememiştir (Sevündük, 1968: 287-302).

Aile Sosyolojisi

Prens Sabahattin'in görüşlerini bu dönemde tekrarlayan Mehmet Ali Şevki Bey, bireyci aileyi çağdaş uygarlığın yaratıcı olarak değerlendirmekte ve bireyci ailenin buna uygun eğitimle, bağımsız ve girişken bireyler yetiştirdiğini, bu özelliklerle donatılmış bireylerin de gelişmeyi sağladığını belirtir. Bir başka anlatımla, uygarlığın yaratıcısı olan bireyci ve çağdaş aile, bu yapıya uygun bir eğitimle birlikte donatılmış, bağımsız ve girişken bireyler yetiştirir (Sencer, 1988: 56-57). Bireyci ailenin ideali çocuğun bir an önce kendini kurtaracak duruma gelmesidir. Özerklik evlilikle değil, yaşla gerçekleşir. Bu özerklik aile tarafından aşama aşama hazırlanır. Baba evinden ayrılan kişisel sorumluluğunu yüklenmiş ve aileye dayanmaktan kurtulmuştur. Kendi ayakları üzerine durabilme yetisine sahiptir. Gireceği ve kurulmasında rol oynayacağı kuruluşlar vardır. Ama bunlar barındırıcı, koruyucu birer topluluk değil, belirli ve sınırlı amaçlar için çabaları birleştiren kuruluşlardır (Sevündük, 1968: 162). Dolayısıyla ailenin eğitim üzerindeki etkisi hesaba katılmadan özerklik, ev halkının kurduğu diğer sosyal ilişkiler araştırılmadıkça karı kocanın baş başa kaldığı ev bir şey ifade etmez ve şekilden ibaret kalır. Dolayısı ile çağdaş aile, küçülmüş, toplama aile ile bireyci aile tipini karıştırdıktan başka ne o ve ne de bu ailenin idealine erişemeyen otoritesiz, çocuğuna sağlam bir eğitim vere-

meyen dağılmış, aciz aile tiplerini bunlarla karıştırmamak gerekir (Sevündük, 1934b: 6-7). Çağdaş uygarlığın yaratıcısı olarak görülen bireyci aile, Mehmet Ali Şevki Bey'e göre, her bireyin kişiliğine özgü bir eylem alanı oluşturur. (Sevündük, 1968: 158).

Mehmet Ali Şevki Bey, aile ile ilgili çalışmalarında, üretim ilişkileri açısından ailenin önemine dikkat çeken bir anlayış sergiler. Buna göre, çiftçi ve işçi ailelerinin tiplerini, köyde ve kasabada toplanış şekillerini, çiftliklerin kuruluşun, yaylakla kışlak arasındaki geçer göçer bir yaşam sürenlerin hayat koşullarını, tüccarla üreticiler arasındaki ilişkileri, köylerle şehirler arasındaki bağları görüp anlamış değiliz. Oysa bunların araştırılması gerekir. Türkiye'de yaşayan halkın toplanış şekillerini ve bunlar arasındaki ilişkileri bilimsel yollarla kavramalıyız. Bu yorumu ile Sevündük, üretimde merkeze aile birimini koymakta ve onun etrafında ördüğü ilişkilerin araştırılması gerektiğine dikkat çekmektedir (Sevündük, 1968: 138).

Çağdaş Batı uygarlığını Kuzeybatı Avrupa çevresinde oluşmuş bireyci ailenin yetiştirdiği bağımsız ve girişken bireylerin ürünü sayan Sevündük, ülkemizin temel sorunlarını bireyi bu özelliklerden yoksun bırakan aile eğitimine bağlamaktadır (Sencer, 1988: 57).

Osmanlı Tarihini Açıklama Çabaları

Mehmet Ali Şevki Sevündük, Science Sociale kuramı çerçevesinde Osmanlı tarihini de açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, Osmanlı Devleti'ni kuran Türklerin ana yurdu olan Orta Asya, yüksek yaylaklardaki otlak steplerin doğurduğu bir toplum tipinin üyesidirler. Bu coğrafya tarıma elverişli değildir. Kendiliğinden biten otlaklar yarı göçebe yaşam biçimine elverişlidir ve kamucu tipte toplumları ortaya çıkarırlar. Bu toplumlarda yaşayanlar geçimlerini göçebe çobanlık ile sağlarlar. Otlar kendiliğinden bittiğine göre, tarımda olduğu gibi toprağın işlenmesi, ürünün uzun zaman beklenmesi gerekmez, bu nedenle de, stepte kişisel mülk yoktur. Bu yapı, üzerinde yaşayan toplumların meslek tipini, mülkiyet türünü, aile yapısını, eğitimini, ahlakını, örf ve adetlerini, düşüncelerini de etkilemektedir (Kösemihal, 1968: 12-13).

Anadolu yüksek bir yayladır. Yaylanın ortası çorak stepleri andırır, ama birçok bölgeler, dağların etekleri, vadiler, yaylalar, otlak ya da tarıma elverişli yerlerdir. Anadolu yaylası doğu ile batıyı birbirine bağlayan yolların da kesiştiği bir yerdedir. Anadolu bu coğrafya durumundan ötürü tarih boyunca iki toplumsal tipin belirmesine yol açmıştır. Bunlardan Doğu ve Orta Anadolu Bölgesi doğudan gelen ve çobanlık veya ilkel tarımla geçinen ataerkil aileleri; kıyılar ise çoğunlukla birbirinden bağımsız siteleri barındırmıştır. Anadolu içlerinde yaşayanlar kamucu kurallara bağlı kaldıkları halde, kıyıda yaşayanlar ticaretle uğraştıkları için kamucu kuralları gevşeterek ilerleme ve gelişme yolunu tutabilmişlerdir (Kösemihal, 1968: 17-18).

Orta Asya steplerinden göç eden Türklerin bir kısmı İran üzerinden Anadolu'ya gelmişlerdir. Buralara gelen Türk göçebe çobanlar tarıma elverişli yerlerin meydana getirdiği tarımcı toplumlarla çatışmışlar; çobanların bu saldırılarına, zorlamalarına, yağmalarına dayanamayan yerli tarımcılar, sonunda çobanları vergi karşılığı, kendilerini korumaya razı etmişlerdir. Böylece, göçebe çobanlar tarımla uğraşan bu topluluklar üzerine konarak devletler kurmuşlardır. İşte Türk devletinin mekanizması budur. Yerli tarımcıların üzerine kılıcının hakkıyla konan aşiret başbuğu, bunun ardından tımarlı sipahi olmuştur. Meydana gelen çiftçi ve çoban karışımı örgüt de bu tımarlı sipahinin adıyla anılmıştır: Selçuklu, Osmanlı gibi (Kösemihal, 1968: 18-19).

Görüldüğü gibi, çobanlarla ekincilerin birleşmesi yepyeni bir toplumsal tip doğurmuştur. Sipahiler fethettikleri toprakları tımar, zeamet ve has adıyla üç sınıfa ayırmıştır. Tımar ve zeamet sipahilere, has şehzadelere, vezirlere, beylerbeyine dağıtıldıktan sonra geriye kalanı “has-ı humayun” adıyla padişaha kalmıştır. Tımar ve zeamet sahipleri de bu toprakların mülkiyetine değil, sadece yönetimine memur kimselerdir. Aslında bu toprakların hepsi devletindir (Köseihal, 1968, s. 19).

Sevündük'e göre, Osmanlı siyasal birliği kuruluşunda, yönetimle devletin aynılaştığı ve Osmanlı adını taşıyan yönetici grubu Müslüman ve Müslüman olmayan “reaya” üzerinde kurduğu bir devlettir. Toplumdaki çeşitli kurumsal olaylar arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Bu bağlamda, dinin de toplum üzerinde etkisi bulunmakla birlikte, toplumu soyut din kavramıyla açıklamak mümkün değildir. Osmanlı'nın uygar uluslararası yer alamamasını Müslümanlığa bağlamak yanlıştır. Dinin tek başına belirleyici olamayacağı görüşünde olan Sevündük'e göre, toplumsal değişimin itici gücünü dinde değil, toplumsal yapıda aramak gerekir. Osmanlı toplumunun geri karılışının temel nedeni, öteki Asya Türk toplumları gibi üzerinde yaşadıkları coğrafya koşulları gereği, kamucu toplum tipine girmeleridir. Bu tür coğrafi yapının yarattığı durağanlık Osmanlı için de geçerlidir. Çobanlık, tarihten önceki steplerde nasılsa bugün de o durumdadır. Doğal çevrenin toplumsal çevre üzerindeki egemenliğinin yarattığı durağanlık Osmanlı'da da sürmüştür (Sencer, 1988: 41-46).

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

Hayatı

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu 1886 yılında İstanbul'da doğdu. 1908 yılında Darülfünun'dan mezun oldu. Öğrenciliği sırasında bazı memurluklarda bulundu. Eğitimle ilgili incelemeler yapmak üzere Avrupa'ya gönderildi. Ardından Darülfünun'a hoca olarak atandı. 1917'de Ziya Gökalp'in önerisi üzerine Eğitim Sosyolojisi dersleri vermeye başladı. Öğretim üyeliği sırasında, 1918'de Orta Öğretim Genel Müdürlüğü ve 1919'da Teftiş Kurulu Başkanlığı görevlerinde bulundu. Bir süre Edebiyat Fakültesi Dekanlığı ve 1923'ten itibaren bir dönem İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü yaptı. 1927-1930 yıllarında Gazi Terbiye Enstitüsü Müdürlüğü görevinde bulundu. 1933 Üniversite reformu sırasında kadro dışı bırakıldı. 1941 yılında tekrar üniversiteye dönen, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Pedagoji Profesörlüğüne atanan Baltacıoğlu, 1943-1950 yıllarında iki dönem milletvekilliği yaptı. 1950 yılında emekliye ayrılmasına karşın bilimsel çalışmalarına devam eden Baltacıoğlu, 1978 yılında Ankara'da öldü.

Şekil 3.2

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu

Şekil 3.3

Baltacıoğlu'nun bayatını verdiği dergi

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu evlenme yaşına gelen gençlerin neden teşvik edilmesi gerektiği görüşündedir?

3 SIRA SİZDE

Görüşlerinin Biçimlenişi ve Sosyoloji Anlayışı

Türkiye'nin siyasal ve toplumsal tarihi ile İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun uzun yaşamı (1886-1978) iç içe geçmiş ve onun görüşlerini yakından etkilemiştir. Baltacıoğlu, halkın içerisinde gelen, Batı tipi okullarda öğrenim göyerek bu eğitimin tüm olanaklarından yararlanarak hızla yükselen II. Meşrutiyet döneminin milliyetçi ve modernist aydınlarından biridir (Kaçmazoğlu, 2001: 199-200).

Baltacıoğlu'nun dünya görüşü, olaylara bakışı, bilim anlayışı, üniversiteden mezun olduğu 1908'den itibaren, II. Meşrutiyet döneminde şekillenmeye başlamıştır. Onun bilimsel görüşlerini belirleyen üç isimden söz etmek mümkündür: Eğitim alanında J. J. Rousseau, felsefe alanında H. Bergson ve sosyoloji alanında E. Durkheim. Bu üç ismi tamamlayan bir dördüncü isim de Ziya Gökalp'tir. Bilimsel düşüncelerini şekillendiren bu isimlerden sonra hayran olduğu ve Türk gençlerinden örnek almalarını istediği kişilikler ise Mustafa Kemal Atatürk ile İsmet İnönü'dür (Kaçmazoğlu, 2001: 200).

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, sosyolojizm ekolüne mensup bir sosyologtur. Ona göre, Durkheim Okulu, sosyolojinin ulaştığı son aşamadır. Bu anlayışını defalarca ifade etme gereği duymuştur. Bir yazısında, Darülfünun'daki sosyoloji, estetik, pedagoji, psikoloji ve İslam sanatları tarihi derslerinde E. Durkheim'in ünlü eseri "Sosyoloji Yönteminin Kuralları" adlı kitabın mantığından hiç ayrılmadığını (Baltacıoğlu, 1937a: 18) ve yine sosyoloji kitaplarını yazarken Durkheim ve Gökalp'e bağlı kaldığını belirtir (Baltacıoğlu, 1939: 6). Bir başka yazısında, Sosyolojizm ekolü ile Türk sosyolojisinin övgüsünü yapar. Türk sosyologları Uluslararası VII. Sosyoloji Kongresi'ne sundukları tebliğlerinde, tezlerini savunurken, yabancı meslektaşları kadar, hatta onlardan daha güçlüydüler. Bunda şaşılacak bir şey yok. A. Comte ve E. Durkheim'den sonra Ziya Gökalp gibi dünya çapında büyük bir sosyolog yetiştiren bu memleket, Fransa'dan sonra sosyolojinin de ikinci yurdu sayılabilir (Baltacıoğlu, 1952: 2)

Baltacıoğlu, sosyoloğunun yanı sıra Türkiye'nin önde gelen eğitimcileri arasında yer almaktadır.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu sosyolojide E. Durkheim ve Ziya Gökalp'in felsefede H. Bergson'un ve eğitim alanında da J. J. Rousseau'nun görüşlerinden etkilenmiştir.

İ. H. Baltacıoğlu, Comte ve Durkheim'den sonra Gökalp'i dünyanın en önemli sosyologlarından biri olarak kabul edip onun pek çok konudaki görüşünü benimseyip geliştirmeye çalışırken ve sosyal konuları benzer şekilde yorumlarken, bir başka Türk sosyoloğu, Yunus Kazım Köni, Baltacıoğlu'nu, görüşleriyle E. Durkheim'den sonra Sosyolojizm ekolünün en büyük sosyoloğu olarak selamlar (Köni, 1939: 16).

Baltacıoğlu, E. Durkheim'in sosyoloji görüşlerinden de hareket ederek din, dil ve sanatsız bir toplum olamayacağını belirtir. Buna göre, ilkel toplumlardan günümüze kadar toplumları şekillendiren üç kuvvet bulunmaktadır. Yeryüzündeki tüm toplumlar dinsiz, dilsiz, sanatsız olmadığı gibi, bunlarsız ne bilim, ne ekonomi, ne teknik, hiçbir sosyal kurum, kültür ve uygarlık olamaz, gelişemez (Baltacıoğlu, 1966: 60-61). Durkheim'e bağlı olarak, toplumsal olguları sıralarken ekonomiye de son sıralarda yer veren Baltacıoğlu, sosyal olayların coğrafi, biyolojik, psikolojik faktörlerle açıklanmasının mümkün olmadığını, sosyal olayların yine sosyal olaylarla açıklanabileceğini belirtir (Baltacıoğlu, 1931: 39).

Baltacıoğlu, sadece bir eğitimci, sosyolog ve felsefeci değildir. O, aynı zamanda çok yönlü bir bilim, düşün ve eylem insanıdır. Türkiye'nin temel sorunları karşısında sürekli fikir üretebilen bir sosyolog, psikolog, felsefeci, düşünür, edebiyatçı, sanatçı, hikaye-roman-piyas yazarı, hattat, ressam ve hatta duvar ustası, marangoz, bahçivandır (Kaçmazoğlu, 2001: 202). Kendisinin de Yeni Adam'daki yazılarında belirttiği gibi milliyetçi, Batıcı, gelenekçi, laik, cumhuriyetçi ve devrimci bir kişiliktir. Sosyolojizm ekolüne mensup bir sosyolog olan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun sosyoloji açısından bazı eserleri şunlardır: Mürebblers, Tarih ve Terbiye, Tiyatro, İçtimai Mektep, Türke Doğru (2 Cilt), Batıya Doğru, Sosyoloji, Halkın Evi, Pedagojide İhtilal, Ziya Gökalp, Türk Milliyeti, Adam Nasıl Yetişir Nasıl Yetiştirilir, Türk Plâstik Sanatları, Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları, ve Atatürk: Yetiştirilmesi, Kişiliği, Devrimleri. Bunlardan başka onlarca kitap yayınlayan Baltacıoğlu, 1934'ten 1978'e kadar çıkardığı Yeni Adam dergisi ile de kültür tarihimize ve sosyolojiye büyük katkılar sunmuştur.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu hangi sosyoloji ekolünün görüşleri doğrultusunda sosyoloji üretmiştir?

Din Sosyolojisi

E. Durkheim ve Z. Gökalp'ten etkilenen bir sosyoloğun din sosyoloji yapmaması düşünülemez. Baltacıoğlu da din sosyolojisi konusunda sosyolojizm ekolü çizgisi doğrultusunda din sosyolojisine ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur. Buna göre, dünyada hiçbir toplum dinsiz değildir. Dinsiz bireyler olabilir ama dinsiz toplum olmaz. Anormal olan dinin kendisi değil, din yaşayışının anormal şekilleridir. Din ile bilim de çatışmaz. Bu çatışma yarım aydınların kafalarında mevcuttur. Taassup denilen hastalık da sadece onların kafalarında vardır. Bilim softalarının bilimi bilim olmaktan çıkarmaları gibi, onlar da dini din olmaktan çıkarırlar (Kaçmazoğlu, 2001: 212).

Baltacıoğlu, toplumsal kurumların ve toplumsal ilişkilerin temeline dini yerleştirir. Din, toplumsal yapıyı, ekonomiyi, toplumsal kalkınma düzeyini belirleyen temel kurumdur. E. Durkheim'in "Din Hayatının İlkel Biçimleri" adlı eserinden etkilenen Baltacıoğlu, dinin ortaya çıkışı konusunda şöyle demektedir: Toplumların ileriye doğru geçirdikleri aşamalara bağlı olarak din fikri de somuttan soyuta doğru bir dönüşüm geçirmiştir. İlkel toplumlar arasında yer alan klanlarda totem çok defa bir

hayvan, bir bitki iken, toplumlar çeşitli aşamalardan geçerken dinsel tasavvurlar da aşama aşama soyutlaşmaya başladı ve bir süre sonra tanrı kavramına erişti.

Dini tüm toplumlarda görülen sosyal bir olgu olarak ele alan Baltacıoğlu, dinin bu yanı ile sosyolojinin konusu olduğunu, sosyolojinin diğer konuları olduğu gibi dini de bir sosyal kurum olarak ele aldığını belirtir. Baltacıoğlu'na göre dinin başlıca iki konusu vardır. Bunlardan birincisi, inceleme konusunu olarak din; ikincisi de inanma konusu olarak dindir. Diğer yandan, dinler üç açıdan incelenir. Bunlardan birincisi, din sosyolojisinin sosyal bir varlık, sosyal bir kurum olarak incelediği dindir. İkincisi, din psikolojisinin, psikolojik bir varlık, tek insan bilinci olarak incelediği dindir. Üçüncüsü de, din metafiziği tarafından tüm bir varlık olarak incelenen dindir.

Din, Dil, Millet, Milliyetçilik, Batıcılık, Kültür-Uygarlık ve Faşizm

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'na göre, dinsiz millet, milliyetsiz din olmaz. Dinin millileşmesi reformla olur. Din birçoklarının sandığı gibi, sınırlı inançlardan, hiç değişmeyen tapınaklara kapanmış törenlerden ibaret değildir. Din, kamu yaşayışının her yanını sarmış olan değerlerden, içimize kadar sokulan oluşlardan ayrı değildir (Baltacıoğlu, 1965b: 935). Baltacıoğlu'nun din konusundaki temel hedefi, dine Müslümanlığa ulusal bir renk vermektir.

Baltacıoğlu, din konusunda milliyetçi ve reformist bir anlayışa sahiptir. Ona göre, dini yok saymak onu gerici güçlerin tekeline bırakmak demektir. Oysa dinde reform yapmak ve herkesin dini ile ilgili içeriği anlamasını sağlamak gerekir. Bunun yolu da, Kuran'ın Türkçe'ye çevrilmesi ve Türk halkının dinini aracasız anlamasını sağlamaktır. Türk halkı Allah'ın dediklerini aracasız ve doğru anladığında, softaların elinden kurtularak ulusal benliğine kavuşur; ulusal ekonomi, endüstri ve demokrasi alanlarında istenilen düzeye ulaşır. Toplum olarak dilimiz, sanatımız gibi dinimizi de öğrenmemiz gerekmektedir. Bu ulusun aydınlarının, bilginlerinin yapacağı en büyük iş; bir ulusun dinini, dilini, sanatını halkına doğru olarak anlatmasıdır. Bunlar yapıldığı takdirde dinsizlik ve gericilik gibi unsurlarla savaşmak mümkün olur (Kaçmazoğlu, 2001: 212).

Baltacıoğlu'na göre millet birliğinde din gibi dil de millî gelenekler bakımından çok önemlidir. Dinden sonra, toplumun var olmasında dil ikinci etkindir. Dilsiz kalkınma, reform ve millet olamaz. Dilsiz kişilik olmadığı gibi, dilsiz millet de yoktur. Dil sadece anlaşma aracı değil, aynı zamanda kaynaşma aracıdır. Ona göre, dilde "Türke doğru" demek, "dilde halka doğru" demektir. Dil sadece akılla, mantıkla kavranabilecek rasyonel bir varlık değildir. Onun da bir psikolojisi ve estetik yanı vardır. Dilden kaynaklanan sanatlar; zeka, metafizik, ahlak, din, insan kişiliği kadar, bütün değerleri taşıyabilir. Dilin, din ve sanat gibi milletin kurucu unsurları arasında yer alması bundan ileri gelmektedir. Dilimizin ruh ve zevk geleneklerinin kaynakları halk efsaneleri, masalları, menkıbeleri, halk şairlerinin eserleri, fıkralar, bilmeceler, tekerlemeler, koşmalar, maniler, destanlar, ilahiler ve atasözleridir (Kaçmazoğlu, 2010: 249-251).

Baltacıoğlu, din ve millet ayrımına şiddetle karşı çıkar. Ona göre din ile millet etle tırnak gibidir ve bu nedenle birbirinden ayrılamaz, ayrı ayrı düşünülemez. Ona göre, Türk millî kimliği yeniden oluşturulurken, toplum şekillenirken din, dil, sanat ayrı ayrı ele alnamaz. Millî kişiliğin birinci özü milliyetçilik, ikinci özü dindir. İslâmiyet'te millet yoktur düşüncesi yanlıştır. Millî kişiliğin üçüncü özü ise sanattır. Her milletin aynı zamanda kendine göre bir sanat anlayışı vardır (Baltacıoğlu, 1965a: 29).

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, milleti, toplumsal evrimin ulaştığı son aşama olarak ele alır. Toplumların evrimini kabile, aşiret, derebeylik, site ve millet şeklinde sıralar. Bir toprak ve bir tarihle beliren millî gerçeği unutup, henüz bir hayalden, bir dilekten ibaret olan insanlık kavramını benimsemek ise bir toplumun kendi kendinden vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Çünkü sosyal tipler arasında “insanlık” diye gerçek bir yapı yoktur. İnsanlığı anlamak için uygarlığı düşünmek yeter. Uygarlık, çeşitli toplumlara ve uluslara has ve onlarla ortak olan bilim, fen ve teknik gibi obje konulu kurumların toplamıdır (Baltacıoğlu, 1943: 35-37).

Kendine özgü bir milliyetçilik anlayışına sahip olan Baltacıoğlu, ulusu gelenek birliğine dayandırır. Ona göre ırk birliği kesinlikle ulusu meydana getirmez. Bazılarına göre millet toprak birliğidir. Toprak birliği de millet birliğini sağlayamaz. Yine kültür birliği tezi de bu birleşme için yeterli değildir. Bir milleti millet yapan ırk, toprak, kültür birliği gibi tezleri reddeden Baltacıoğlu, bu tezlerin yerine gelenek birliğini koymaktadır. Bir başka anlatımla, Baltacıoğlu, milleti gelenek birliği ile açıklamaktadır. Baltacıoğlu'nun daha geniş bir tanımlaması ile milleti; dilde, dinde, ahlakta, zevkte, mitte, hatta teknikde “gelenek birliği”dir (Kaçmazoğlu, 2010: 208-210).

Baltacıoğlu'nun din, dil, millet ve milliyetçilik ile ilgili görüşlerini, Batıcılıkla ilgili düşünceleri tamamlar. Ona göre, Batı uygarlığı temsil etmektedir. Uygarlık işi her şeyden önce bir akıl ve yöntem işidir, bunu iyi anlaşılması gerekir. Herkes bilir ki Batı'ya gitmek, Avrupalılaşmak demektir. Ancak Batı'ya gitmek başka, bunu doğru olarak yapabilmek başkadır. Avrupalılaşmanın ne olduğunu Batılı kafayla, Batılı yöntemlerle anlamaya çalışmalıyız. Hiçbir ulus yozlaşarak Avrupalılaşmadığı için Avrupalılaşma olayını kültür değiştirme, gelenek değiştirme süreci dışında düşünmek, aramak en doğru yoldur. Uygarlık uluslararasıdır. Avrupa uygarlığı deyince, Avrupa'da bu uygarlığın öbeğine giren uluslarda ortaklaşa olan teknikleri anlamamız gerekir. Medeniyet teknikten ibarettir. Örneğin müziğin melodileri kültüre, tekniği uygarlığa girer. Avrupalılaşmak Batı uygarlığına gitmek demektir. Batı uygarlığına gitmek ise Batı tekniğine gitmektir. Batı'ya doğru parolasının doğru anlamı, Batı tekniğine doğrudur (Baltacıoğlu, 1945: 5-15).

E. Durkheim -Z. Gökalp yani sosyolojizm ekolüne mensup olan Baltacıoğlu, Ziya Gökalp gibi kültür ve uygarlık ayrımı yapar. Gökalp'te olduğu gibi Baltacıoğlu da, uygarlığın akıllı, yöntemi, tekniği temsil ettiğini; kültürün ise millete özgü ve milli olduğunu belirtir. Uygarlık uluslar arasıdır, öğrenilebilir, kurulabilir, alınabilir. Millet ise doğar, öğrenilmez, yaşanır. Vicdan kaynaklı olan her şey Türke, akıl kaynaklı olan her şey Batıya doğru olmalıdır (Kaçmazoğlu, 2001: 207-208).

Baltacıoğlu, Batı'dan kültür değil uygarlığın alınması gerektiğini belirtir. Ona göre, biri alınırsa diğeri de gelir anlayışı yanlıştır. Mimari, müzik, edebiyat gibi yaşantımızın her alanında Türklere özgü özellikler vardır. Kültürü bozulmayan milletler ölmez. Millet, doğrudan doğruya bir kültür birliği, bir gelenek birliğidir (Kaçmazoğlu, 2001: 208).

Baltacıoğlu, Gökalp'ta olduğu gibi kültürle medeniyeti birbirinden kesin olarak ayırır ve Batı'dan kültür değil uygarlık almamız gerektiğini belirtir. Ona göre, Batı uygarlığı, Batı kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır; “Birini alınca diğeri de almak gerekir” anlayışı tamamen yanlış bir görüştür.

Ziya Gökalp gibi kültür ile uygarlığı birbirinden ayırmaya çalışan Baltacıoğlu'na göre, kültür, uygarlık gibi akıl ve öğrenimi dışarıdan alınmayan, milletin tarihi benliğinden çıkan bir şeydir. Bilim, fen, teknik uygarlığı; din, dil, sanat, aile, hukuk, ahlak, zevk, mitoloji, masallar, atasözleri ve hatta yemekler, kültürü oluşturur. Kül-

türle ilgili yargıların dış dünya ile hiçbir ilgisi yoktur. Bunlar iç dünya ve bilinçaltı ile bağlantılı olan değer yargılarıdır. Uygarlık başka yerlerden alınabildiği halde kültür yalnız tarihten doğar ve içeriden dışarıya doğru gelişir. Medeniyet çok değişici ve şekil değiştiren bir şeydir. Medeniyet demek, yalnız bir millete, bir kültüre özgü olmayıp, millettten millete geçebilen bilgiler, yöntemler ve kurallar demektir. Örneğin bilim millettten millete, kültürden kültüre göre değişmeyen bir şeydir. Bir millet bilimi bir başka millettten alabilir. Uygarlık değişken olmasına karşın kültür çok az değişir. Kültür milletin bel kemiğidir. Çürüyünce millet ayakta duramaz, iki kat olur. Kültürün yokluğu ile ulus varlığı da ortadan kalkar. Kültür, toplumun öz varlığını yapan şeylerin tümüdür. Kültür bir millete özgüdür, millîdir; uygarlık ise uluslararasıdır. Kültür doğar; uygarlık öğrenilebilir, kurulabilir, alınabilir. Millet demek için hem ayrı bir kültür hem de başka uluslarla ortaklaşa bir uygarlık olması gerekir (Kaçmazoğlu, 2010: 201-206).

Batıcı, laik, milliyetçi bir sosyolog olan Baltacıoğlu kesin bir dille faşizme ve ırkçılığa karşı çıkmaktadır. İrk kuramını reddeden Baltacıoğlu, millet kuramından yanadır. Ona göre millet, “ırk gibi bir şey fakat etnik değil, kültürel bir soydur. Her tinsel ve töresel soy gibi millet de mistik bir orijine dayanır ki bu orijin, mitolojidir. Millet mistik bir varlıktır” (Baltacıoğlu, 1950: 55). Ona göre, ırk biyolojik bir gerçekliktir. İrkin taşıyıcısı kalıttır. İrk, hayvani bir olgu, millet ise sosyal bir gerçekliktir. Milliyetin taşıyıcısı sosyal kalıtım, yani gelenektir. Milliyet, ahlaki bir olgudur. Bir millet farklı ırkları içine alan ahlaki bir birliktir (Baltacıoğlu, 1943: 38-39). Millet, aralarında din, dil, ahlak, zevk, zihniyet gelenekliğinden ibaret alışkanlığın verdiği bir dayanışmayla, yalnız faaliyet ayrınlığından ve uzmanlıktan ibaret organik bir dayanışmada bulunan bireylerden oluşmuş bir toplumdur. Bu anlayışa göre millet gelenek birliğinin meydana getirdiği bir topluluktur (Baltacıoğlu, 1950: 65).

Bir dönem demokratik rejimlerde çok ciddi sorunlar doğuran faşizme karşı olduğunu net bir şekilde ortaya koyan Baltacıoğlu, faşizm karşıtlığını şu nedenlere dayandırır:

1. Faşizm her şeyden önce gelenekçidir. Faşist geçmişe dayanır, onun ölü geleneklerini mezardan çıkarır ve yaşamın sonsuz kuralları gibi kullanır. Ben ahlakta, sanatta ve sosyal yaşamın hiçbir alanında geçmişe tapınmayı kabul etmem.
2. Faşizm dincidir, dincilere dayanır, elinden gelse kendini yeni bir din olarak ortaya koymak ister. Ben dinlerin sosyal yaşamda oynadıkları olumlu ve olumsuz rolleri bilirim. Fakat normal seyrini kovalayan ileri toplumlarda dinin, bununla birlikte din, ahlak ve politikanın artık eski kolektif rolünü kaybettiğini, bunun yerine sadece laik bir ahlakın ve özgür bir sanat kültürünün yerine geçtiğini açıktan açığa görüyorum.
3. Faşizm emperyalist bir devlet idaresidir. Faşist olmak için saldırgan olmak zorunludur.
4. Faşizm, kadın düşmanıdır. Faşist ülkelerde kadının, kadınlığın özgürlüğü yoktur. Faşistler kadınları kazanılmış haklarından bile yoksun bırakarak onları evlere kapatırlar. Kadına erkekle birlikte aynı hakları, sosyal görevleri vermeyen bir rejim meşru değildir.
5. Faşist ırkçılık, insanlık için en korkunç inançlardan biridir. Bu ırkçılığın sonu düşmanlık ve kavgadır. İrk teorisi yanlış açıklanmış bir sınıf ve eşitsizlik iddiasıdır, emperyalist bir ideolojidir (Baltacıoğlu, 1937b: 2-4).

Eğitim Sosyolojisi

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Türk eğitim tarihinin en önemli dűşünürü ve eylem insanıdır. 1908'den sonra dersleri, konferansları, sergileri, kitap ve makaleleriyle aralıksız çalışmış ve Türkiye'de eğitimcilere, eğitim ve öğretim konusunda teorik ve pratik olarak yol göstermiş, öncülük etmiş bir eğitimcidir (Ülken, 1979: 443).

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, profesyonel yaşamına eğitimci olarak başlar ve ülkemizde de bu yönü ile tanınır. Bir başka ifade ile Türkiye'de Ziya Gökalp'in sosyoloji alanında yerine getirdiği işlevleri, eğitim alanında Baltacıoğlu yerine getirmiştir. Mesleğinin ilk yıllarında, Osmanlı eğitim politikalarını belirleyen Osmanlıcı, bireyci ve kozmopolit eğitim anlayışının karşısında toplumcu bir eğitimden yana olmuştur. Ezberciliğe dayalı bir eğitim anlayışının yerine uygulamalı eğitime dönmük bir anlayış geliştirmiştir (Kaçmazoğlu, 2001: 201). II. Meşrutiyet yıllarında yazdığı eğitim kitaplarıyla okullarda hangi dersin nasıl öğretilmesi gerektiğine, ders anlatımında hangi tekniklerin daha başarılı sonuçlar vereceğine dair kitaplar kaleme almıştır.

Eğitimi "kurumsallaştırma" olarak gören Baltacıoğlu, bu tanımını iki ana kaynağa dayandırır. Eğitim öncelikle çocuğun içerisinde yaşadığı toplumun değerlerini, kültürünü ve uygarlığın gereksinimlerini ona kazandırmalıdır. Eğitimde birey ile toplum arasında bir denge kurmaya alışan Baltacıoğlu, yetiştirilen insan tipinin yaşanılan çağa ve toplumun ihtiyaçlarına uygun olması gerektiğini belirtir. Bu bağlamda, sosyolojizmin toplumu, psikolojizmin bireyi öne çıkaran anlayışı yerine, kişiyyi toplum birey ikileminden kurtaracak, her iki anlayışı uzlaştıracak bir yaklaşıma dayalı insanlar yetiştirmeyi amaçlar (Kaçmazoğlu, 2010: 242).

Ulusların tamamının sosyal insan yetiştirdiğini belirten Baltacıoğlu, ancak birinin yetiştirdiği insan tipinin diğerinin aynısı olmadığını belirtir. Gerçekte sosyal insan yok, her ulusun kendi sosyal insanları, kendi kültürünün, kendi tekniğinin insanları vardır diyen Baltacıoğlu'na göre, eğitim almış insan, hem kültür kişiliği ve hem de teknik kişiliği olan insan demektir (Baltacıoğlu, 1965a: 21). Baltacıoğlu'na göre Türk eğitiminin temel amaı da bilen, duyan, isteyen, yaratıcı, girişimci cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve devrimci Türk kişilikleri yetiştirmektir (Baltacıoğlu, 1950: 60).

Baltacıoğlu'na göre eğitimin görevi toplumun istediği insanı yetiştirmektir. lke hangi alanlarda hangi tip yetişmiş insana ihtiyaç duyuyorsa o insanları yetiştirecek eğitim tekniklerini bulmak zorundadır. Bunun için öncelikle bireyin içerisinde yaşadığı toplumu sosyolojik tekniklerle incelemeli, o toplumun bireyini psikoloji, biyoloji, psikanaliz ve benzeri bilimler aracılığı ile tahlil etmeli ve ortaya çıkacak sonuçlara göre bir ulusal pedagoji anlayışı geliştirilmelidir. Ancak bu anlayış üzerine kurulacak bir eğitim sistemi ile ulusal kültür idealine göre milli insan tipi yetiştirilebilir (Tozlu, 1989: 276-277).

Bireye değer veren, Fransız eğitim sistemi yerine İngiliz eğitim sistemine daha yakın duran Baltacıoğlu, teorik eğitim anlayışını reddederek uygulamalı eğitim anlayışını, yaratıcı bireyi yetiştirecek olan eğitim anlayışını savunur. Ona göre, eğitimin amaı, sosyal kişilikler yetiştirmektir.

Bireye değer veren ve teorik yanı ağır basmayan, uygulama ağırlıklı bir eğitim sistemi öneren Baltacıoğlu'nun diğer görüşlerinde olduğu gibi eğitimle ilgili görüşleri de "Türk'e doğru" tezine dayanır. Yani eğitimle ilgili görüşlerinde de milliyet-

çi bir bakış açısı egemendir. Buna göre, eğitimin amacı; çocuğu içinde yaşayacağı toplumun dini, ahlaki, felsefi ve benzeri değerlerine sahip bir şekilde yetiştirmektir. Geleneğe dayanmayan eğitim millî olamaz. Gelenekten kopan kültür ise soy-suzlaşır. O nedenle, eğitim çocuğa ulusun vicdanını kazandırmak durumundadır (Baltacıoğlu, 1943: 170-173). Baltacıoğlu, görüşlerini şöyle özetler: “Benim anladığım pedagoji atom devrine yakışan insanı, yaratıcı Türk’ü yetiştiren yaratıcı pedagojidir” (Baltacıoğlu, 1964: 6).

Kısaca, Baltacıoğlu, eğitim konusunda sosyoloji ile psikolojiyi uzlaştırarak sosyal insan yetiştirme denemesinde bulunur. Bu sosyal insan bir yanı ile toplumsal konulara duyarlı, topluma dönük, diğer yanı ile milliyetçi, laik, Atatürkçü ve Batıdır. Batı tekniğini kavrayan ve rasyonaliteyi sonuna kadar benimseyen, mistizme yönelmeyen ve teori ile pratiği toplumsal yaşamda birleştiren bir eğitim anlayışına sahiptir.

Kalkınma Anlayışı

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, kalkınma konusunda da dini ön plana çıkarmaktadır. Ona göre, dinsiz milliyetçilik olamayacağı gibi dinsiz kalkınma da olamaz. Bu, Avrupa’da böyle olmuş, Türkiye’de de böyle olacaktır. Batı dinde reform yaptıktan sonra demokrasiye ulaşıp kalkınmayı başlatmıştır. Biz de dinde reform yaparsak, Kuran’ı ana dile çevirip dinde araçları ortadan kaldırırsak kalkınma ve demokrasiye ait pek çok sorunu halletmiş oluruz. Kısaca, din, dil ve sanat reformu olmadan kalkınmak mümkün değildir (Kaçmazoğlu, 2010: 220-221).

Baltacıoğlu’na göre, Türkiye dinde temel politika değişikliğine gitmedikçe, ciddi adımlar atıp Kuran’ı Türkçeye çevirtmedikçe, gerçek ilahiyat fakülteleri oluşturmadıkça, din kişiliği ile ulusal kişiliği birleştirmedikçe, din sorunu politika, idare, birey bağları, parti kavgaları dışında tutmadıkça; dinî, millî kalkınmayı sağlayacak bir kurum olarak ele almadıkça, dinle ilgili bilim ve eğitim görevlerini yerine getirmediği kalkınmaz (Baltacıoğlu, 1955: 2-6).

Kalkınmanın yasalarını sosyoloji bulup ortaya çıkaracaktır. Kalkınmanın birinci ilkesi gelenekler, ikinci ilkesi nüfus yoğunluğu, üçüncü ilkesi de eğitimidir. Başka bir anlatımla, kalkınmak için gelenekleri tanımak ve korumak; nüfusu artırmak, sıklaştırmak, ülkeyi köy yığını olmaktan kurtarmak; ticaret, tarım, endüstri kişiliği yaratan bir eğitim tekniği bulmak; mekanik toplum yapısından organik toplum yapısına geçmek ve Batılı toplumlara benzemek gerekir (Kaçmazoğlu, 2010: 221). Bunlarla birlikte, kalkınma işi, aynı zamanda mantık, görgü, iyi niyet, pozitif bilgi, teknik, bilim politikası işidir. Bunları gerçekleştirmek için bilime başvurmak gerekir. Bir ulusun kalkınabilmesi için kültürün öz kaynağı olan halka, uygarlığın laboratuvarı olan uluslar arası tekniğe gitmesi de gerekir. Kalkınma konusunda önemli bir diğer unsur da plandır. Toplum işlerinde en korkunç şey, çalışmamak değil, plansız çalışmaktır (Kaçmazoğlu, 2010: 221-222).

E. Durkheim’in organik ve mekanik toplum ayrımına bağlı olan Baltacıoğlu, kalkınma konusunu organik toplum tezinden hareket ederek açıklamaya çalışır. Buna göre, kentleşme, nüfus yoğunluğu ve işbölümü kalkınmanın temel araçlarıdır. Toplumu meydana getiren tekler ne kadar çok, ne kadar sık, ne kadar birbirine bağlı ve iş bölümü ne kadar çok olursa, o toplum o kadar güçlü olur. Bir toplumda iş bölümü ne kadar ileri giderse medeniyet de o kadar ileri gitmiş demektir. Bu bağlamda, toplumca kalkınma öncelikle bir nüfus işidir. Ulusların kalkınması, şehirlerin oluşması, endüstrinin doğması, sosyal iş bölümünün artması, hatta demokrasi rejiminin yerleşmesi hep nüfusun çoğalmasından, sıklaşmasından ileri gelir (Baltacıoğlu, 1945: 38).

Bu anlayışla nüfus artışını teşvik eden, destekleyen Baltacıoğlu, Türkiye’de nüfus artışını kontrol altında tutmak isteyen tezlere ve çevrelere karşı çıkmıştır. Ona göre, nüfus artışından korkmak bir yana, artışın teşvik edilmesi gerekir. Türkiye’nin yeraltı, yerüstü varlıkları, dışarıya hiç el açmaksızın yetmiş, seksen milyon nüfusu beslemek için yeterlidir. Türkiye’nin nüfusunun artırılması için yasal, toplumsal ve ekonomik önerilerde bulunur. Buna göre, nüfusu artırmak için çok çocuk sahibi olan ailelere yardım, bekarlardan vergi almak, belirli yaşa gelenlere evlenme zorunluluğu getirmek, çocuk sayısı oranında vergi indirimine gitmek gerekir (Baltacıoğlu, 1967: 4).

Sanat Sosyolojisi

Düşünür, sosyolog, eğitim bilimci olduğu kadar sanatçı da olan Baltacıoğlu, sanatın hemen hemen her dalı ile uğraşmış; roman, piyes, sahne eserleri kaleme almıştır. Baltacıoğlu, yaşamı boyunca uğraş verdiği alanların hem teorisi ve hem de pratiği ile uğraşmıştır. Bu yanı ile Baltacıoğlu, düşüncelerini gerçek yaşamda uygulamaya koyan gerçek bir eylem insanıdır. Baltacıoğlu, sanat serüvenini şöyle özetler: “Ben çocukluğumdan beri plastik sanatlarla uğraşırım. Hattatlık, resim, dekor benim yaşayışım, kafamın yoğruluşunda rolü olan plastik sanat kollarıdır. Ayrıca, sosyoloji, psikoloji, estetik bilimleri ile uğraşmam beni Türk plastik sanatları, bu sanatların oluşu, değer anlayışı üzerinde durdurmuştur” (Baltacıoğlu, 1971: 4).

Sanata, “sanat toplum içindir” tezi ile yaklaşan Baltacıoğlu, sanatın kökeninde toplumun bulunduğunu belirtir. Sanat toplumdan kaynaklandığı ve toplum için üretildiğine göre, sanatçının görüşü de halkın tümünün görüşünden ayrılamaz. Sanat eserleri de din, ahlak, iktisat gibi bütün sosyal olaylarla temel bir ilişki içerisindedir. Sanat eserinin olabilmesi için seyirci, okuyucu, dinleyici bir grubun olması lazımdır. Sanatçı icat eder ama kendisi için değil (Baltacıoğlu, 1931: 15-26). Baltacıoğlu’na göre bugünkü sanatı anlamak için toplumu tanımak gerekir. Çünkü bugünkü sanat toplumun eseridir. Sanat, çağdaş sanat eserlerine değer veren, teknik veren bu toplumun sosyal deneyimleridir (Baltacıoğlu, 1931, s. 53).

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, diğer konularda olduğu gibi, sanat ve edebiyat konularında da, temel tez olarak, kültür yanı ile Türk’e doğru, teknik yanı ile Batı’ya doğru tezinden hareket etmektedir.

Baltacıoğlu, müzik konusunda alaturkacı ve alafrangacı anlayışa katılmadığını belirterek şöyle bir tanım yapar: Millî müziğin tekniği Avrupalı, ruhu halk müziğidir. Yani teknik bakımdan modern, melodi bakımından millî olmalıdır. Böylece millî müziğin karakterleri de hem Avrupalı hem de Türk olacak; Batı tekniğine göre armonize edilen melodilerden millî müzik doğacaktır.

Baltacıoğlu’nun ilgi duyduğu sanat dallarından biri de tiyatrodur. Tiyatro yalnız millî kişiliğin değil, bütün insanın, insanda bütünün tapınağıdır. Resim, müzik, mimari, edebiyat insanlığın yalnız bir parçasıdır. Oysa tiyatro gerçeğin bütünlüğünü taklit eden tek sanattır. Tiyatro; edebiyat, inşaat, müzik, dans, resim, mimarlık, dekor, ışık sanatlarının birleşmesinden meydana gelen sentetik bir sanattır. Batı tekniğinden ve Avrupa tiyatrosunun kurallarından yararlanan; kendi geleneğine dayanan tiyatromuz yeni teknikle birleşince, Avrupa tiyatrosu gibi hem modern ve hem de Türk olacaktır. Türkler kendi tiyatro geleneklerine dayanıp yeniyi aradıklarında millî tiyatroyu bulacaklardır.

Baltacıoğlu'na göre, müzik ve tiyatro konularında olduğu gibi edebiyat konusunda da halka inilmeli ve halk edebiyatının eserlerinden millî edebiyatı oluşturmak adına yararlanılması gerektiğini belirtir. Edebiyatın halka hizmetten başka bir ödevi yoktur. Halka hizmet etmeyen bir edebiyat mutlaka soysuzlaşır.

Baltacıoğlu, ulusal müzik, ulusal tiyatro, ulusal edebiyat, ulusal mimari, ulusal dans gibi geleneklere ve ulusallığa dayalı resim, dekor, şehircilik, heykel, moda oluşturma yönünde görüşler öne sürmektedir. Ona göre, vicdan kaynaklı olan her şey Türk'e doğru, akıl kaynaklı olan her şey Batı'ya doğru olmalıdır. Kısaca, Baltacıoğlu, sanatta Batı tekniğini, toplumsallığı ve kültürü esas almakta, her sanat dalını yaratılmak istenilen modern ulusal değerlerle bütünleştirmeye çalışmaktadır.

İnternet: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/517/6452.pdf> (İsmail Hakkı Baltacıoğlu)

İNTERNET

Türkiye'de Sosyoloji I ve II (Haz.: M. Çağatay Özdemir), Ankara: Phoenix Yayınları.

K İ T A P

Özet

Mehmet Ali Şevki Sevündük'ün eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Mehmet Ali Şevki Sevündük, Science Sociale ekolünün Prens Sabahattin'den sonra gelen fakat ekolün görüşlerinin merkezinde yer alan saha çalışmaları yapmasıyla da onu aşan bir sosyologtur. Science Sociale ekolünün sosyoloji açısından önemini anlatan makaleler yazmış ve köy çalışmalarına yönelmiştir. Ancak toplumsal yapının sorunlarına çözümü deneysel sosyolojiye indirgemıştır (Avcı, 2008, s. 354).

Sevündük'e göre, eğitim ihtiyacını sosyo-ekonomik yapı, ülkenin düzeyi, ailenin yapısı ve eğitimi, bireyin ait olduğu sosyal sınıf gibi faktörler belirler. Eğitim sistemi bireyci ve girişken şahsiyetler yetiştirmelidir. Devlet artık tek düze insan tipi yetiştirmekten, eğitim sistemini sıkı şekilde kontrol etmekten vazgeçmelidir. Bireyci ve girişimci insanları yine bireyci ve girişimci aileler yetiştirir. O nedenle önce bireyci ailelerin kurulması için çaba harcamak gerekmektedir.

Sevündük, Science Sociale ekolü görüşleri çerçevesinde Osmanlı tarihini açıklama girişiminde bulunur. Buna göre, Osmanlı Devleti'ni kuran Türkler Anadolu'ya kamucu Orta Asya coğrafyasından geldiler. Anadolu, doğu ile batı coğrafyalarının birleştiği bir yerdi. Kamucu yapıya elverişli bölgeler olduğu gibi, kamucu yapıyı gevşetecek bölgelere de sahipti. Osmanlıyı tanımla uğraşan yerli halkı kılıcının gücüyle denetim altına alan aşiret liderleri kurmuş ve kendileri de tımarlı sipahi olmuşlardır. Çobanlarla ekincilerin birleşmesi Osmanlıda yepyeni bir toplumsal tip doğurmuştur. Toprakların mülkiyeti devlete bırakılmıştır. Bu yapı, üzerinde yaşayanların coğrafya ile birlikte kamucu toplum tipini ortaya çıkarmıştır. Bu tür coğrafi yapının yarattığı durağanlık Osmanlıyı geri bırakmıştır.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, sosyoloji, eğitim, eğitim felsefesi, sanat ve edebiyat alanları başta olmak üzere pek çok konuda onlarca çalışma yapmış çok yönlü bir sosyolog, sanatçı ve düşünürdür. Temel uğraş alanı olarak eğitim ve sosyoloji dallarını seçmiştir. Sosyolojide Durkheim okulu ve bu okulun ülkemizdeki temsilcisi Ziya Gökalp'e bağlıdır. Comte-Durkheim ekolünün bir üyesi olarak, "düzen içerisinde ilerleme" anlayışından yana; Sosyolojizm, evrim ve yapısal-fonksiyonalist modellerin karışımından oluşan bir yaklaşıma sahip; pozitivist, milliyetçi, modernist ve muhafazakâr bir sosyologtur.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, sosyolojide toplumcu, eğitimde bireyci, felsefede metafizikçi anlayışı önemser. Bu bağlamda, ne tam bireyci, ne de tam toplumcudur. Hem toplumu hem de bireyi birlikte önemser. Birini diğerine karşı üstün görmez. E. Durkheim, J. J. Rousseau ve H. Bergson'la birlikte, onların yaklaşımları boyutunda yararlandığını belirtir. Toplumun ve bireyin ayrı ayrı fonksiyonları bulunduğunu ve o nedenle de gerçekçi olduğunu söyler.

Baltacıoğlu tüm çalışmalarında ulusal bir yönelim gözetmiş, kurumların ulusallaşması doğrultusunda çaba harcamış, bu anlayışını sosyoloji çalışmalarına da yansıtmıştır. Genel sosyoloji anlayışını E. Durkheim ve Z. Gökalp'e dayandıran, determinist ve pozitivist bir yaklaşıma sahip olan Baltacıoğlu, dini de sosyal olayları etkileyen temel unsurlardan biri olarak kabul etmiştir.

Baltacıoğlu, din, dil ve sanatı toplumun üç temel kuvveti olarak değerlendirmiş, dinin en önemli sosyal faktör olduğunu belirtmiş ve ekonomiyi toplumu etkileyen kurumlar arasında son sıralara yerleştirmiştir. Yine Baltacıoğlu, din-millet ayrımına karşı çıkarak bu ikilinin birbirinden ayıramayacağını sürekli vurgulamıştır. Toplumu yaratan temel unsurları kültür birliği, uygarlık birliği ve sosyal işbölümü olarak göstermiştir.

Milliyetçi, laik, cumhuriyetçi, halkçı, reformcu olan Baltacıoğlu, faşizmin de şiddetle karşısında yer almıştır.

Toplumcu, uygulamaya dönük ve yerinden öğrenimden yana olan Baltacıoğlu, ezbere dayalı bir eğitim anlayışının karşısında, uygulamaya ve uygulamalı öğrenmeye dönük bir eğitim anlayışını savunmuştur. Bu anlayışını geliştirirken de sosyoloji ile psikolojiyi uzlaştırmaya çalışır.

Baltacıoğlu, sosyolojiyi kullanarak laik, Batıcı ve milliyetçi resmi ideoloji ile örtüşen görüşler üretmiştir. Batıcı, laik ve milliyetçi resmi ideolojinin paranteze aldığı din olgusunu da bu ideolojik ana gövdeye dahil etmiştir.

Baltacıoğlu'nun, uzlaştırmacı ve çalışkan kişiliği ile Türkiye'de sosyolojinin gelişmesine önemli katkıları olmuştur. O, Türk sosyoloji tarihinde pozitivizmle metafiziği, Durkheim-Gökalp çizgisi ile Bergson mistisizmini, sosyoloji ile psikolojiyi, geleneksellikle modernliği uzlaştırmaya çalışmış, eklektik bir sosyologtur.

Kendimizi Sınayalım

1. İlk köy sosyolojisi araştırması nerede yapılmıştır?
 - a. Kurna - İstanbul
 - b. Paşaköy - İstanbul
 - c. İhsaniye - Antalya
 - d. Elifoglu - Gaziantep
 - e. Hal - Elazığ
2. Sosyoloji çalışmaları kadar eğitimle ilgili çalışmalarla da tanınan sosyolog kimdir?
 - a. İsmail Hakkı Tonguç
 - b. Hasan Ali Yücel
 - c. Halil Fikret Kanad
 - d. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu
 - e. Cavit Orhan Tütengil
3. Osmanlı tarihini Science Social ile açıklayan sosyolog kimdir?
 - a. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu
 - b. Cahit Tanyol
 - c. Tahsin Demiray
 - d. Oğuz Arı
 - e. Mehmet Ali Şevki Sevündük
4. Sanat sosyolojisiyle ilgili görüşleri ve sanat yapıtları ile öne çıkan sosyolog kimdir?
 - a. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu
 - b. Nurettin Şazi Kösemihal
 - c. Hilmi Ziya Ülken
 - d. Sabahattin Güllülü
 - e. Nurettin Topçu
5. Bireyci eğitim anlayışı hangi özelliklere sahip insan tipi **yetiştirmez**?
 - a. Girişken
 - b. Öz güveni yüksek
 - c. Geleneksel değerlere ve ailesine sıkı sıkıya bağlı
 - d. Bireyci
 - e. Yaratıcı
6. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun yaptığı tanımlar esas alındığında, aşağıdaki özelliklerden hangisi kültürün içerisinde **yer almaz**?
 - a. Ahlak
 - b. Sanat
 - c. Bilim
 - d. Mitoloji
 - e. Dil
7. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'na göre kalkınmanın temel bileşenleri aşağıdakilerin hangisinde birlikte ve doğru verilmiştir?
 - a. Dil, sanat, ahlak
 - b. Dil, din, sanat
 - c. Dil, din, hukuk
 - d. Din, dil, ekonomi
 - e. Din, dil, aile
8. Mehmet Ali Şevki Sevündük'e göre ideal olan toplum tipi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Kamucu
 - b. Dayanımcı
 - c. Çatışmacı
 - d. Bireyci
 - e. Sarsılmış
9. Aşağıdaki sosyolog ve eser eşleşmelerinden hangisi doğrudur?
 - a. Prens Sabahattin - Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki
 - b. Mehmet Ali Şevki Sevündük - Köy Araştırmaları Kılavuzu
 - c. Selahaddin Demirkan - Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı
 - d. Tahsin Demiray - Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma
 - e. Mehmet Ali Şevki Sevündük - Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması
10. Toplumsal kurumların reforme edilmesi konusunda İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun **temel** tezi nedir?
 - a. Asya'ya doğru
 - b. Türk'e doğru
 - c. Avrupa'ya doğru
 - d. İnsanlığa doğru
 - e. Sosyalizme doğru

Okuma Parçası

“Bilimin belli başlı görevlerinden biri, ilk işi, kendine özgü kavramlar yapmaktır. Bu kavramları yaptıktan sonradır ki bilim öbür çalışmalarına başlayabilir. Bilimin kavramları konuşma dilinde kullanılan sözler değildir. Konuşma dilindeki sözlerin sınırları kaypaktır, bilimin kavramları ise sınırları birbirinden kesin olarak ayrılmış olan kavramlardır. Onun için bilim dili başka, konuşma dili başkadır. Bilim bazen konuşma dilindeki sözleri de kullanır. Ancak, bunları söz olarak değil, terim olarak kullanır. İşte ‘gelenek’ ile ‘görenek’ sözleri böyledir. Bu iki kelime hem söz hem de terim. Bu iki kelimenin sözlüklerdeki anlamları birbirinden ayrı değildir, hemen hemen birdir. Bilimdeki anlamları ise apayıdır. Konuşurken, yazarken ‘kötü görenekler, kötü gelenekler’ derler. Bilim diliyle konuşunca, ‘kötü gelenekler’ diyemeyiz.”

Kaynak: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. (1967). **Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise Mehmet Ali Şevki Sevündük ile ilgili olarak “Köy Sosyolojisi” başlığını yeniden okuyunuz.
2. d Yanıtınız yanlış ise İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ile ilgili olarak “Görüşlerinin Biçimlenişi ve Sosyoloji Anlayışı”, “Eğitim Sosyolojisi” ve “Özet” başlıklarını yeniden okuyunuz.
3. e Yanıtınız yanlış ise Mehmet Ali Şevki Sevündük ile ilgili olarak “Görüşlerinin Biçimlenişi ve Sosyoloji Anlayışı” ile “Osmanlı Tarihini Açıklama Çabaları” başlıklarını yeniden okuyunuz.
4. a Yanıtınız yanlış ise İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ile ilgili olarak “Sanat Sosyolojisi” başlığını yeniden okuyunuz.
5. c Yanıtınız yanlış ise Mehmet Ali Şevki Sevündük ile ilgili olarak “Eğitim Sosyolojisi” ve “Aile Sosyolojisi” başlıklarını yeniden okuyunuz.
6. c Yanıtınız yanlış ise İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ile ilgili olarak “Din, Dil, Millet, Milliyetçilik, Kültür ve Uygarlık Ayrımı” başlığını yeniden okuyunuz.
7. b Yanıtınız yanlış ise İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ile ilgili olarak “Kalkınma Anlayışı” başlığını yeniden okuyunuz.
8. d Yanıtınız yanlış ise Mehmet Ali Şevki Sevündük ile ilgili olarak “Eğitim Sosyolojisi” ve “Aile Sosyolojisi” başlıklarını yeniden okuyunuz.
9. e Yanıtınız yanlış ise Mehmet Ali Şevki Sevündük ile ilgili olarak “Görüşlerinin Biçimlenişi ve Sosyoloji Anlayışı” başlığını yeniden okuyunuz.
10. b Yanıtınız yanlış ise İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ile ilgili olarak “Din, Dil, Millet, Milliyetçilik, Kültür ve Uygarlık Ayrımı” ve “Özet” başlıklarını yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Science Social ekolünü Fransa'da kuran sosyolog Frederic Le Play'dir. Bir maden mühendisi olan Le Play'ın madenci işçi aileleri üzerinde yürüttüğü çalışmalar sırasında geliştirdiği teknikler daha sonra onun görüşlerini izleyen Henri de Tourville, Edmond Demolins, Paul Descamps gibi sosyologlarca geliştirilip yaygınlaştırılmıştır. Bu arada, ekol dünyadaki toplumları kamucu ve bireyci olarak ikiye ayırmış ve bunun temel nedenini de coğrafi faktörlerle açıklamıştır. Ekol, siyaseten İngiliz yönetim sistemini örnek almış ve görüşleriyle bu sistemin övgüsü yapmışlardır. Science Sociale ekolü ile Fransa'da tanışan ve etkilenen Prens Sabahattin de ekolü ve ekol merkezli siyasal ve sosyolojik görüşleri Türkiye'ye taşımıştır. Ülkemize Prens Sabahattin Bey tarafından aktarılan ekolün temsiliyetini daha sonra Mehmet Ali Şevki Bey, Selahaddin Demirkan, Tahsin Demirey gibi sosyologlar üstlenmiştir. İnternet üzerinden tarama yaptığınızda, bu kitabın kaynakçalarını incelediğinizde, ekolle ilgili yeterli sayıda esere ulaşmanız mümkün olacaktır.

Sıra Sizde 2

Mehmet Ali Şevki Sevündük'ün nasıl bir toplum istediğini öğrenmenin bir başka yolu, Prens Sabahattin'in görüşlerini yeniden okumaktan geçmektedir. Burada Mehmet Ali Şevki Bey üzerine yazdıklarımız ve Prens Sabahattin ile ilgili çalışmalar incelendiğinde bu ve benzeri pek çok soruyu cevaplandırmak mümkün olacaktır.

Sıra Sizde 3

E. Durkheim'in sosyolojik görüşlerinden etkilenen İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'na göre, mekanik toplumdan organik toplum yapısına geçmenin temel unsurlarından biri de bir bölgede, ülkede, toplumda, nüfus yoğunluğunu artırmaktır. Ülkenin kalkınması ve Batılılaşması için bu gereklidir. Daha fazla eğitilmiş, kentli, iş bölümünü gerçekleştirmiş nüfusa sahip olmak ülkenin kalkınmasının olmazsa olmaz koşuludur. Nüfusu artırmamanın yollarından biri de ailelerin daha fazla çocuk sahibi olmasını teşvik etmektir. E. Durkheim'in görüşlerini öğrenmek için sosyoloji tarihi kitaplarındaki ilgili bölümleri okuyunuz. Ülkelerin nüfusları, nüfuslarının yaş ve cinsiyet özellikleri için beşeri coğrafya kitaplarından yararlanılabilir.

Sıra Sizde 4

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, A. Comte - E. Durkheim tarafından geliştirilen sosyolojizm ekolünün görüşlerini benimsemiş bir sosyologtur. Türkiye'ye sosyoloji birçok ekolle birlikte girmesine karşın bazı ekoller varlıklarını sürdürememiştir. Etkin olan sosyolojizm ve Science Sociale ekolleri olmuştur. Bu iki ekolün egemenliği uzun yıllar sürmüştür. Bunlardan da özellikle sosyolojizm ekolü devlet kurumlarından üniversiteye, devletin ideolojisine kadar her yerde etkili olmuş, Science Sociale ekolü onun gölgesinde çok zayıf kalmıştır. Bu konularla ilgili olarak internet ve kütüphanelerde yeterince kaynak bulunmaktadır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Avcı, N. (2008). "Mehmet Ali Şevki", **Türkiye'de Sosyoloji I**. (Haz. M. Çağatay Özdemir), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1931). **Demokrasi ve San'at**. İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1937a). "Hayatım", **Yeni Adam**. 2 Eylül 1937, Sayı: 192.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1937b), "Niçin Antifaşistim?", **Yeni Adam**. 8 Nisan 1937, Sayı: 192.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1939), **Sosyoloji**. İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1943). **Türke Doğru**. Birinci Kitap, İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1945). **Batrya Doğru**. İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1952). "Milletlerarası VII inci Sosyoloji Kongresi", **Yeni Adam**. 2 Ekim 1952, Sayı: 725.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1955). "Türkiye Başka Türü Kalkınmaz", **Türk Düşüncesi**. Haziran 1955, Sayı: 19.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1964). **Pedagojide İhtilal**. İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1965a). **Türk Milliyeti**, Ankara.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1965b). "Ziya Gökalp'i Nasıl Tanıyorum", **Türk Kültürü**. Ekim 1965, Sayı: 36.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1966). **Ziya Gökalp**. İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1967). **Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları**. İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1971). **Türk Plastik Sanatları**. Ankara.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1950). **Halkın Evi**. Ankara: Ulus Basımevi.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2001). "Bir Halk Adamı Olarak Aydının Portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**. Ağustos-Ekim 2001, Sayı: 16.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2010). **Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Köni, Y. K. (1939). "Kitaplar", **Yeni Adam**. 19 Teşrinievvel 1939, Sayı: 251.
- Kösemihal, N. Ş. (1968). "Önsöz", **Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması**. İstanbul: Elif Yayınları.
- Kösemihal, N. Ş. (1950). "Memleketimizde Tecrübi Sosyolojinin Doğuşu ve Gelişmesi", **Sosyoloji Dergisi**. Sayı: 6, Pulhan Matbaası.
- Özcan, U. (2006). "Mehmet Ali Şevki'de Coğrafi Determinizm: Alan/Memleket İlgisi ve Türk Toplum Tarihinine Yaklaşımlar", **Sosyoloji ve Coğrafya**. (Editör: Ertan Eğribel-Ufuk Özcan), İstanbul: Kızılelma Yayınları.
- Sencer, M. (1988). "Mehmet Ali Şevki", **Türk Toplum Bilimcileri 2**. (Editör: Emre Kongar), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sevündük, M. A. Ş. (1933a). "Tecrübi Sosyoloji", **Mülkiye Mecmuası**. Ağustos 1933, Sayı: 29.
- Sevündük, M. A. Ş. (1933b). "Tecrübi Sosyoloji Monografik Anketi Niçin Kullanır", **Mülkiye Mecmuası**. İkinci Teşrin 1933, Sayı: 32.
- Sevündük, M. A. Ş. (1934a). "Mesele Nasıl Vaz'edilmeli Tahsil Mükellefiyeti mi? Tahsil İhtiyacı mı?", **Mülkiye Mecmuası**. Nisan 1934, Sayı: 37.
- Sevündük, M. A. Ş. (1934b). "Muasır Aile Nerede?", **Mülkiye Mecmuası**. Ağustos 1934, Sayı: 41.
- Sevündük, M. A. Ş. (1968). **Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması**. İstanbul: Elif Kitabevi.
- Tozlu, N. (1989). **İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1979). **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**. İstanbul: Ülken Yayınları.

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hilmi Ziya Ülken'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilecek,
- Niyazi Berkes'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Sosyolojik Yöntem
- Nedensellik
- Toplum
- Millet
- Anadoluçuluk
- Laiklik
- Sekularizm
- Çağdaşlaşma
- Batılılaşma
- Ulus Devlet
- Milliyetçilik
- Cumhuriyet Devrimleri

İçindekiler

Türk Sosyologları

Hilmi Ziya Ülken
ve Niyazi Berkes

- HILMI ZIYA ÜLKEN
- NİYAZI BERKES

Hilmi Ziya Ülken ve Niyazi Berkes

HİLMİ ZİYA ÜLKEN

Hilmi Ziya Ülken'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974)

Hilmi Ziya Ülken 1901 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. İstanbul Sultanisi'nde lise öğrenimini tamamladıktan sonra Mülkiye'ye devam etti ve 1921 yılında mezun oldu. Öğrencilik yıllarında Reşat Kayı ile beraber Anadolu dergisini 12 sayı el yazması olarak çıkardı. Burada Osmanlıcılığa ve Turancılığa karşı Türkiyeciliği savundu. Anadolu folkloru ve kültürü üzerine yazılar yazdı. Anadoluculuk görüşü bu dönemde şekillenmeye başladı. Atatürk tarafından 1933 yılında Berlin Kütüphanesine araştırmaya gönderildi. Buradan dönüşte yeni kurulan Ankara Üniversitesi'ne Türk Tefekkür Tarihi Doçenti oldu. 1940 yılında felsefe kürsüsü, 1942 yılında sosyoloji kürsüsü profesörlüğüne atandı. Bu dönemde sosyoloji çalışmaları arttı. 1957 yılında Ordinaryüs Profesörlüğe yükseldi. 1971 yılında 70 yaşında emekliye ayrılmasına rağmen 1973 yılına kadar ders vermeye devam eden Ülken, 5 Haziran 1974 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

Resim 4.1

Hilmi Ziya Ülken

Hilmi Ziya Ülken'in Eserleri

Hilmi Ziya Ülken çok yönlü ve çok üretken bir akademisyendir. Çok sayıda basılı eseri vardır. Bazıları ders notu şeklinde ve bazılarında tekrarlar yapılmış olmasına rağmen özgün eserleri dikkate değer miktardadır. Ülken'in kitap halinde basılmış 75 adet eseri, 42 adet Fransızca makale ve tebliği yaklaşık 165 civarında Türkçe makale ve tebliği vardır. Ülken felsefe, sosyoloji ve psikoloji alanında eserler vermiştir. Ayrıca yazdığı romanlar vardır (Balakbabalar, 1975).

Resim 4.2

*Türkiye'de Çağdaş
Düşünce Tarihi*

Tanzimat sonrasında Meşrutiyetin ilan edilmesi ülkeye belli bir özgürlük ortamı sağlamıştır. Bu özgürlük ortamından faydalanan zamanın Osmanlı aydınları kendi ülkelerinin ve toplumlarının problemleriyle daha yakından ilgilenmeye başlamışlardır.

en iyi şekilde aydınlatmaktadır. Özellikle sosyolojinin ilk ortaya çıktığı tarih kesitine bakacak olursak, toplum hayatında önemli değişimler ve problemler dikkati çeker. İnsanoğlu tarih boyunca karşılaştığı problemleri çözmek için sürekli gayret gösterdiği halde, kendi içinde yaşadığı toplumun problemlerine de ilgi göstermesi çok doğal bir hadisedir. Dolayısıyla Batı dünyasında *Fransız ve Sanayi Devrimleri* sosyolojinin gelişmesinde etkili olan faktörlerden sayılır. Bunlara Batı düşüncesinin gelişmesi ve büyük mesafe almasını da eklemek uygun olur. Bu gelişmeler Avrupa'da sosyolojinin bir bilim alanı olarak gelişmesini sağlamıştır.

Türkiye, Sanayi Devrimi veya Fransız Devrimi gibi büyük değişimlere sahne olmamıştır. Düşünce ortamı ise ilk zamanların derinliğini kaybetmiş ve gittikçe sığlaşmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de sosyolojinin gelişmesini Batı'ya benzerliğiyle değil, kendi şartlarına göre değerlendirmek gerekir. Bu şartların başında Osmanlı döneminde başlayan yenileşme çabaları gelir. Bu yenileşme çabaları içinde ise köklü değişime başlangıç teşkil eden Tanzimat Fermanı öne çıkar. Ülken'e göre sosyolojinin ortaya çıkmasında Tanzimat önemli bir dönüm noktasıdır. Tanzimat sonrasında Meşrutiyetin ilan edilmesi ülkeye belli bir özgürlük ortamı sağlamıştır. Bu özgürlük ortamından faydalanan zamanın Osmanlı aydınları kendi ülkelerinin ve toplumlarının problemleriyle daha yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Bu da sosyolojinin gelişmesine olumlu katkı sağlamıştır. Ülken bu birikim içinde yetişmiştir. Sosyoloji alanındaki görüşleri hem Batı sosyolojisinin temel kavramları, hem de Türk sosyolojisinin çıkış noktasındaki problemlerin etkisiyle şekillenmiştir.

Türkiye'de Sosyoloji ve Meşrutiyet Fikir Akımları

Osmanlı'nın son döneminde toplumun dağılma tehlikesine karşı çözüm önerisi olarak üç fikir akımı ortaya çıkmıştır. Bu fikir akımları aynı zamanda bazı sosyolojik çözümlere dayanmaktadır. Toplumun bir arada yaşamasını sağlayan temel ilkeleri belirleme ve buna dayalı politikalar üretilmesini sağlamaya yöneliktir. *Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük* adı verilen bu fikir akımları arasında yapılan eleştiriler doğrudan sosyal gerçeklikle ilgilidir. Ülken bu çerçevede meydana gelen

Hilmi Ziya Ülken Türkiye'deki sosyoloji çalışmalarında ikinci nesil olarak kabul edilebilir. Gökalp sosyolojinin Türkiye'de kurucusu sayılırsa, Ülken ondan sonraki ilk nesle mensuptur. Dönemin etkisiyle Ülken de çok yönlü bir akademisyen ve düşünürdür. Cumhuriyet döneminde hem sosyoloji hem felsefe alanında yetişmiş büyük şahsiyetlerden birisidir. Çalışmaları ne sadece felsefe ne sosyoloji ne de psikoloji sahasıyla sınırlandırılabilir. Resim sanatına ve edebiyata olan ilgisiyle de yaşadığı dönemde kendine önemli bir yer kazanmıştır. Bizim için burada sosyolojisi ön planda olacaktır.

Ülken'in sosyolojik görüşlerini anlamak için onun sosyolojinin gelişimine nasıl baktığını bilmek gerekir. Ülken'e göre sosyolojinin gelişmesinde birbiriyle çatışan bazı akımlar vardır. Hepsinin gayesi 'insan' gerçeğini veya insanla ilgili olan bütün alemi

toplumsal olayların da etkisiyle düşüncelerini geliştirir. Anadolu cu akımın öncüsü olması bu noktaya ilgilidir. *Anadolucu* düşünceler geliştirirken dayandığı sosyoloji de burada önem taşımaktadır.

Ülken'e göre, Türkiye'de ilk önce İlm-i İctimaiyat sonra içtimaiyat adlarıyla başlayan sosyolojinin temellerini Ziya Gökalp atmış, Necmettin Sadak, Mehmet İzzet, İ. Hakkı Baltacıoğlu tarafından devam ettirilmiştir. Gökalp ve arkadaşları Selanik'te, Prens Sabahattin ve arkadaşları İstanbul'da sosyolojinin iki istikametini oluşturur. Fakat Gökalp'in 1914'de Darülfünun'da sosyoloji kürsüsünü ilk olarak kurması ile onun temsil ettiği sosyoloji zihniyeti kuvvetle yerleşmiştir. Gökalp sosyoloji ile toplumun nasıl tanımlanacağını görmüş ve hemen uygulamaya girişmiştir. Gökalp sosyolojiyi kendi milletini tanımakta kullanmaya çalışmıştır.

Sosyolojinin Türkiye'de kuruluşu hangi şartlarda gelişmiştir? Araştırmız.

Osmanlı'nın parçalanma tehlikesi yaşadığı yıllarda aydınlar Batılı anlamda toplum olabilmeyi keşfetmeye çalışmışlardır. Bir tarafta, "bizi bir arada tutan siyasi coğrafyadır." diyen *Osmanlıcılar*, bir tarafta "millet olmamızın bütünleştirici unvanı İslam dinidir ve İslam birliği ile çözülmekten kurtuluruz." iddiasındaki *İslamcılar* ve "bir sosyolojik birim olarak asıl gerçekliğin millet olduğunu" kabul eden *Türkçüler* bu anlamda düşünceler öne sürdüler. Gökalp'in öncülüğünü yaptığı Türkçüler Batılı anlamda sosyolojiyi daha çok kullandılar. Bunun için Türkçülük akımının gelişmesi ile sosyolojinin kuruluş süreci birbirine paraleldir. Ülken'in sosyolojisi de zaten bu bağlamda gelişmiştir. Ülken doğrudan doğruya Türkçülük üzerine eleştirilerle *Anadoluculuk* görüşünü geliştirmiştir. Türkçülüğün dünya şartlarında gerçekçi olmadığını düşünen Ülken, bunun karşısında sosyolojik gerçeklere daha uygun gördüğü Anadoluculuğu ileri sürmüştür. Bu yaklaşım tamamen sosyoloji bilimi çerçevesinde yapılmıştır.

Gökalp'a göre düşüncesine temel oluşturacak bir millet anlayışı ancak sosyoloji biliminin ışığında ortaya çıkacaktır. İmparatorluk çağında üstü küllenen millet yeniden keşfedilebilir ve milli ruha sahip olabilir. Millet in oluşumunda esas olan dil ve kültür halkın içinde hayatını devam ettirmektedir. Milli bilinci geliştirmek için o halde halka doğru gitmek gerekir. Halkı tanımak, halkın kendine özgü kültüründen ilham almak, halkın içinde barındırdığı gücü keşfetmek hem milliyetçiliğin hem sosyolojinin amacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gökalp bu anlamda halk kültürü araştırmalarını milleti tanımının esasını olarak görür. Masallar, ilahiler, şiirler, destanlar, oyunlar, el sanatları gibi birçok zenginliğin kayıt altına alınmasını ve yeni nesillere aktarılmasını önemli görür. (Gökalp, 1986, s. 42) Buna yönelik öneriler geliştirir. Çalışmalarında sosyoloji bilimine ve sosyal gerçekliğe büyük önem verir.

Ülken bilimsel kaygı bakımından Gökalp'i takip eder. Geliştirilecek düşünceler ve elde edilecek bilgiler sosyal ve tarihi gerçekliğe uygun olmalıdır. Bunun için öne sürülen görüşleri Ülken yaşadığı dönemdeki gerçekliğe uyup uymadığı yönünden ele alır.

Ülken'e Göre Sosyolojinin Konusu

Bir düşünce adamını anlamının yolu kullandığı kavramları doğru anlamaktan geçer. Düşünceler kavramlar ile inşa edilir. Bilgiler kavramlarla aktarılır. Ülken'e göre kavramların gerçek manalarını kavrayabilmek için hangi şartlarda ortaya çıktığını, hangi gerçeğe karşılık geldiğini ve kökenini bilmek gerekir. Soyut kavramlar zihnin en nazik ve en tehlikeli oyunudur. "Dünyayı anlamak için en kuvvetli silah

Bilim ister madde, ister mana ile uğraşsın, tasvir ve izahtan vazgeçemez. Dolayısıyla sosyal olayların açıklanmasında tabiat bilimlerinin yöntemlerinden faydalanmak gerekir. Her iki alem birbirinden kesin çizgilerle ayrılmaz.

“Sosyolojinin asıl konusu, monografiler vasıtası ile parçalardan bütünlere doğru gitmek üzere içtimai teşekkülleri tetkik etmektir. Bu araştırmanın amacı, yaşayan toplum tiplerini inceleyerek geçmiş cemiyetleri aydınlatmak, toplumun idare ve eğitiminde de bu araştırmalardan faydalanmaktır.”

olan bu mücerret mefhumlar, onlara hâkim olacak kuvvette olmadığımız zaman tehlikeli olmaya başlarlar. Mefhum buhranından dolayı yanlış tefsirler, yanlış hükümler ortaya çıkarak insanlar birbirine düşer.” (Ülken, 1976: 15-16) Ülken’in “mefhum buhranı” adını verdiği kavram kargaşasına düşmemek için, kavramların genel bilimsel anlamlarını ve her yazarın özel yüklediği anlamları iyi bilmek gerekir. Bunu belirlemenin yolu yazarın eserlerine bakmaktır.

Ülken’in sosyolojisini anlamak için eserlerine baktığımızda önce sosyolojinin gelişimini nasıl yorumladığını görmek gerekir. Ülken, sosyoloji biliminin konusu üzerinde ortaya çıkan tartışmalara dikkat çeker. Sosyoloji ilk önce bütün hususi sosyal veya tarihi bilimleri birleştirmek, tek bir bilim haline koymak iddiasıyla işe başlamıştır. Auguste Comte’un öncülük yaptığı bu anlayış, *sosyolojizm* adı verilen bir akımın doğmasına yol açmıştır. Sosyolojizm bütün insani alanları fizik bilimi yöntemlerine göre sosyoloji adı altında incelemek gerektiğini iddia eder. Fakat bu anlayış diğer alanlar üzerinde egemenlik oluşturacağı için insani gerçekliğin bilgisine ulaşmada doğru bir yöntem değildir.

İnsan ile ilişkili olan olaylar doğa olaylarından çok farklıdır. Ülken sosyolojinin ilk ortaya çıkışında temele alınan bu tür görüşlerin eksik ve yanlış olduğunu düşünür. Bu farkı görmeden yapılacak çalışmalar *sosyoloji emperyalizmine* yol açmıştır. Ülken’e göre bu yanlışlığa ilk olarak Dilthey dikkat çekmiştir. Buna göre tabiat bilimleri ve insani (manevi) bilimler birbirinden ayrı olmalıydı. Dilthey, tabiat bilimlerinin karşısına *manevi bilimleri* koyarak, her iki bilimin metodunu birbirinden kesin olarak ayırıyordu. Ona göre tabiat bilimleri *izab*, manevi (insani veya kültürel) bilimler *anlayış* metoduna dayanır. Anlaşılacak olan manevi âlem, fizik olgular âleminden farklıdır. Bu âlemde olaylar bir defalıktır. Sadece insana aittir. Böyle olduğu için yalnız insanın anlamlar dünyasına ulaşmakla anlaşılabilir. Dilthey’göre insani bilimlerin hedefi, tarihi ve sosyal gerçeği tek ve ferdi karakteri içinde kavramaktır. (Ülken, 1949: 6) Ülken Dilthey’in bu eleştirisini çok önemli bulur. Çünkü sosyal olayları incelerken, gerçekliği ortaya çıkarabilmek için bunların manevi boyutuna mutlaka ulaşmak gerektiğini düşünür.

SIRA SİZDE

2

Sosyolojide, bütün insani alanları fizik bilimi yöntemlerine göre sosyoloji adı altında incelemek gerektiğini iddia eden sosyolojizm kavramı hakkında bilgi toplayınız.

Ülken’e göre, tabiat bilimleri ile insan bilimlerini birbirinden tamamen ayırmak doğru değildir. İkisi arasında sağlıklı bir ilişki kurmak gerekir. Her iki bilim alanı arasında uzlaşma sağlanmalıdır. Dilthey’in yaptığı ayırım Comte pozitivismine bir tepkidir. Fakat ortaya koyduğu yöntem sosyal ve tarihi olayları açıklamakta yetersizdir. Tefsir ve anlama yoluyla hakiki bilgi elde etmek mümkün değildir. Bilim ister madde, ister mana ile uğraşsın, tasvir ve izahı vazgeçemez. Dolayısıyla sosyal olayların açıklanmasında tabiat bilimlerinin yöntemlerinden faydalanmak gerekir.

Sosyolojinin ortaya çıktığı andan itibaren başlayan birey ve cemiyet konusundaki tartışma, insani bilimler diyebileceğimiz disiplinlerin bağımsızlıklarını kazanmaları ile aşmaya çalışılmıştır. Tarih, sosyoloji, psikoloji gibi bilimler kendi alanlarını ve yöntemlerini daha açık ve net tanımlayarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Ülken bu anlamda sosyolojinin konusunu şu şekilde netleştirir: “Sosyolojinin asıl konusu, monografiler vasıtası ile parçalardan bütünlere doğru gitmek üzere *içtimai teşekkülleri* tetkik etmektir. Bu araştırmanın amacı, yaşayan toplum tiplerini inceleyerek geçmiş cemiyetleri aydınlatmak, toplumun idare ve eğitiminde de bu araştırmalardan faydalanmaktır.” (Ülken, 1946: 139) Sosyolojinin değerler, normlar

ve kişilerden ibaret muhteva olarak kendine özgü bir sahası vardır. Genel olarak sosyoloji, sosyal ilişkiler sahasını araştırır. Bu sahanın diğer sosyal bilimler ile ortak yönleri ve ayrı yönleri vardır.

Ülken sosyolojinin, sosyal yapılar içinde meydana gelen olayları, değişmeleri, sosyal ilişkileri incelediğini belirtir. Bunlar arasında sosyal ilişki alanının önemli olduğunu düşünür. Bu sosyal ilişki kavramının dayandığı temel ise, *iş-organizasyon* olaylarıdır. Bir iş-organizasyon hadisesi bir taraftan insanların doğup büyümesi, yaşaması, düşünme ve hissetmesi, karşılıklı duygu ilişkisine girmesi; diğer yandan da bazı ortak tasavvurlara sahip olması, ortak değerler edinmesiyle meydana çıkar. Sosyal değerler sosyal iş-organizasyonu'nun fonksiyonudurlar. İş-organizasyon hadiseleri sosyal sahanın temelini teşkil eden çift karakterli hadiselerdir. Sosyal sahada bütün sosyal olayların temeli Ülken'e göre, iş-organizasyon olaylarıdır. Bu temel olaylar üzerinde meydana çıkan din, ahlak, hukuk, sanat, tefekkür gibi sosyal olaylara "müştak içtimai hadiseler" (ikincil sosyal olaylar) ismini verir. (Ülken, 1942: 15-16)

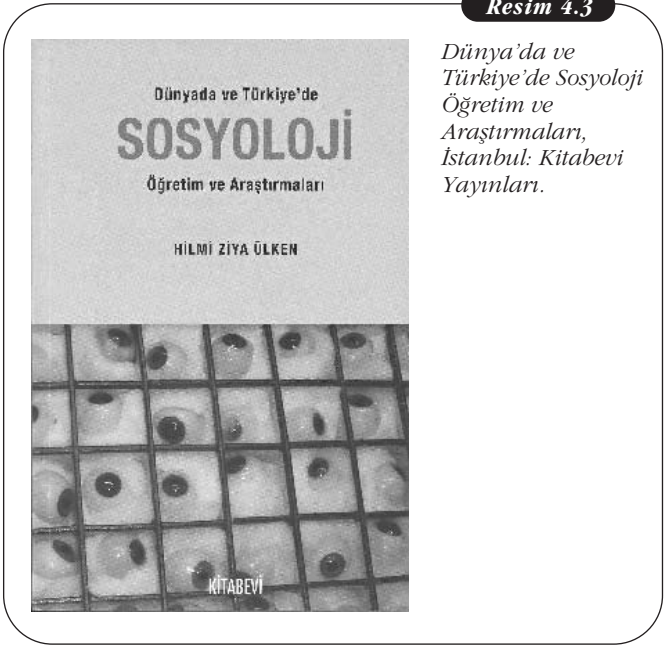
Görüldüğü gibi ülken toplumda sıklıkla gördüğümüz olayları ve ilişkileri, iş-organizasyon temelinden türemiş ikincil gerçeklikler olarak düşünüyor. İş, ekonomik bir faaliyet, organizasyon siyasi bir faaliyettir. Bunlardan sadece birini temele almak Ülken'e göre yanlıştır. Bunun için Ülken dengeli bir yaklaşım kurmuştur. Böylece tek yönlü bir açıklamadan kurtulmuştur. Çünkü sosyal gerçeklik çok yönlüdür ve bu çok yönü görebilecek bir yaklaşıma ve yöntem ihtiyacı vardır. Ülken çalışmalarında bunu sağlamaya çalışır.

Ülken'e Göre Sosyolojide Yöntem Tartışması

Yöntem konusu sosyolojide son derece önemli kabul edilir. Yukarıda izah edildiği gibi, doğa bilimlerinden etkilenecek kurulan yeni bilim olan sosyolojinin incelediği gerçeklik, son derece karmaşık ve çok yönlüdür. Bu yönleri ve karmaşıklığı çok iyi keşfetmek gerekir. Bunun için de doğru yöntemler bulmamız ve kullanmamız beklenir. Ülken de bu yöntem tartışmasına katılır. İnsan bir taraftan şuurlu ve iradeli bir varlıktır, diğer taraftan ise tabiat şartlarıyla kuşatılmıştır. Ortaya çıkan olaylar ve ilişkiler, çok karmaşık bir karşılıklı tesirler şebekesi içinde meydana gelmektedir. O halde bu karşılıklı tesirler şebekesini keşfetmek önemlidir. Sosyolojinin yakın tarihinde geliştirilen üç yöntem öne çıkar. 1- Sosyal Monografi, 2- İstatistik Yöntem, 3- Tarihi Yöntem. Bunlar sosyal gerçekliğin değişik boyutlarını ortaya çıkarmak için kullanılır. (Ülken, 1943: 51; Ülken bu üç yöntemin birbirini tamamlayıcı şekilde kullanılabileceğini düşünür. Çünkü Ülken'in düşündüğü sosyal gerçekliğin bilgisine ancak böyle ulaşılabilir.

Sosyoloji, "en objektif ve en yoğun tortulardan başlayarak derece derece kaideler, yaygın kanaatler ve değerler, nihayet şahsi değer yaratmalarına kadar yükselir." (Ülken, 1947: 45) Sosyolojide her sosyal zümre hiçbir genellemeye başvurma-

Resim 4.3

Dünya'da ve Türkiye'de Sosyoloji Öğretim ve Araştırmaları, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Ülken'e göre kavramların gerçek manalarını kavrayabilmek için hangi şartlarda ortaya çıktığını, hangi gerçeğe karşılık geldiğini ve kökenini bilmek gerekir. Soyut kavramlar zihnin en nazik ve en tehlikeli oyunudur.

dan ayrı ayrı incelenir, ondan sonra aralarında ilişkiler araştırılır. Böylece sosyal gerçekliği idare eden en genel münasebetlere ve kanunlara yükselmek mümkün olur. Bu anlamda Ülken tümevarım yöntemini kullanmak gerektiğini belirtir. Toplum katı bir nedensellik ilişkisi içinde değildir. Genel kanunlar konusunda önceden hüküm vermek son derece yanıltıcıdır. Bir de bu hükümlerle toplumda meydana gelen tek ve özel durumları açıklamaya çalışmak daha da yanıltıcıdır. O halde yöntemi buna göre belirlemek gerekir. Özelden genele doğru yükselen bir araştırma yöntemi en doğru olanıdır.

Toplum içindeki karşılıklı ilişkiler ve meydana gelen olayların yasalarna ulaşılmasında dikkat edilecek bir konu da nedensellik meselesidir. Genel hükümlere eğilimli olan ilk sosyologlar, toplumda tabiatta olduğu gibi değişmez yasalar olduğunu kabul etmişlerdir. Buna göre toplumsal alanda meydana gelen bütün olay ve ilişkilerde katı bir nedensellik (determinizm) vardır. Bilimselliğin ölçüsü bu nedenselliğin çözümlenmesidir. Hâlbuki Ülken'e göre son araştırmalar göstermektedir ki toplumsal alanda katı nedensellik hâkim değildir. Bu varsayım yanıltıcı ve yanlış sonuçlara neden olmaktadır. O takdirde toplumsal alanda egemen olan yapıyı doğru anlamak gerekir. Ülken'e göre toplumun karmaşık örgüsüne yalnız bir cepheden bakmak daima yanlış olmuştur. İki olay türünden birine asıl, diğerine gölge olay diyemeyiz. Çünkü ikisi de zamandaş olaylardır. (Ülken, 1947: 8-10) Buna rağmen Ülken'e göre, sosyolojinin sahasında sosyal ilişkilerin incelenmesine temel olaylardan başlamak gerekir. Sebep yerine fonksiyon, katı determinizm yerine *ihtimali determinizm* koymak gerekmektedir. Buna göre toplumun yapısı ancak ihtimalî determinizm ile kavranabilir.

Ülken'e göre, sosyolojinin sahasında sosyal ilişkilerin incelenmesine temel olaylardan başlamak gerekir. Sebep yerine fonksiyon, katı determinizm yerine ihtimali determinizm koymak gerekmektedir. Buna göre toplumun yapısı ancak ihtimalî determinizm ile kavranabilir.

Ülken'e Göre Toplum Nedir?

Toplum bireylerden ve sosyal ilişkilerden soyut değildir. Toplumu anlamakta 'birey ve toplum ilişkisi' önemli bir anahtardır. İlk gözümüzü açtığımız zaman kendimizi sosyal bir çevre içerisinde buluruz. Şekillenmiş ve organize olmuş kurumlar bize alışkanlık ve eğitim yoluyla geçiyor. Diğer canlılara göre insan sosyallığa yatkın bir varlıktır. *Toplum*, ne fertler toplamından ibaret bir yığın ne de tamamen or-

ganizmaya benzeyen bir gerçeklik veya bir varlık sahasıdır. O ancak içine aldığı fertler arasında, fertliklerinden ayrı bir hareket, duygu ve düşünce tarzı halinde bütünleşen bir varlıktır. (Ülken, 1957: 40)

Ülken, *Toplum Yapısı ve Soyaçekme* kitabında toplumu şöyle açıklıyor: "Biz toplum deyince bir karakterler bütünü, ferdi davranışlar toplamını, taklit veya tenkit ile yayılan psikolojik bir hali anlamıyoruz. Toplum deyince gerek maddi gerek manevi olarak, bizi kuşatan işler, fiiller, hareketler, inançlar ve değerler sistemini anlıyoruz." (Ülken, 1971: X) Bu karşılıklı tesirler sistemi bizden önce var olduğu gibi, bizden sonra da vardır; bizim dışımızda da devam eder. Onun en önemli vasfı maddi ve manevi baskısıyla, emir ve yasaklarıyla bizi kuşatması ve doğuşumuzdan başlaya-

Resim 4.4

Ziya Gökalp

rak bizi teşkil etmesidir. Toplum bu kurucu, yoğurucu kudretiyle insan üzerine damgasını basar ve er geç onu içinde yoğurur. (Ülken, 1971: XI)

Toplum hayatında birçok sebep değişmeye neden olur. Bunlar arasında insan nüfusundaki hareketler, iklim ve coğrafyanın etkisi, siyasi organizasyonlar ve gelişmeler, dinî ve ahlakî şartlar önemli olarak sayılabilir. Bunların sadece birini değişmenin sebebi olarak genellemek yanlıştır. Sosyoloji tarihinde bu yanlışa çok düşülmüştür. Bu sayılan faktörler bazı dönemlerde bazı toplumları farklı derecelerde etkilemiştir. (Ülken, 1947: 29) Modernleşme döneminde Batı dünyasında ekonomik ve siyasi gelişmeler toplum hayatının yeniden şekillenmesini sağlamıştır. Aynı derecede benzer bir değişme bizim toplumumuzda yaşanmamıştır. Avrupa'daki gelişmelere ulaşabilmek için bizde de birtakım yenileşme çabaları görülmüştür. Bu örnekte bile değişimin şartlarının ve sonuçlarının birbirinden farklı olduğunu görürsünüz.

Toplum, ne fertler toplamından ibaret bir yığın, ne de tamamen organizmaya benzeyen bir gerçeklik veya bir varlık sahasıdır. O ancak içine aldığı fertler arasında, fertliklerinden ayrı bir hareket, duygu ve düşünce tarzı halinde bütünleşen bir varlıktır.

Ülken'in Anadoluçuluk Görüşü

Modern toplumlar dünyada milletler olarak öne çıkmaktadır. Özellikle 19. yüzyıl Avrupası hem yeni gelişmelerin merkezi, hem de yeni toplum biçimlenmesinin yansıması gibidir. Bu yüzden Sanayi Devrimini ve Fransız Devrimini yaşayan Avrupa bir taraftan *kapitalizm* çağını açarken, bir taraftan da *milletler çağını* başlatmıştır. Derebeylikleri yıkılan küçük prensliklerin halkları millet bilinci ile bütünleşirken, büyük imparatorluklar içindeki ortak milliyet özellikleri taşıyan insanlar bağımsızlık yoluna gitmişlerdir. Ortaya *yeni toplum biçimi olarak milletler* çıkmış ve dünyadaki mevcut sistemi değiştirmeye başlamıştır. Bundan Osmanlı Türkleri de fazlasıyla etkilenmiştir. Bu etkilenme sonucu Osmanlı toplumunun millet olarak tanımlanması için bazı çabalar görülür. Bunların başında *Osmanlıcılık* düşüncesi gelir.

Osmanlıcılık denemesi başarılı olamayınca, İmparatorluğu korumak ve tekrar güçlendirmek için sadece Müslüman tebaayı kapsayacak bir millet tanımlaması daha yapılmıştır. Adına *İslamcılık* denilen bu düşünceye göre Osmanlı tebaası olan *bütün Müslümanlar bir millettir* iddiası olmasına rağmen, kendisini bu milletin parçası görmeyen bazı gruplar kendi milliyetçiliklerinin peşinde bağımsızlık hareketlerine girişmişlerdir. Üçüncü düşünce akımı ise *Türkçülük* olmuştur. Osmanlı içindeki Türklerde millî bilinci uyandırmayı ve diğer Türklerle bütünleşmeyi hedefleyen Türkçülük akımı modern anlamda millet tanımlamasına en yakın yaklaşım olmuştur. Osmanlı dışındaki Türklerin de çok ilgi gösterdiği Türkçülük düşüncesi, *Turan idealiyle* dünya üzerinde yaşayan bütün Türkleri bütünleştirmeyi hedeflemiştir. Ülken'in *Anadoluçuluk* veya *Memleketçilik* adını verdiği görüşü bu zeminde ortaya çıkmıştır.

Ülken sosyolojisine göre Anadoluçuluk görüşlerinin nasıl ilgi gördüğünü örneklerle açıklayınız.

Anadoluçuluk ile sınırları ve başlangıç tarihi belli bir millet anlayışı doğdu. Turancuların hayali vatan fikri yerine gerçek vatan fikri kondu. Siyasî birliğin, din birliğinin ve yalnız dil birliğinin bir millet olmakta yetmeyeceği, mütareke sonrasında yaşanan olaylar sonucunda ortaya çıkmıştı. Bu iddialara ilave olarak Ülken, milliyetin ısmarlama ve yamama bir şey olmayıp, ancak yaşanan asli bir hayatın; dilde, fikirde, işte bir olan bir toplum tipinin şuurundan ibaret olduğunu belirtir. (Ülken, 1976a: 183) Bu fikirleri Ülken'le birlikte çeşitli ilim ve fikir adamları yaptıkları çalışmalarla ortaya koymaya çalıştılar. Şemsettin Günaltay Türk Yurdu der-

Yurt düşüncesi kendisini vücuda getiren muhtelif amiller ne olursa olsun, milletin dayanağı olan esaslı ve değiştirilemez gerçek olduğundan, başta manevî hayatımızın ve kıymetlerimizin temelidir. Toplum olarak sosyal varlığımız, devamını ve istikrarını ondan alır.

gisinde Türkler ve Tatarların ayrı millet olduklarını açık bir şekilde ileri sürdü. Necip Asım, Anadolu dergisinde Malazgirt Meydan Savaşı'nın kazanılışını millî bayram günü olarak teklif etti. (İlerde bu tarih aydınlar arasında sık sık kullanılacaktır) Ülken'e göre Mehmet İzzet "Milliyet Nazariyeleri" ile bu konuda bir temel oluşturdu. Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu da bu görüşü sosyolojik olarak savundu. (Ülken, 1979: 474)

Ülken'e göre, millet ve yurt kavramları birbirinden ayrılmaz aynı gerçekliğin iki yüzü, aynı bütünün iki parçasıdır. Milletin üzerinde yaşadığı ve dayandığı toprak vatandır, yurttur. Yurt düşüncesi kendisini vücuda getiren muhtelif amiller ne olursa olsun, milletin dayanağı olan esaslı ve değiştirilemez gerçek olduğundan, başta manevî hayatımızın ve kıymetlerimizin temelidir. Toplum olarak sosyal varlığımız, devamını ve istikrarını ondan alır. Cemiyet tipleri değişmesine rağmen yurt, onların arasında değişmez ortak bağ olarak kalır. İnsan beyni ferdi hafızanın dayanağı olduğu gibi, yurt da sosyal hafızanın dayanağıdır. (Ülken, 1976a: 219) Sosyal hafıza cemiyet içinde mitolojiler, destanlar, tarihler, hatıralar şeklinde kendini gösterir. Bu sosyal hafıza aynı zamanda sosyal hayatımızın bütünlüğünü ve devamını sağlar. Yani vatan sosyal hafızayı, sosyal hafıza da toplumun varlığını, birliğini doğrudan etkiler.

Millet tarihi bir kuruluştur. Vatan sınırlarının çizilmesi, millî dilin doğuşu, millî kültürün gelişmesi uzun bir evrimin ürünüdür. Bundan dolayı ne siyasi kararlarla ne de ani inkılaplarla milletler tarih sahnesine birdenbire çıkamazlar. Birdenbire millet vücuda gelmez. Ancak bazı önemli olaylar zaten kökü olan bir milletin daha fazla belirginleşmesine, kavmî kuruluşların şuurlu bir hale gelerek kendini başka milletlere kabul ettirmesine sebep olur. Millet asla ahdi, keyfi, iğreti bir kuruluş değil, tarihi ve insani bir zarurettir. (Ülken, 1976b: 339) Birtakım insanların millet olma azmi ve niyeti ile milletler teşekkül etmezler. Millet olmak için zaruri olan bütün tarihi şartların asırlar boyunca hazırlanmış olması gerekir. Aşiretlerden imparatorluklar doğarak milletin temeli olan ilk siyasî kuruluşlar karşımıza çıkar. Bu tarihi unsurlar bir vatana sahip olarak içindeki insanları yoğurur. (Ülken, 1976b: 339)

SIRA SİZDE

4

Anadoluculuk düşüncesinin ortaya çıktığı tarihi şartları, Meşrutiyet Dönemi şartlarıyla karşılaştırmız.

Millet tarihî bir kuruluştur. Vatan sınırlarının çizilmesi, millî dilin doğuşu, millî kültürün gelişmesi uzun bir evrimin ürünüdür. Bundan dolayı ne siyasi kararlarla, ne de ani inkılaplarla milletler tarih sahnesine birdenbire çıkamazlar.

Görüldüğü gibi Ülken, milletin belli bir tarihî süreç içinde ve belli bir vatan üstünde insanların yoğrulmasıyla meydana geldiğini düşünüyor. Bu yoğrulma esnasında milletleşen insanlar ortak kültür meydana getiriyorlar ve siyasî olarak bütünleşiyorlar. Milletin emarelerinden birisi de bu anlamda devlet kurmak ve bu devletin mensupları olmaktır. Yani vatandaş olmak milliyetin önemli göstergelerinden birisidir. Vatandaş olan birey kendi milletine ve devletine karşı bazı hak ve görevlere sahiptir. Eşit haklara sahip bireyler o milletin ortak kültürüne ve o devletin hukuk kurallarına uyarlar. Millet bu anlamda tek faktörlü bir olgu değildir. Millet tanımlamasında da Ülken'in çok faktörlü yöntem anlayışını görmek mümkündür. Milliyeti oluşturan bağlar birden fazladır ve en önemlisi kişilerin bunun bilincinde olmasıdır.

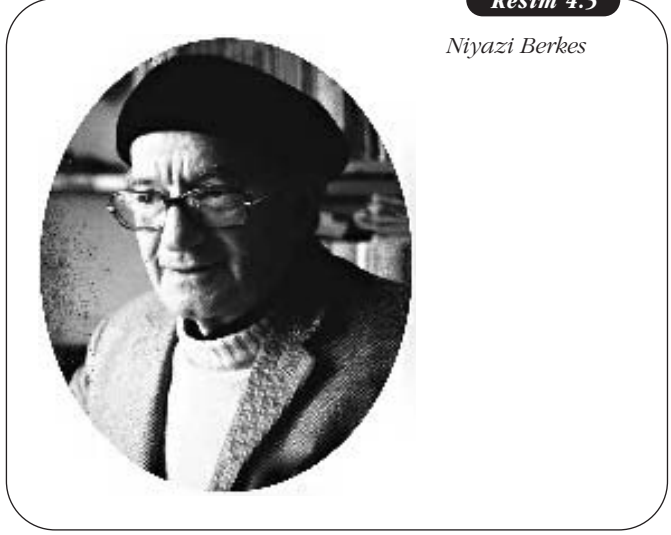
NIYAZI BERKES

Niyazi Berkes'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

Niyazi Berkes'in (1908-1988) Hayatı

Niyazi Berkes 1908 yılında Kıbrıs'ta doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Aynı fakültenin Tarih Bölümünden sertifika aldı. İstanbul Üniversitesi ve Chicago Üniversitesi'nde sosyoloji üzerine çalıştı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ve McGill Üniversitesi Graduate Studies and Research fakültesinde öğretim üyeliği yaptı. 1945 yılına kadar DTCF'nde çalıştı. 1952'de yurtdışına gitti. Kanada McGill Üniversitesi İslam Araştırmaları Enstitüsü'nde profesör oldu. 1958-1959 yıllarında Hindistan'da Aligarh Üniversitesi'nde de ders verdi. Pakistan, Endonezya ve Japonya'yı ziyaret etti. Emekli olduktan sonra İngiltere'ye yerleşen Niyazi Berkes, 18 Aralık 1988'de İngiltere'de Hythe'da öldü.

Resim 4.5

Niyazi Berkes

Niyazi Berkes'in Eserleri

Niyazi Berkes'in ilk çalışmalarından birisi, *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma* kitabıdır. Bu eser Türk sosyolojisinde ilk monografiler arasında yer alır. Berkes'in en önemli eseri "The Development of Secularism in Turkey" ismiyle 1964 yılında İngilizce olarak basıldı. Kitabın Türkçesi 1973 yılında "Türkiye'de Çağdaşlaşma" ismiyle yayınlandı.

Berkes çok yönlü bir düşünür ve yazardı. Tarihten sosyolojiye, felsefeden gezi yazılarına kadar geniş bir alanda kitaplar yayınladı. Ağırlıklı olarak Türkiye'nin geçirmekte olduğu sosyal değişimi analiz etmeye çalıştı. Batılılaşma veya çağdaşlaşma serüveni olarak kabul edilen bu değişim sürecini kavramsal çerçevede tartıştı. Batıcılık, laiklik, teokrazi, sosyalizm, ulusçuluk, toplumsal devrimler gibi kavramları kullandığı kitap başlıkları buna örneklerdir.

"Türk İktisat Tarihi" adlı eserinde Osmanlı Türk toplum yapısını, ekonomik özelliklerini ve meydana gelen yapısal değişimleri ayrıntılı olarak ele aldı. Suriye, Lübnan, Mısır, Tunus ve Cezayir'e yapmış olduğu gezilerden elde ettiği izlenimlerini İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm adlı kitabında topladı.

Türkiye 18. yüzyılın başlarından Cumhuriyet rejiminin kuruluşuna kadar çok yoğun bir sosyal değişme yaşamıştır. Türk sosyolojisi bu bunalımlı dönemde gelişmiştir. Gökalp Türkiye'de sosyolojinin kurucusu olmakla beraber bu değişmeyi yorumlamaya ve yönlendirmeye çalışan bir düşünürdür. Niyazi Berkes de bu sosyoloji çalışmalarına katılmış ve Türkiye'nin çağdaşlaşma serüvenini açıklamaya ve analiz etmeye uğraşmıştır. Berkes'i Türkiye'nin Cumhuriyet ile birlikte yaşadığı çağdaşlaşma süreci içinde anlamak gerekir.

Niyazi Berkes Türkiye'nin Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte yaşadığı dönüşüm sürecinde yaşamıştır. İlgili alanı bu değişim üzerinde odaklanır. Değişimin genel bir çerçevesini çizmek gerekirse, Osmanlı'nın yenileşme hareketleri başlangıç olarak alınabilir. Türkiye'nin Çağdaşlaşması adlı temel eserinde ele aldığı gibi 18. yüzyılda 3. Selim'in yenileşme adımlarıyla başlayan ve İmparatorluğun yıkılmasına kadar uzanan süreç Cumhuriyet devrimleriyle devam etmiştir.

SIRA SİZDE

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yenileşme amacıyla alınan önemli tarihi kararları araştırınız?

Türkiye'de Çağdaşlaşma adlı eserinde konuyu 1700'lü yıllardan itibaren ele alır. 1699 yılının başında yapılan Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti resmen toprak kaybetmiştir. Kaybetme duygusu yenileşme hareketlerinin temel hareket noktası olmuştur. Bu nedenle Berkes Osmanlı'nın yenileşme adına ilk adımlarını basımcılık ve askerlik alanlarında görür. Kitabın ikinci kesiminde Mutlakiyetten Meşrutiyete başlığı altında II. Mahmut'un öncülüğünü, Tanzimatın ilanını, Meşrutiyetin ilanını ve Türkiye'ye getirdiği yenilikleri anlatır. Üçüncü kesimde ise Cumhuriyete giden gelişmeler babından Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı ve Cumhuriyet Devrimlerini işlemektedir. Zaten bu konuyla ilgili Atatürk ve Devrimler (1982) konusunda ayrı bir kitap daha yayınlamıştır.

Niyazi Berkes'in sosyolojisi, toplumu tarihsel süreç içinde anlamaya ve geçirdiği sosyal değişim evrelerini tespit etmeye çalışan bir özellik taşır. Batı sosyolojisindeki ilerlemeci ve evrenselci teorilere uygun şekilde toplumun geri kalmışlıktan modernliğe doğru nasıl geliştiğini göstermeye çalışır. Analizlerini bu çerçevede modernleşme anlamında çağdaşlaşma, sosyal değişim, yenileşme, Batılılaşma, uluslaşma, ulusculuk, sekülerleşme, laiklik gibi kavramlar üzerinde yoğunlaştırır. Bu kavramlar Niyazi Berkes'in sosyolojisini anlamakta önemli anahtarlar durumundadır.

Niyazi Berkes'te Çağdaşlaşma

Çağdaşlaşma dilimizde modernleşme anlamında yeni bir toplumsal merhaleyi açıklamak için kullanılmaktadır. Batı sosyolojisindeki evrimci ve ilerlemeci teorilerin temel varsayımlarından birisi toplumların sürekli daha iyiye ve olumluya doğru geliştiği düşüncesidir. Buna göre çağdaş olan yeniler olumlu özellik taşır ve her toplum gelişmek için bunları benimsemek durumdadır. Bu anlamda modernleşmeyi Kongar şöyle tanımlar: "Modernleşme, insanoğlunun genel evrim çizgisi bakımından geri kalmış toplumların, zamanımızda bu çizginin son noktasına gelmiş olan toplumlara yetişmesi demektir." (Kongar, 1985: 304)

Berkes özellikle modernleşme yerine çağdaşlaşma kavramını kullanır. Bunu eserlerinde yaptığı kavram analizlerinde gösterir. Çağdaşlaşma bir süreci ifade eder. Bu süreçte geleneksel ve kalıplaşmış yapılar yeni biçimlere dönüşmektedir. Bu yeni biçimler batı medeniyetinin son merhalesi olarak karşımıza çıkmakta ve bizi iki yüzyıldır meşgul etmektedir. Bunun için Osmanlı döneminde önemli adımlar atılmış, Islahat ve Tanzimat Fermanları yayınlanmış, I. ve II. Meşrutiyet girişimleri ile sistem değişikliğine gidilmiş, eğitim ve askerlik alanında köklü reformlar gerçekleştirilmiştir. Özet olarak bizim tarihimizin son yüzyılları geri kalmışlıktan kurtulmak için alınan radikal kararlarla ilerlemeye çalışmakla geçmiştir. Buna cumhuriyet devrimlerini de ilave etmek gerekir.

Berkes içinde yaşadığı Türk toplumunun son iki yüzyıllık macerasından yola çıkarak çağdaşlaşmayı açıklar. Batı dünyası çağdaş bir medeniyet kurmuştur. Bu me-

deniyeti kuruncaya kadar verdiği büyük mücadeleler olmuştur. Feodal bir sosyal yapıdan, modern bir yapıya geçerek dünyayı etkileyecek büyük başarılar elde etmiştir. Osmanlı Türkleri de başarısızlığını anladığı günden beri ilerlemek için çaba sarfetmeye başlamıştır. Türkiye'nin çağdaşlaşmasını bu çerçevede içinde tahlil etmek gerekir. Çünkü Türkiye çağdaşlaşma yolunda büyük mücadeleler vermiştir. Bu mücadelelerin çok iyi anlaşılması gerekir. Berkes sosyolojik olarak bunu yapmaya çalışır.

Berkes Türkiye'de Çağdaşlaşma adlı kitabında, son iki yüz yıl boyunca ülkemizde meydana gelen sosyal değişimleri ve sosyal yapıyıza bağlı temel sorunları çözümlenmeye çalışmıştır. Bunu yaparken içinde yer aldığı toplumun farklılığını göreberek özgün analizlere girişti. Batı toplumlarının geçirdiği değişim merhalelerini aynen uygulama çalışmadı. Osmanlı'nın sosyal yapısı ile Batı feodalitesinin yapı farklılığını göreberek kavramsallaştırmaya özen gösterdi. Türkiye'nin özgün kültürel yapısı ve farklılıkları üzerinde odaklandı. Hayatında karşılaştığı bütün olumsuzluklara rağmen kendisini içinde yaşadığı toplumdan uzaklaştırmamaya dikkat etti. Mekan olarak uzaklaşsa bile Türkiye'nin sorunlarını çözümlenme kararlılığından vazgeçmedi.

Niyazi Berkes'te Laiklik ve Sekularizm Kavramları

Berkes Türk toplumunda çağdaşlaşma serüvenini incelerken, toplumdaki sekülerleşmeye ve laikliğe özel bir önem verir. Bir toplumun çağdaşlaşması için, ilerlemesini engelleyen her türlü eski kalıplardan kurtulması gerekir. Batı toplumları skolastik bir yapı oluşturan dinî taasuptan modernleşme sayesinde kurtulmuşlardır. Modernleşmenin en önemli özelliklerinden birisi insan aklının öne çıkartılması ve toplumsal hayatın sekülerleştirilmesidir. Bu anlamda laiklik bir siyasi sistem olarak Batı toplumlarını Kilise ve İncil baskısından kurtarmış ve rahatlatmıştır. Berkes bu süreci önemser ve Türkiye'nin çağdaşlaşmasında laiklik ve sekülerleşmenin önemini vurgular.

Laiklik Berkes'e göre sadece din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması değildir. Bu tarz bir anlayış zaten çok yüzeysel bir yaklaşımı gösterir. Hâlbuki mesele geri kalan bir toplumun ilerleyebilmesi için yapılanları ve yapılması gerekenleri anlayabilmektir. Bu yüzden Berkes bir düşünür olarak meseleye yaklaşır. Almış olduğu akademik eğitimin birikimini kullanır. Meseleyi tarihi süreç ve felsefi anlam bütünlüğü içinde değerlendirir. Kavramın ortaya çıktığı ve geliştiği tarihsel ve toplumsal şartlar ile bizim şartlarımızın farklılığına dikkat çeker. Türk modernleşmesinde laiklik ilkesinin önemli bir merhale olduğunu düşünür. Sonuçta Berkes için laiklik toplumun çağdaşlaşması için bir temel değer olarak anlam kazanır.

Türkçe'ye Fransızca laïcisme teriminden geçen bu sözcük, İslam, Osmanlı, Türk din ve siyaset geleneğine yabancı bir terimdir. Türkiye'de bir anlam karşılığı olmayan bu terim, birçok yanlış anlamaya ve anlam karmaşasına yol açmıştır. Bu yanlış tutumlardan birisi, terimin geldiği din geleneğindeki (Hristiyanlık) durumun İslam geleneğinde de bulunduğu varsayımdır. Öteki, bunun tersi olarak, İslam geleneğinde böyle bir durum olmadığı için laiklik davasının İslam dinindeki toplumlarda yersiz ve anlamsız olduğu inancıdır. (Berkes, 2010: 17) Berkes her iki yaklaşımın da yanlış olduğu için laiklik ilkesinin doğru kavranmadığını düşünür.

Sorunun laiklik kavramına yüklenen dar anlamda din-devlet ya da devlet-kilise ayırımı noktasında olmadığını, daha geniş anlamda "kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulma" noktasında düğümlendiğini belirtir.

Laiklik kavramı Hristiyanlık'taki anlamında bize tam olarak uymaz. Konu sadece din-devlet ayırımı davası olmaktan daha geniş olduğu için, Berkes'e göre tek başına kullanılması uygun değildir. Batı'nın bir kesiminde *laicism* terimine eş olarak kullanılan *secularism* sözcüğü meseleyi anlatmakta daha kapsamlıdır. Çünkü burada anlatılmak istenen bir toplumun eski engellerinden kurtularak çağdaşlaşmasında esas olan unsurlardır. Laiklik veya sekülerlik bu çağdaşlaşma sürecinde son derece önemli ilke olarak kabul edilmelidir. Bu iki terim doğrudan çağdaşlaşma ile birlikte anlam kazanmaktadır. Bu çağdaşlaşma ise Türk toplumunun kendisine özgü şartları içinde çağdaşlaşmasıdır.

Berkes'e göre *laicisme* sözcüğü Katolik Hristiyanlığın yayıldığı halkların dilinde, özellikle Fransızca'da kullanılır ve kökenine bakılırsa *'halksallaştırma'* demektir. Çünkü kaynağı olan eski ve Hristiyanlık öncesi Grekçedeki *laos* (halk), *laikos* (halksal) sözcükleri Hristiyanlık döneminde *klericus*, yani din adamları dışında olan kişiler için kullanılırdı. Modern Fransızca'da *laicisme*, din adamlarından, rahiplerden başka kişilere, kurullara, yetkililere, dünya işlerinde, hatta din işlerinde üstün bir yer verme anlamını taşır. (Berkes, 2010: 18) Bu anlamda Osmanlı Türk toplumunda laiklik kavramının dayanacağı bir sosyal gerçeklik yoktur. Çünkü bu toplumsal yapıda Ortaçağ Hristiyan toplumlarındaki gibi bir din-devlet ikilemi yer almamıştır. Batıdaki laikliğe dayalı çağdaşlaşma süreci bizde daha farklı olmak zordur. Bu süreci en iyi açıklayacak kavram ise *sekülerizm* olmalıdır.

Sekülerizm terimi Latince'den gelir ve daha çok Protestanlığın etkisi altında olan dillerde, İngilizce ve Almanca'da kullanılır. Aslındaki sözcük, çağ anlamına gelen *saeculum* sözcüğünden türemiştir. Bunun karşılığı Türkçe'ye *çağ* anlamında asır olarak yerleşmiş olan Arapça *asr* sözcüğüdür. Bu sebepten Türkiye'nin çağdaşlaşma serüveninde bir dönem *asrılık* kavramı kullanılmıştır. Fakat bazı kesimler tarafından olumsuz anlam yüklemelerinden dolayı çabuk terk edildi. Bu anlamda asrılık züppelik, köksüzlük, sathilik, dinsizlik anlamları çağrıştırmaya başladığı için mesela bu kavramın yerine Ziya Gökalp *"muasırlaşmak"* ifadesini kullandı. (Berkes, 2010: 18) Fakat yine de olumsuz çağrışımlardan kurtulunamadığı için laiklik kavramı tercih edildi. Ancak bu kavramın sekülerizmin ve asrileşmenin anlamını vermesi mümkün değildi.

İlerlemenin Anahtarı Sekülerleşme ve Çağdaşlaşma

Laiklik kavramının meydana gelen ve olması gereken değişmeyi izah etmekte yetersiz kaldığını tespit eden Berkes, sekülerleşme ve çağdaşlaşma kavramlarını kullanmayı tercih eder. Sosyolojik olarak incelemeye çalıştığı toplumsal değişme sürecini anlayabilmek için bu kavramlar arasındaki farkların ortaya konmasını önemli görür. Konunun asıl özünü aydınlatacak ipucunun burada saklı olduğunu ima eder. Sorunun laiklik kavramına yüklenen dar anlamda din-devlet ya da devlet-kilise ayırımı noktasında olmadığını, daha geniş anlamda "kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulma" noktasında düğümlendiğini belirtir. Ona göre birincisi ikincisinin birçok görüntüsünden yalnız biridir. (Berkes, 2010: 19)

Sekülerleşme laikliği de içine alan ve ona göre daha geniş bir anlam içeren bir yaklaşımdır. Protestanlığın etkisi altındaki ulusal kültürlerin dilinde kullanılan *sekülerizm* kavramı, geleneksel katılaşmış kurum ve kurallar karşısında zamanın gereklerine uyan kurum ve kuralları geliştirme anlamını içinde taşır. (Berkes, 2010: 19) Bu anlamda Protestanlık, Katoliklikten daha esnek bir yapı sergilemiş ve sekülerleşmeye önemli uygulama örnekleri çıkmıştır. Bu bakımdan Batı toplumları içinde Protestan topluluklar kendilerini daha kolay yenilemişlerdir. Zamanın gerek-

Protestanlığın etkisi altındaki ulusal kültürlerin dilinde kullanılan sekülerizm kavramı, geleneksel katılaşmış kurum ve kurallar karşısında zamanın gereklerine uyan kurum ve kuralları geliştirme anlamını içinde taşır.

ri doğrultusunda kurumlarını ve kurallarını değiştirmişlerdir. Bunu yaparken zaman içinde kendilerine zarar verecek boyutta katılaşma ve kireçleşme eğilimi gösteren değerlerini sekülerleşme ile ayıklayabilmişlerdir.

Her toplumda değişmez kurallar ve değerler bireylere büyük kolaylık sağlar. Bireyler bunların toplumsal fonksiyonu kalmasa da bırakmak istemezler. Fakat bu durum yaşlanan kişilerin damarlarının sertleşmesi gibi engelleyici ve zarar vericidir. Böyle zamanlarda kalıplaşmış ve donma eğilimine girmiş değerler dini değer kılıfına girmeye başlar. Dinden güç alarak varlıklarını toplum nazarında kutsallaştırmaya ve dokunulmazlık kazanmaya yönelirler. Toplumun eski yaşayışından veya zaman içinde gelişen benzeri birçok değer ve kurum bu eğilimdedir. Bunlar dini olmasa da dini imiş gibi etkili olmak isterler. (Berkes, 2010: 19) İşte bu durumda mutlaka laiklik ilkesiyle bu değerleri askıya alıp çağın şartlarına uygun hale getirmek gerekir. Laisizm ve sekularizm böyle bir görev üstlenir.

Bir toplumda değişme zorlukları ortaya çıkınca, çağdaşlaşmaya doğru bir yönelme başlayınca o zamana dek açıkça din şemsiyesi altına girmemiş kişiler, kurumlar ve kurallar yok olmamak için din kutsal sığınağına yönelirler. Berkes Türkiye’de Çağdaşlaşma isimli kitabında buna çok sayıda örnek verir. Osmanlı Türk toplumunda geri kalmışlığın bilinci ortaya çıkınca tedbirler alınmak istenir. Bu tedbirler babından yapılmak istenen her yenilik ve değişiklik büyük bir dirençle karşılaşır. Bu direncin en önemli dayanağı ise din kisvesidir. Örnek olarak bizde matbaanın getirilmesine gösterilen direnç için “gavur icadı” gerekçesinin kullanılması gibi.

Berkes çağdaşlaşma ile birlikte dinselleşme eğiliminin devreye girdiğini düşünür. *Dinselleşme*, çağdaşlaşmaya karşı kaplumbağanın kabuğuna çekilmesi gibi bir korunma çabasıdır. Her çağdaşlaşma döneminin arkasından bir dinselleşme humması başlar. (Berkes, 2010: 20) Bu dinselleşme eğilimi gerçek anlamda dini bir gelişme değil, yenileşmeye karşı bir zırh ve bir dirençtir. Hristiyan batı dünyasında bu direncin merkezi ruhani bir yapıya sahip olan kilisedir. Fakat bu durum, kiliseler ve toplumların yaklaşımlarına göre farklılıklar gösterir. Aynı şekilde İslam dini ve Müslüman toplumlar için de farklı yansımalar vardır. Bu farklı yansımalar tarihi sürece göre de değişik boyutlarda ortaya çıkar.

Berkes çağdaşlaşma konusunda asıl sorunu, kutsal sayılan alanın ekonomik, teknolojik, siyasal, eğitsel, cinsel, bilgisel yaşam alanlarında daralması, etkisizleşmesi olarak görür. (Berkes, 2010: 23) Bu alanın kendini yenilemesi ve çağa uygun hale gelmesi zaten olumlu bir gelişmedir. Problem olan bu gelişmelere direncin kuvvetli olması ve alanı daraltmasıdır. Bu direncin dinî boyut kazanarak dinselleşmesi sadece olumlu gelişmeleri engellemeye yöneliktir. Gelenekselleşmiş bir siyasal ve toplumsal sistemde dinin ne ölçüde kutsal gelenekle ya da kutsal geleneğin ne ölçüde dinle bir tutulma haline gelmiş olduğu önemli bir problemdir. Berkes Türkiye’de Çağdaşlaşma isimli kitabında bunu belirlemeye çalışmaktadır.

Türk Toplumunda Batıcılık ve Çağdaşlaşma

Türk toplumunda çağdaşlaşma çabası Osmanlı Devletinde geri kalmışlığın fark edilmesiyle birlikte başlamıştır. Osmanlı Avrupa içlerine kadar ilerleyen ve dünyada önemli bir güç olarak yerini alan büyük bir devlettir. Kuruluş yıllarından itibaren sürekli büyümüş ve başarılı olmuştur. Fakat 18. yüzyıla gelindiğinde artık yükselme bir tarafa mevcut halini muhafaza etmek bile zorlaşmaya başlamıştı. 1699 Karlofça ve Pasarofça Anlaşmalarıyla bu gerileme belgelenmiş oldu. Buna karşılık Batı toplumlarında önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Batı artık eski Batı olmaktan çıkma-ya ve hızla ilerlemeye başlamıştı. Bu durum Osmanlı yöneticilerini ve aydınlarını

Berkes çağdaşlaşma ile birlikte dinselleşme eğiliminin devreye girdiğini düşünür. Dinselleşme, çağdaşlaşmaya karşı kaplumbağanın kabuğuna çekilmesi gibi bir korunma çabasıdır.

Batılılar kendi dışındaki toplumları ilerletmek bir tarafa kendilerine peyk haline getirmek isterler. Batı'nın emperyalist yönü burada devreye girer ve bizi esir almaya çalışır. Bunun için Berkes'e göre Batılılaşmak yerine Batılılaşmamak esastır.

etkiledi. Artık eski usullerle şimdiye kadar üstün geldikleri Batılı toplumlarla başa çıkamayacaklarını görmeye başladılar. Yeni bir durum karşısında kendilerini yenileme mecburiyetinde olduklarını anladılar. Esas problem bundan sonra başladı. Türkiye'nin çağdaşlaşma serüveni adını verebileceğimiz mücadele yenileşme adına atılan adımlara karşı geleneksel ve kalıplaşmış yapıların direnci arasında devam etti. Bu arada Batılı toplumlar bütün farklılıklarına rağmen ilerlemeye devam ettiler.

Avrupa çağdaş kuralları ve kurumlarıyla medeniyetin öncüsü konumuna yerleşti. Herkesin kabul etmek zorunda kaldığı bir ilerleme yaşandı. Bilimde, felsefede, teknolojiye, sanatta ve kurumsal yapılarda ortaya çıkan gelişmeler yeni sorunlar ortaya çıkarsa da, en yakın rakipleri olan Osmanlılar karşısında büyük üstünlük kazandırdı. Dolayısıyla Osmanlı Türk toplumunda meydana gelen yenileşme hareketleri bu gelişmelerden bağımsız düşünülemez. "Batı'da başlamış olan gelişmelerin Osmanlı ülkeleri üzerindeki etkileri, 18. yüzyılın geri kalan parçasında ve 19. yüzyılın ilk çeyreğinde kendini gösterecektir. Osmanlı devleti bu gelişmelere ayak uyduramadığı ölçüde arkadan sürüklenmeye, nihayet Tanzimat Döneminde o selin içine kendini kapıp koyuvermeye zorlanacaktır." (Berkes, 2010, s. 43)

Osmanlı devletinin ve toplumunun geri kalmışlığını aşmak için başlatılan çabalar oldukça zorluk içinde olmuştur. Avrupa'nın ilerlediğini gören aydınların bir kısmı bunun gerçek boyutlarını anlamak yerine taklit ederek aşabileceğimiz gibi bir yanılmaya düşmüşlerdir. Bu yanılmadan dolayı Osmanlı'da çağdaşlaşma yerine Batılılaşma kavramı ön plana çıkmıştır. Berkes'e göre bu son derece yanlış bir yaklaşımdır. Batı dünyasındaki gelişmeler ve Batı'nın genel yapısı iyi anlaşılırsa zaten bu yanlışlık ortaya çıkacaktır. Bu bakımdan berkes sorunun Batılılaşmak ile değil, Batılılaşmamak ile çözüleceğini düşünür. Çünkü kapitalist batı ikiyüzlüdür ve kendi dışındaki toplumların gelişmesini istemez. "Batı'dan bağımsız olmayan hiçbir geri kalmış toplum batılılaşamaz, ilerleyemez; ister reform ister devrim yoluyla kendine yeni düzen veremez; sele kapılmış bir saman çöpü gibi sürüklenir durur... Geri kalmış toplumların Batılılaşmasını isteyen Batılılar aynı zamanda bunlara karşı gelmekle çelişkilige düşmektedirler" (Berkes, 1975: 69)

SIRA SİZDE

7

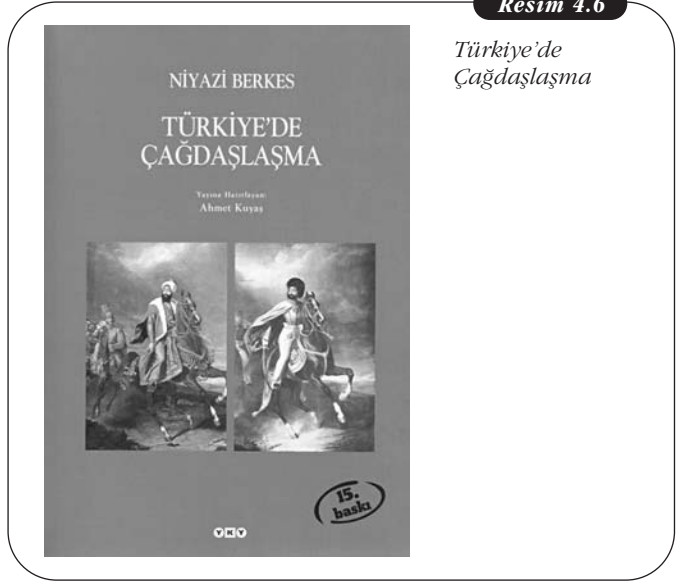
Niyazi Berkes'in Batılılaşma kavramı yerine Çağdaşlaşma kavramını kullanmasının sebebini tartışınız?

Batıcılık veya Batılılaşma kavramına Berkes olumlu anlam yüklemeyiz. Batıcılık Ulusculuk ve Toplumsal Devrimler isimli kitabında Tanzimat Batıcılığı hakkında bilgi verir ve buna karşı gelişen tepkileri anlatır. Namık Kemal'in ülkenin ilerlemesini çok isteyen bir aydın olmasına karşın Batıcılığı nasıl sorguladığını örnek gösterir. (Berkes, 2002: 53) Berkes de Namık Kemal gibi Batı peykçiliğine şiddetle karşı çıkar.

Berkes'e göre Batı medeniyeti ve Batılılık aldatıcı bir kavramdır. Ortak bir tanımlama yapmak mümkün değildir. Dolayısıyla bizim geri kalmışlığımızı Batılılaşarak aşmamız söz konusu olmaz. Her toplum kendi devrimlerini gerçekleştirmedikçe ilerleme sağlayamaz. Batılılar kendi dışındaki toplumları ilerletmek bir tarafa kendilerine peyk haline getirmek isterler. Batı'nın emperyalist yönü burada devreye girer ve bizi esir almaya çalışır. Bunun için Berkes'e göre Batılılaşmak yerine Batılılaşmamak esastır. Batılılığın ve Batılılaşmanın bugün bir anlamı kalmıştır. O da şudur: "Batıcılık geri kalmış toplumların aydınlarının, kendi toplumlarının kalkınamaması gerçeğinin karşısında, ilerlemiş toplumları görmekten gelen aşağılık duygusunu hafifletmek için yapıştıkları bir hayal, bir toplumsal sakatlığın aydınlar arasında nükseden bir görüntüsüdür." (Berkes, 2002: 161)

Batıcılık geri kalmış toplumların aydınlarının, kendi toplumlarının kalkınamaması gerçeğinin karşısında, ilerlemiş toplumları görmekten gelen aşağılık duygusunu hafifletmek için yapıştıkları bir hayal, bir toplumsal sakatlığın aydınlar arasında nükseden bir görüntüsüdür.

Berkes, Osmanlı'da başlayan çağdaşlaşma ve Batılılaşma tartışmasının Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Atatürk devrimleri ile yeni bir boyut kazandığını düşünür. Atatürk Millî Kurtuluş Savaşı biter bitmez hemen bir toplumsal devrim savaşına girişmiştir. Türkiye'nin çağdaşlaşması bu girişime dayanır. Batı karşısında yaşadığımız ikilemin çözümü de Atatürk'ün önderliğinde yapılan çağdaşlaşma girişi olan devrimlerde ortaya çıkmaktadır. Batı bir yönüyle çağdaş medeniyeti yaratmış, bir yönüyle de vahşi emperyalizme yönelmiştir. Kurtuluş Savaşında Batının tek dışı kalmış canavarıyla mücadele eden Türk milleti, Batıya arkasını dönerek kalkınmaz ve çağdaşlaşamazdı. Bunun için Atatürk "onunla savaşırken ona dönmek" ve "ona değişik gözle bakabilmek" maharetini göstermiştir. (Berkes, 2002: 105) Bu çerçevede olması gereken ne Batı peykçiliği, ne de Batı düşmanlığıdır.

Resim 4.6

Türkiye'de
Çağdaşlaşma

Cumhuriyet devrimleri adını verdiğimiz köklü yenilikler hangileridir? araştırınız.

Atatürk Devrimleri ve Türk Ulusculuğu

Çağdaş dünyanın ortaya çıkardığı gelişmelerden birisi milliyetçiliktir. Fransız Devriminden sonra siyasal bir akım haline gelen milliyetçilik Osmanlı imparatorluğunun milletler üzerindeki egemenliğini sarsmış ve imparatorluğun yıkılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla milliyetçilik Türkleri doğrudan etkileyen bir siyasal güçtür. En sonunda Türkler emperyalist devletlere karşı büyük bir millî mücadele vererek, sonunda kendi millî devletlerini kurma imkânı bulmuşlardır. Millî devlet çağdaşlaşmanın toplumların gelişmesine bir fırsat olarak getirmiş olduğu önemli bir kurumdur. Türk millî devleti ikiyüzlü Batı uygarlığı karşısında emperyalist Batı'ya rağmen Batılılaşmamayı başaran ama diğer taraftan çağdaşlaşmaya devam eden bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Bu önemli bir başarıdır. Osmanlı'nın kalıplaşmış kurumları içinde başarısız olan yenileşme ancak bu yapısal değişiklikle gerçekleşebilecektir. Berkes bu değişimi çağdaşlaşma yolunda önemli bir merhale olarak görür.

Batı karşısında geri kalmışlığımızın çözüm yollarını yine Batı'nın geliştirmiş olduğu çağdaşlaşma başarısıyla aşabileceğimizi düşünen Berkes, Cumhuriyet devrimleriyle bu imkânı yakaladığımızı düşünür. Buna bağlı olarak Türk ulusculuğu olarak adlandırdığı milliyetçilik kavramını hem çağdaşlaşmanın kendisine, hem de Batı karşısındaki farklılığımıza bağlar. Ulusçuluk Batı'da ortaya çıkan bir olgu olmasına karşın Berkes, Türk ulusculuğunu, kendine özgü yönlerine ve Batı toplumlarının uygarlık alanına girmeye çalışan toplumların özelliklerine vurgu yaparak açıklamaya çalışır. Türk ulusculuğunun temel nitelikleri ona göre, "Batı ve Biz" sorunsalına dayalı olarak biçimlenmektedir. (Azman, 2008: 44)

Millî Kurtuluş Savaşı Türklerin hem çağdaşlaşmasında, hem de milliyetçi olmasında önemli bir dönüm noktasıdır. Kurtuluş Savaşı ile Türkler millet bilincini kazanmışlardır. Atatürk devrimleri bu ortamın tamamlayıcısı durumundadır. Toplumlarda geri kalmaya sebep olan kalıplaşmış ve çürümüş yapılar gelişme için önem-

Berkes'e göre Kemalizm adı verilebilecek Türk Ulusculuğu, geçmişin kalıplaşmış geleneklerine bağlı olmayan, geleceği dönüştürecek devrimci atılımların gücünü taşıyan ilerlemeci bir akımdır.

li engellerdir. Bunu laiklik, sekülerlik ve çağdaşlık tartışmalarında gördük. Batılı toplumlar da bu sıkıntıları fazlasıyla yaşamışlardır. Teokrasinin ve feodalitenin yol açtığı skolâstik kalıplaşmadan ancak devrimlerle kurtulmuşlardır. Kurtuluş Savaşı Türkler için bu bakımdan bir devrim ortamı yaratmıştır. Osmanlı Devleti içinde ilerleme ve yenileşme için düşünülen fakat başarılı olunamayan birçok adım bu sayede atılmıştır. Gelenekleri güçlü bir İmparatorluk içinde dirençler kırılmamış ve çağdaşlaşma başarılı olamamıştır. Artık Cumhuriyetle birlikte eski toplumsal yapının dayanakları kalmamış, çağdaşlaşma için devrim niteliğinde adımlar atılabilmektedir. Mustafa Kemal Atatürk Türkiye'nin gelişmesi için elzem olan yapısal değişiklikleri yapmış ve çağdaşlaşma bağlamında önemli bir gelişme meydana getirmiştir.

Çağın gereği olan ulus devletinin kurulmasından sonra eski düzenin tamamen değiştirilmesi için bir dizi reformun kapısı açılmıştır. Bunların başlıcaları Atatürk ve Devrimler kitabında detaylı bir şekilde anlatılan, hukuk, eğitim, yazı, dil ve genel olarak yaşam ve kültür alanındaki değişimler olmuştur. Bunlar yeni perspektif içinde Cumhuriyet devrimleri olarak tanımlanırlar. Bu devrimlerin gerçekleşmesinde Atatürk sıfatını kazanan Kurtuluş Savaşının önderi Mustafa Kemal Paşanın kararlı tutumu önemli rol oynamıştır. (Berkes, 2010: 521) Cumhuriyet döneminin en önemli özelliği, geleneksel İslam-Osmanlı temeli yerine ulus devlet egemenliğini ve bağımsızlık ilkesini benimsemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özellikten dolayı Türkiye'nin çağdaşlaşmasında topluma önemli kazanımlar sunmuştur.

Milliyetçilik Berkes'te, Milli Kurtuluş Savaşı, Atatürk devrimleri ve çağdaşlaşma bağlamında anlam kazanır. Bu anlamın mimarı ise bizzat Atatürk'tür. Türk ulusçuluğu Atatürk'ün verdiği mücadelede şekillenmiştir ve Kemalizm adıyla da ifade edilebilir.

Bu anlamda Kemalizm veya Türk ulusçuluğu geçmişin kalıplaşmış geleneklerine bağlı olmayan, geleceği dönüştürecek devrimci atımların gücünü taşıyan ilerlemeci bir akımdır. Aksi takdirde çağdaşlaşma için ihtiyaç duyulan adımları atma imkanı olmaz. Bu arada Türk ulusçuluğu taklitçi bir Batıcılığa da karşıdır. Çünkü Osmanlı'da gözlemlenen hayranlık derecesindeki Batı taklitçiliği bu milletin gelişmesinde hiçbir katkı sağlamamıştır. Dolayısıyla Türk ulusçuluğu bağımsızlığa önem veren, ulus devlet modelinde millet egemenliğine dayanan, toplumun gelişmesi için gerekli radikal kararları devrim niteliğinde alabilen bir anlayıştır.

Üç çeşit milliyetçilik anlayışından bahsedilebilir: "1) Varolmayan bir ulus olma özlemi. 2) Var olan ulusu yok ettirmeme azmine dayanan devrimcilik. 3) Ulusal varoluş yerine kan ya da din birliği gibi ulus dışı bir birlik olma özlemi."

Resim 4.7

Atatürk ve Devrimler

Özet

Hilmi Ziya Ülken'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını değerlendirebilmek.

Ülken Türk düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. Çalışmaları felsefe, sosyoloji ve psikoloji alanlarını kapsayacak genişliktedir. 19. yüzyılda bağımsızlıklarını kazanan sosyal bilimlerin ayrışma ve kesişme noktalarını çok iyi takip edebilen bir düşünürdür. Sosyolojinin konusu ve yöntemi üzerine yaptığı analizler bilim camiasına ışık tutacak niteliktedir. Sosyolojinin gelişimindeki önemli tartışmaları Ülken yardımıyla takip etmek ve anlamak mümkündür. Bu özelliği sosyolojinin Türkiye'deki serüveni bakımından da son derece önemlidir. Türkiye'de sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Ziya Gökalp'i yakından takip eden Ülken, hem bilim hem de düşünce çizgisini bu hesaplaşmayla geliştirmiştir. Pozitivist bilim anlayışının sosyal alanda yetersizliğini Dilthey'a dayanarak gösteren Ülken, doğru yöntemin her ikisi arasında denge kurmaktan geçtiğini gösterir. Tek faktörlü yaklaşımların eksikliğine işaret eder. Gökalp gibi O da sosyoloji bilimi ile içinde yaşadığımız toplumun özelliklerini öğrenebileceğimizi ve gerçekliğin bilgisine ulaşabileceğimizi düşünür. Bunun için meydana gelen olayları iyi tahlil etmemiz gerekir. Ülken bu tahlil sonucunda Gökalp'in Turancılığının gerçeklere uymadığını ve bunun yerine Anadolu'cu görüşün geliştirilmesi gerektiğini savunur. Anadolu'culuğun önemli isimlerinden birisi olarak, belli bir tarihe, belli bir vatana bağlı bireylerin yoğunlaşmasıyla millet haline geldiğimizi belirtir. Hayali millet tanımlarının gerçekliğe uymadığını ve bunların yerine sosyolojik bulgulara dayalı hakiki millet varlığına dayanmak gerektiğini düşünür. Dünya görüşünü tarihteki ve sosyolojideki son gelişmeler ışığında bilimsel verilerle geliştirir.

Niyazi Berkes'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

Niyazi Berkes'in sosyolojisi, toplumu tarihsel süreç içinde anlamaya ve geçirdiği sosyal değişme evrelerini tespit etmeye çalışan bir özellik taşır. Felsefe ve sosyoloji eğitimi alan Niyazi Berkes, Türkiye'nin çağdaşlaşma serüveni üzerinde çalışmalar yaptı, düşünceler geliştirdi. Son iki yüzyılda en çok tartıştığımız ve gerçekleştirmeye çalıştığımız yenileşme hareketlerini analiz etti. Bu süreçte kullanılan temel kavramlar olarak laiklik, sekülerlik, asrılık, çağdaşlık, Batıcılık, milliyetçilik ve devrimler üzerine analizler yaptı. Türkiye'nin çağdaşlaşmasını eski kalplardan kurtulmasında ve çağdaş gelişmelere uyum sağlamasında gördü. Bunun en önemli merhalesi olarak Cumhuriyet devrimlerini gösterdi. Berkes, Batı sosyolojisindeki ilerlemeci ve evrenselci teorilere uygun şekilde toplumun geri kalmışlıktan modernliğe doğru nasıl gelişmesi gerektiğini göstermeye çalıştı. Analizlerini bu çerçevede yaptı. Batı karşısında taklitçilik ve peykçilikten uzak durmaya çalıştı. Batı'nın emperyalist tavrı ile modern tavrını iki yüzlülük olarak gördü ve dikkatli olmak gerektiğini vurguladı. Bu ikiyüzlülüğü en başarılı şekilde aşmaya örnek olarak Atatürk devrimlerini gösterdi. Berkes Batı'cı olamayan bir modernleşmeci aydın olarak, ülkesinin ilerlemesi önündeki engellerle mücadele etti. Ülkenin ilerlemesi için kendi dinamikleriyle yenileşme adımları atmasının önemini gösterdi.

Kendimizi Sınavalım

1. Türkiye’de ilk önce *İlm-i İctimaiyat* sonra *ıctimaiyat* adlarıyla başlayan sosyolojinin temellerini kim atmıştır?

- Necmettin Sadak
- Ziya Gökalp
- Mehmet İzzet
- İ. Hakkı Baltacıoğlu
- Hilmi Ziya Ülken

2. “Laiklik Berkes’e göre sadece din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması değildir.”

Buna göre aşağıdaki yargılardan hangisi laikliğe **aykırıdır**?

- Devlet her şeyi belirleme yetkisine sahiptir.
- Dini kuralları devlet yönetimine karıştırmamak gerekir.
- Devletin meşruluğunun kaynağı İlahi-Tanrısal değildir.
- Hükümdar, Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olamaz.
- Dinleşmiş geleneklerden kurtulmak gereklidir.

3. H. Ziya Ülken, sosyal olayları incelerken, sebep yerine fonksiyon, katı nedensellik yerine ihtimali determinizm koymak gerektiğini belirtir.

Buna göre ihtimali determinizm için aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

- Her olayın zorunlu sebebi vardır.
- Determinizm bilimin temel ilkesidir.
- Olayların birden fazla nedeni hesaba katılmalıdır.
- Her olayın tek sebebi vardır.
- Determinizm kaderciliktir.

4. Niyazi Berkes’e göre ilerlemenin anahtarı nedir?

- Batılılaşma
- Dinselleşme
- Öze dönüş
- Sekülerleşme ve çağdaşlaşma
- Geleneklere bağlanma

5. H. Ziya Ülken, *büyük Türkçülük* adını verdiği *Turancılığın* sosyal ve tarihi şartlara uygun olmadığını, yaşanan olayların ortaya çıkardığını görür.

Bu durumda gerçeğe en uygun görüş Ülken’e göre aşağıdakilerden hangisidir?

- Sosyalizm
- Turancılık
- İslamcılık
- Avrupacılık
- Anadoluculuk

6. Berkes’e göre Kemalizm adı verilebilecek Türk Ulusçuluğu, geçmişin kalıplaşmış geleneklerine bağlı olmayan, geleceği dönüştürecek devrimci atılımların gücünü taşıyan ilerlemeci bir akımdır. Buna göre aşağıdaki yargılardan hangisi **yanlıştır**?

- Kemalizm devrimcidir.
- Çağdaşlaşmanın gereğidir.
- Toplumu ileriye götürmeyi hedefler.
- Eskiye bağlı kalmaz.
- Ulusçuluk muhafazakar olmalıdır.

7. H. Ziya Ülken’e göre sosyal hafıza cemiyet içinde mitolojiler, destanlar, tarihler ve hatıralar şeklinde kendini gösterir. Buna göre, sosyal hafızanın asıl merkezi aşağıdakilerden hangisidir?

- Sosyal Yapı
- Tarih
- Vatan
- Destan
- Kültür

8. Berkes’e göre Gökalp ulusçuluğu dinciliğin ve ırkçılığın elinden kurtaramamıştır. Kurtuluş Savaşından sonra bazıları Gökalp’i istismar etmişlerdir.

Buna göre Kemalist ulusçuluğa aşağıdakilerden hangisi **aykırıdır**?

- Çağdaş bir ulus devlet kurmak
- İlerleyebilmek için devrimler yapmak
- Ulusun yok olmasını engellemek
- Ulusal varoluşu kan ya da din birliğine dayandırmak
- Ulusal bağımsızlığa önem verme

9. Toplum birey üzerinde etkili, bireyler de toplum üzerinde etkilidir. Bireylerden bağımsız kolektif bir toplum ruhundan veya varlığından söz edilemez. Buna göre aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- Birey, toplum içinde sosyalleşir.
- Toplum, bireysel çabalardan etkilenir.
- Birey-toplum arasında etkileşim vardır.
- Toplum ruhu bireylerden bağımsızdır.
- Kültür, bireyin yetişmesini sağlar.

10. Her çağdaşlaşma döneminin arkasından bir dinselleşme humması başlar. Burada kullanılan dinselleşme dini bir gelişme değildir. Buna göre aşağıdakilerden hangisi bu anlamda dinselleşmeye örnek **olamaz**?

- Peygamberlere gelen vahiy.
- Bu gavur icadı.
- Din elden gidiyor.
- Bu atalarımızın dini.
- Eski köye yeni adet.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlışsa “Türkiye’de Sosyoloji ve Meşrutiyet Fikir Akımları” konusunu gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlışsa “Niyazi Berkes’te Laiklik ve Sekularizm Kavramları” konusunu gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlışsa “Ülken’e Göre Sosyolojide Yöntem Tartışması” konusunu gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlışsa “Niyazi Berkes’te Çağdaşlaşma” konusunu gözden geçiriniz.
5. e Yanıtınız yanlışsa “Türkiye’de Sosyoloji ve Meşrutiyet Fikir Akımları” konusunu gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlışsa “Atatürk Devrimleri ve Türk Ulusculuğu “ konusunu gözden geçiriniz.
7. c Yanıtınız yanlışsa “Ülken’in Anadoluculuk Görüşü” konusunu gözden geçiriniz.
8. d Yanıtınız yanlışsa “Atatürk Devrimleri ve Türk Ulusculuğu” konusunu gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlışsa “Ülken’e Göre Toplum Nedir?” konusunu gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız yanlışsa “İlerlemenin Anahtarı Sekülerleşme ve Çağdaşlaşma” konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Türkiye’de sosyolojinin gelişmesi Osmanlı Devletinin gerilemesi üzerine başlatılan yenileşme çabalarına dayalıdır. Özellikle Tanzimatın ve Meşrutiyetin ilanı önemli dönüm noktalarıdır. Bu dönemlerde yeni arayışlar başlamış ve düşünceler gelişmiştir. Sosyoloji de bu ortamda kendisine uygun zemin bulmuştur.

Sıra Sizde 2

Sosyoloji ilk önce bütün hususi sosyal veya tarihi bilimleri birleştirmek, tek bir bilim haline koymak iddiası *sosyolojizm* olarak kabul edilir. Sosyolojizm bütün insanı alanları fizik bilimi yöntemlerine göre sosyoloji adı altında incelemek gerektiğini iddia eder.

Sıra Sizde 3

Ülken’in öncü olduğu Anadolucu görüşler, diğer bazı aydınların da ilgisini çekmiştir. Şemseddin Günaltay Türk Yurdu dergisinde Türkler ve Tatarların ayrı millet olduklarını açık bir şekilde ileri sürdü. Necip Asım, Anadolu dergisinde Malazgirt Meydan Savaşı’nın kazanılışını millî bayram günü olarak teklif etti. Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu da bu görüşü sosyolojik olarak savundu.

Sıra Sizde 4

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı’nın yenilmiş ve toprakları işgal edilmiştir. Anadolu’da verilen Millî Kurtuluş Savaşı ile ancak misak-ı millî sınırları kurtarılabilmiştir. Ne İslam birliği, ne de Turan birliği çözüm olmuştur. Meşrutiyet döneminde ise Osmanlı’nın yaşatılması yönünde ümitler ve hedefler vardır.

Sıra Sizde 5

1699 yılının başında yapılan Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti resmen toprak kaybetmiştir. Kaybetme duygusu yenileşme hareketlerinin temel hareket noktası olmuştur. Osmanlı’da yenileşme için ilk adımlar basımcılık ve askerlik alanlarında başlar. II. Mahmut’un başlattığı yenilikler, İslahat Fermanı, Tanzimat Fermanı, Meşrutiyetin ilanı önemli tarihi adımları gösterir.

Sıra Sizde 6

TC Anayasa’sının başlangıç bölümünde: “İlâhîlik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı” belirtiliyor. Anayasanın Genel Esasları başlığı altında 2. Madde’de Türkiye Cumhuriyeti tanımlanırken laik olduğu vurgulanıyor. TDK sözlüğünde ise laiklik, “Devlet ile din işlerinin ayrılığı, devletin, din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşmesi bakımından yansız olması” şeklinde tanımlanıyor.

Sıra Sizde 7

Osmanlı devletinin geri kalmışlığını aşmak için aydınların bir kısmı taklit ederek bunu başarabileceğimiz gibi bir yanılgıya düşmüşlerdir. Bu yanılgıdan dolayı Osmanlı’da çağdaşlaşma yerine Batılılaşma kavramı ön plana çıkmıştır. Berkes’e göre bu son derece yanlış bir yaklaşımdır. Batı dünyasındaki gelişmeler ve Batı’nın genel yapısı iyi anlaşılırsa zaten bu yanlışlık ortadan kalkacaktır. Bu yüzden biz Batılılaşmak yerine çağın gereklerini kendimiz yerine getirmeliyiz. Çağdaşlaşmalıyız. Batı’ya bağımlı kalırsak ikiyüzlü kapitalist Batı kendi dışındaki toplumların gelişmesini istemez. Batı’dan bağımsız olmayan hiçbir geri kalmış toplum ilerleyemez.

Sıra Sizde 8

Berkes’in Atatürk Devrimleri isimli kitabında detaylı olarak incelenen konu İnkılâp Kanunları başlığı ile Anayasanın 174. Maddesinde yer almaktadır. Bunlar arasında, Tevhid-i Tedrisat, Şapka, Tekke ve Zaviyelerin İlgası, Medeni Kanun, Türk Harflerinin Kabulü, Lakapların kaldırılması gibi örnekler sayılabilir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Atasoy, F. (1989). **Hilmi Ziya Ülken'e Göre Millet ve Milliyet Anlayışı**. Yayınlanmamış Y.L. Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Azman, A. (2008). "**Niyazi Berkes: Ulusçuluk-Devrimcilik Ekseninde Kemalist Çağdaşlaşma Modelinin İnşası**". *Sosyoloji Dergisi*, 3.Dizi, 17. Sayı, 2008/2, 31-47, <http://sosyolojik.wordpress.com/2010/05/19/niyazi-berkes-ulusuluk-devrimcilik-ekseninde-kemalist-agdaslasma-modelinin-insasi/>
- Balakbalar, M. (1975). "**Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken**". A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XX .
- Berkes, N. (1975a). **İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Berkes, N. (1975b). **Türk Düşününde Batı Sorunu**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Berkes, N. (1982). **Atatürk ve Devrimler**. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Berkes, N. (1984). **Teokrasi ve Laiklik**. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Berkes, N. (2002). **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**. (1. Baskı, İstanbul: Yön Yayınları-1965) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Berkes, N. (2010) **Türkiye'de Çağdaşlaşma**. (1. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi-1973), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, N. (2011). **Niyazi Berkes'in Eserlerinde Türk Devrimi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, <<http://arsiv.ankara.edu.tr/browse/5788/397138.pdf>>
- Emrah, Ö. (2008). **Bir Düşünür Olarak Niyazi Berkes**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sivas, <<http://www.belgeler.com/blg/1clr/bir-dusunur-olarak-niyazi-berkes-niyazi-berkes-as-one-intellectual>>
- Gökalp, Z. (1986). **Türkçülüğün Esasları**, Haz. M. Kaplan (2. Baskı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kongar, E. (1985). **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sanay, E. (1986). **Hilmi Ziya Ülken**. Ankara: KTB Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1942). "**Sosyolojinin Mevzuu ve Usulü**". *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 1 .
- Ülken, H. Z. (1943). **Sosyoloji**. (Umumi İçtimaiyat'ın 2. Baskısı), İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1946). "**Sosyolojinin Dalları**". *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 4-5.
- Ülken, H. Z. (1947). **Sosyolojiye Giriş**. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1955). **Sosyoloji Problemleri**. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1971). **Toplum Yapısı ve Soyaçekme**. (1. Baskı 1957) İstanbul: Doruktekin Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1976a). **Millet ve Tarih Şuuru**. 2. Baskı (ilk baskısı 1948), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1976b). **Tarihi Maddeciliğe Reddiye**. 3. Baskı (ilk baskısı 1958), İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Ülken, H. Z. (1979). **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**. 2. Baskı, İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2007). **Ziya Gökalp**. (1. Baskısı 1942) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

5

Amaçlarımız

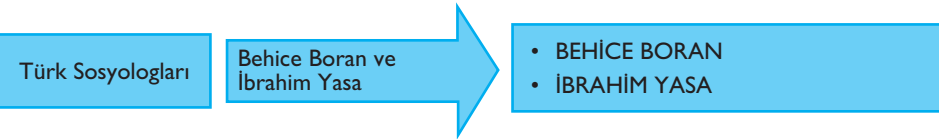
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Behice Boran'ın eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilecek,
- İbrahim Yasa'nın eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Pozitivist Metodoloji
- Toplumsal Yapı
- Toplumsal Tabakalaşma
- Edebiyat Sosyolojisi
- Toplumsal Yapı
- Toplumsal Değişme
- Yabancı İşçi Aileleri
- Gecekondu Ailesi

İçindekiler

Behice Boran ve İbrahim Yasa

BEHİCE BORAN

Behice Boran'ın eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını değerlendirebilmek.

Türk Sosyoloji Tarihi'nde, Toplumsal Yapı ve Değişme çalışmaları Mehmet Ali Şevki Bey'in Kurna Köyü incelemeleri ile başlar. Bu çalışma biçimi ve toplumun pratikteki haline odaklanılarak sosyoloji yapılması gereğini bize, bilindiği üzere, Türk Sosyolojisinde 'ilm-i içtima' mektebinin kurucusu Prens Sabahattin Fransız sosyolog ve dünyada ilk survey çalışmasını yapmış olan Frederic Le Play'den esinlenerek, bildirmiştir (bkz. Sezer, 1989).

Bu çalışma çerçevesinde, siyasi faaliyet ve görüşleri müstesna tutularak bir sosyolog olarak ele alınan Behice Boran, Türk sosyolojisinde 'ilm-i içtima' ekolünün bir üyesidir. Türkiye'ye sosyolojiyi tanıtan Ziya Gökalp, Durkheimcı sosyoloji ile temellenen 'içtimaiyat' ekolünün banisidir. Bu ekol ile hem metodolojik hem de siyasi çözüm itibarıyla farklılaşan ikinci önemli ve sürekliliği devam eden ekol olan, 'ilm-i içtima' ekolünün kurucusu ise Prens Sabahattin'dir. II. Meşrutiyet döneminde, Osmanlının nasıl Batılılaşması gereğini bildirmek üzere devlete bir ideoloji hazırlama programı olarak Türkiye'ye giren sosyoloji, kendi içinde ekol farklılaşmasını gene siyasi çözüm noktasında yaşamıştır. Ziya Gökalp, Durkheimcı sosyolojiyi yorumlayarak, sentezci ve milliyetçi bir formül önerirken Prens Sabahattin, toplumsal yapının pratikte dönüştürülmesi ile Türk toplumunun Batılılaşacağını savunur. İlki tamamen devletin ve vatandaşının siyasi kimliğinin yeniden tanımlanması ile çözümü bulurken, ikincisi Türk toplumunun yapısal dönüşümünden yana tavır koyar. Yani sadece siyasi kimlik düzleminde bir dönüşümün yeterli olmadığı savlanır. Bu farklılık daha sonra söz konusu ekollerin sosyoloji anlayışlarını ve metodolojilerini belirleyecektir. Durkheimcı ekol, Durkheim'in işaret ettiği üzere, toplumu kendisi kılan kolektif bilinci, bu bilincin yansıdığı teorik metinlerden çıkarmaya yönelik teorik çalışmalara eğilecek, diğerleri ise toplumu pratikte yaşanan ilişkileri gözlem ve survey ile deşifre etmeye çalışacaktır. İşte bu çalışmanın konusunu teşkil eden Behice Boran, toplumsal kurumların işleyiş biçimini, bireylerin günlük pratiklerinden çıkarmaya yönelik 'ilm-i içtima' ekolünün 1940'lı yıllardaki temsilcisidir.

Türk Sosyoloji Tarihi'nde, Toplumsal Yapı ve Değişme çalışmaları Mehmet Ali Şevki Bey'in Kurna Köyü incelemeleri ile başlar.

Türk sosyolojisi içinde iki temel ekolden ilm-i içtima ekolüne dahil olan Behice Boran, toplumsal kurumların işleyiş mekanizmalarının ancak günlük hayattan pozitivist metodoloji ile elde edilecek nicel veriler ile ortaya çıkarılabileceğini iddia eder.

Behice Boran'ın Hayatı

Behice Boran 1 Mayıs 1910 yılında Bursa'da dünyaya gelmiştir. Kazanlı bir Tatar aileye mensuptur. Babası bir tüccardır ve milliyetçi bir çizgiye sahiptir. İlköğretimi ni okula gitmeden özel hocalar ile tamamladıktan sonra, İstanbul Amerikan Kız Koleji'nden 1931 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Darülfünun Felsefe bölümüne girer ancak buradan mezun olmadan ayrılarak 1933 yılında öğretmenlik yapmaya başlar. Kolej hocalarının desteği ile Michigan Üniversitesi'nden burs alarak Amerika'ya doktora eğitimi için gider. 1938 yılında 'A Study of Occupational Mobility: An Analysis of Age Distiributions of Occupational Groupings in the United States, 1910-1930' (Bir Mesleki Hareketlilik Çalışması: 1910-1930 (arasında) Birleşik Devletlerde, Meslek Gruplarının Yaş Dağılımının Bir Analizi) adlı çalışma ile doktor ünvanını alır. Yurda döndükten sonra 1939 yılında yeni kurulan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne sosyoloji öğretim üyesi olarak atanır. Aynı zamanlarda daha sonra birlikte dergi çıkaracağı ve siyasi arenanın çalkantıları neticesi akademik bir krizi birlikte yaşayacağı Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu ve Niyazi Berkes de DTCF'de göreve başlar. 1942 yılında Manisa'ya bağlı Tepecik köyü üzerine yaptığı bir alan çalışmasını doçentlik tezi olarak sunar. Ders sunumunun ardından Doçentlik ünvanını alır. 36 yaşında iken çevirmen Nevzat Hatko ile evlenir. İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca savaşın etkisi ile kaynayan cadı kazanının etkisi ve Türkiye'nin savaşın galibi olarak çıkan ABD'nin yanında yer alması ile 'komünist'

damgası taşıyan DTCF'nin üç hocası ile birlikte 1948 yılında fakülteden ilişkisi kesilir. 1951 yılında oğlu Dursun Hatko'yu dünyaya getirir.

Akademiden atılması ile Boran artık siyasi arenada baş göstermeye başlar. 1950'de Barışseverler Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alır. Cemiyetin faaliyetleri nedeniyle tutuklanarak hapse girer. 1962'de TİP'e girer. 1965'te TİP Urfa milletvekili olur. 1980'ne kadar siyasi faaliyetleri nedeniyle dönem dönem tutuklanarak hapis hayatı yaşar. 1980'de yurt dışına çıkar, 1981'de yurda dön çağrısına uymadığı için vatandaşlıktan çıkarılır. 1987 yılında Brüksel'de vefat eder ve cenaze töreni eski milletvekili olduğu için TBMM'nde yapılarak Zincirlikuyu mezarlığına defnedilir.

Resim 5.1

Behice Boran

SIRA SİZDE

1

Türk sosyolojisinin iki temel ekolünü tanımlayınız.

K İ T A P

Sezer, B., (1989), "Türk Sosyologları ve Eserleri, *Sosyoloji Dergisi*, sayı 1, s 1-96.

Toplumsal Tabakalaşma Çalışması

Behice Boran, burslu olarak gittiği Michigan Üniversitesi'nde yaptığı doktora tezi mesleki hareketlilik ile ilgilidir. Boran, Alba Edwards'ın 'sosyo-ekonomik statü grupları' nı temel referans alarak, ABD'de 1910-1930 arası ücretli mesleklerde çalışan nüfusun, her bir on yılda, meslekler arasındaki akışkanlığını tespit etmeye çalışmıştır. Boran, meslek gruplarını sosyal tabakalar olarak ele alıp, bu toplumdaki tabakalar arası geçişliliğin nasıl olduğunu istatistiki veri ve grafikler ile ortaya koymuştur. Boran, tezinde meslek gruplarının yaş kompozisyonunu karşılaştırarak, mesleki hareketliliği ölçmeye teşebbüs ettiğini, beyan etmektedir (1938: 1).

Boran, tez raporunda önce mesleğin toplumsal anlamını kavramlaştırmıştır. Durkheimci bir tavır ile meslekleri toplumsal iş bölümü içinde fonksiyonel birlikler olarak tanımlar (1938: 3). Ona göre, mesleki farklılıklar insanlar arasındaki sosyal ilişkileri belirlediği için sosyolojik göstergelerdir. Boran, daha sonraki çalışmalarında da görüleceği üzere, Durkheim'dan Marksist sosyolojiye bir geçiş yaparak, mesleklerin fonksiyonel birlikler olmasının yanı sıra, mesleki ücretin insanların gelir kaynağı olduğunu ve bu ücret ile yaşam tarzları arasındaki farklılığın da belirlendiğini ifade eder (1938: 6). Mesleki farklılıklar dolayısı ile sosyal farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Mesleki farklılaşma insanlar arasında ast-üst ilişkilerinin de belirleyicisidir. Mesleki farklılıklar, zenginliğin üretimi, dağıtımını üzerindeki kontrol pozisyonlarını da farklılaştırmaktadır (1938: 6). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, Boran, meslekleri Marksist anlamda bir sınıf şeklinde tanımlamaktadır. Boran, meslekleri hem toplum organizmasını oluşturan fonksiyonel birlikler olarak hem de toplumsal tabakalaşmada bir sınıf olarak ele almaktadır. Bilindiği üzere Marks, sınıfı üretim araçlarının mülkiyeti itibarıyla tanımlar. Boran, bu mülkiyet ilişkilerinin yerine zenginliğin ve üretimin kontrolü temelinde meslek gruplarını ele alır. Marks, üretim araçlarına sahip olanların daha üst bir sınıf oluşturduğundan bahsederken, Boran ise üretim ve dağıtım sürecinde kontrol sahibi olanları toplumsal hiyerarşinin başına koyar. Modern sanayileşmiş toplumlarda artık, üretim araçları üzerindeki mülkiyetten ziyade üretim üzerindeki kontrol toplumsal tabakalar ya da sınıflar olarak ele alınan meslek grupları için sosyal hiyerarşinin kriteridir (Boran, 1938: 19).

Tez çalışmasının sonunda Boran, hipotezinin doğrulandığını beyan eder (1938: 97). Meslek gruplarının yaş dağılımını mesleki hareketliliği ölçmüştür. Buna göre, tarımsal nüfus endüstriyel nüfusa oranla daha yaşlı çıkmıştır. Böylece Boran, tarımsal sektörde mesleki hareketliliğin daha az ve bu gruptaki mesleklerin daha kapalı olduğu sonucuna varır (1938: 97). Endüstriyel sektördeki yaş yapısı ise daha gençtir. Bu da bu sektördeki mesleklerde hareketliliğin olduğunun bir göstergesi olarak ele alınır. Tarımsal sektörden endüstriyel sektöre doğru bir akış tespit edilir (1938: 99). Endüstriyel sektör içinde mal sahibi olan grubun yaş kompozisyonu 'orta yaşlı', mal sahibi olmayan grubun yaş kompozisyonu ise 'genç' tir. Bu da mal sahibi olan grubun daha kapalı olmayanın ise daha açık olduğunun bir göstergesi olarak ele alınır (1938: 100). Endüstriyel grupta, profesyonellerin yaş dağılımının daha yaşlı olması, bu meslek grubuna daha düşük meslek gruplarından bireysel sıçramaların işareti olarak ele alınır. Endüstriyel meslek gruplarının her ikisi de temel olarak açıktır (1938: 102). Toplam ücretli meslek nüfus içinde; en genç grup olan 10-25 yaş arası satıcı ve çiftçi işçi grup, 15-35 arası yaş grubu yanı-nitelikli ve vasıfsız işçi grup, 20-35 yaş arası ise profesyonel meslek grubuna yoğunlukla dahildir (1938: 103). Profesyoneller mesleklerin uzmanlaşma, eğitim gibi özellikler taşıması bu gruba aşağıdan gelenlerin sayısını azaltmaktadır (1938: 106). Meslek

Behice Boran, burslu olarak gittiği Michigan Üniversitesi'nde yaptığı doktora tezi mesleki hareketlilik ile ilgilidir.

grupları içinde en yaşlı ve dolayısı ile en kapalı meslek grupları, endüstriyel ve tarımsal sektörlerdeki mülk sahibi (hukuki), profesyoneller (yöneticiler), nitelikli işçiler, çiftlik sahibi ve kiracı gruptur (1938: 106). Bundan çıkan sonuç, ABD’de 1910-1930 periyodunda, üretim üzerinde kontrol sahibi olan üst sınıflarda sosyal hareketlilik daha az görülmektedir. Bu gruplar, sosyal hiyerarşinin altından gelecek olan dikey sosyal hareketliliğe karşı kapalıdır. Yani üst sınıflar hiyerarşik üstünlüklerini koruma eğilimindedirler. Söz konusu mesleklerde nüfus yoğunluğu 30-50 arasında olarak saptanmıştır (1938: 106). Hiyerarşinin altında olan meslek gruplarının daha genç olmasının nedeni, bu gruplara girenlerin, meslek hayatına yeni başlayanlar olmasıdır (1938: 107). Boran’a göre, sosyal hareketlilik, hiyerarşinin üst gruplarına doğru daha zordur (1938: 108).

Toplumsal Yapı Çalışması

Onun temel sosyolojik eseri ‘Toplumsal Yapı Araştırmaları’dır. Bu çalışmayı irdelemek onun sosyolojisini anlamaktır. Boran bu kitabında yer alan çalışmasını, öğrencisi Fatma Taşkingöl Başaran ile birlikte, 1941-1942 yılları arasında, Manisa’ya bağlı sekiz ova köyü (Adiloba, Tepecik, Sarıçam, Kepenekli, Yılmaz, Saruhanlı, Hacı Rahmanlı, Paşa) ve beş dağ köyü (Siyetli, Kuruköy, Dazyurt, Yayla, Kışla) üzerine yapmıştır.

Onun temel sosyolojik eseri ‘Toplumsal Yapı Araştırmaları’dır. Bu çalışmayı irdelemek onun sosyolojisini anlamaktır. Boran bu kitabında yer alan çalışmasını, öğrencisi Fatma Taşkingöl Başaran ile birlikte, 1941-1942 yılları arasında, Manisa’ya bağlı sekiz ova köyü (Adiloba, Tepecik, Sarıçam, Kepenekli, Yılmaz, Saruhanlı, Hacı Rahmanlı, Paşa) ve beş dağ köyü (Siyetli, Kuruköy, Dazyurt, Yayla, Kışla) üzerine yapmıştır. Bu köylerden, Adiloba ve Siyetli köylerini temel örneklem seçerek çalışmasını gerçekleştirmiştir. Boran, bu köylerin üretim biçimi, ürettikleri ve ekolojilerini baz alarak bir toplumsal yapı analizi gerçekleştirir.

Kitabın ‘Problem ve Metot’ kısmı, onun sosyolojisini bize veren en önemli kısımdır. Boran, Toplumsal Yapı ve Değişme çalışmalarının, toplumda var olan bir sorunu ortaya koyma ve çözüm üretme gibi polity yönelimli olmalarının bilincinde olarak, öncelikle problemini belirler. Buna göre çalışmanın problemi; bir topluluğun toplumsal yapısının farklılaştığı fonksiyonel kısımlar arasındaki, özellikle iki kısım (alt yapı ve üst yapı) arasındaki ilişkileri aydınlatmaktır (Boran, 1945: 1). Şimdi bu ifadede hem Durkheimci bir organizmacılık (kurumların karşılıklı fonksiyonel bütünleşmesi) hem de Marksgil bir sosyolojinin izlerini takip etmek mümkündür. Boran, toplumun kurumları arasında fonksiyonel bir ilişki görür ve aynı zamanda bu ilişkinin iki temel yapı arasında olduğunu söyler. Ona göre toplumsal kurumların organik bir bütün olması, her kurumun eşit ağırlıkta belirleyici olduğunu söylemek değildir. İnsanın biyolojik ihtiyaçlarını tatmin etmek üzere doğa ile girdiği ilişkilerin sonucu olan üretim-ekonomik kurum başattır (1945: 3). Boran’a göre toplum, farklılaşmış birbirine bağlı birimlerin meydana getirdiği bir bütündür. Toplum, bir kurumlar topluluğudur (1945: 1). Boran, burada toplumu kurumların fonksiyonel bütünlüğü olarak tanımlaması itibarıyla organizmacıdır. Ancak Durkheim’daki toplumu toplum yapan kolektif bilinç kavramının yer almaması onu Durkheim’dan uzaklaştırır.

Ona göre, sosyal yapı, kurumların birbiriyle az-çok bütünleşerek oluşturduğu toplumsal düzendir.

Ona göre, sosyal yapı, kurumların birbiriyle az çok bütünleşerek oluşturduğu toplumsal düzendir. Sosyal değişme sürecinde kurumlar çözülme ve yeniden birleşme yaşarlar. Bu süreçte toplumsal bütünleşme gevşer ve gerginlikler ortaya çıkar (1945: 2). Kurumlar, toplumun yapısını oluşturan fonksiyonel birimlerdir. Bu kurumlar insanlar arası yerleşmiş, tekrarlı ve devamlı ilişkiler şekli veya ilişkiler sistemidir (1945: 2). Boran’a göre kurumlar iki kısımdır; toplum-doğa ilişkilerinden kaynaklı insanlar arası ilişkiler sistemi ve doğrudan toplum-doğa ilişkilerinden doğmayan insanlar arası ilişkiler sistemi. Birincisi, insanın doğayı kendi ihtiyaçlarının tatmini için işletmesinden doğan insanlar arası ilişkilerdir. İkincisi ise bu ilişkilerden doğanlardır (1945: 2). Boran burada aynı zamanda metodolojisinin uçlarını

da serimler; ona göre, bilime uygunluğun kriteri verilen hükmün olgusal olarak ispat edilmesidir ve bilimsel metot nicel karşılaştırmadır. Bu nicelik ölçümü ise termometre örneği ile metaforik olarak ifade edilmektedir (1945: 3). Boran açıkça pozitivist bir metodoloji ve buna bağlı nicel tekniklerden yana tavır koymaktadır. Boran'a göre saha araştırması, araştırmacının incelediği sosyal olayın taşıyıcısı olan fertlerle, zümrelerle, (Boran, sınıf kavramından alt yapı-üst yapı kavramlaştırmasını kullanmaktan kaçındığı gibi özellikle kaçınır, aynı zamanda bu tavır, Türk sosyoloji literatüründe Marksçı sosyoloji kavramlarının henüz yer etmemesi olarak da görülebilir), toplulukla doğrudan temasa geçerek yapılan incelemedir. Veriler doğrudan gözlem ve çeşitli tekniklerle elde edilir. Araştırmacı yazılı kaynaklara da başvurabilir. Araştırılmak istenen sosyal olay topluluğun gündelik hayatından elde edilen veriler ile tespit edilir (1945: 16-17). Boran, sosyolojide kontrollü gözlemin yani doğa bilimlerindeki deneyin nasıl yapılması gerektiğini açıklarken, pozitif bilime anlamacı sosyolojiden türeyen, konvensiyonalist bilim tarafından yöneltilen eleştirileri de hatırlatır (bkz. Keat ve Urry, 1994). Boran'a göre, sosyal olayları laboratuara sokamayacağımız için inceleyeceğimiz olayı, ona etki eden şartların sabit kaldığı birimlerde incelersek, kontrollü gözleme yakın bir durum elde etmiş oluruz. Sosyolojik araştırmalarda dikkat edilmesi gereken nokta, problemimizi doğrudan etkileyen diğer olayları belirleyerek gözlem birimlerini buna göre seçmektir. İncelenen köyler bu şekilde belirlenmiştir. Şehre uzak ve yakın iki köy grubu alınmış ve bu köy gruplarının toplumsal yapısının, iktisadi yapı ve ekolojik mevki itibarıyla nasıl farklılaştığı ele alındığı için köylerin aynı kültürel yapıda olmasına yani göçmen olmamasına dikkat edilmiştir (1945: 19-20).

Boran'ın toplumsal yapı ve değişme çalışmasının temel problemi nedir?

SIRA SİZDE

2

Yasa, İ. (1945), *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki*, Ankara, TTK.

K İ T A P

Boran araştırma konusunu, araştırma stratejisini belirledikten sonra uygulamanın sonuçlarını rapor eder. Boran, bu süreçte, araştırma konusunu tanımlama biçimine binaen belirlediği araştırma stratejisini takip eder; ekoloji, demografik özellikler, ekonomik durum, sosyal tabakalaşma, dışla ilişkiler, aile ve kültürel değişme yani şehirli âdetlerin yayılımı. Bu kısımda da onun sosyolojisini tespit edecek veriler analiz edilecektir. Boran öncelikle ele aldığı iki köy tipinin ekolojisini verir. Buna göre ova köyleri (açık köy tipi) şehir ile yakındır. Ulaşım ve haberleşme vasıtalarına sahiptir. Oysa dağ köyleri (kapalı köy tipi) şehre uzak ve ulaşım ve haberleşme vasıtalarından görece mahrumdur. Ova köyleri piyasaya dönük üretim yapan açık köylerdir. Dağ köyleri ise, geçimlik üretim yapan kapalı köylerdir. Bir de kapalı halden açık hale doğru evrilen orta tip köyler vardır (1945: 22-24). Köyler tarihsel süreçte feodalitenin baskısından, dağ köyleri daha az olmak üzere, kurtulmuşlardır (1945: 27). Boran, köylerin feodalitenin baskısında kurtulma sürecini I.Dünya savaşı ile, ve yeni düzenin kurulmasını yine bir siyasi olay olan Cumhuriyet ile başlatır (1945: 40).

Boran köylerin şehirleşerek değişme sürecini dışla ilişkilere indirger. Onun toplumsal değişme kriteri öncelikle şehirleşmedir. Şehirleşerek toplumlar kendi üretim biçimlerini de değiştirerek evrimleşeceklerdir. Boran'a göre köy kasabalaşarak şehirleşmektedir. Fakat kasabaların eski, tutucu, 'müslüman kasaba', yerli yanına

doğru değişmektedir (1945: 179). Kasabalar ve şehirler eski ve yeni arasında bir ikilik yaşamaktadır. Boran, bir öngöründe bulunarak bu ikiliğin zaman içinde daha da keskinleşeceğini ifade etmektedir (1945: 161). Boran bölgedeki asıl farklılığın memur ve yerli halk arasında olduğunu belirtir.

SIRA SİZDE

3

Boran nasıl bir evrim anlayışını savunmaktadır?

K İ T A P

Boran, B. (1943a), "Sosyal Evrim Meselesi", A.Ü. DTCF Mecmuası, sayı 2, s 59-65.

Boran köylerde ailenin durumunu incelerken, aile tipolojisini serimler. Ailenin çekirdeğini evli çift meydana getirir. Birkaç çiftin bir araya geldiği aile çok çekirdekli ailedir. Modern aile tek çekirdekli dir. Tek çiftli ve diğer akrabaların karıştığı aileye 'karışık aile' demektir. Aile tiplerini ayrıca 'dikine mürekkep' ve 'yanlama mürekkep' aile olarak ayırmalar.

Boran köylerde ailenin durumunu incelerken, aile tipolojisini serimler. Ailenin çekirdeğini evli çift meydana getirir. Birkaç çiftin bir araya geldiği aile çok çekirdekli ailedir. Modern aile tek çekirdekli dir. Tek çiftli ve diğer akrabaların karıştığı aileye 'karışık aile' demektir. Aile tiplerini ayrıca 'dikine mürekkep' ve 'yanlama mürekkep' aile olarak ayırmalar. Dikine mürekkep aile; anne-baba ve evli kardeşlerden, yanlama mürekkep aile ise evli kardeşlerden oluşur (1945: 182). Boran, köylerin şehirleşmesini bir kültürel yayılım süreci olarak değerlendirir. Ancak kültür yayılımı tek yönlü determinist bir süreç değildir. Kültürün yayıldığı topluluğun tepkileri de bu süreçte önemlidir (1945: 207). Boran çalışmasının bu kısmında daha çok sosyal psikolojiden yararlanır. Ona göre, eğer bir toplum kendisinden daha üstün bir toplum ile karşılaşarsa çekingen ve korkak davranır. İncelediği köylerde halkın şehirlie karşı tutumu bu mihverdedir (1945: 215). Boran, nihayetinde, köy incelemelerinin toplumun ekonomik ve sosyal yapısı arasındaki sıkı ilişkiyi ortaya koyduğu için önemli olduğunu ve zaten sosyolojinin, toplumun farklı kısımları arasındaki bağlılığı ortaya koyması gerektiğini, bildirir (1945: 248).

Boran'ın en önemli sosyolojik çalışmasını irdelediğimiz bu kısımda görülmüştür ki, Boran'ın ontolojik yaklaşımı genel olarak holistiktir. Ancak bu holistik yak-

Resim 5.2

laşımın içinde tek boyutlu değildir. Sosyal olgu ve kurumları analiz ederken marksist ve işlevselci sosyoloji kuramlarını birlikte kullanmaktadır. Toplumsal kurumları işlevselci olarak ele alırken aynı zamanda bu kurumların eşit önemde olmadığını ve toplum-doğa ilişkilerinden doğan kurumların daha belirleyici olduğunu söyleyebilmektedir. Topluluğun mekandaki dağılımından yola çıkarak sosyal yapı analizi yaparken ise yapısalcıdır. Topluluk içinde iktidar için rekabet eden grupların varlığını ifade etmesi, onun toplum anlayışının uyumlu değil çatışmacı olduğunu göstermektedir. Sosyolojiyi bilim olarak pozitifist bir tutumla ele almaktadır. Pozitif sosyolojinin bilim anlayışı olan doğa bilim benzeri bir sosyolojiyi ön görür.

K İ T A P

Boran, B. (1945). Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki, Ankara, TTK.

Şehir Çalışmaları

Boran'ın Adımlar, Yurt ve Dünya dergi yazılarının ağırlıklı konusu toplumsal değişme bağlamında şehirleşme ve sorunları ile birlikte köy kalkınmasıdır. Boran, toplumsal değişmeyi, Marksist bir şekilde, üretim araçlarının ve kullanılan enerji türünün değişmesi ile birlikte yaşanan evrensel bir toplum hadisesi olarak kavramlaştırır. Toplumlar, sanayileştikçe kapalılıklarını yitirmekte ve daha geniş bir bütüne ait iş bölümünün bir parçası olmaktadır (1943: 124-125). Boran, toplumsal değişmeyi gene, üretim biçimi ve ekolojiyi merkeze alarak, tanımlamaktadır.

Boran, toplumsal değişmeyi üretim araçlarının birikerek değişmesi bağlamında, bir evrimsel süreç olarak kavramlaştırmaktadır. Boran, sosyal evrimi özel bir konu olarak ele aldığı yazısında, 19.yy. evrim düşüncesinin özelliklerinden bahseder. 19. yy. evrim düşüncesi; zorunlu, tedrici, tek çizgilidir. Bu evrim düşüncesi aynı zamanda, ilerleme gibi ahlaki bir ideyi işin içine sokmuştur. Boran, böyle bir evrim düşüncesini realite ile bağdaşmadığı için eleştirir (1943a: 59-60). Ancak bu onun evrimi hepten reddettiği anlamına gelmemektedir. Ona göre, evrim eleştirme meselesinde insanlar aşırıya kaçmaktadır. Boran, evrensel bir sosyal evrimin, aile ve din gibi sosyal şekillerde olmasa dahi, insanın biyolojik ihtiyaçlarını tatmin etmek üzere kullandığı, teknoloji alanında var olduğunu, savunan, temelde Marksist değişim düşüncesini savunmaktadır. Evrimi birikerek değişme olarak tanımlayan Boran, insan doğa ilişkilerinin aracı teknolojide birikerek değişiminin görüldüğünü bu itibarla da evrimin bu alanda varlığının söz konusu olduğunu ifade eder (Boran, 1943a: 63). Ancak Marks ile ayrıldığı nokta, evrimsel erekselciliği reddetmesidir. Ona göre, evrimin seyri ve hızı değişebilir. Boran, aynı zamanda, Marks gibi insan ve doğa arasındaki ilişkiyi dialektik bir şekilde ele almaktadır; insan alet yaparak doğayı işler ve hem alet hem de doğayı işleme biçimi insana tesir eder (1943a: 64).

Boran, toplumsal değişimin toplumlar arası boyutunu da vurgular. Ona göre, toplumlar bir bütünün parçalarıdır, iç ve dış değişimler birbirlerini ideolojik olarak etkilemektedirler (1941: 266). Toplumlar arası ilişkinin araçları ise ekonomik süreçler, ulaşım ve iletişimidir. Boran, toplumlar arası ilişkilerde toplumların gördüğü fonksiyona göre farklılaşarak kimilerinin merkezde kimilerinin çevrede yer aldığını söylerken (1941: 267) 1960'lı yıllarda Türk düşüncesinin temel kavramsal çerçevesini oluşturan bağımlılık okulunun terimlerini kullanması ilgi çekicidir. Buna göre, bugünkü dünyada Batı Avrupa egemen durumdadır. II. Dünya Savaşı toplumlar arası ilişkilerde kimin iktidar olacağını belirleyecektir. Ancak kim hakim olursa olsun bu süreç, bizim gibi, bağımlı ülkeler için bir fırsat olarak, değerlendirilmektedir. Bağımlı ülkeler, iktidar savaşı esnasında kendi kalkınmalarını tamamlayabilirler (1941: 271). Görüldüğü üzere Boran, Dünya Sistemi ölçeğinde kapitalizmin yayılmasını toplumsal değişme de bir amil olarak ele almaktadır.

Edebiyat Sosyolojisi

Boran'ın bu konudaki dergi yazıları ölümünden sonra kitap halinde toplanarak yeniden yayınlanmıştır (Boran, 1992). Bu kısımda söz konusu dergi yazılarının kendisi kullanılmıştır. Boran, edebiyat ve sanat sosyolojisine dair ilk yazılarını sahibi ve yayın müdürü olduğu, DTCF'den arkadaşları ile birlikte çıkardığı Yurt ve Dünya dergisinde yayınlamıştır. Boran'ın bu yazılarını incelemeye başlamadan önce söz konusu dergi hakkında bilgi verilmesi uygun görülmüştür. Boran, ayrıca, hem Yurt ve Dünya'da hem de Adımlar'da kitap eleştirisi ve çeviriler de yapmıştır.

Boran, toplumsal değişmeyi, üretim araçlarının birikerek değişmesi bağlamında, bir evrimsel süreç olarak kavramlaştırmaktadır.

Yurt ve Dünya dergisi, 1941-1944 yıllarında toplam 5 cilt ve 42 sayı olarak yayımlanmıştır. Ancak Boran, 1943 yılında Adımlar dergisini kurarak bu dergiden ayrılmıştır. Derginin çıkış yazısında derginin çıkış amacı, dünya görüşü ve ele alınacak konular belirlenir.

Öncelikle derginin adının seçiş sebebi izah edilir. Buna göre, yurt ve dünya arasındaki ilişki coğrafi değil bütün parça ilişkisi olduğu belirtilir. Bu ilişki ise tek taraflı değil karşılıklı etki ve bağlılık ilişkisidir. Bundan anlaşılması gereken ise kendi içine kapanma değildir. 19. yy. dan itibaren batı tekniği ve kültürü bir yayılma süreci göstermektedir. Buna mukavemet etmek istenmemektedir (İmzasız, 1941a: 1).

Boran'ın sanatı ve edebiyatı ele alışı, Marksist sosyoloji itibariyledir. Fakat öncelikle sanat eserini ve sanatçıyı toplumsal bir ürün ve birey olarak ele almaktadır. Onun edebiyat sosyolojisinde en çok bilinen yazısı, Halide Edib'in romanlarını tahlil ettiği makalesidir (1941b). Boran, Halide Edib'in romanlarında çizdiği güçlü kadın karakterlerine hayran olduğunu ve ilk okuduğu sıralarda oldukça etkilendiğini belirtir. Şimdilerde ise onun Sinekli Bakkal ve Tatarcık romanlarını okuduğunda, kadın karakterlerinin aynı ancak farklı sosyal çevrelere ait olduğunu, söyler. Rabia ve Lale karakterleri genel güzellik ölçülerine uymayan ancak güçlü kadın karakterleridir (1941b: 22). Boran'a göre, romancılar karakterlerini iki şekilde kahramanlaştırmaktadırlar; ilk biçim, romanda karakterin kendi sosyal muhitinin bir tiplmesi, ikinci şekilde ise tam tersi kendi sosyal çevresinden kopararak kahramanlaştırma gerçekleştirilmektedir. Halide Edib, ikinci şekli benimsemektedir. Örneğin Sinekli Bakkal'ın Rabiası, dDğulu/İslami ve Batılı kültür ile temas halinde olan, bir Hristiyan ile evlenerek onu Müslüman yapan, kendi çevresinin istisnai tipidir. Tatarcık'taki Lale'de bu tipe benzemektedir. Boran'a göre, Halide Edib'in Lale'nin şahsiyetinde eski ve yeni değerlerin çarpışmasını anlatması ve Rabia tiplmesi, onun bu iki romanının 'sosyal roman' olma iddiasıdır (1941b: 24). Burada tezli roman ya da sanatta toplumsal gerçekçilik tartışmalarına bir gönderme yapılmaktadır. Boran'a göre, Halide Edib'in yeni ve eski romanlarının ilk ortak özelliği güçlü kadın karakterleri ise ikinci özelliği aşk temasının işlenmesi; üçüncü özelliği ise, yazarın dünya görüşünün değişmemesidir. Onun dünya görüşünü ele veren romanı, Yeni Turan'dır. Bu romanda batılılaşmış Müslüman bir Türk toplumu tasvir edilmektedir (1941b: 25).

Boran, Yurt ve Dünya dergisinde yayımladığı bir diğer Türk romanı ile ilgili yazısında, 1940'lı yılların popüler kadın romancıları olan Kerime Nadir, Muazzez Tahsin Berkand ve Mebrure Sami'yi 'şekerli şurup gibi bayıltıcı' bir duygusallık içeren romanlarından ötürü eleştirmektedir (1941c, 75). Boran, bu eserlerde, toplumsal çevre tahlilini aramanın beyhude olduğunu söyleyerek, bu romanların toplumsal gerçeklikten uzak olduklarını vurgulamaktadır. Ona göre, bu romanlar masalların modernleştirilmiş şeklidir. Ancak Boran bu yazısında sanat eserinin sosyolojisinden ziyade sanat sosyolojisinin bir diğer alanı olan, alılmayıca ile sanat eseri arasındaki ilişkiyi) tahlil etmektedir. Boran, bu romanları okuyan genç kızların; ruhsal gelişimi tamamlanmamış ve edebi terbiyelerinin eksik olduklarını, söyler (1941c: 76). Boran, aslında bu romanların toplumun kendini vermiyorsa da toplumun yükselen değerlerini verdiğini belirtir. Bu değer ise servetin önemidir. Ancak romanlarda kadın kahramanlar zenginliğe de burun kıvrıp aşkı tercih etmektedirler çünkü bir yeni değer daha toplumda belirmiştir bu da aşktır. Son tahlilde ise, sosyal mevki ve servet aşka feda edilmediği, romanlarda görülmektedir (1941c: 77). Boran, bu romanların toplumsal gerçekliğin sorunlarını yansıtmadığını ve köy

Boran'ın sanatı ve edebiyatı ele alışı, Marksist sosyoloji itibariyledir.

Boran, Yurt ve Dünya dergisinde yayımladığı bir diğer Türk romanı ile ilgili yazısında, 1940'lı yılların popüler kadın romancıları olan Kerime Nadir, Muazzez Tahsin Berkand ve Mebrure Sami'yi 'şekerli şurup gibi bayıltıcı' bir duygusallık içeren romanlarından ötürü eleştirmektedir.

ve şehirdeki kitlelere inemediğini belirtmektedir (1941c: 78). Boran'ın bu eleştirilerinden anlaşılabilir, onun, Türk Edebiyatının ve sinemasının önemli bir yaklaşımı olan toplumsal gerçekçilik akımından yana tavır koyduğudur.

Boran popüler kadın romancıları nasıl eleştirmektedir?

İBRAHİM YASA

İbrahim Yasa'nın eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

İbrahim Yasa, Türkiye'de toplumsal yapı ve değişim alanında önemli çalışmaları gerçekleştirmiş modern Türk sosyolojisinin oluşumuna katkılarda bulunmuş bir sosyologdur. Eserlerini iki ana başlıkta toplamak mümkündür: Toplumsal yapı ve değişim ve aile yapısı. Yasa çalışmalarında nicel tekniklere önem vermekle beraber bu sonuçlardan nitel ve kültürel sonuçlar da çıkarabilmiştir. Bu özellik onun sosyolojisinin en temel niteliğidir. Asla nicel-sayısal veri ile yetinmemiştir. Toplumsal yapının kurumsal işleyişini gündelik hayata dair pratikleri sayısallaştırırken toplumsal yapının bir de değerler ve kültür yanının olduğunu farkındadır.

Köy monografilerinin en gündemde olduğu 40'lı yılların başlarında Hasanoğlan köy çalışmasını 25 yıl sonra da tekrarlayarak esas ilgisinin değişim noktasında olduğunu bize göstermektedir. Yasa, toplumsal yapının gündelik işleyişini sayı ile belirlerken bu sayıların kültürel anlamını da ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu itibarla pozitivist metodolojisini nitel ve anlamacı metodolojik çıkarımlarla bütünleştirebilmiştir.

İbrahim Yasa, Türkiye'de toplumsal yapı ve değişim alanında önemli çalışmaları gerçekleştirmiş modern Türk sosyolojisinin oluşumuna katkılarda bulunmuş bir sosyologdur.

İbrahim Yasa'nın Hayatı

İbrahim Yasa, 1911 Selanik doğumludur. Balkan Savaşı sırasında ailesi ile birlikte Balıkesir'e göç etmiştir. 1925'de muallim mektebine girmeye hak kazanan Yasa, mezuniyetinden sonra İstanbul'da görev yaparken İstanbul Üniversitesi Felsefe şubesine 1933'de kayıt yaptırır. 1934'de Sosyoloji eğitimi için ABD'ye gider, köy sosyolojisi alanında uzmanlaşır. 1940 yılında doktorasını verir ve 1942'de ülkeye döner. Hasanoğlan çalışmasını aynı köyde öğretmen-asker olarak vazifeli iken gerçekleştirdi. 1953 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Sosyal Siyaset kürsüsünü kurdu. Aynı yıllarda açılan Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yasa'nın araştırmalarını kitap ve makale olarak basmış, olan önemli bir kurumdur. 1977 yılında emekli olmuştur. 1982-1986 yıllarında OD-TÜ sosyoloji bölümünde hocalığa devam etmiştir. 1993 yılında ise Ankara'da vefat etmiştir (Başak, 2008: 917-920).

Resim 5.3

İbrahim Yasa

İbrahim Yasa, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Sosyal Siyaset kürsüsünü kurmuş, köy monografileri ve aile çalışmaları ile tanınmış bir sosyoloğumuzdur.

Toplumsal Yapı ve Değişim Çalışmaları

Türk sosyolojisinde kuramsal olarak marksist ve işlevselci sosyolojik yaklaşımlar, pozitivist metodoloji ve nicel tekniklerle mikro alan çalışmaları köy monografileri

ile başlamıştır. Fransız sosyolog Le Play'i ülkemize tanıtan Prens Sabahahattin ve Mehmet Ali Şevki Bey ile başlayan "ilm-i içtima" denilen bu sosyoloji anlayışı Türk toplumunun yapısal işleyiş ve değişimini mikro çalışmalar ile yakalamaya çalışır. Erken Cumhuriyet döneminde başlayan bu çalışmaların öncü isimlerinden biri de İbrahim Yasa'dır. Bu kısımda Yasa'nın ilgili çalışmaları analiz edilecektir.

Bu konuda ilk eseri, Ankara yakınlarındaki ve ilk köy enstitüsünün kurulduğu, Hasanoğlan köyü üzerindedir (Yasa, 1955). Yasa araştırmasını burada asker-öğretmen iken öğrencileri ile gerçekleştirmiştir. Alan araştırması, Hasanoğlan Köyü'nde 1944-45 yıllarında yapılmıştır. Yasa, Türkiye'de köy çalışmalarının başlamasında Mahmut Makal'ın bu yıllarda "Bizim Köy" adlı eserinin yayımlanmasının etkili olduğunu bildirir. Yasa için önemli olan, Türk devrimi sonrası batılılaşmayı hedefleyen Türkiye'de toplumsal değişme üzerinde bu hamlenin etkisini görmektir.

Yasa, Hasanoğlan Köyü'ne tren istasyonu yapılan 1915'den itibaren çalışmanın yapıldığı 1944 yılına kadar geçen yaklaşık 30 yıl sürecinde topluluğun değişim seyirini tespit etmeyi hedefler. Yasa'ya göre, ulaşımın geliştiği yerler Türk devriminin etkisinin en fazla olduğu yerlerdir (1955: 4). Onun temel hipotezi: ulaşım ve sanayileşmenin geliştiği merkezlerin civarındaki köylerde sosyal ve ekonomik değişmeler, olduğudur.

1940'ların köy araştırmacısı sosyologlar gibi Yasa özellikle metodoloji üzerinde tartışmalar yürüterek çalışmasına başlar. Buna göre, Yasa bilimsel çalışmalarda kaba gözlem neticesinde ortaya atılan hipotezlerin, dış dünyadan kontrollü gözlem ile veri toplanarak sınındığını belirtir. Bu şekilde hipotetik-dedüktif akıl yürütme ile tarif edilen bir pozitivist metodolojinin ana çizgisini serimlemektedir. Onun temel hipotezine göre, tren yolunun geçmesi ile söz konusu köy kapalı köyden, açık köy haline geçmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan konular şunlardır: Köyün doğal çevresi, köyün sosyal yapısı, köyün üretim biçimi, köyün kültürel durumu, sosyo-ekonomik faaliyetlerde değişme ve gelişmeler.

Köyün doğal çevresi ile ilişkileri konusunda Yasa, köyde köy enstitüsünün yapımı ile birlikte çevresel değişimlerin olduğunu bildirmektedir. Yasa'nın tespitlerine göre, köyün sosyo-ekonomik yapısına en fazla etki eden tren yolunun köyden geçmesi ile köyün dış temasının artmasıdır (1955: 48). Köye iletişim araçlarının girmesi de bu ulaşım aracı sayesinde olmuştur. Bu şekilde köylünün zaman ve mesafe kavramları artık değişmiştir. Zamanı daha fazla planlamak durumunda kalmaktadırlar. Örneğin köye artık "maharet" diye bir kavram girmiştir. Köy enstitüsünün inşası ile yeni iş kolları açılmıştır. Hasanoğlan'ın temel geçim türü tarım ve hayvancılıktır. Ancak köye tren yolunun gelmesi ve enstitü ile yeni geçim yolları da eklenmiştir. Köy topluluğu içinde müteahhit ve memur kesimi oluşmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında açılan tren yolunun etkisi ile köy yavaş yavaş kapalı köyden açık köy durumuna geçmiştir.

Hasanoğlan köyünün tarımsal üretimi konusunda Yasa'nın bulguları şöyledir; köyde arazi boldur ancak köyde kiralama ve ortakçılık usulü ile tarımsal üretim yapılmaktadır. Köyde tarımsal üretim araçları oldukça ilkeldir. Topraksız köylüler köye sonradan yerleşenlerdir. Yeni iş imkânlarının açılması tarımsal üretimi olumsuz etkilemiştir. Öyle ki, 1944 yılında köylü yiyeceklerini dışardan edinmek zorunda kalmıştır. Köylünün hayat standardı oldukça düşüktür; bu yüzden sosyal tabakalaşma pramidinde en üst ile en alt grup arasında önemli farklılaşma yoktur. Köylü yeniliklere karşı ilgisizdir. Köyde gittikçe sosyal dayanışma da zayıflamaktadır.

Yasa köy ailesinin kuruluşuna dair nitel gözlem verileri ile birlikte evlenme yaşı ortalamaları gibi nicel verileri bize aktarmaktadır. Buna göre, köyde ailenin ku-

Köyün doğal çevresi ile ilişkileri konusunda Yasa, köyde köy enstitüsünün yapımı ile birlikte çevresel değişimlerin olduğunu bildirmektedir.

ruluşu yani evlenme törenleri üç safhada gerçekleşmektedir: tanışma, nişan ve düğün. Köyde evlenme yaşı şehre göre düşüktür. İktisadi zorunluluklar bu durumu ortaya çıkarmaktadır. Köyde Birinci Dünya Savaşı dolayımı ile eşlerini kaybeden çok sayıda dul kadına rastlanmaktadır. Köy haneleri uzak ve yakın akrabalarından oluşmaktadır. Artık zamanla şehre kız vermeler artmıştır bunun nedeni ise köy halkının modernleşme eğilimidir.

Köyde eğitim ise iki başlıdır bir yanda geleneksel okul diğer yanda ise devletin açtığı ilk okul faaliyet göstermektedir. Yasa, eski eğitim sisteminin devrimlerle yıkılmasının ardından köylünün epey bocalamış olduğunu, bildirir (1955: 192). Köylünün dış dünya ile ilişkisi ve ilgisi çok azdır. Halk odası ise faaliyet göstermemektedir.

Köylünün dini inanç ve pratikleri konusunda ise Yasa'nın tesbitine göre, tren yolunun gelmesi ile birlikte giddikçe azalan bir özene sahiptir. Köylü zor durumlarında Tanrı'ya sığınmaktadır. Kadınların dini inançları erkeklere oranla daha güçlüdür.

Yasa köye tren yolunun gelmesinden itibaren geçen 30 yıllık süreçte toplumsal değişimleri şöyle özetlemektedir: Tren yolu ile yeni ve modern meslekler köye girmiştir. Köy halkı gündelik ve sosyal davranışları konusunda modernleşmiştir. Köylüler arasında bireyselleşme artmıştır. Sosyal dayanışma zayıflamıştır. Ev dekorasyonları şehirleşmiştir. 30 yıl önce köy merkezi cami etrafı iken artık iktisadi faaliyet alanları köy merkezi olmuştur. Mahalle mektebinin yerini ilkokul almıştır. Köyde haberleşme ağı modernleşmiştir. Köy nüfus ve iş-meslek hareketliliği bakımından daha aktif hale gelmiştir. Ticari usul trampadan para ekonomisine geçmiştir. Medeni kanun köyde resmî nikâhın ve veraset kanununun uygulanmasını sağlamıştır.

Yasa, 1968 yılında Hasanoğlan çalışmasını tekrarlamıştır. Yasa ilk araştırmadan 25 yıl sonra Hasanoğlan'daki toplumsal değişimleri gene nicel verilere dayalı olarak tespit etmiştir. İlk göze çarpan konut kooperatiflerine ait binalardır. Köyün nüfusu artmış ve bir kasaba topluluğu haline gelmiştir. Aile başkanlarının Ankara gidiş-geliş sıklıkları artmıştır. Şehre yerleşen aşlelerin sayısı artmıştır. Evlenme adetleri ortadan kalkmamıştır. Akraba evliliği azalmıştır (1969: 265). İki çocuklu aile sayısı tüm aileler içinde dörtte birlik bir oranı teşkil etmektedir. Aile başkanları eskisinden daha fazla çocuklarının eğitimi ile meşguldür. Köyde çiftçi olanların sayısı düşmüş memur ve işçi olanların sayısı artmıştır. Sağlık-temizlik alışkanlıkları modernleşmiştir. Köyde boş inanç alışkanlıkları devam etmektedir. Kadınların dinsel eğilimleri erkeklere oranla daha katıdır. Tüm bu sonuçlar din konusu hariç köyde ciddi bir nüfus hareketliliği ve modernleşme, şehirleşme dikkat çekmektedir.

Köylünün dini inanç ve pratikleri konusunda ise Yasa'nın tesbitine göre, tren yolunun gelmesi ile birlikte giddikçe azalan bir özene sahiptir.

Resim 5.4

Yasa'nın Hasanoğlan köyünün tarımsal üretim konusundaki bulguları nelerdir?

SIRA SİZDE

Yasa, İ., (1955), *Hasanoğlan Köyü'nün İktimai-İktisadi Yapısı*, Ankara: TODAİ Yayınları kitap kapaklarını okuyunuz.

Yasa, İ. (1955). *Hasanoğlan Köyü'nün İktimai-İktisadi Yapısı*, Ankara, TODAİ Yayınları.

Yasa'nın diğer bir köy monografisi Sindel Köyü çalışmasıdır (1969). Sindel Köyü bir Batı Anadolu köyüdür. Sindel, Yörük göçebe halkın yerleştirilmesi ile oluşmuş bir köydür. Yasa, göçebe aşiretten yerleşik hayata geçme sürecinde yaşanan toplumsal değişimleri tespit etmek üzere araştırmasını gerçekleştirmiştir. Köyde hayvancılığa dayalı bir geçim ekonomisi söz konusudur. Yasa, demokrasiye geçildikten sonra köyde gericiliğin ve particiliğin arttığını belirtir (1969; IX).

Yasa'ya göre, bir köyün toplumsal ve ekonomik yapısını ortaya çıkarmak için ilk önce iş-güç tarzi ile ekolojiye bakılmalıdır. Sindel Köyü'nün temel iş-gücü tarımsaldır. Toprağın yüzde sekseni işleyen köylüye aittir. Sindel Köyü'nün önceki iş-gücü ise çobanlıktır. Araştırmanın temel hipotezi, köyün iş-gücünün değişimi ile toplumsal değişimin meydana geldiğidir. Köylülerin başlangıçtan beri üç aşamalı bir iş-güç değişimi olmuştur: çobanlık, devencilik ve ortakçılık. Atatürk Devrimleri köyü değiştirdiği halde pek az köylü devrimlere anılarında yer vermektedir (1969: 5).

Yasa, Durkheimci ve Playci metodolojiyi karşılaştırır. Buna göre, Durkheimci çalışanlar tarihsel veri ve resmî rakamlarla araştırma yapmaktadırlar. Le Playci metodolojide çalışanlar ise aile bütçeleri gibi nicel verilere başvurumaktadırlar. Yasa'ya göre, araştırmacılar araştırma yaptığı topluluk ile yüzyüze gelmeleri gerekir. Tarihî ve resmî kayıtlar toplumu yaşadığı ve değişime uğradığı dinamik halinde tespit edemez. Yasa'ya göre, köy monografileri tipik köy özellikleri gösteren köylere yapıldıkça elde edilen sonuçlar genellenebilir bir niteliğe kavuşacaktır.

Üç temel araştırma sorusu çerçevesinde çalışma yürütülmüştür; Sindel Köyü'nün doğal çevresinin sosyal organizasyona etkisi nedir?, Sindel Köyü'nün Bergama kasabası ile etkileşimi nasıldır?, Sindel köyü ile civar köyler arasında benzerlik var mıdır?

Sindel Köyü araştırmanın yapılmasından yüzyıl önce göçebelerin Osmanlı hükümeti tarafından yerleştirilmesi ile kurulmuştur. Çobanlıktan tarıma geçme, sosyal hayatı ve manevi alanları değiştirmiştir. Toprağa yerleşmeden önce, rastlanan ağaların yerini yerleşimden sonra kasaba zenginleri almıştır. Toprağa yerleşince karakullukçu ve ortakçı toplumsal gruplar ortaya çıkmıştır. Köyün nüfus artışı, yetersiz tarımsal üretimden ötürü çok az artmaktadır. Köyde aileler daralarak modernleşmektedir. Bunun nedeni ise ekonomik zorunluluklardır. Köylü üreticiler zor işlerde çalışmayı istememektedir. Yasa'ya göre bunda etken köylünün kanaatkâr dünya görüşüdür. Çok yavaş da olsa köyün ekonomik, teknik ve kültürel yeniliklerle değişeceğine inanılmaktadır. Halkın henüz düşün hayatını genişletecek iletişim ve haberleşme araçları yoktur.

Yasa'ya göre kırsal alanların gelişimindeki etkenler nelerdir?

Yasa, İ. (1970), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, Ankara, TODAİ yay.

İbrahim Yasa, Türkiye'nin toplumsal yapısı ve değişme konusunda en kapsamlı ve önemli tespitlerini sunduğu eserini 1970 yılında yayınlamıştır. Bu eserinde Yasa, nicel bir araştırma yapmamış ancak akademik hayatı içinde gerçekleştirdiği

araştırmaların sonuçlarına ve diğer toplumsal yapı çalışmalarına dayanarak Türk toplumsal yapısı hakkında önemli değerlendirme ve tespitlerde bulunmaktadır.

Yasa'ya göre, Türkiye az gelişmiş bir Doğu ülkesidir. Kırsal alanlar dâhil ülkede kanaatkâr bir dünya görüşünden vazgeçilmektedir. Kentlerde ise yeni kuşakların huzursuzlukları dikkat çekmektedir (1970: IV). Ona göre, tüm az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi bizde de ekonomik sömürü düzeni devam ettiği için demokratik bir rejim de kurulamamaktadır. Türkiye henüz mayası tutmamış ve yolunu arayan bir ülke konumundadır.

Toplum bilimsel olarak toplumsal yapı; bir topluluğun toplumsal düzeni, kuruluşu, kuruluşun işleyişi ve bir takım görevlerin yerine getirme yoludur (Yasa, 1970; 1). Bir toplumu oluşturan insanlardır. Bu insanlar karşılıklı ilişki kurarlar. Bu ilişkileri ise topluluğun maddî ve manevî güçleri belirler. Yasa bir toplumsal yapının nasıl inceleneceğini araştırma başlıkları ile belirtir: Toplumun demografik yapısı, etnik ve kültürel yapısı, ekonomi politik ve toplumsal tabakalaşma ve sınıflar, toplumsal değişme ve temel sorunlar.

Türkiye'nin temel sorunlarının altında hızlı nüfus artışı vardır. Nüfusun genel ve etnik yapısı nüfusu incelerken üzerinde durulması gereken konulardır. Bir toplumun yapısını belirleyen aynı zamanda kültürel öğelerdir. Buna göre ilkel toplumlarda yerel değerler çağdaş toplumlarda evrensel değerler kültürü belirlemektedir. Evrensel olarak herhangi bir toplumu belirleyen evrensel kültür unsurları şunlardır: aile ve akrabalık, dil, tarih ve gelenekler, din, eğitim ve siyasal örgüt. İlkel toplumlarda toplumsal yapıyı belirleyen unsur aile ve akrabalıktır. Kültürün sürekliliğini ise dil sağlamaktadır.

Yasa'ya göre etnik yapı; bir topluluğun ırk, dil, din, kültür unsurlarının karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkan bir kavramdır. Etnik birlik ise, toplumsal ve kültürel bir homojenitedir. Ancak Yasa'ya göre böylesi bir birlik sadece hayaldir. Bununla birlikte aynı dili konuşan, aynı dine bağlı, aynı gelenek ve göreneklere saygı duyan toplumları etnik birlikler olarak tanımlayabiliriz (Yasa, 1970: 19). Toplumsal yapı incelemelerinin bir diğer konusu ise ekonomi politiktir. Ekonomi politik, insanların yaşamak için yaptıkları ortak çalışma olan üretim ve üretim dolayımı ile aralarındaki kurdukları çeşitli ilişkilerin bütünüdür.

Toplumsal tabaka, bir toplumun iş bölümünün sonucu ortaya çıkan gruplaşmalarıdır. Buna göre tabakalaşma meslekleşme ile bağlantılıdır. Toplumsal sınıf ise, bir toplumun farklı kriterlere göre ayrılaşması ile oluşan gruptur ki bu kriterlerin en önemlisi ekonomik düzeydir.

Yasa, toplumsal yapı araştırmalarının ana başlıklarını tanımladıktan sonra bu başlık ya da araştırma konuları bağlamında Türkiye'nin toplumsal yapısını analiz etmeye başlar. Yasa 1970 yılına kadar Türkiye'nin toplumsal yapısına ilişkin tüm eserleri etüd ederek bu alandaki çalışmaların bir özetini bize sunmaktadır. Hem tarihsel hem de nicel verilerden yararlandığı gözlemlenmiştir.

Türk toplumunun nüfus yapısını analiz eden Yasa, nüfusumuzun 1965 sayımına göre %3 artış gösterdiğini belirtir. Nüfusumuzun üçte biri kırsal alanda yaşamaktadır. Bölgelere göre bakıldığında Doğu Anadolu bölgesi kır ve göçebe nüfusa sahiptir. Nüfusumuzun beşte üçü biyolojik ve ekonomik olarak etken yaş aralığı olan 15-65'de yığılmaktadır. Toprak mülkiyeti konusunda ise Yasa, Doğu ve Güneydoğu'da halen feodal toprak mülkiyetinin devam ettiğini; bunun nedeninin ise Osmanlı'nın bu bölgelerdeki toprakları Ekraat beylerine hediye verdiği için dirlik düzeninden ayrı özel mülk statüsü taşımasına başlamaktadır. Yasa'ya göre köylüler yeterli toprağa sahip olmadığı için kentlere göç etmektedirler. Sonuç olarak ülke-

Toplum bilimsel olarak toplumsal yapı; bir topluluğun toplumsal düzeni, kuruluşu, kuruluşun işleyişi ve bir takım görevlerin yerine getirme yoludur.

Toplumsal tabaka, bir toplumun iş bölümünün sonucu ortaya çıkan gruplaşmalarıdır.

mizde toprak mülkiyeti küçük işletmeciliğe dayanmakta ve küçük bir azınlık toprakların büyük kısmına sahip olduğu belirtilmektedir (Yasa, 1970: 65).

Siyasal ve ekonomik örgütlenme arasındaki ilişkiye binaen Yasa, bir toplumsal siyasal rejimin ve buna bağlı olarak ekonomik sistemin toplumsal yapıda değerleri ve halkın davranışlarını belirlediğini söyler. Türk toplumu üzerinde merkezizetçi mutlak monarşinin etkisi halen devam etmektedir. Bu hal halk içinde “adam sendecilik” davranışına yol açmaktadır. Reformlara yukardan aşağı uygulandığı için halk etken olamamıştır. Ancak demokrasiye geçilme ile halk içinde siyasal katılım istemi artmıştır.

Ulaşım ve haberleşmenin toplumsal yaşama etkisi büyüktür. Şehirlerin büyümesi yol kavşaklarında olmaları ile ilgilidir. Haberleşme ise siyasal olarak bir toplumu ortak hedefler doğrultusunda belirlemek için önemli bir araçtır (Yasa, 1970: 88). Dolayısı ile Türk modernleşmesinin önemli bir aracı da haberleşme araçları olmuştur.

Yasa bir sosyolog olarak önemli bir tespitte bulunur. Ona göre, toplumsal sorunları anlayabilmek için, ileri toplumlarda uygulanan yöntemlerin toplumsal yapıya uygun olup olmadığı tartışılmalıdır. Bu hallerde toplumsal yapıyı suçlamak yerine yöntem ile toplumsal yapı arasındaki ilişkileri irdelemek toplumsal sorunlarımızı analiz etmenin bir yolu olabilir (Yasa, 1970: 89).

Yasa 1961 Anayasası ile Türkiye’de toplumsal sınıf bilincinin gelişmesi arasında önemli bir ilişki görmektedir. Türkiye’de işçi sendikalarının kurulabilmesi bu bilinçlenmeyi sağlamıştır. Yasa, Türk toplumunun sorunları başında bölgeler arası gelişmişlik düzeyinin farklılığına da işaret etmektedir.

Yasa, Türk toplumunda görülen aile yapısına ilişkin türleri dörde ayırmaktadır: göçebe ailesi, köy ailesi, kent-kasaba ailesi, gecekondu ailesi ve taygeldi ailesi. Bunların içinde Yasa’nın aile çalışmalarında yer verdiği orijinal aile türü taygeldi ailesidir. Bu aile; karşı cinsten çocukların olan dul insanların evlenmesi ile oluşmaktadır. Karşı cinsten çocuklara “tay” adı verilmektedir. Bu genç çocuklardan tarımsal üretim alanında yararlanılması onlara bu ismin verilmesinin nedenidir. Dul bireyler evlenmeden karşı cinsten genç çocuklarını evlendirirler. Böylece bu çocukların birbirlerini konumlandırma sorunlarının ötesine geçmek amaçlanmaktadır (1970: 110).

Yasa, toplumsal yapımızın temel unsurlarını analiz ettikten sonra toplumsal yapının özelliklerini şu şekilde saymaktadır: otoriteye ve birincil gruplara bağlılık, toprağa bağlılık, sihirselsel ve dinsel inançlara bağlılık. Bu özelliklerin inşa ettiği kişiliklerin özellikleri ise; içe dönüklük, kuşukculuk ve güvensizlik, bencilliktir (Yasa, 1970: 122-124). Yasa, diğer toplumsal yapı çalışmalarında rastlanmayan bir biçimde toplumsal yapı ile kişilik özellikleri arasında bağ kurmaktadır. Yasa’yı bu alandaki diğer çalışmalardan ayıran onun, burada işaret edilen, yapının sadece kurumsal işleyişini değil değersel yönelimlerini de bize vermesidir.

Yasa bir sosyolog olarak önemli bir tespitte bulunur. Ona göre, toplumsal sorunları anlayabilmek için, ileri toplumlarda uygulanan yöntemlerin toplumsal yapıya uygun olup olmadığı tartışılmalıdır.

Resim 5.5

Yasa toplumsal yapı ve kişilik özelliklerimiz arasında nasıl bir bağ kurmaktadır?

SIRA SİZDE

7

Türkiye'nin değişme yönünü, Yasa, tarımda makineleşme, köylerde okullaşma ile birlikte şehirleşme ve modernleşme eğilimlerinin artması yönünde görmektedir. Ancak şehirleşme gecekondulaşma gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Dengesiz toprak dağılımı ağalık gibi bir sorunun sürmesine neden olmaktadır. Yasa, halk ile aydın arasındaki kopukluğu da sosyal bir sorun olarak ifade etmektedir.

Yasa, son olarak toplumsal kalkınma tanımı yaparak Türkiye için önerdiği yönü ifade etmektedir. Toplumsal kalkınma; toplulukların ekonomik, kültürel ve toplumsal sorunlarını iyileştirmek, onları ulus içinde birleştirmek, halkın çalışmasını devlet olanakları ile birleştirmektir (1970: 172).

Yasa'ya göre toplumsal kalkınma nedir?

SIRA SİZDE

8

Yasa, İ., (1970), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, Ankara TODAİ yay.

K İ T A P

Aile Yapısı Üzerine Çalışmaları

Yasa'nın diğer bir çalışma alanı Türk aile yapısı üzerindedir. Bu kısımda bu konuda yaptığı iki temel çalışmaya yer verilecektir. Bunların ilki gecekondulu ailesi, diğeri yurda dönen işçi aileleri üzerinedir. İlk çalışma Türkiye'de gecekondulaşma sorununu gündeme getiren ilk eserlerden biridir.

1966 yılında yayımlanan çalışmada; gecekondulu ailesinin doğuşu, oluşumu, gelişimi ele alınmaktadır. Yasa, Türkiye'de gecekondulaşmanın altında yatan köyden şehre göçün nüfus ve ekonomik nedenlerini irdeler buna göre, eşitsiz toprak dağılımı ve işsizlik, artan nüfusu besleyemeyen küçük toprak dağılımı, tarımda makineleşme göçe ve dolayısı ile gecekondulaşmaya neden olmaktadır. Tüm bu etkenler ülkemizde 1945 sonrası iç göçün artışına neden olmuştur.

Gecekondulu konutların yapısal özelliklerinde dikkat çeken helaların ve çeşmelerin ortaklaşa oluşu ve evlerin sıhhi olmaması köy evlerine benzemeleridir. Bu nedenle salgın hastalıklar bu bölgelerde sıklıkla görülmektedir (1966: 58). Gecekondulu yapımı ve satımı artık Ankara'da bir iş kolu haline gelmiştir.

Yasa'nın genel eğilimi gerek gecekondulu bölgelerini gerek burada görülen aile biçimini köy ve şehir arasında bir geçiş hali olarak değerlendirmesidir. Konutun özellikleri, dekorasyonu, yenilen yiyecek türleri vb. konularda bu temel hipotezini doğrular. Gecekondulu ailesi için şehirli ev eşyaları kullanım değil toplumsal saygınlık kazanmak için birer gösteri malzemesidir (1966: 72).

Köy ailesi şehre göçerken üç aşamadan geçer; şehrin yaşam koşullarını araştırma, iş bulma ve ailenin getirilmesi son olarak bir gecekonduluya sahip olma. Bu süreç gecekondulu ailesi için bir bocalamadır. Çünkü köydeki dayanışmayı şehirde görememektedir. Gecekondulu ailesi, köy ailesinden her bakımdan farklılaşmaya başlamıştır. Örneğin evlenme adetleri artık çok pahalı gerçekleştirilmemektedir. Gecekondulu ailesi duygu, düşünce ve yaşantı olarak köylü özelliklerini sürdürse dahi şehrin konforundan faydalanmaktadır. Ailenin çözülmesi boşanma değil ölümdür.

Yasa, çok içkin bir tespit yapar. Gecekondulu ailelerinde çocuklarının ilerdeki mesleklerinin memur olmasını istemelerinin nedeni olarak Türk toplumunda görülen "efendilik kompleksi"ne bağlar (1966: 119). Bu kompleks Osmanlıdan beri toplumun yöneten ve yönetilen olarak ayrılmasından kaynaklanmaktadır. Gece-

kondu ailesi gelirlerini arttırarak; ev sahibi olmayı, çocuk okutmayı ve geçimlerini iyileştirmeyi arzu etmektedirler. Gecekondu ailesinin yemek saatlerini yedikleri besinlerin türlerini iş-güçleri belirlemektedir. Eğer şehirli besin maddeleri ucuz ve kullanımı kolaysa tercih etmektedirler.

Gecekondu ailesi günlük zamanlamalarında, sağlık ve hijyenik davranışlarında, giyim-kuşamlarında gittikçe şehirli özellikleri benimsemektedirler. Eğitim, haberleşme konularında şehirleşse dahi dinsel inanışlar konusunda köy ailesine benzerdir. Aile gezmelerine önem vermektedirler. Gecekondu aileleri bölgesel farklılıklarını şehirleşerek aşmaktadırlar. Ancak şehirlilere karşı olumlu düşünceler geliştirmemektedirler. Örneğin şehirli zenginler alın teri ile kazanmamaktadır. Şehirliler kendilerini üstün ve ayrıcalıklı görmektedirler (Yasa, 1966: 236).

Yasa'nın aile ve toplumsal değişmeye odaklandığı bir diğer önemli çalışması Almanya'dan yurda dönen işçi aileleri üzerine yaptığı araştırmadır (1979). Yasa bu çalışmasında özellikle yurda yeni beceri ve görüşlerle dönen işçilerin Türk toplumunda nasıl değişimlere yol açabileceklerini belirlemeye çalışır. Çalışması karşılaştırmaya dayalıdır.

Dış göçün en önemli toplumsal etkisi yeni iş-güç alanlarının açılması ve arkada kalanları tüketici hale sokmasıdır. Türk işçiler özellikle fabrika işçiliği yapmak istemektedirler; çünkü bunu işi daha prestijli saymaktadırlar. Yasa, Almanya'dan dönen Türk işçilerin çok ağır bedeller ödeyerek ülkelerinde iyi ekonomik geçime kavuştuklarının altını çizer. İşçi aileler genellikle toprağa yatırım yapmaktadırlar (1979: 171). İşçi ailelerdeki erkekler okul yaptırmayı yeğlerken, kadınlar camiden yana eğilim göstermektedir. Yurt dışından dönen işçiler sol partilere eğilimli iken, deney grubu sağ partilere oy vermektedirler.

Dış göçlerin tinsel etkisi, özellikle aile içinde kadının saygınlığının artması ve aile üyelerinin geleneksel kalıplardan uzaklaşmalarıdır. "Alamancı" olarak nitelenen işçi aileleri artık çocuklarının memur değil serbest girişimci olmalarını arzu etmektedirler. Bu ailelerin yemekleri, temizlik alışkanlıkları zamanla değişmiştir. Alamancı ailelerin bir orta sınıf oluşturması ise beklenen bir sonuç olarak görülmektedir.

Yasa'nın aile ve toplumsal değişmeye odaklandığı bir diğer önemli çalışması Almanya'dan yurda dönen işçi aileleri üzerine yaptığı araştırmadır.

Özet

Behice Boran'ın eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Behice Boran, Türk sosyolojisinde Prens Sabahattin'in Fransız sosyolog Le Play'den esinlenerek kurduğu 'science social' ekolünün bir temsilcisidir. Bu ekolü farklılaştıran, sosyolojik araştırmaların toplumsal yapı ve değişme odaklı olarak ve direk toplumun kendisine gidilerek veri toplanmasını (survey) önermesidir. Toplumsal değişimin, Ziya Gökalp'in aksine, devlet ve toplumun siyasi kimliğinin değişmesi ile değil yapının kendisinin somut olarak değişmesi ile mümkün olduğu, savunulmaktadır. Boran, bu noktada Marksist sosyolojiye kayarak, toplumun yapısal dönüşümünün ancak insan-doğa ilişkilerinde kullanılan üretim araçlarının yani teknolojinin değişmesi ile olacağını savunur. Onun sosyolojinin ontolojik (kuramsal) yanı, Durkheimci sosyoloji, beşerî ekoloji ve Marksist sosyolojinin bir şekilde eklenmesidir. O, bu zıt ekollerinden birinden diğerine çok kolaylıkla geçerek kullandığı görülmüştür. Örneğin doktora çalışmasında, meslekleri, toplum organizmasını oluşturan, fonksiyonel birlikler olarak tanımlarken Durkheim'dan, ancak meslek karşılığı alınan ücret ile insanların sosyal yaşantılarının, değerlerinin ve sosyal statülerinin belirlendiğini söylerken Marksist sosyolojiden esinlenmektedir. Bununla birlikte, toplumsal yapının temel belirleyicisinin üretim ilişkileri olduğunu savunurken, açık bir biçimde Marksist sosyoloji yandaşıdır. Ancak Durkheim'dan yararlanmasına rağmen 'kolektif vicdan/bilinç' kavramının bilim dışı olduğunu da söyleyerek, Durkheim sosyolojisinin ve onu takip eden Türkiye'de 'içtimaiyat' ekolünün bilim dışı olduğunu iddia eder. Boran'ın bilim anlayışı, doğa ve toplum ontolojilerinin birliğinden ötürü sosyolojinin doğal bilim olduğunu savunan pozitivisttir. Boran'ın evrenselci bilim anlayışının temelinde her toplumda temel belirleyicinin insan-doğa ilişkileri olduğu savı yer alır. Bu itibarla, Osmanlı ve Türk toplumunun özerkliğinin savunulmasına ve 'millî bilim' anlayışına karşıdır. Metodolojik olarak ise, Boran, bir problem çerçevesinde Survey tekniğini benimser. Bununla birlikte metodolojisinin zihinsel yanının hipotetik-dedüktif akıl yürütme tarzı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü araştırmanın başında problemin teorik tasarımı ile işe koyulduktan sonra ampirik alana geçmektedir. Ne aradığını bilerek ampirik sorgulamayı tercih etmektedir. Ampirik veriler ile te-

orisini sunar. Ancak tüm bilimsel çalışmalarda olduğu gibi aradığı şeyi bulmaya odaklanır.

Boran, Türk sosyolojisinde sonradan gelişen 'Toplumsal Yapı ve Değişme' ana bilim dalı çerçevesinde eserler veren, Mübeccel Belik Kıray ve Fatma Başaran'ı yetiştirerek somut olarak katkıda bulunur. Bununla birlikte Türk sosyolojisinde tutarlı bilimsel çalışmaların nasıl yapılması gerektiği konusunda örnek bir hoca ve sosyolog olduğu söylenebilir. Behice Boran'ın çok erken bir dönemde akademik ve bilimsel çalışmaları bırakması sosyolojimiz adına bir kayıptır. Boran, toplumu analiz eden, onun yapısal sorunlarına çözümler üreten bir sosyolog olmaktan toplumsal değişimin yönünü tayin eden bir siyasetçi olmaya geçerek, tercihini yapmıştır. Ancak, sosyolojide bilimsel çalışmalarına devam ederek önemli çalışmalar ortaya koyabilirdi. Türk sosyolojisi, erken ve en verimli yıllarında sosyolojiyi bırakan ya da bırakmak zorunda kalan hocalarının katkılarını minnetle anmaktadır.

İbrahim Yasa'nın eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

İbrahim Yasa kendi çalışma alanında salt gündelik hayattan kurumların işleyişine dair nicel verileri kullanarak değil, aynı zamanda tarihsel verilere dayalı olarak sadece betimsel değil, Türk insanının derin anlam dünyasına dair analizler gerçekleştirmiştir. Türk toplumsal yapısı ile kişilik yapısı arasında Weberyan bir bağ kuran alanındaki ilk isimdir. Türk insanının handikaplarının yapısal analizini eserlerinde görmek mümkündür. İnsanlar toplum içinde kurumsal rolleri ile toplumsal sistemi işletirken, toplumsal yapının özellikleri ile geliştirdikleri kişilik özelliklerini rollerine katarlar. Bu halin çözümlenmesi Mertonsu sosyolojinin ana kaygılarından da biridir. Yasa, toplumsal yapının işleyişi ile bu yapının özellikleri ve kişilik arasındaki diyalektik bağı Türk toplumsal yapı analizlerine yansıtır.

Çalışmalarının genel amacı toplumsal yapıyı statik halde tespitten öte toplumsal değişimde etkili olan ana faktörleri belirlemektir. Bu ilgisiz karşılaştırmalı toplumsal yapı ve aile çalışmalarında dikkat çekmektedir. Yasa, Türk toplumunun iç göç ve dış göç sonuçlarının yarattığı sorun ve oluşumlarını mikro çalışmalarda tespit ederken aynı zamanda makro analizleri de gözden kaçırmadan mikro-makro, veri-kuram, tarih-bugün bağını da kurmaktadır.

Kendimizi Sınavalım

1. Türkiye'de ilm-i içtima ekolünün kurucusu kimdir?
 - a. Ziya Gökalp
 - b. Mehmet İzzet
 - c. Prens Sabahattin
 - d. Behice Boran
 - e. Baykan Sezer
2. Boran'ın toplumsal tabakalaşma kriteri nedir?
 - a. Meslek
 - b. Üretim araçları üzerindeki mülkiyet
 - c. Soyluluk
 - d. Siyasal anlayış
 - e. Toplumsal saygınlık
3. Boran'ın toplumsal yapı çalışmasını gerçekleştirdiği il aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. İzmir
 - b. Muğla
 - c. Isparta
 - d. Manisa
 - e. Mardin
4. Aşağıdakilerden hangisi Boran'ın köy tipolojisidir?
 - a. Merkez-ilçe köyleri
 - b. Kürt-Türk
 - c. Sünni-Alevi
 - d. Göçmen-yerli
 - e. Ova-dağ
5. Boran sosyal/toplumsal yapı tanımında aşağıdaki olgulardan hangisini vurgular?
 - a. Dayanışma tipi
 - b. Toplumsal bilinç
 - c. Kurum
 - d. Sorumluluk sistemi
 - e. Akrabalık
6. Hasanoğlan Köyü'ndeki esas toplumsal değişmeyi hangi etki sağlamıştır?
 - a. Tren yolunun geçmesi
 - b. Haberleşmenin gelişmesi
 - c. Üretim araçlarında modernleşme
 - d. Devrimler
 - e. Enstitünün kurulması
7. Toplumsal yapı analizinde hangi kurumlara önem verilmelidir?
 - a. Din
 - b. Ekonomi-ekoloji
 - c. Eğitim
 - d. Aile
 - e. Hukuk
8. Sindel Köyü'nde toplumsal değişme aşağıdakilerden hangisine bağlı olarak değişmiştir?
 - a. Ailenin değişimi
 - b. Hukukun değişimi
 - c. İş-gücün değişmesi
 - d. Göçmenlerin gelmesi
 - e. Rejimin değişimi
9. Yasa'ya göre Türkiye nasıl bir ülkedir?
 - a. Modernleşmekte olan
 - b. Kapitalistleşmekte olan
 - c. Sanayileşmekte olan
 - d. Az gelişmiş-Doğulu
 - e. İslam ülkesi
10. Yasa'ya göre aşağıdakilerden hangisi toplumsal yapının **temel** niteliklerinden biri **değildir**?
 - a. Toplumsal düzen
 - b. Kuruluş
 - c. Kuruluşun işleyişi
 - d. Görevlerin yerine getirilme yolları
 - e. Ürünlerin toplum içinde dağıtım biçimi

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız yanlışsa “Behice Boran” konusunu gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Tabakalaşma Çalışması” konusunu gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Yapı Çalışması” konusunu gözden geçiriniz.
4. e Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Yapı Çalışması” konusunu gözden geçiriniz.
5. c Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Yapı Çalışması” konusunu gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Yapı ve Değişme Çalışmaları” konusunu gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Yapı Çalışması” konusunu gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Yapı ve Değişme Çalışmaları” konusunu gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Yapı ve Değişme Çalışmaları” konusunu gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Yapı ve Değişme Çalışmaları” konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Türkiye’ye sosyolojiyi tanıtan Ziya Gökalp, Durkheimci sosyoloji ile temellenen ‘içtimaiyat’ ekolünün banisidir. Bu ekol ile hem metodolojik hem de siyasi çözüm itibariyle farklılaşan ikinci önemli ve sürekliliği devam eden ekol olan, ‘ilm-i içtima’ ekolünün kurucusu ise Prens Sabahattin’dir. II. Meşrutiyet döneminde, Osmanlı’nın nasıl Batılılaşması gerektiğini bildirmek üzere devlete bir ideoloji hazırlama programı olarak Türkiye’ye giren sosyoloji, kendi içinde ekol farklılaşmasını gene siyasi çözüm noktasında yaşamıştır. Ziya Gökalp, Durkheimci sosyolojiyi yorumlayarak, sentezci ve milliyetçi bir formül önerirken Prens Sabahattin, toplumsal yapının pratikte dönüştürülmesi ile Türk toplumunun Batılılaşacağını savunur. İlki tamamen devletin ve vatandaşının siyasi kimliğinin yeniden tanımlanması ile çözümü bulurken ikincisi Türk toplumunun yapısal dönüşümünden yana tavır koyar.

Sıra Sizde 2

Boran, Toplumsal Yapı ve Değişme çalışmalarının, toplumda var olan bir sorunu ortaya koyma ve çözüm üretme gibi politik yönelimli olmalarının bilincinde olarak, öncelikle problemini belirler. Buna göre çalışmanın problemi; bir topluluğun toplumsal yapısının farklılaştığı fonksiyonel kısımlar arasındaki, özellikle iki kısım (alt yapı ve üst yapı) arasındaki ilişkileri aydınlatmaktır.

Sıra Sizde 3

Boran, evrensel bir sosyal evrimin, aile ve din gibi sosyal şekillerde olmasa dahi, insanın biyolojik ihtiyaçlarını tatmin etmek üzere kullandığı, teknoloji alanında var olduğunu, savunan, temelde Marksist değişim düşüncesini savunmaktadır.

Sıra Sizde 4

Boran, Yurt ve Dünya dergisinde yayımladığı bir diğer Türk romanı ile ilgili yazısında, 1940’lı yılların popüler kadın romancıları olan Kerime Nadir, Muazzez Tahsin Berkand ve Mevrure Sami’yi ‘şekerli şurup gibi bayıltıcı’ bir duygusallık içeren romanlarından ötürü eleştirmektedir.

Sıra Sizde 5

Hasanoğlan Köyü'nün tarımsal üretimi konusunda bulguları şöyledir; köyde arazi boldur ancak köyde kiralama ve ortakçılık usulü ile tarımsal üretim yapılmaktadır. Köyde tarımsal üretim araçları oldukça ilkelidir. Topraksız köylüler köye sonradan yerleşenlerdir. Yeni iş imkânlarının açılması tarımsal üretimi olumsuz etkilemiştir. Öyle ki, 1944 yılında köylü yiyeceklerini dışardan edinmek zorunda kalmıştır. Köylünün hayat standardı oldukça düşüktür bu yüzden sosyal tabakalaşma pramidinde en üst ile en alt grup arasında önemli farklılaşma yoktur. Köylü yeniliklere karşı ilgisizdir. Köyde gittikçe sosyal dayanışma da zayıflamaktadır.

Sıra Sizde 6

Kırsal yörelerdeki gelişimde en belirgin etkenler olarak köyün dış pazarlara açılması, ulaşım olanaklarının artması, kitle haberleşme araçlarının yayılması gösterilebilir.

Sıra Sizde 7

Yasa toplumsal yapımızın temel unsurlarını analiz ettikten sonra toplumsal yapının özelliklerini şu şekilde saymaktadır: otoriteye ve birincil gruplara bağlılık, toprağa bağlılık, sihirsel ve dinsel inançlara bağlılık. Bu özelliklerin inşa ettiği kişiliklerin özellikleri ise; içedönüklük, kuşkuculuk ve güvensizlik, bencilliktir.

Sıra Sizde 8

Toplumsal kalkınma; toplulukların ekonomik, kültürel ve toplumsal sorunlarını iyileştirmek, onları ulus içinde birleştirmek, halkın çalışmasını devlet olanakları ile birleştirmektir.

Yararlanılan Başvurulabilecek Kaynaklar

- Başak, S. (2008). "İbrahim Yasa", iç. **Türkiye'de Sosyoloji I**. ss: 917-960. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Boran, B. (1938). **A Study of Occupational Mobility: An Analysis of Age Distiributions of Occupational Groupings in the United States 1910-1930**. University of Michigan, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Boran, B., (1941). "Yurt ve Dünya", **Yurt ve Dünya**. sayı 1, s. 1-5.
- Boran, B., (1941a). "Şehir ve Şehirleşme Davamız", **Yurt ve Dünya**. sayı 3, s. 25-35.
- Boran, B., (1941b). "Halide Edib'in Yeni Romanları", **Yurt ve Dünya**. sayı. 5, s. 21-28.
- Boran, B., (1941c). "Kadın Romancılarımız", **Yurt ve Dünya**. sayı 8, s. 72-79.
- Boran, B., (1943a). "Sosyal Evrim Meselesi", **A.Ü. DTCF Mecmuası**. sayı 2, s. 59-65.
- Boran, B. (1943). "Değişme Halinde Köylerimiz", **Yurt ve Dünya**. sayı 4, s. 124-127.
- Boran, B. (1945). **Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki**. Ankara: TTK.
- Boran, B. (1992). **Edebiyat Yazıları**. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Yasa, İ. (1955). **Hasanoğlan Köyü'nün İctimai-İktisadi Yapısı**. Ankara: TODAİ Yayınları.
- Yasa, İ. (1960). **Sindel Köyü'nün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı**. Ankara: TODAİ Yayınları.
- Yasa, İ. (1966). **Ankara'da Gecekondu Aileleri**. Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları.
- Yasa, İ. (1969). **Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü**. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Yasa, İ. (1970). **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları**. Ankara: TODAİ Yayınları.
- Yasa, İ. (1979). **Yurda Dönen İşçiler ve Toplumsal Değişme**. Ankara: TODAİ Yayınları.

6

Amaçlarımız

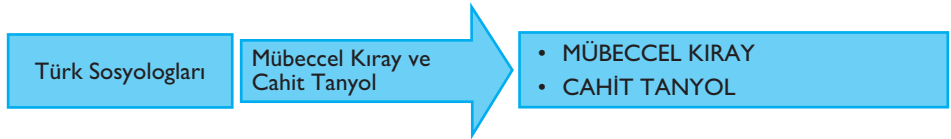
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Mübaccel Kıray'ın eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilecek,
- Cahit Tanyol'un eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Toplumsal Yapı ve Değişme
- Doğu-Batı
- Kentleşme
- Ahlak-Laiklik
- Tampon Mekanizma ve Saçaklanma
- Kültür

İçindekiler

Mübeccel Kıray ve Cahit Tanyol

MÜBECCEL KIRAY

Mübeccel Kıray'ın eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Mübeccel Kıray'ın Hayatı

1923 yılında İzmir'de dünyaya gelen Kıray ulus devletinin kuruluş dönemine tanık olduğu bir çocukluk ve gençlik dönemi ve aynı zamanda lise yıllarını öğrenciler arasında modern felsefi tartışmaların yapılabildiği bir ortamda geçirmiştir. Kıray 1940'lı yıllarda Türk Sosyal bilimlerine büyük katkı yapan hocaların yer aldığı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümüne kaydolur. Bu yıllarda DTCF'de sosyal bilimler alanında ders veren hocalar özellikle sosyolojiyi farklı bir noktaya taşımışlardır. Aralarında Muzaffer Şerif, Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, bilim felsefecisi Nusret Hızır ve Etnolog W. Eberhart'ın bulunduğu bu akademik kadro, Türkiye'nin toplumsal yapısını, folklor çalışmalarından halk bilimine, toplumsal yapı araştırmalarından sosyal psikolojiye dünyada yeni araştırma yöntemleri ile kavramaya çalışan bir kadroydu. Bu değerli hocalar arasında Kıray'ı en çok etkileyen Behice Boran'dı. Boran sosyoloji alanında yaptığı toplumsal yapı araştırması kendi alanında en özgün çalışma olarak varlığını korumaktadır. Boran tarafından başlatılan yeni sosyoloji anlayışı daha sonraki yıllarda Kıray tarafından devam ettirilecektir. Bu sosyoloji tarzı Bourdieu'nun sosyoloji yapma tarzı ile çarpıcı benzerlikler gösterecektir. Kıray, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki lisans eğitimini 1944'de bitirmiş ve ilk doktorasını Boran'ın danışmanlığında 1946'da tamamlamıştır. Boran ve Muzaffer Şerif'in desteği ile ABD'ye giden Kıray, ikinci doktorasını Sosyal Antropoloji alanında bu alanın tanınmış ismi Herskowitz danışmanlığında yapmıştır. Kıray'ın 1950 yılında Northwestern Üniversitesinde Sosyal Antropoloji alanında tamamladığı ikinci doktorası "Dört Farklı Kültürde Gösterişçi Tüketim Eğilimleri" başlığını taşır. Kıray 1951'de Türkiye'ye döner. İki doktora ve bir yabancı dille 1950'lerin Türkiye'sinde iş bulamaz. Akademide iş bulamayınca Amerikan haberler bürosunda çalışmaya başlar. 1952'de İbrahim Kıray ile evlenir. Kıray 1952-1960 yılları arasında önce Amerikan Haberler Bürosunda ve sonra bir ilaç firmasında çalışır. Bu arada akademik çalışmadan vazgeçmez. Dışarıda doçentlik tezini yazarak Ankara Siyasal Bilgiler fakültesine verir. Kıray çeşitli nedenlerle ders

vermeye başlamayacağı Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden bir teklif alır. Daha sonra yeni kurulmuş olan ODTÜ'den teklif alacak ve nihayet 1961 yılında akademiye girebilecektir. 1962-1972 yılları arasında ODTÜ'de pek çok ders verecek, Sosyoloji Bölümünün kurulmasına öncülük edecektir. Türkiye'nin bilim dünyasının bu başarılı ismi 07.11.2011 tarihinde vefat eder (Kurtuluş, 2008: 77-85).

Resim 6.1

Mübeccel Kıray

Kıray'a göre sosyal bilim ve sosyal bilimci nasıl olmalıdır. Kıray'a göre sosyal bilim olgulara dayanarak yani insanların dışında var olan, etki etse de etmese de var olan belirli tekniklerle bunları değişmeyi de göz önünde tutarak bilgi üretmelidir. Sosyal bilimci, sosyal bilimleri bütünde gerekli olan bilgilerin toplamını ve ondan sözülmüş bir genel görünüşü edinmiş olması gerekir.

Kıray ODTÜ'de olduğu yıllarda DTP' nin desteği ile yapılan Ereğli ve Turizm Bakanlığı'nın desteği ile de Söke ve Safranbolu çalışmaları ile geniş ölçekli toplumsal yapı araştırmasını gerçekleştirecektir. Kıray, London School of Economics'e misafir olarak gittiği 1968 yılında Moutons yayınevinden basılan "Social Stratification In Mediterranean Basin" başlıklı kitabı derlemiştir. Dönünce 1970'de yayımlanan İzmir araştırmasını yapmıştır. 1995'den itibaren Türkiye Bilimler Akademisi şeref üyesidir. Sosyal bilim ve sosyal bilimcinin nasıl olması konusundaki duyarlılığı yaşamının sonuna kadar devam etmiştir. Kıray'a göre sosyal bilim olgulara dayanarak yani insanların dışında var olan, etki etse de etmese de var olan belirli tekniklerle bunları gözlemleyerek ve bugünkü çok çalkantılı durumda mutlaka değişmeyi de göz

önünde tutarak bilgi üretilmelidir (Kıray, 1999: 54). Sosyal bilimcide sosyal bilimleri bütünde gerekli olan bilgilerin toplamını ve ondan sözülmüş bir genel görünüşü edinmiş olması gerekir (Kıray, 1999: 48). Araştırma nasıl olmalıdır? sorusuna Kıray, "önce genel bir gözlem yapılmalıdır." der. Bu genel gözlem sosyal bilimlerdeki birikiminizi gösterir. Bu nedenle tarih bilginiz olmalı. Bir mikro tarih incelediğiniz dönemden önce gelen olaylar hakkında, araştırdığınız dönemin öncesi hakkında fikriniz olmasını sağlar. Daha sonra tekniğe girebilirsiniz. Türkiye'de sosyal bilimlerin meşrulaşması planlamayla oldu. Sosyal bilimci için ilk adım envanter olabilir. İkinci adım kategorilendirmedir. Bunun içinde mutlaka dünyada neler olup bittiğini bilmek gerekir ve değişme boyutuna, zaman boyutuna girmeniz gerekir. Sonrada istatistiğin ayrıntıları gelir ki bu ikincil bir sorundur. Onu da uzmanına bırakabilirsiniz (Kıray, 1999: 57). Kıray için bilim demek ilişkileri bulmak ve analiz etmek demektir. Ama bir ilişki hakkında hiçbir bilgi yoksa envanter çalışmasıyla başlayabilirsiniz. Bir durum tespiti gereklidir. Fakat o konuda kütüphaneler dolusu bilgi varsa bu sefalettir. Bilgi olmadığı zaman envantere hakkınız vardır der.

SIRA SİZDE

1

Kıray'ın toplumsal değişim sürecinde değişimin hızı ve yönü noktasında önemli bir kavram olan tampon mekanizma kavramını açıklayınız.

Toplumsal Yapı Analizleri İçin Bir Çerçeve

Kıray'a göre sosyal yapı dediğimiz fonksiyonel bütünün her cephesi belirli yönlerde değişikliğe uğrar. Değişme sosyal yapının her tarafında zincirleme reaksiyonlar şeklinde kendini gösterir. Değişme oluşumunda kurumların ya da değerlerin bir bütün içinde görelî yerleri, fonksiyonlarınve bu fonksiyonların bütün içinde değişme oluşumları her zaman *denge koruma mekanizmaları* halinde ortaya çıkar. Denge halini sürdüren toplumdaki çeşitli kurum ve değerlerin birbirleri ile bağlan-

tısını devam ettiren değişimin hızına ve yönüne ait iki oluşum göze çarpar. Bu iki oluşum yapının hızlı değişen yönleri ile yavaş değişen yönleri arasında beliren açıklığın doldurulmasını sağlamak, çözülme ve buhranı önler. Kıray'a göre bu çözülme ve buhrana engel olacak araformlar/tampon mekanizmalar sayesinde sosyal yapının çeşitli yönleri birbiri ile bağlanır. Fonksiyonel bütünün parçası olmayan taraflar kaybolur. Bu şekilde toplumun orta hızda bir değişim oluşumunda görece bir denge halinde kalması mümkün olur. Her toplum hacim, ekolojik ilinti, farklılaşma ve örgütlenme, dışarıya açılma ve dışarıya ile bütünleşme, anonim, insan ilintileri kurma gibi haller, feodal komünitelerin modernleşme, şehirleşme ve sanayileşmesinde en belirli oluşumlar halinde ortaya çıkar (Kıray, 1999: 97). Kıray Osmanlı toplumunu Batıdan farklı gelişmesinde asıl gözden kaçan meselenin köylülük ya da reaya-bürokrat lord ilişkisinin çok dışında olduğu kanısındadır (Kıray, 1999: 123). "Türkiye'de bugün şehirleşme, şehirlerin sanayileşme hızının, tarımın modernleşmesinden çok daha yavaş olması sonucu "*sahte şehirleşme*" diye nitelendiğimiz oluşumlarla sonuçlanmaktadır" (Kıray, 1999: 131). Az gelişmiş toplumlar hızla değişir ki bu da toplumların iç ve dinamik merkezleri yeni bir düşünme biçimine ihtiyaç duyar. Buna paralel yeni türde bir sosyal bilim ihtiyacı ortaya çıkar. Türkiye bu aşamaya 1960'larda değişimle ilgili daha güvenilir bilgi edinme ve değişimi kontrol etme ve yönlendirme yetisi kazanma hem yeni oluşan elit hem de süreçle etkileşim içindeki dış değişim ajanları için önemli bir hal aldığına geldi. Bu durumun ilk sonuçlarından biri "bilimsel" sosyal bilim alanında eğitim görmüş iş gücüne ve bu tür uzmanları yetiştirecek kurumlara yönelik talebe yanıt olarak *planlama teşkilatlarının* kurulmasıydı (Kıray, 1999: 30). 1960'dan bu yana, ülkenin büyük kentlerinde, sosyal bilim bölümleri açıkça modern araştırma yönelimli olan dört üniversite açılmıştır (ODTÜ, Hacettepe, Boğaziçi, Ege Üniversitesi). Bugün araştırmaların yoğunlaştığı temel konu temel toplumsal yapısal değişimdir. Merkez ülkelerin yaptığı gelişmekte olan ülkelerle ilgili araştırmaların çoğu karşılaştırmalı bir temele oturmaktadır. Farklı ülkelerde toplanan verilere dayanan bu karşılaştırmalı çalışmalar farklılıkları ortaya koymaktadır. Temel toplumsal yapıya bundaki değişim ve merkez ülkelerle ilişkilerine duyulan ilgi, bazı sosyal bilimcileri de bilimsel sosyalizme yöneltmiştir. Çünkü bu görüş toplumun tarihsel ve determinist açıdan yorumlanmasına son derecede elverişli bir yaklaşım sunar (Kıray, 1999: 34).

Türkiye'de bugün şehirleşme, şehirlerin sanayileşme hızının, tarımın modernleşmesinden çok daha yavaş olması sonucu "*sahte şehirleşme*" diye nitelendiğimiz oluşumlarla sonuçlanmaktadır.

Kıray'ın toplumsal değişim konusundaki görüşlerini araştırınız.

Toplumsal Değişim ve Türkiye

İnsanlar toplu olarak bir arada yaşarlar ve yaşamlarının bir düzeni vardır. İnsanlara ve oluşturdukları yaşam düzenlerine toplum diyoruz. Toplumun ne olduğu değil ne tür özellikler taşıdığı önemlidir. Bunlardan biri yerleştiği arazidir. Diğer nüfus ve nüfusun özellikleridir. Ayrıca nüfusun doğayı işleme tarzı ve bunlardan doğan insan ilişkileri, insan doğa ilişkisi, insanların doğayı işlemede kullanılan aletler ile bunların hepsinin oluşturduğu sosyal örgütlenme ve sosyal örgütlenmenin kendine uygun olarak yarattığı değerler sistemi inançları, düşünceleri ile bir bütündür. Bu özelliklerin hiçbiri tek başına bir anlam ifade etmez. Her şey birbirine bağlı ve birbirini etkilerken, toplumun saydığımız temel özelliklerinde zincirleme değişmesine neden olur. Yani doğayı işleme tarzınız değişirse, nüfusunuz değişir, nüfusunuz değişirse yerleşme tarzınız değişir, yerleşme tarzınız değişirse sosyal örgütlenme veya bunlarla ilgili olarak değerler, inanç sistemi değişir. Bu ar-

Şehre göçen köylüler artık köylü değildir. Topraktan kopan bu eski köylüler şehirleri de hızla değiştirmiştir.

tık kabul edilmiş bir gerçektir (Kıray, 1999: 312). Toplum değişir, toplumlar hiçbir zaman durağan değildir. Değişmenin içsel ve dışsal dinamikleri vardır. Toplum değişirken bölük pörçük değişmez. Değişirken toplumun hangi özellikleri değişirse, diğer özellikleri ile beraber zincirleme reaksiyona girerek öbür taraflarını da değiştirirler. Yani toplum hem bir bütündür hem de bu bütün sürekli değişmektedir. Değişirken kendisini yeniden düzenler, yeniden biri bütün haline gelir. Bu anlamda toplum bir bütündür (Kıray, 1999: 313). Türkiye dünyanın pek çok ülkesi ile beraber dış dinamiklerle değişime başlamıştır. Bu değişim siyasal sonuçlar vermiş ve Osmanlı lord-bürokrasisi çeşitli değişiklikler geçirerek dağılmıştır. Fakat köylülükle değişim olmadan, köylülüğün hakim olduğu bir Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Türkiye’de bu anlamda değişim 1950’lerde başlar. Bu dönemde gerek toprağı kullanma gerekse ürünleri değerlendirme biçimleri ve yeni ürünler girmeye başlamıştır. 1960’larda değişimin diğer yönü kırdan kente göçler başlamıştır. Şehre göçen köylüler artık köylü değildir. Topraktan kopan bu eski köylüler şehirleri de hızla değiştirmiştir. Fakat topraktan kopma hızı, sanayileşmeye dolayısıyla ücretleşme ve ücretleşmenin getirdiği yeni yaşam biçimine kolayca geçememiştir (Kıray, 1999: 318). Değişim rastgele değildir. Toplum kendi yapısı gereği hem değişiyor, değişirken de daha az değişen yönlerini tamamlayıcı ilişkileri de oluşturarak başka yönleriyle birleşiyor, kendini yeniden düzenliyor. Bu yeni düzenleme ne eski ne de dışarıdan empoze edilmiş bir şey, bu bir ara form/tampondur. Türk toplumu için ara formlar oluşuyor. Bugün bize düşen görev bu aradaki oluşumu anlamaktır. Bu mekanizmanın işleyişi nasıl ne gibi yeni ilişkiler oluyor. Bunları araştırmamız, bulmamız gerekir (Kıray, 1999: 319). Küçük birimlerden başlayan dinsel patronaj, kentsel yapılarak siyasi partilere, ululararası kuruluşlara doğru genişleyip gitmektedir. Bu yönde patronaj ilişkisine girdikçe, kuvvetiniz artkça, karşılıklı asimetrik olan hizmetler artkça, yapabileceğimiz şey daha dallanıp budaklanıyor. Bu güç ve kanalların yarar sağlama yönleri toplum-

Resim 6.2

da genel kabul gördüğü oranda da yeni birçok dinsel örgütlenmeler oluyor. Türkiye bugün patronaj ilişkileri hala eski yapıdan yeni yapıya geçmekte, en önemli eklemleme noktalarını oluşturuyor (Kıray, 1999: 325). Türkiye’nin toplumsal yapısındaki değişim ana eksen köylülük içinde gerçekleşen dönüşümdür. Bu değişimin kanıtı 1950’lerden bu yana köylülüğün çözülmesi, köylülerin kente göç etmesi ve burada yerleşmesidir. Bu insanların kentteki yaşamlarının fizikî göstergesi olan gecekondu mahallelerinin oluşması ise yalnızca nihaî sonuçtur. Temel toplumsal yapının değişmesiyle birlikte topraktan kopanlar köylü olmaktan çıktıkları fakat kente göç eder etmez iş bulmaları da mümkün olmadı. Örgütlü ekonomik sektörlere dahil olmadan önce, genellikle küçük çaplı marjinal işlerde veya çevre işlerde çalışan ucuz yedek iş gücünü oluşturdular (Kıray, 1999: 333).

Kentleşme

Kentleşme, büyük yapısal değişimin en anlamlı yönüdür denebilir (Kıray, 1999: 342). 1950'lerden 1980'lere kadarki süreçte ekonomik daralma ve genişlemelere bağlı olarak kendiliğinden oluşan, toplumun sorununu halletmiş görünen fakat daha sonra gelişmeyi tıkayan birçok ara formu yeterli bulmak hem siyasi partilerde hem de giderek devlette iki temel ve tehlikeli yönü toplum hayatına yerleştirildi. Birincisi her türlü kanunsuzluğu olağan karşılama ve göz yumma yaşam biçimine sokuldu ve hukuk devleti sözü retorik olarak kaldı. İkincisi modern toplumun kaçınılmaz parçası olan farklılaşma, uzmanlaşma ve gerçek anonim örgütlenme yerine durmadan küçük kapalı çevrelerin yüz yüze ilişkileri, kişisel bağımlılıkları oluşturan patronajı çeşitlendirdi ve yaydı (Kıray, 1999: 345). Şehirlerde kolayca işçileşemediği, ücretlileşemediği zaman ne oluyor. Kıray'a göre bunlar kategorilendirilirse eliyle çalışan işçi mavi yakalı, beyaz yakalı olan yüksek memur ve bunların dışında pembe yakalı deyince mavi yakalılar kadar rutin işlerde çalışan ve genellikle cinsiyete has bir yön almış olan sekreterlik ile bilgisayar kullanımı gibi meslekler anlaşılıyor. (Kıray, 1999: 358). Dolayısıyla, köyden şehre göç edenler açısından ortaya koymamız gereken sorun iki çeşittir. Biri kendiliğinden oluşan uyum mekanizmaları diğeri ise politikalar geliştirerek uyumu sağlamaya çalışan düzenlemeler. Kendiliğinden oluşan uyum mekanizmalarının ilki tüketim sorunudur. İkinci uyum mekanizması eğitim, üçüncü uyum mekanizması meslek geliyor. Bununla sanatlar son derece önemli bir uyum mekanizması oluşturuyor (Kıray, 1999: 360). 1980'lerin sonuna doğru 1990'larda siyasi partilerin patronaj ilişkileri de uyum ve denge için işlevsiz hale gelmeğe başladı. Bu aşamada yüz yüze ilişkilere kişisel sorunların çözümüne dönük yeni bir patronaj (himaye) kanalı açıldı. Uzun bir iç ve dış etkenlerin mücadelesi olayı etkilemiş ve bir türlü çağdaş sanayi kurumlarının tam olarak yerleşememesinin oluşturduğu koşullar bu patronaj kanalını ön plana çıkarmıştı (Kıray, 1999: 370). Kıray, Türkiye'de metropoliten alanların oluşumunda sanayilerin kent merkezlerinin dışına çıkarılmasında ortaya çıkan özgün bir sanayi, yer seçim tipolojisi tanımlamaktadır. Kıray'ın "saçaklanma" olarak kavramlaştıracağı bu özgün mekansal dönüşüm süreci kent ve sanayi coğrafyası yazınına çok değerli bir katkı yapmıştır. Pek çok araştırmacı Türkiye'de metropoliten alanlarda sanayinin yer seçiminin neden olduğu mekansal dönüşüm süreçlerinin analizinde Kıray'ın saçaklanma kavramına başvurmuştur. Kıray, az gelişmiş bir ülkenin metropolitenleşme sürecinde sanayinin desantrilize olmasının yarattığı yeni kentsel yapıdaki yerleşim örüntülerinin, Avrupa ve Amerika'da 1960'lı yıllarda olduğundan farklı olarak "saçaklanma" biçiminde oluştuğunu öne sürmektedir (Kurtuluş, 2008: 89).

1960 larda hem üniversitelerde hem üniversite dışında sosyal bilimlere ivme kazandıran şey nedir?

Toplumsal Yapı Çalışmaları

Kıray'ın çalışmalarının dayandığı toplumsal açıklama modelini E. Kongar *Türk Toplum Bilimcileri I* yapıtında hem büyük boy hem de orta boy kuram ve modellere dayandırır (Kongar, 1993: 426). Ancak Kıray'ın toplumu görece bir denge olarak kabul eden yapı-işlev bütünlüğünden hareket eden bir sosyolog olduğunu söylemek gerekir (Azman, 2001: 37). Kıray'ın gerçekleştirdiği saha çalışmalarına bakıldığında ilk olarak önce kasaba, köy, sonra da kentlerin geldiği görülmektedir. Bu tutum tesadüfi değildir. Türkiye'de köy çalışmalarına bakıldığında 1950'lerden

Kıray'ın gerçekleştirdiği saha çalışmalarına bakıldığında ilk olarak önce kasaba, köy, sonra da kentlerin geldiği görülmektedir. Bu tutum tesadüfi değildir.

sonra yeni bir ivme kazanılmıştır. Fakat bu yıllarda sosyologların köye çok ilgi göstermediklerini psikolog ve antropologların bu konuyla daha fazla ilgilendikleri söylenebilir (Kaçmazoğlu, 1998). 1960'lı yıllarda ülkemizde değişim süreci yeni gelişmelere sahne olmuştur. Kıray'ın çalışmaları değişime paralel yoğunluk kazanmıştır. Kıray'a göre sosyal yapı ve şehirleşme olgusunu araştıranlar sorunu çeşitli yönlerden ele almışlardır. F. Tönnies, E. Durkheim, M. Weber'den beri süregelen dikotomik tiplşmelerle sosyal yapı ve değişme birtakım çift terimlerle yorumlanmıştır. Bunlar: Robert Redfield'in "folk ve şehir" çifti, "köy ve şehir", "gelenekçi-modern", dördüncü olarak ise feodal şehir-modern şehir terimleridir (Kıray, 2000: 13-14). Kıray'ın seçimi feodal şehir-modern şehir çiftidir. Kavramsal çerçeve olarak kullandığı feodal şehir-modern şehir kullanımına başka bir örnek Sosyal Bilimler Derneği'nin İzmir'e yönelik ortak proje çerçevesinde Örgütlemeyen Kent adıyla yaptığı çalışmadır. Araştırma 1967-1968 yıllarında tamamlanmış 1972'de yayınlanmıştır. Bu araştırmanın konusu İzmir'de iş hayatının yapısı ve yerleşme düzenidir. İzmir son iki yüzyıl içerisinde hem çevresindeki yerleşmelerle ilgili ilişki düzenini hem de dağıtım ve kontrol fonksiyonları ile bunların merkezdeki yerleşmesini kökten değiştirmiş bir kent görünümündedir. Bu açıdan bakınca sanayi öncesi bir feodal şehir yapı ve ilişkileri düzeninden az gelişmiş bir metropoliten merkez haline dönüşmüştür (bkz. *Metropoliten Kent Olgusu* 1982). Kıray'ın bu çalışmayla amacı böyle bir dönüşümün hangi faktörlerin etkisi ile mümkün olduğu ve bu dönüşümün kente nasıl aksettığı araştırılarak bu oluşumlar üzerinde bazı genellemelere ulaşmaktır. Çalışmada önce 8 bin kişilik tesadüfi örneklem grubu üzerinde çalışılmış, sonra bu grubun içinden bin ve iki bin kişilik alt örneklem gruba ayrıntılı anketler uygulanmıştır. Üç ayrı bilgi toplama işlemi uygulanmıştır. Önce iş yeri sayımı yapılmış, ikinci bilgi toplama olarak İzmir Sanayi ve Ticaret Odasına bağlı işyerlerine son olarak da Kahveciler ve Otelciler Derneği üyelerinde sistematik tesadüfi örneklem ile anket uygulanmıştır (Kıray, 1998: 17-18). Araştırma, o yıllarda sanayi, ticaret alanında sınırlı bir örgütlenme içinde olan ve çevresi ile belirli bir ilişki düzeyine sahip sanayi öncesi kenti İzmir'in nasıl bir oluşumla bugünkü az gelişmiş bir metropoliten kent haline geldiğini anlatır. Kıray "II. Dünya Savaşı Sonrasında Metropollerdeki Sosyal Değişim" adlı çalışmasında 1945 sonrası ülkemizdeki metropol kentlerin sorunlarını, patronaj ilişkilerini değişen kentin parametrelerini tartışır.

Resim 6.3

K İ T A P

Kıray, M. B. (1998). *Değişen Toplum Yapısı*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray'ın Ereğli çalışması ise; Ereğli'de kurulacak olan demir-çelik sanayi tesisleri öncesinde sosyal hayatı analiz etmek için yapılan ve DTP tarafından desteklenen bir araştırmadır.

Kıray'ın Ereğli çalışması ise Ereğli'de kurulacak olan demir-çelik sanayi tesisleri öncesinde sosyal hayatı analiz etmek için yapılan ve DTP tarafından desteklenen bir araştırmadır. Kıray, kitabın önsözünde bu çalışmanın memleketimizde yapılan yayımlanan ilk kent araştırması olduğunu belirtir. Çalışmanın verileri, yazılı kaynak tarama, açık mülakat, survey teknikleri kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma, Ereğli kasabasının 1962 yılındaki sosyal yapısını, bu yapı ile ilgili insan ilişkilerini ve sosyal değerleri birbirine bağımlı ve bağılı bir düzende görmeyi amaçlar. Diğer

bir ifadeyle Ereğli'nin sosyal gelişme ve oluşumunun belirli bir anında dinamik fakat dengeli bir sistem halinde bu yapıyı kavramaya çalışmaktır (Kiray 2000: 13). Araştırmanın temel konuları şöyledir: yöntem ve veriler, Ereğli'nin konumu, tarihi, nüfus hareketleri, sosyal ekonomik hayat, gelir farklılıkları ve tüketim normları, aile yapısı ve ailede insan ilişkileri, eğitim, boş zaman uğraşları, haberleşme, mülki düzen, din ve dünya görüşü, demir çelik fabrikaları, civar köyler. Araştırma tesadüfî örneklem ile seçilen 486 hane reisi üzerinde yapılmıştır. Hane reislerinin 35'i (%7,2) kadındır. Anketler altı bölümde 145 sorudan oluşmuştur. Sorular kişinin kendisi ve ailesini, gelirini, mesleğini, tüketim normlarını aile yaşantılarını tutum ve değerlerini yansıtacak şekilde hazırlanmıştır (Kiray, 2000: 26). Anketlerde siyasal ve dinsel davranış ve inançlara ait sorulara yer verilmemiştir. İlk defa "tampon kurum" ve "tampon mekanizma" kavramları kullanılmıştır. Kiray Ereğli çalışmasında kavramsal çerçeve olarak feodal şehrin-modern şehir haline geçme sürecini benimsemiştir. İlk göze çarpan nokta Ereğli'de sosyal yapıdaki değişiklikler sürekli-dür. *Değişmeler bağlantısız her kurum ya da her değer için tek tek olmayıp, sistemin her yönünde birbirini tamamlayan özelliklerle yeni dengeli aşamalar halinde yer almaktadır, bu yüzden Ereğliler telaşlı ve bunalımlı insanlar değildirlir. Bunun nedenini, her an yeni bir denge haline ulaşmalarında, gerektiğinde bu dengeyi sağlayacak yeni kurumlar ve ilişkileri yeni tampon mekanizmalar yaratmalarında ve kurmalarında görmek gerekir* (Kiray, 2000: 269). Ereğli' de tüccar-köylü, baba-oğul ilişkileri kredi sistemi, kızların statüsü gibi sorunları izleyen feodal, ya da modern sanayi düzenine mensup bir gözlemci sosyal düzensizlikten söz açabilir ama bu doğru değildir. Kurulan yeni düzen ne eski ne de yeni, çözülen ilişkiler, sosyal hayatın yeniden sağladığı tampon mekanizmalarla yeni şekillerde bağlanmakta, hem fonksiyonlar, hem de sistem yeni bir düzene ulaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle Ereğli'de feodal küçük şehir düzeninden modern sanayi şehir düzenine geçiş tampon kurumlar ve ilişkilerle yeni bir seviyede kendine has bir düzene varmış, reorganize olmuştur. Bu hal ile gene görelî bir denge durumundadır. Ereğli il merkezi olan Zonguldak ile çok sıkı bağlar kurmuştur. Fakat hem ticaret bakımından hem de değerler ve tutumlar yönünden Ereğliler'in asıl yönedikleri merkez İstanbul'dur. Ereğli nüfusu son derece hareketli, dışarıya açılmış, davranış ve tutumlarında büyük şehir özellikleri taşımaya başlamış bir nüfustur.

Anketlerde siyasal ve dinsel davranış ve inançlara ait sorulara yer verilmemiştir. İlk defa "tampon kurum" ve "tampon mekanizma" kavramları kullanılmıştır.

Resim 6.4

Kiray, M. B. (2000). Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, 3. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

K İ T A P

Ereğli bugünkü hali ile hem herkesin birbirini tanıması gibi dar ve yerel bir eğilimi hem de tanıdıkları kimselerin davranışlarına ve düşüncelerine karşı ilgisizlik ya da hoşgörülük göstermek gibi şehirleşmiş ilişkileri yerel olmayan bir eğilimi beraber yaratmaktadır. Kasabada en önemli iş grupları sırasıyla, tüccar ve esnaf, kömür işletmesinde çalışan memurlar, işçiler, diğer devlet memurları ve serbest meslek sahipleridir. Bunları deniz nakliyeciliği ve balıkçılık takip eder. Çiftçilik en arkadan gelir. İş grupları arasında sayı bakımından en kalabalık, rol ve fonksiyon ba-

kımından en önemli grup tüccar ve esnaftır (Kıray, 2000: 272). Serbest meslek sahipleri ve subay-memur grubu oranında da bir artma görülmektedir. Bunlar da feodal toplum düzeninden kurtulmayı ve modern şehir eğiliminin kazanılmasını göstermektedir. Bugün Ereğli'de en gözde sayılan ve oğulların edinilmesi istenilen meslekler mühendislik ve diğer serbest meslekler gibi yeni düzen mesleklerdir. Meslek tercihinde hiç kimse toprakla ilgili bir meslek seçmemiştir. Anonim olmayan insan ilişkileri Ereğli'nin en yerel kalmış kısmıdır. Ereğlilerin çoğu bugün kendi ölçüleri çerçevesinde ortalama geçim için gerekli saydıkları geliri elde edememektedirler (Kıray, 2000: 272). Bugün Ereğli'de büyük bir grup yeni tabakalaşma düzeninde yerlerini belirtmek için daha gösterişçi tüketimde bulunmaya yönelmiştir. Dışa açılmanın önemli bir bölümü de aile içi ilişkilerde görülmektedir. Baba oğul ilişkilerinde değişme en önemli değişmelerden biridir. Baba-oğul dayanışmasının çözülmesi düzensizlik ve güvensizlik olarak yansımıştır. Bu yüzden kız evlat ile aile arasındaki ilişki önem kazanmıştır. Ailenin çekirdek aileye dönüşmesi eşler arasındaki ilişkiyi daha az otoriteye dayanır bir hale getirmiştir. Doğum, sünnet, evlenme ve ölüm ile ilgili ritüellerin dinsel değeri azalmıştır. Aile içi ilişkilerde sorsuz değişmesinde anne önemli bir rol oynar. Baba ile oğul arasındaki dengeyi korumak anneye düşüyor. Böylece anne aile içi düzenin devamlı ve sürtünmesiz değişmesine yardım eder. Annenin bu yeni rolü değişen aile kurumunda geçiş devresini bunalımsız geçirmesini sağlayan tampon fonksiyondur (Kıray, 2000: 274). Dinsel hayat ve dünya görüşüne ait izlenimlerde kasabanın fatalizmden uzaklaşmış olması çalışmaya ve kişisel gayrete önem veren bir toplum olduğunu göstermiştir. Ereğli'de bütün değişen kurumlarda en temel bağlantılar, yeniden beliren değerler, yeniden kurulan ilişkilerde ailenin ve kişinin güvenliğini sağlamak gayreti göze çarpmaktadır (Kıray, 2000: 276). Demir-çelik fabrikalarının Ereğli üzerindeki etkileri, onun tamamen Türkiye ile bağlanma ve bütünleşme şekline bağlı olacaktır (Kıray, 2000: 277). Özetle yeni kurulan fabrikanın Ereğli'yi bu aşamadan ne kadar ileriye götüreceği konusu, yalnız fabrikaya bağlı değildir. Bu daha çok Türkiye'nin bütününde yer alacak değişiklikler ve bunlarla hem fabrikanın hem de kasabanın kuracağı ilişkilere bağlı olacaktır.

SIRA SİZDE

4

Az gelişmiş toplumlardaki sosyal bilimin gelişimini Kıray'a göre açıklayınız.

CAHİT TANYOL

Cahit Tanyol'un eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

Cahit Tanyol, edebiyatçıdır, felesefecidir, sosyologdur. Sosyal bilimlerin farklı alanlarında yazan çok yönlü bir fikir adamıdır. Ülke sorunlarına karşı her zaman duyarlı, yazdığı yazılarla ve yetiştirdiği öğrencilerle ülkemize önemli katkılar sağlayan bir bilim adamıdır. Bu ünite de amacımız Tanyol'un toplumumuzu açıklamada kullandığı toplumcu anlayış ile devlet-insan-toplum üçgeninde Batı'dan farklı oluşumuzun temel dinamiklerini Doğu-Batı farklılığıyla analiz eden sosyolojik yaklaşımını anlamaya çalışmaktır.

Cahit Tanyol'un Hayatı

1914 yılında Gaziantep'in Nizip ilçesinde doğan Tanyol'un doğduğu yıl Osmanlı İmparatorluğu son yıllarını yaşadığı bir döneme rastlar. Dönemin savaş yılları olması, Tanyol'un hayatında derin izler bırakır. Doğduğunda ailesi yörenin en varlıklı ailelerinden olmasına rağmen babasının şehit olması ve daha sonra aile içerisindeki miras paylaşımları yüzünden Tanyol'un çocukluğu zor şartlar altında geçer. İlkokulu Nizip'te okuduktan sonra askeri okula gidip subay olmak isteyen Tanyol'un annesi buna izin vermez. Tanyol öğretmen okuluna kendi arzusu ile değil, annesinin tercihi doğrultusunda gitmek zorunda kalır. 1926 yılında Adana Muallim Mekteb'inde öğrenime başlar. Adana Öğretmen Okul'undan sonra Gazi Eğitim Enstitüsü'nün sınavlarını kazanarak Ankara'ya giden Tanyol, Gazi Eğitim Enstitüsü'nden çok iyi hocalardan ders alır. Tanyol'un hem eğitim hayatında hem de yaşamında şiir ve edebiyat önemli bir yer tutar. Yozgat ve Çorum'da öğretmelik yapan Tanyol'un tayini daha sonra İzmir'e çıkar. Hayatında İzmir'in önemli bir yeri olduğunu ifade eden Tanyol İzmir'de imtiyaz sahibi olarak "Aramak" dergisini çıkarır. Tanyol'un H. Ziya Ülken ile tanışması ve onun etkisi ile felsefe okumak için İstanbul'a gitmeye karar vermesi ile Aramak dergisini kapatır. 1940 yılında İstanbul'a gelen Tanyol aynı yıl İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde eğitime başlar. 1944 yılında felsefe bölümünde eğitimini tamamlar. Ülken'in isteği üzerine 1946'da İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde asistan olarak göreve başlar. 1949 yılında " Ahlakta Haz ve Elemin Rolü" başlıklı teziyle doktorasını tamamlar. H. Ziya Ülken'in isteği üzerine Sosyoloji Bölümünde akademik yaşamına devam eden Tanyol 1982 yılında emekli olana kadar aynı bölümde bilim dünyasına önemli katkılar sağlamıştır. (bkz. Gelekçi, "Cahit Tanyol" 2008). *Tanyol "Tarihe Sosyoloji ile Bakmak"* diye nitelendirilen karşılaştırmalı tarihsel yöntem ve tarihsel materyalizmin etkisiyle, artık sezgi olmaktan çıkıp kesin bilgiye dönüşen Doğu-Batı farklılığından kalkarak, toplumsal yapımızı temellendirmeye çalışmış çok yönlü bir düşünce adamıdır (Güllülü, 2010: 20). 1960'lı yıllar Tanyol açısından önemli toplumsal sorunların tespiti ve çözümüne yönelik sosyolojik görüşlerini siyaset alanına yansıttığı yıllardır. 1950'li yıllardaki çalışmalarında Durkheim, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'nin sosyoloji ve metod anlayışını benimseyen Tanyol'da 1960-1990 yıllar arasında Marksist metodoloji hakimdir. 1990'lı yıllardan sonra Tanyol kendisini etkileyen en önemli fikir adamının Max Weber ve onun bürokrasi anlayışı olduğu ifade eder. (Gelekçi, 2008: 999). 1990'lı yıllardan dünyada ve Türkiye'de meydana gelen değişmelere bağlı olarak görüşlerinin odak noktası Kemalizm ve ordu olmuştur.

Resim 6.5

Cahit Tanyol

Doğu Batı Farklılığı: Karşılaştırmalı tarihsel yöntem ve tarihsel materyalizmin etkisiyle, artık sezgi olmaktan çıkıp kesin bilgiye dönüşen Doğu- Batı farklılığından kalkarak, toplumsal yapımızı temellendirmeye çalışmıştır.

Batı ile Doğu toplumlarının farklılaştığı noktaları araştırınız.

Din Olgusu ve İslamiyet Öncesi

Bir din olarak İslamiyeti incelemeyen önce din olgusunun sınırlarını araştırmak, açık seçik tanımını yapmak gerekir. İlkel toplumlarda semavi dinlere kadar önümüze farklı dinler çıkmaktadır. Bunlar gerek içerik, gerekse öğeleri bakımından birbirlerine benzemezler. Farkları yanında bütün dinlerde ortak olan özellikler bu-

lunur. Bunlar saptandıktan sonra her dinin özellikleri üzerinde durulabilir. Bazı dinlerde Tanrı fikri bazı dinlerde olağanüstülük, bazı dinlerde tanrısızlık egemendir. Semavi dinlerin ortak ve ayrı yanları vardır. Her din olgusunda içeriği ve farklılıkları ne olursa olsun şu üç öge bulunur: 1. Her dinde bir inanç sistemi vardır. 2. Her dinin kendine özgü bir ibadeti ve töreni vardır, törensiz din olmaz. 3. Her dinin bir kutsal yeri, bir tapınağı vardır (Tanyol, 1989: 32). İster ilkel olsun, ister semavi, ister çok tanrılı olsun, ister tek tanrılı ya da tanrısız, hepsin bu üç ögeyi barındırır. İbadet ve ayini inanç belirler. İnanç alanında yer alan eylem ve dualarda bir kutsalık, bir dokunulmazlık hayal edilir (bkz. Durkheim Din Hayatının İlkel Biçimleri, 2005). Durkheim dinsel alanı kutsal, kutsal dışı diye ayırır. Böylece büyüü din dışı ve dine karşı bir kurum olarak göstermeye çalışır. Doğal olarak ilkel toplumlarda dinsel baskı ön planda görüldüğü için kutsal ve kutsal dışı dünya birbirinden kesin çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Hatta bu iki dünya birbirine karşıdır. Birini terk etmeden diğerine girmek mümkün değildir. Bu durum bir tür manastır yaşamıyla belirgin hale gelir. Bizde çeşitli tasavvuf ve tarikatlara girenler birçok denemeden geçerler. Bunlara “seyri sülük” derler. Derviş kendisini doğal yaşamdan soyutlamıştır. Kişi içindeki “nefs-i emareyi” yani kendisini hazlara iten nefsi öldürmek zorundadır. Bunun nedenleri içinde önce diyalektik bir çatışmayla karşı karşıyadır. Bu diyalektik çatışmaya tasavvuf dilinde “nefs-i levvame” ile “nefs-i emare”nin çatışması denir. İnsanı hazlara, şehvetlere sürükleyen nefis yani ben ile buna engel olmak için savaşılan ben anlamında kullanılır. Sonuçta mistik “nefs-i mutmaine” yani kötülükleri yenmiş ve rahatlamış bir bene sahip olur. Bütün karmaşıklığına rağmen kutsal şeylerden bir kısmı birbiriyle birleşerek aralarında bir bağlantı oluşturur ve kendi dışında kalan diğer inançlardan ayrılık gösterirse, inanç, ayin ve törenlerin toplamı bir din olur. Merkezi bir örgütte toplanır. Üyeleri kendi aralarında bir cemaat kurarlar (Tanyol, 1989: 35). Tanyol’a göre yalnız toplum dinsel cemaatlerin toplamı değildir. Durkheim’in kutsal-kutsal dışı ayrımı din sosyolojisi açısından konuya açıklık getirirse de toplumun tümünü kuşatmaktan uzaktır diyen Tanyol, Durkheim’in bu konuda söyledikleri ilkel toplumlar için geçerlidir der.

Mekanik dayanışma dinsel niteliktedir. Tanyol Durkheim’in kutsal-kutsal dışı ayrımından hareket ederek din ve laik hayat arasındaki koşutluk üzerinde durur. İlkel toplumlarda kutsal alan geniş, kutsal dışı alan ise çok sınırlıdır. Tönnies’ in deyimiyile kutsal alana cemaat, kutsal dışı alan cemiyet diyecek olursak ileri toplumlara doğru gidildikçe kutsal dışı alan önem kazanır (Tanyol, 1989: 35). Bilim ve tekniğin gelişmesi iş bölümü alanlarına öylesine genişlemiştir ki toplum karşısında yani cemiyet karşısında cemaat gittikçe küçülmüştür. Dinsel özellik gösteren mekanik dayanışma bugün artık bir anlamda dinsel değil, ideolojik bir içerik kazanmıştır. Din ya da dinden doğan sosyal gruplar Tönnies’in ayrımında olduğu gibi cemaat niteliğindedir ve Durkheim’in mekanik dediği dayanışma türünü oluşturur. Bu insanlar arasında çok kuvvetli bir bağ ve dayanışmaya neden olur. Bir toplumda mekanik dayanışma ve cemaat ruhu kutsal dışı bir nitelik gösteren cemiyet dayanışmasından dahi güçlü ise, orada örf ve adetlerin politik baskı yoluyla çözümlenmesi toplumla siyasi otorite arasındaki derin uçurumların açılmasına neden olur. Toplumda mekanik dayanışma, organik dayanışmayla ters orantılıdır. Buna cemiyetle cemaat arasındaki ters orantıda denebilir. Tanyol’a göre Durkheim’in din sosyolojisi ile ilgili görüşlerinin çoğu eskimiştir. Fakat yinede din konusunda ileri sürdüğü pek çok tanım hala geçerliliğini korumaktadır. Tanyol’a göre Durkheim’in din ve büyü üzerinde ileri sürdüklerinin bizim için özel bir anlamı vardır. Dinle bü-

Tanyol Durkheim’in kutsal-kutsal dışı ayrımından hareket ederek din ve laik hayat arasındaki koşutluk üzerinde durur.

yü arasındaki bağlantı henüz kesin olarak çözümlenmemiştir. Ama Durkheim'ın ileri sürdüğü gibi birbirine karşıt iki alanda değildir. Aslında Durkheim'da hem kurum hem amaç bakımından çoğu zaman onların alanlarını ayırmanın güç olduğunu söylüyor. Bununla beraber dinle büyüünün alanlarının ayrı ayrı olduğunu şu düşünce ve gözlemlere dayandırır:

- Din büyüü reddeder, üstelik ona düşmandır, büyü de dine karşıdır.
- Büyücünün hareketlerinde dine aykırı bir taraf vardır. Ne kadar benzer görünümüleri olsa da aralarındaki çatışma önlenemez.
- Büyücüyle müşterisi arasındaki bağlantı gevşektir ve müşterilerin kendi aralarında da bir birlik ve beraberlik yoktur.
- Dinin ana kurumlarından biri tapınaktır ve bu dinde esastır. Büyücünün ise tapınağı yoktur (Tanyol, 1989: 40).

Tanyol'a göre Durkheim'ın din ve büyü üzerinde ileri sürdüklerinin bizim için özel anlamı Şamanizmden kaynaklanmaktadır. Din ve büyüünün iç içe olduğunu en iyi kanıtlayan Türklerin, İslam'dan önceki dini olan Şamanizm'dir. Türklerin Müslüman olmadan önceki dini Şamanizm'di. Şamanizm büyü esaslarına göre örgütlenmiş bir dindir. Şamanizmin Türk toplumsal ve siyasal yaşamında önemli bir yeri vardır. Şamanizm, İslamiyet'e bir dinamizm ve Türk toplumuna yepyeni bir ideoloji ve devlet felsefesi getirmekte rol oynamıştır. Şamanizm'in bir mitolojisi ve evren görüşü vardır. Oysa Durkheim'ın din olarak kabul etmediği büyüünün bir evren görüşü ve mitolojisi yoktur. Bu niteliğiyle Şamanizm büyü içerikli diğer ilkel inançlardan ayrılır. Türklere özgü bir inanç sistemi ve evren görüşü sergiler (Tanyol, 1989: 41).

Şamanizmi araştırarak açıklayınız.

Türklerin Evrensel Devlet Anlayışı

Türkler tarih sahnesine çıktıklarından beri çeşitli imparatorluklar kurmuşlardır. Bu imparatorlukların ortak noktası evrensel bir devlet fikri barındırmasıdır. Buna bir tür dünya devleti denebilir. Acaba bu dünya devleti fikrinin gerisinde hangi güçler vardır? Milletlerin tarih görüşüyle evren görüşü arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. Bu onların devlet felsefesinede yansımıştır. Çeşitli tarihlerde ve çeşitli mekanlarda büyük devlet ve toplum anlayışı üzerine, Ziya Gökalp'ın Türk Medeniyeti Tarihi adlı eseri dışında bugün bile yeteri kadar bilgiye sahip değiliz (Tanyol, 1989: 90). İki yüz elli yıldan beri devlet ve devlet örgütleri sürekli bir Batı aktarmacılığı içine itilmiştir. Devletin özünü çatısını ve dayanağını oluşturan hukukun sürekli bir Batı taklidiyle zorlanması günümüze kadar sürmüştür. Türk toplumunun kurmuş olduğu devletlerin temelinde ortak bir devlet felsefesi ve dünya görüşü vardır. Doğu'da ve Batı'da toplum yapıları ve devlet türleri tamamıyla farklıdır. Buna bağlı olarak devlet felsefeleri de ayrı dünya görüşlerine dayanır. Doğu ve Batı arasındaki çelişkiyi bir senteze ulaştırmak için en kolay yol taklittir. Her alanda olduğu gibi devlet sorununda da ilk hareket noktası Doğu ile Batı arasındaki ayrılık olmalıdır. Düşünce bu ayrılık üzerinde yoğunlaşmalıdır. Batı uygarlığı adını verdiğimiz kültür ve devletler topluluğu kendi sosyal, ekonomik, kültürel tarih görüşünü bütün bir insanlığın evrim şeması gibi ele almıştır. Bu uygarlığın dışında kalan İslam uygarlığı Asya uygarlığı yok kabul edilmiş ya da Batı'ya etkisi bakımından düşünölmüştür. Oysa Asya toplumları arasında özellikle Türk toplumunun kendine özgü bir dünya görüşü ve devlet felsefesi vardır. Evrene ve insana bakış açısı bambaşkadır (Tanyol, 1989: 91-92). Batı felsefesini ve onun dayandığı an-

Asya toplumları arasında özellikle Türk toplumunun kendine özgü bir dünya görüşü ve devlet felsefesi vardır. Evrene ve insana bakış açısı bambaşkadır.

tik felsefenin odak noktası olan bilgi sorununun yerini bizde pratik felsefe almıştır. Bilgi deyince sadece doğa bilimleri değil, devlet yönetimi ve ahlak bilimi de anlaşılmalıdır. Türk Devlet Felsefesinin Kaynağı Mitolojidir. Doğu-Batı dünya görüşünün arkasında daha önce İslamiyetle ilişkisi açısından durulan iki mitoloji vardır. Biri antik çağ yani Yunan mitolojisi diğeri Şamanist mitolojisi. Türk devlet felsefesinin kaynağını bu mitolojide aramak gerekir. Türk mitolojisinde tanrılar devletin hakimiyet aracıdır. Onun emrine boyun eğerler. Şamanlar büyüyle bütün üstün güçlü varlıkları ve ruhlar devletin çevresinde toplama yeteneğine sahiptirler. Hükümdarlarla tanrılar arasındaki ilişki bir baba-oğul, bir soyluk ilişkisidir (Tanyol, 1989: 94). Yunan mitolojisinde tanrılar bir site tanrısıdır. Türk mitolojisinde ise tanrılar devlet tanrısıdır. Bu nedenle Şamanizmde evrensel bir nitelik yaşamaktadır. Yani birisinde doğa, diğerde devlet-insan-toplum ağır basar. Biri din mitoslarına, diğeri kaynağı büyü olan mitoslara dayanır. Türk mitolojisinde büyü Ziya Gökalp'in de kabul ettiği gibi din görevini de yüklenmiştir. Oysa çok tanrılı antik çağ dinini Hıristiyanlık silip süpürmüştür. Şamanist din görüşüyse İslami bir kıfaya bürünerek devam etmiştir. Bir dinin millî olması o dinin içinde doğduğu toplumun dünya görüşünü, düşüncesini ve bilim anlayışını açıklaması demektir. Nitekim Türkler İslamiyetten önceki evren ve devlet görüşlerini İslamiyet içinde de çeşitli biçimde sürdürmektedir. Şamanist görüşte mitolojik evrenin özelliğini, toplumla ve doğayla ilişkisini bir cümleyle özetleyebiliriz: Francis Bacon'ın "Bilmek yapabilmektir." sözü farklı olarak şamanizmde kendisini gösterir. Bu söz "Bilmek doğayı ve onun olaylarını yönetmek ve değiştirmektir" olarak değişir. Şaman mitolojisinde önemli olan doğayı ve olayları yönetmek ve değiştirmektir (Tanyol, 1989: 94-95).

Türk Devlet Felsefesinin Batıdan Farkı

Değişmeyen ana geleneğimiz topluma devletin biçim verme niteliğidir. Türk devlet felsefesinin Batıdan temel farkı budur. Batı'da devletin türü amacı niteliği ve sosyal sınıflara göre değişmektedir.

Değişmeyen ana geleneğimiz topluma devletin biçim verme niteliğidir. Türk devlet felsefesinin Batı'dan temel farkı budur. Batı'da devletin türü amacı niteliği ve sosyal sınıflara göre değişmektedir. Bizde olay tersinedir. Devlet gücünü yitirir ve çözülürse toplum bir yığın ve sürü haline gelmektedir, sosyal niteliğini yitirerek bir sürü görünümü ön plana geçmektedir. Batı toplumları bireycilikten sosyal devlete doğru yol izler. Bizde ise devlet anlayışı sosyal devletten bireyciliğe doğru kaymaya başlamıştır. Devletin ağırlık kazandığı bir sosyal devlet yapısıyla toplumun ağır bastığı devlet anlayışı birbirine zıttır. İçimizdeki Doğu-Batı çelişkinin gerisinde bu sosyo-politik neden yatmaktadır (Tanyol, 1989: 97). Kısaca Batı burjuva demokrasileri ve onun kalıpları bizim yapımıza uymamaktadır. Tanyol'a göre toplum ve devlet ilişkisinde her toplumun kendisine özgü bir yapısı ve geleneği vardır. Bütün devrim hareketleri bu yapıda düşünülmelidir. Bizim Batı'dan farklı toplum yapımız olduğunu ilk fark eden Prens Sabahattin'dir. Prens Sabahattin'in aydınlarımızın istediği özgürlük ve meşrutiyetin gerisinde farklı bir sosyal sınıfın olduğunu fark etmesi o günkü koşullarda ileri bir düşüncedir. Tanyol'a göre özel girişime sahip bir burjuva sınıfı yaratılmadıkça demokrasinin kurulmasının olanak dışı olduğu da doğrudur. Yalnız Prens Sabahattin bir gerçeği görememektedir. Birincisi onun komünöter yani cemaatçi dediği metkeziyetçi devlet geleneğinin gerisinde bin yıllık bir tarih vardır. Bu onun doğal yapısı üstelik bu doğal yapıyı Prens Sabahattin eğitim ve öğretim yoluyla değiştirmek istiyordu. Sabahattin Bey'in teşhisi doğru tedavisi yanlıştı. Batı burjuva demokrasilerinin gerilerinde yatan ekonomik ve düşünsel birikimden habersiz Rönesansla birlikte ortaya çıkan ve gelişen bireyciliğin içeriğini oluşturan özgürlüğün nasıl bir sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel gelişme çizgisi izlediğini görmezlikten geliyordu (Tanyol, 1989: 105).

Tanyol'un din konusundaki görüşlerini araştırınız.**Kültür**

Bireyin doğuştan hazır bulduğu ve içinde yetiştiği değerlerdir. Bu değerler çeşitlidir. Tanyol, kültürde bulunan değerleri üç grupta toplar. 1. Bireyin hareketiyle ilgili değerler. 2. Bireyin düşüncesiyle ilgili değerler. 3. Bireyin yaratmasıyla ilgili değerler. Bu ayrımı kültürün karakteristiğini belirtmek için yapar (Tanyol, 1960: 66). Kültüre bir nevi toplumsal veraset demek doğrudur. Tanyol, bireye sonradan eklenen bütün bilgi, hareket, yaratma ve yapma değerlerinin toplamına kültür adını vermektedir (Tanyol, 1960: 67). Kültürün ilk belirtisi ve özelliği dildir. Birey yalnız dil gibi duygu ve düşünceye yön veren kültür değerlerinde değil, teknik ve pratik ihtiyaçlarını karşılamağa kalktığı zaman da hazır bir takım kültür değerlerini kullanır, yani kültür değerleri daima ayrı ayrı bireylerin elinde toplanır (Tanyol, 1960: 69). Tanyol, bizim Batı medeniyeti karşısında özel durumumuz ne olursa olsun kültür ve medeniyeti birbirinden ayıramayız der. Din gibi, dil gibi, teknik de belli bir kültürün malıdır ve bir ahenk teşkil ederler. Daha açık ifadeyle manevi değerlerle maddi değerler arasında bir uyuşma bir benzeşme vardır (Tanyol, 1960: 72).

Sosyal Ahlak Laik Ahlak

Tanyol için ahlakın temel kavramlarını sosyolojik bir açıklamaya kavuşturmak amaçtır. Ahlaki otoritenin vicdanın, ahlaki iradenin ve nihayet ahlaki şahsiyetin gerisindeki sosyal kaynağı objektif olarak göstermeye çalışır. Ahlakta cemiyet nerede başlar. Birey nerde işe karışır. Batı'ya dönüş ve yeni bir medeniyeti benimseme hareketi devam ederken, ahlakın yeri ne olacaktır sorusuna cevap arar. Ahlakımızda değiştirilmesi gerekli eylemler neler bunlar araştırılmalıdır. Batı medeniyeti ve Batı zihniyetini yapan unsurlar içinde durulması gereken en önemli sorun "şahsiyet terbiyesidir". Çünkü bir medeniyeti yaratan ve ona yön veren şahsiyetin özelliğidir (Tanyol, 1960: 10-11).

Ahlak, bir takım hareket kaidelerinin toplamıdır. Bu kaideler iyi olur, kötü olur, insani olur, hepsi ahlak kavramının içine girer. Ahlak kuralları toplumdan topluma değişir. Bu kuralların değişmesinde din değil, töre ve adetler rol oynar. Çünkü yapılması istenenle, istenmeyeni ayıran, iyi ve kötü hükümlerini veren odur. Ahlakta önemli olan kaide değil, kaideyi uygulayan bireyin tavrıdır. Dinde esas olan emir, ahlakta esasa olan tavrıdır. Tanyol, tavrıyla şahsiyeti kasteder. Tanyol'a göre rejimde yapmış olduğumuz inkılâbı ahlakımızda yapamadık. Ahlakta önemli olan, laik bir takım ahlak kaideleri bulmak değildi. Her şeyden önce bir şahsiyet inkılâbına ihtiyacımız vardı. Rejimin gerektirdiği şahsiyet yaratılmadan hiçbir şey değiştirilemezdi. Düünden, bugünde ahlaki şahsiyetimizde eksik olan taraf neydi? 1. Medeni cesaret. 2. İnsanın kendi kendisini hareketlerinden sorumlu tutması. 3. Kendi kendisiyle tutarlı olmakve bunu gerek birey ve gerekse devlet hayatında gerçekleştirmek. 4. Sosyal faydayı bireysel faydadan üstün tutmak (Tanyol, 1960: 14). Tanyol'a göre bunların bireysel tavırda tespit edilemediği hiçbir yerde ne ahlak, ne de ahlaklı adam mevcuttur. Sosyal ahlakın hedefi birtakım normlar inşa etmek değildir. O sadece cemiyette mevcut olan bir takım ahlak kaidelerini müşahede ve tesbit eder. Burada sosyal ahlak deyimiyle sosyolojiye dayanan ahlaki kastetmez. Sosyal ahlak demekle ahlakı, din, hukuk, örf ve adet gibi sosyal olaylardan biri kabul ederiz. Bu sözden "ethique" yani metafizik ahlakı

değil pratik yani “morale”ı kasteder. Bu bakımdan ahlaki fizik tabiatın karşısında yer alan sosyal tabiatın bir unsuru olarak görür. Tanyol iptidai topluluklara doğru gidildikçe, ahlaki otoritenin örf ve adetlerdeki otorite ile karıştığını ifade eder. İnsan hareketlerini müeyyideli (yaptırım) ve müeyyidesiz olmak üzere ikiye ayırır. Tanyol’a göre hareketlerimizde müeyyide koyan faktörler şunlardır: hukuki müeyyide, dini müeyyide, örf ve adet müeyyidesi, moda ve ahlaki müeyyide (Tanyol, 1960: 22). Tanyol her müeyyideli harekette ise şu unsurların bulunduğunu aktarır. a) Müeyyidenin kaynağı veya otorite, yani emreden, b) Emredilen, yani kaide, c) Bireyin sorumluluğu. Tanyol’a göre ahlaki müeyyidenin hukuk, din, örf ve adetlerden farkı otoritenin içeriden dışarıya doğru olmasıdır. Otoritenin kaynağı ahlaki şuur veya vicdan dediğimiz kaynaktır. Sonuç olarak: 1. Ahlaki şuurda otoritenin kaynağı ile adetlerdeki otoritenin aynı şey olduğu. 2. Ahlaki kaideyi bizim yaratmadığımız, onların adetlerde formüle edilmiş olduğu. 3. Ahlaki şuurdaki otoritenin dini, hukuki, sihri otoritelerden ayrı olduğu ve onlardan müstakil olarak geliştiğini ifade eder. (1960: 57). Tanyol’a göre laik ahlak dine dayanmayan, emir ve otoritelerini dinden olmayan ahiretsiz bir ahlak demektir. Laik ahlak, Durkheim’in anlattığı manada akıldan çıkan veya ona dayanan bir ahlak da değildir. Teorik olarak kurulamaz, aksiyon olarak kurulur. Kökü felsefi doktrinlerde değil, cemiyetin içindedir. Ve ferdi aksiyonda gerçekleşir. Tanyol, 1960: 104). Laik ahlak “ferdin cemiyetle mevcut töreleri bir malzeme olarak kullanması ve onları aşması suretiyle, objektif değerlerden başlayarak, subjektif bir tavırda devam eden bir aksiyon zinciridir” Laik ahlak bir vatandaş ahlakıdır. Modern vatandaş ahlakının temeli laik ahlakıdır.

Resim 6.6

Resim 6.7

Tanyol, C. (1960). Sosyal Ahlak, Laik Ahlak Giriş, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

K İ T A P

Prens Sabahattin'in görüşlerini araştırınız.

SIRA SİZDE

8

www.turkcebilgi.com/cahit_tanyol/ansiklopedi - www.bilimvegelecek.com.tr _ Anasayfa _ Sayı 46 - Önbellek

İNTERNET

Tanyol, C. (1954). Örf ve Adetler Sosyolojisi Bakımından San'at ve Ahlak, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

K İ T A P

Vatandaşlık Kavramı ve Laik Ahlak Eğitimi

Batı'da eğitim ister liberal, ister sosyalist olsun ortak bilim ve evren görüşlerine dayanır. Bilim aracı ve özü açısından laiktir. Orada laikliğin arkasında çağdaş bilim bulunur (Tanyol, 1989: 223). Her devirde bir öncü değer vardır, diğerlerini kendi etki alanına sokar. Orta Çağ'da öncü değer din olduğundan sosyal, ekonomik ve kültürel değerler yeni kuşaklara verilecek eğitim dinsel bir etki alanında bulunur. Çağımızın öncü değeri bilim ve tekniktir. Bilim ve teknik laik bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle eğitim ve öğretimin laik temellere dayandırılması bir zorlama değil zorunluluktur. Bir ülkede vatandaşlık eğitiminin amacı nedir? Neyi gerçekleştirilmek istenir? Tanyol'a göre bu amaç iki noktada toplanabilir. a) Geleceği temsil eden çocuklara ulaşılması ve gerçekleştirilmesi, gerekli amaçları göstermek. b) Toplumun önceden var olan saygıdeğer kurallarını, geleneklerini yeni kuşaklara aktarmak. Birincisi geleceğe yönelik umutları ve idealleri içerir. İkincisi hareketlerimize bir düzen ve disiplin getirir. Toplumda sürekliliği sağlayarak kuşaklar arasında bir uyuma ve kaynaşma yaratır. İşte bu amaçların bütününe vatandaşlık eğitimi diyoruz (Tanyol, 1989: 223).

Türk sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı, Yayına haz: Çağlayan Kovanlıkaya-Erkan Çav. İstanbul, Bağlam Yayınları.

K İ T A P

Türkiye'de Sosyoloji I,II, (2008). Der: M. Çağatay Özdemir, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Özet

Mübeccel Kıray'ın eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

“Türk toplumunu anlamak için, tarıma dayalı bir toplumsal yapının modern bir sanayi toplumuna dönüşmesinin özgün yollarını araştırmak en geçerli yaklaşım olacaktır. Sanayileşme ve modernleşme öncesi toplumlara ve modern sanayi toplumlarına ilişkin her kategorizasyon, geçiş halindeki toplumların somut gerçeklerini anlamaya yardımcı olmayan ham araçlar olarak kalırlar. Bu nedenle iki karşıt kutupta yer alan toplumsal özellikleri sıralamak yetersiz ve anlamsızdır. Özellikle hızla değişen çağdaş toplumlarda saf kategorilerin varlığından söz edilemez. Temel yapı ne olursa olsun, değişimin doğrultusunu değişim düzeylerini ve bu süreç içinde toplumun kendisini yeniden düzenlenmesinin biçimini göstermek gerekir”

Kıray'a göre bir sosyal yapıya şeklini veren değişkenler dört grupta toplanabilir. Bunlar: a) ekolojik bir komünite, mekanda belirli yeri ve biçimi olan bir yerleşme şekli, b) kendine has özellikleri olan bir nüfus kompozisyonu, c) belirli bir sosyal örgüt, d) bunlara bağlı bir sosyal değerler sistemi olarak ele alınabilir. Birbirine bağlı olan ve tabii olan bu dört büyük değişkenler grubunda izlenecek farklı derecelenme ve çeşitlenmeler ise şöyle özetlenebilir: a) ekolojik ilintilerin şekil ve hacmi, b) kurumların farklılaşma, uzmanlaşma ve örgütlenme dereceleri, c) toplumda dışarıya açılma, dışarıya ile bağıntı kurma, bütünleşme şekli ve miktarı, d) insan insan ilintilerinde herkesin birbirini tanıdığı şahsi, yüzyüze ilişkilerden, anonim ve gayri şahsi rollere dayanan ilintilere geçiş derecesi, e) mahalli ve dini olma özelliklerin kaybolma derecesi”.

Kıray sanayi öncesi kentin özelliklerini feodal toplumların şehirleri bağlamında açıklar. Feodal şehirler: Pazar ve ticaret merkezleridir. El sanatlarının, zanaatkarların toplandığı ve eşyanın organik enerji ile imal edildiği yerdir. Sokaklar dar, yapılar alçak ve sıkıştıktır. Katı bir sosyal ayırım vardır. Alt gruplar dış mahallelerde oturur, konutlar aynı zamanda işyeri, dinsel binalar, okul hatta alışveriş merkezi fonksiyonunu görür. Aile

geniş ailedir, akrabalık bağları önemlidir. Kadınların ev dışında anlamlı fonksiyonları yoktur. Sosyal statüleri erkeklerden aşağıdadır. Dinsel hayat toplumu etkisi altına almıştır. Modern şehirler ise toplama-dağıtma ve mali-idari merkez fonksiyonuna sahiptir. İnsan ilişkileri tamamen kişinin gördüğü işe, mesleğe göre biçimlenmiş rolüne bağlıdır. Kişiler arası ilişkiler anonimdir. Sosyal farklılık ve aykırılıklar hoş görülür. Sosyal kontrol uzmanlaşmış formel kurumlarca sağlanır. Din sosyal hayatı belirleyen bir kurum değildir. Sosyal hareketlilik artmış, değer sistemi, yerellikten kurtulmuş, aile küçülmüştür.

İleri teknoloji büyük sanayi kampüslerinin yerleşmesinden bir zaman sonra, onların etkisi ile, metropoliten şehirle uydu sanayi kentleri arasında kalan kırsal yörelerde, yol kavşakları ya da yol ulaşılabilirliği olan yerlerde düşük kaliteli konut ve küçük iş yerlerinin oluşturduğu dağınık ve düzensiz yeni tür yerleşme biçimi görülmektedir. Çok kere geleneksel köylere de çok yakındırlar ama ne muhtarlığa, ne belediyeye ne başka bir toplum ya da örgüt ve kuruma bağlı değildirler. Bu halleri ile az gelişmiş bir metropoliten alan niteliğinin çok iyi yansıtmaktadırlar. Fabrika kampüsleri genellikle kendi üst düzey mühendis ve işletmecilerine lojman konut sağlamıştır. Alt gelir grubunun ise konut ve genellikle artan bir gelir geçici nüfus vardır. Bu dağınık yerleşmeler yani **“saçaklanmalar”** bu gereksinimi karşılamaktadır. Fakat yerleşmeler geleneksel köy ilişkileri içerisinde birincil temaslar ve yüz yüze antlaşmalar olmaktadır. Geleneksel köy kurum ve kaidelerine göre köyün tarım arazisinde yerleşen bu konut ve işyerleri toplumu birçok yönden zorlamaktadır.

Cahit Tanyol'un eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

Tanyol'a göre Batı'da devlet sosyal sınıflar üzerine kurulmuştur. Bizde ise Batılı anlamda bir sınıf bilinci olmadığında Batı'nın bilim ve teknik dışında sosyal gerçeğine dayalı politik kurumlarını almak, devletin esas olduğu sınıfsız ve karmaşık bir toplumda hem devleti ve hem de toplumu yürütmek demektir. Her toplumun kendine özgü bir devlet yapısı vardır. Bireyle devlet arasındaki ilişki farklıdır. Bunu o toplumun yapısı, geçmişi belirler. Batılı olmadığımızı belirten Tanyol, Bizdeki batılılaşma hareketinin yıkılmakta olan devleti uçurumlar kurtarma amacına yönelik olarak başlatıldığını fakat devleti yıkılmakta kurtaramadığı gibi bizde sadece bir sömürge halkı yatkinliği uyandırmış olduğunu söyler.

Tanyol din eğitimi ve din adamı yetiştirme konusunda şu önerilerde bulunur: Türkler İslamiyete kendi damgalarını vurmuşlardır. Halk Şamanizmle İslamiyeti yoğurarak yeniden şekillendirmiş, İslamiyete yeni bir millî karakter kazanmıştır. Medresenin yetiştirdiği din adamı örneği, halkın dini duygularına tam cevap vermediği için tarihatlar ortaya çıkmıştır. Halkın İslamiyeti kendine göre bir algılayış ve duyuş tarzı bulunması dikkate alınarak buna uygun din adamları yetiştirmek gerekir. Çünkü din duygusu ile din adamının dini düşünce ve kanaati uzlaştığı zaman ortada ne din istismarı ne de irtica kalır.

Batı'da tekniğin sosyal hayatta ön plana geçmesi Orta Çağ insan tipini ortadan kaldırmıştır. Orta Çağ insanı manevi değerleri maddi değerler üstünde gören tipti. Orta Çağ ideal insan tipi mümin tipinde toplanır. Yeni Çağ'ın karakteristiği bilgin tipi yani Orta Çağ'ın fazileti dindarlıkta toplayan ideal tipi ile Yeni Çağ'ın fazileti vatan- daşlık mefhumunda gören reel tip arasında uçurum vardır. Orta Çağ'ın tek kriteri olan Tanrı'nın ekseninde akıl susuyordu. Yeni Çağ ise vatandaş tipini yaratan toplum, tanrıyı ahlaki hareketlerin ölçüsü olarak çıkardığında yerine ne koyacaktı. Durkheim buna cemiyet dedi. Fakat cemiyet bize duygusal hayatta teselli vermez. Cemiyet ahlak idealini vermez. İnsanlığın buhranı böyle bir ideal eksikliğinde görülür. İdealist bir yaklaşımla, maddi kıymetler ile manevi kıymetler arasında ki dengesizlikten ve bunları körükleyen tek-

nik gelişmelerden bugünkü ahlak buhranı ortaya çıkmıştır.

Devrin artık Osmanlı devri olmadığı, Osmanlı devleti içinde milliyetçilik ve Türkçülük anlayışının farklı olmasının muhtemel olduğu fakat Cumhuriyetle bu durumun değiştiği Tanyol'un işlediği konular arasındadır. Tanyol'a göre Gökâlp bu iki kavram arasında sağlam bir bağ ve beraberlik kurmak istemiştir. Türkçülük bir idealizm, milliyet ise bir realite idi. Bütün Türk dünyasında milliyetçiliğin bazı derecelere aynı realitesi olsaydı bu konuda çelişik görünen hiçbir şey olmazdı. Türk devlet geleneğinde ne sınıf iktidarı ne de sınıf mücadelesinin olmadığını ifade eden Tanyol, halkın sınıf çıkarları için değil devletin adil olması için ayaklandığını belirtir. Tanyol'a göre Türk devlet geleneğinin özelliği güzideler yönetimi olmasıdır. Devlete yönetici kadro büyük ölçüde enderun denilen saray mekteplerinden yetişirdi. Bu kurumlar Tanzimattan sonra nicelik ve nitelik olarak değişime uğramıştır. Tanzimat aynı zamanda yönetimde merkezîyetçilik ve bir memur sınıfından ve onların yetiştiği kurumlardan sağlanacaktı. İleri hareketler her alanda hep bu yeni kadrolardan çıkacaktı. Bunların tabanda temsil ettikleri bir sınıf yok. Böyle bir devlet yönetimi doğal olarak herhangi bir sınıfı temsil etmiyordu. Bizde Tanzimat yalnız kültürel ve politik bir hareket değil, aynı zamanda teolojik evren görüşünün yerine doğa bilimlerinde Tanrı iradesini dışarıda bırakan bir doğa olayı yine bir doğa olayı ile açıklanır prensiplerinden hareket eden bir düşünüş biçiminin başladığı dönemdir. Tanzimat aynı zamanda bir insana ve doğaya dönüş hareketidir. Bir anlamda somut doğaya ve somut insana dönüş hareketidir.

Kendimizi Sınavalım

1. Kıray, şehirlerin sanayileşme hızının, tarımın modernleşmesinden çok daha yavaş olması sonucu ortaya çıkan yapıyı hangi kavramla açıklar?
 - a. Çarpık kentleşme
 - b. Sahte şehirleşme
 - c. Gecekondu
 - d. Kalkınma
 - e. Tarımsal İlerleme
2. Aşağıdakilerden hangisi Kıray'ın toplumsal değişme konusundaki görüşünü **yansıtmaz**?
 - a. Toplum bir bütündür.
 - b. Toplum değişirken bölük pörçük değişmez.
 - c. Değişmenin içsel ve dışsal dinamikleri vardır.
 - d. Toplumlar durağandır.
 - e. Toplum değişirken kendisini yeniden düzenler.
3. Aşağıdakilerden hangisi Kıray'ın sosyal yapı ve değişme için kullandığı kavramsal çerçevedir?
 - a. Feodal şehir-modern şehir
 - b. Köy ve şehir
 - c. Gelenekçi- modern
 - d. Folk ve şehir
 - e. Modern-postmodern
4. Aşağıdakilerden hangisi Ereğli çalışmasında toplumsal değişimin buhransız olmasını sağlayan değişimi dengeleyen **temel** unsurdur?
 - a. Ara formlar
 - b. Eğitim
 - c. Statü
 - d. Gelenek
 - e. Din
5. Kıray'a göre aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de eski yapıdan yeni yapıya geçişte kullanılan en kapsayıcı ilişki biçimidir?
 - a. Siyasi ilişkiler
 - b. Feodal ilişkiler
 - c. Patronaj ilişkileri
 - d. Uluslararası kuruluşlar
 - e. Ticaret ilişkileri
6. Aşağıdakilerden hangisi din olgusunda bulunan özelliklerden biri **değildir**?
 - a. Bir inanç sisteminin olması
 - b. Kendine özgün bir ibadetinin ve töreninin olması
 - c. Kutsal yeri ve tapınağının olması
 - d. Kutsal olanla kutsal olmayan ayrımı içermesi
 - e. İbadet ve ayini inancın belirlenmesi
7. Aşağıdakilerden hangisi Tanyol'un devlet konusundaki görüşlerinden biri **değildir**?
 - a. Türk devlet anlayışının evrene ve insana bakışı farklıdır.
 - b. Türk devlet felsefesinin kaynağı mitolojidir.
 - c. Türklerde toplumu devlet şekillendirir.
 - d. Türkler İslamiyetten önceki evren ve devlet görüşlerini İslamiyet içinde de çeşitli şekillerde sürdürmüşlerdir.
 - e. Değişmeyen özelliğimiz devleti, toplumun şekillendirmesidir.
8. Aşağıdakilerden hangisi laik ahlakın kaynağıdır?
 - a. Cemiyet
 - b. Din
 - c. İdeoloji
 - d. Doktrinler
 - e. Akıl
9. Tanyol'un görüşleri dikkate alındığında aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Batı'da devlet sosyal sınıflar üzerine kurulmuştur.
 - b. Bireyle devlet arasındaki ilişki farklıdır. Bunu toplumun geleceğe yönelik beklentileri belirler.
 - c. Batı bireyci biz toplumcuyuz.
 - d. Her toplumun kendisine özgü bir toplum yapısı vardır.
 - e. Türk devlet geleneğinde ne sınıf iktidarı ne de sınıf mücadelesi vardır.
10. Aşağıdakilerden hangisi eylemlerimize müeyyide (yaptırım) koyan faktörlerden biri **değildir**?
 - a. Tarih
 - b. Hukuk
 - c. Din
 - d. Ahlak
 - e. Moda

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Yapı Analizleri İçin Bir Çerçeve” konusunu gözden geçiriniz.
2. d Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Değişme” konusunu gözden geçiriniz.
3. a Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Yapı Çalışmaları” konusunu gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlışsa “Değişim ile Toplumsal Yapı” konularını gözden geçiriniz.
5. c Yanıtınız yanlışsa “Türkiye ve Toplumsal Değişme” konusunu gözden geçiriniz.
6. d Yanıtınız yanlışsa “Din Olgusu ve İslamiyet Öncesi” konusunu gözden geçiriniz.
7. c Yanıtınız yanlışsa “Devlet” konusunu gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlışsa “Sosyal Ahlak Laik Ahlak” konusunu gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlışsa “Devlet” ve “Özet” konularını gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız yanlışsa “Sosyal Ahlak Laik Ahlak” konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Değişme çok yavaş olduğu zaman eski düzene ait kurum ve değerlerin yeni yapı içerisinde ya da yeni düzenin kurum ve değerlerinin eski yapı çerçevesinde fonksiyon kazandığı görülür. Görel olarak daha hızlı ve daha bilinçli değişme durumunda her iki temel yapıda da görünmeyen; fakat oluşum içerisinde beliren ve bütünleşmeyi mümkün kılan kurumlar ve ilintiler ortaya çıkar. Ya da eski eski kurumlar yeni fonksiyonlar kazanır. Bu durum sosyal yapının her kurumu ve bunlarla ilgili değerlerin hepsini aynı anda ve aynı hızda değişip, yapı haline gelmemesinden kaynaklanır. Değişmenin buharsız olmasını sağlayan, çözülmenin önüne geçen ve her iki yapıya da ait olmayan bu yeni beliren kurumlar, ilintiler, değerler ve fonksiyonları *tampon mekanizma* kavramı ile ifade eder.

Sıra Sizde 2

Toplumsal değişim aşama aşama ve belirli evrelerden geçerek gerçekleşir. Değişimin bütün olarak yapısal bir nitelik kazanabilmesi için belli bir düzeye ulaşması gerekir. Bu nedenle belirli bir anda, toplumun bazı özellikleri değişimin ilk evreleri içinde bulunurken başka özellikleri değişimden yapısal olarak etkilenmiş olur. Her yapı bir bütün oluşturur. Bu bütün, toplumsal kurumlardan, insan ilişkilerinden ve bunların karşılıklı etkileşiminde doğan toplumsal değerlerden oluşur. Bu unsurların tümü karşılıklı olarak birbirini etkiler. Bir toplumsal yapıyı meydana getiren unsurlar arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi değişimin rastgele bir biçimde gerçekleşmesini engeller. Değişim toplumun her yönünü içine alacak şekilde, zincirleme bir reaksiyon içinde gerçekleşir.

Sıra Sizde 3

1960'larda hem üniversitelerde hem üniversite dışında sosyal bilimlere ivme kazandıran şey merkez ülkelerin, özellikle de Amerike Birleşik Devletlerinin etkisidir. Ancak Amerikalıların hipotezleri yerel çevreler tarafında bilinmeyen bölgesel inceleme yaklaşımları ve anketleri araştırma hakkında yanlış bir kanı uyandırmıştır. Bir problemi ortaya koymaksızın kültüre ilişkin tasvirler yapmak ya belli bir hipotez olmadan kaba veriler toplamak bilim sayılmıştır. Her ne kadar bu durum dikkatleri toplumsal ilişkilerde spekülasyon teorileştirmenin dışına çektiyse de yine de oldukça yanıltıcı olmuştur.

Sıra Sizde 4

Az gelişmiş toplumlar hızla değişir ki bu da toplumların iç ve dinamik merkezleri yeni bir düşünme biçimine ihtiyaç duyar. Buna paralel yeni türde bir sosyal bilim ihtiyacı ortaya çıkar. Türkiye bu aşamaya 1960'larda değişimle ilgili daha güvenilir bilgi edinme ve değişimi kontrol etme ve yönlendirme yetisi kazanma hem yeni oluşan elit hem de süreçle etkileşim içindeki dış değişim ajanları için önemli bir hal aldığına geldi. Bu durumun ilk sonuçlarından biri sosyal bilim alanında eğitim görmüş iş gücüne ve bu tür uzmanları yetiştirecek kurumlara yönelik talebe yanıt olarak planlama teşkilatlarının kurulmasıydı.

Sıra Sizde 5

Tanyol, Batı ile Doğu toplumlarının dayandığı bazı ayrımları şu noktalarda toplanmaktadır: 1. Batıda sınıf devleti vardır, bizde kapıkulu devleti. 2. Batıda devlet tebaa bağlantısı başkadır, kapıkulu devletinde başkadır. 3. Batı bireyci biz toplumduruz. 4. Batıda üretim araçlarına sahip olan sınıf devlete de sahip olur ve kendi özelliklerini devletin bütün örgütlerine sindirir. 5. Batıda mülkiyet başka türlü bizde başka türdür. Batıda burjuva demokrasilerden sosyalist demokrasiye geçiş ancak şiddetli sınıf mücadelesi ve sonuçta ihtilal ile olur.

Sıra Sizde 6

Şamanizm kelimesi Sibiry ve Türkistan'ın bir bölümünde kullanılmaktadır. Büyücü anlamına gelen şaman sözcüğünden türetilmiştir. Çok geniş bir alana yayılmış olan Türk ve Moğol kültürünün önemli ögesini oluşturan bir inanç sistemidir. Ural ve Altay halklarının dinidir. Eski kaynakların hemen hepsi Türklerin dinsel inançlarının Şamanizm olduğunda birleşmektedir (bkz. Tanyol, 1989). Şamanizmin içeriğinde mitolojik bir tanrılar panteonu vardı. Yani şaman doğadaki kuvvetleri temsil eden çeşitli tanrılarla, ruhlarla temas kuran bir insandı. Şamanizm'in evren görüşü ile tanrılar arasındaki işbölümünün gösterilmesi birçok sorunun çözümlenmesine ışık tutmasının yanı sıra İslam tarihinde Türklerin yeri ve önemini de açıklanabilir. Yunan ve Roma mitolojisinde tanrılar insandan bağımsızdırlar ve doğadaki determinizmi temsil ederler. Şamanizm'in mitolojisindeyse tanrıların insanlarla ilişkileri şaman aracılığıyla olur.

Sıra Sizde 7

Tanyol'a göre dinsel temele dayanan bir ahlakın imkansızlığı en açık olarak yine dinler gösterir. Her din kendi ümmetinde geçerli olan kapalı bir ahlak sistemi kurar. Ahlakın kanunları bütün insanları içine alır. Buna karşılık dine dayanan ahlak, kendi inanç çevresine girmemiş olanları reddeder. Her şeyden önce din doğal bir kurumdur. Dinin bir ortaçağ kalıntısı olduğunu ve bundan dolayı modern cemiyette dine ihtiyaç olmadığını kanıtlayacak ilmi bir delil yoktur. İrtica kalıntısı din değil, dini düşüncedir. Tanyol Durkheim'in akla dayanan laik bir ahlakı savunmasına rağmen Durkheim gibi ahlaktaki dini unsurları kaldırmanın hem güç olduğunu hem de ahlakı fakirleştireceğini kabul eder. İslam' da ruhban sınıfı olmadığı için din terbiyesinin teşkilatlan-dırma devlete düşen bir görevdir der.

Sıra Sizde 8

Prens Sabahattin'in görüşlerinin temelini Ademi merkezliyetçilik (merkez dışıcılık) ile üretim ve eğitimde özel girişim (teşebbüs-ü şahsi) oluştuyordu. Prens Sabahattin ancak böyle bir toplum yapısı içinde demokrasi ve kişinin özgürlüğü güvenceye alınır diyordu. Türkiye'de "Science Sociale"i ekolünün öncüsü olan Prens Science Sociale'i bir yöntem olarak benimsemiş ve bu yöntem yazılarında onu diğer sosyoloji ekollerinden ayırmıştır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Azman, A. (2001). "**Tarihselcilğe Karşı Ampirizm ve Mübcecel Kıray**". Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 16, s: 31-55.
- Gelekçi, C. (2008). "**Cahit Tanyol**", iç: Türkiye'de Sosyoloji, Der: M. Çağatay Özdemir, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Güllülü, S. (2010). "**Cahit Tanyol: Tarihe Sosyoloji ile Bakmak**" iç: Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı, Yayına haz: Çağlayan Kovanlıkaya-Erkan Çav. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (1988). **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Kaçmazoğlu, H. B. (1995). **Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri**. İstanbul: Birey Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H.B. (2003). **Türk Sosyoloji Tarihi II**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kıray, M. B. (1998). **Örgütlenemeyen Kent: İzmir**. 2. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kıray, M. B. (1998). **Kentleşme Yazıları**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kıray, M. B. (1999). **Seçme Yazılar**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kıray, M.B. (1999). **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kıray, M. B. (2000). **Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**. 3. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kongar, E. (1993). **Türk Toplum Bilimcileri I**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurtuluş, H. (2008). "**Mübcecel Kıray**". iç: Türkiye'de Sosyoloji, Der: M. Çağatay Özdemir, Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Tanyol, C. (1960). **Sosyal Ahlak, Laik Ahlak Giriş**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tanyol, C. (1974). **Sanat ve Ahlak**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul Matbaası.
- Tanyol, C. (1989). **Laiklik ve İrtica**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Tanyol, C.(1999). **Neden Türban Şeriat ve İrtica**. İstanbul: Gendaş Yayınları.
- Tanyol, C. (2007). **Çankaya Dramı**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Tanyol, C. (1956a). **“Din ve Mektep”**. Türk Yurdu. Sayı:252, ss: 498-502.
- Tanyol, C., (1956b). **“Ahlak Buhranı”**. Türk Yurdu. Sayı:253, ss: 572-581
- Tanyol, C. (1955). **“Türk Milliyetçiliğinin Gerçekleri ve Türkçülük”**. Türk Yurdu, Sayı: 245, ss: 903-906.

7

Amaçlarımız

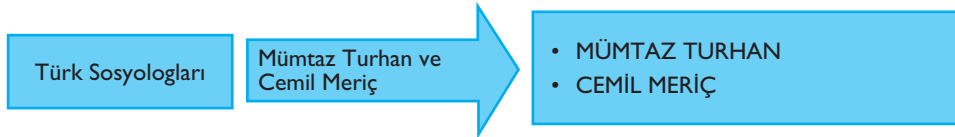
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Mümtaz Turhan'ın eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilecek,
- Cemil Meriç'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Kültür Değişmeleri
- Serbest Kültür Değişmesi
- Mecburi Kültür Değişmesi
- Garplılaşma (Batılılaşma)
- Toprak Reformu
- Maarif (Milli Eğitim)
- Eleştirel Sosyoloji
- İdeoloji
- İbn Haldun
- Machiavelli
- Saint Simon
- Karl Marks
- Max Weber

İçindekiler

Mümtaz Turhan ve Cemil Meriç

MÜMTAZ TURHAN

Mümtaz Turhan'ın eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Mümtaz Turhan'ın Hayatı

Mümtaz Turhan 1908 yılında dünyaya geldi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne girdikten sonra 1928 yılında devlet bursuyla eğitim için Almanya'ya gitti. Berlin ve Frankfurt Üniversitelerinde yüksek öğrenim yaptı. 1935 yılında Frankfurt Üniversitesinde Psikoloji doktorasını tamamladı.

1936 yılında katıldığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübi Psikoloji Çalışmaları kürsüsünde akademik faaliyetlerini sürdürdü. 1944 yılında Cambridge Üniversitesinde sunduğu bir araştırma ile ikinci doktorasını aldı. Tecrübi Psikoloji Kürsüsü başkanı ve Tecrübi Psikoloji Enstitüsü müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1969 yılında vefat etti.

Resim 7.1

Mümtaz Turhan

Turhan, M. (1969). *Kültür Değişmeleri*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.

Mümtaz Turhan'ın Bilimsel Yaklaşımları ve Sosyolojiye Katkıları

Mümtaz Turhan, psikoloji, sosyal psikoloji ve sosyal antropolojiye ait kavram, kuram ve yaklaşımlardan yola çıkarak Türk toplumunun geçirdiği tarihî, toplumsal ve kültürel süreci anlamaya çalışan bir bilim adamıdır. O ileri sürdüğü, tartıştığı konular ve düşünceler etrafında Türk sosyolojisine ciddi katkılar sağlamıştır. Mümtaz Turhan “Kültür Değişmeleri” adlı eseri ile Türk tarihinin çeşitli dönemlerini “serbest” ve “zorunlu kültür değişmeleri” kavramları ekseninde değerlendirmeye çalışmış ve sosyal psikolojinin verilerini tarihe uygulamıştır. Onun bu çalışması Türk sosyolojisinde saha çalışmaları ve köy monografileri yapılmasında teşvik edici ve yol gösterici rol oynamıştır.

O, Batılılaşma, kalkınma, millet, millî kültür ve demokrasi konularında Türk toplumu için özgün fikirler üretmiştir. Bu çerçevede bilim ve bilim zihniyetini temel ölçü olarak almıştır. Türk toplumunun geçirdiği tarihî safhalar ve büyük dönüşümleri anlamak ve çözmek için yegâne yol göstericinin bilim olduğu inancındadır.

Mümtaz Turhan ülkemizde teknik konularda bile duygular ve basmakalıp düşünce kırıntılarının baskın olduğundan şikâyet etmektedir. O, bütün alanlarda bilimin ve bilimsel zihniyetin hâkim olmasını istemektedir, dönemi içerisinde bunun kavgasını vermiş ve yol gösterici olmuştur.

Mümtaz Turhan'ın bilim ve teknolojiye dayanarak toplum kurumlarını yenileştirmeye çalışması ve aydın halk bütünlüğünü sağlayarak millî kültürün kurulmasına çalışması bakımından Ziya Gökalp çizgisinin devamı olduğu kabul edilmektedir (Özakpınar, 2000a: 211). Bunun yanında kültür değişmesini sahada yaptığı çalışmalarla sürdürmesi bakımından da “Meslek-i İctimai” akımına dâhil (Ülken, 1966: 761) eden fikir adamları da bulunmaktadır.

Mümtaz Turhan'ın hayatı, eserleri ve çeşitli konulardaki düşünceleri için şu kitaba bakabilirsiniz: Özakpınar, Y. (2002). *Mümtaz Turhan*. Ankara: Alternatif Yayınları.

Turhan, M. (1980). *Garplılaşmanın Neresindeyiz?- Mümtaz Turhan Bütün Eserleri: 1*, İstanbul: Yağmur Yayınları.

Resim 7.2

Kültür Değişmeleri

Mümtaz Turhan'ın “Kültür Değişmeleri” adlı eseri kendi alanında ülkemizde yapılan ilk ve bugün için klasikleşmiş bir çalışmadır. Kültür değişmeleri bir boyutuyla kültür, medeniyet, teknoloji, değişme ve kültür değişmelerine ilişkin kavram ve teorilerin yer aldığı bir el kitabı özelliği taşır. Diğer ve daha önemli yanıyla da kültür değişmesi çerçevesinde Türk toplumunun tarihî gelişim sürecini ve o günkü toplumsal yapısını anlamaya çalışır.

Kültür Değişmeleri, henüz köyden kente hızlı göç hareketinin ortaya çıkmamış bulunduğu bir zaman diliminde hazırlanmıştır. Bu bakımdan

dan hızlı kentleşmenin yaratacağı muhtemel problemlere dikkat çeken ve bunu önlemenin yollarını arayan bir çaba olması bakımından da önemlidir.

Mümtaz Turhan'ın "Kültür Değişmeleri" adlı eserinde hangi konular ele alınmaktadır ve ona göre kültür değişmesi konusundaki araştırmalar için önemlidir?

SIRA SİZDE

Mümtaz Turhan Barlett'in "Psikoloji ve İlkel Kültür" adlı kitabından yola çıkarak kültür değişmelerinin niteliğini tartışır. Ona göre, kültür değişmeleri esas olarak ya "iktibaslar" (alıntı) veya çeşitli kültürlerin birbiriyle teması ve karışması sonucunda meydana gelir. Kültür değişmesinin ilk merhalesini oluşturan alıntılar, bir toplumda yenilikçiler denilen şahıslarla bunların etrafında toplanan küçük bir grubun dışarıdan veya başka bir kültürden aktardıkları unsurları kendi vatandaşlarına kabul ettirmeleri, toplum içinde yaymalarıyla başlar (Turhan, 1972: 21).

Bir medeniyet ve toplum içerisinde meydana gelen bir yeniliğin, bir değişimin, bir unsurun çevreye yayılmasını (diffusion) araştırmanın önemini belirtmek için Sorokin şu karşılaşmayı yapmaktadır: "Canlı bir bedendeki kan dolaşımını bilmek fizyoloji için ne ise, kültür değişmelerine ait olayların bilinmesi sosyoloji için odur (Turhan, 1972: 25).

Mümtaz Turhan'a göre kültür değişmelerinin araştırılmasını zaruri kılan şey memleketimizin iki buçuk asra yakın zamandan beri büyük bir kültür değişmesi yaşamakta olduğu gerçeğidir. Bu zaman içerisinde kültür değişmelerinin hangi safhaya vardığını, onun bize neler kazandırıp, neler kaybettiğini, hangi konuda ve ne dereceye kadar başarılı olduğumuzu, nerelerde, neden ve nasıl bocaladığımızı, bunların sebeplerini, onları dünyanın diğer kısımlarında meydana gelen değişmelerin sonuçlarıyla karşılaştırmak ülkemizin gelecek yıllardaki gelişmesi bakımından elzemdir (Turhan, 1972: 33-34).

Mümtaz Turhan Kültür Değişmeleri adlı eserinde E. Sapir, E. B. Tylor, C. Wissler, Thurnwald, Maclver, Malinowski, Maslow, A. Kroeber ve Levy-Bruhl'un kültür tanımlarını aktardıktan sonra kendi tanımını vermektedir. Ona göre kültür; "Bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden oluşan öyle bir bütündür ki toplum içinde mevcut her çeşit bilgiyi, ilgileri, alışkanlıkları, değer ölçülerini, genel davranış, görüş ve zihniyet ile her çeşit davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte, o toplum mensuplarının çoğunda ortak olan ve onu diğer toplumlardan ayırt eden özel bir hayat tarzı sağlar (Turhan, 1972: 55- 56). Söz konusu eserde kültür değişmeleri ile ilgili birçok tanım ve teoriye yer vermekle birlikte Mümtaz Turhan, o güne kadar yapılanların en iyisi olduğunu düşündüğü Malinowski'nin tanımını esas almıştır. Ona göre: "Kültür değişmesi, bir toplumun mevcut düzenini, toplumsal, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe dönüştüren bir süreçtir. Böylece kültür değişmesi, her toplumun siyasi yapısında, idari kurumlarında ve toprağa yerleşme ve iskân tarzında, inanç ve kanaatlerinde, bilgi sisteminde, eğitiminde, kanunlarında, maddi araç ve gereçlerinde, bunların kullanılmasında, toplumsal iktisadın dayandığı üretim maddelerinin sarfedilmesinde meydana gelen değişmeleri içine alır (Turhan, 1972: 58).

Mümtaz Turhan'da öne çıkan kavramlar serbest, zorunlu kültür değişmeleri ve alıntıdır. Serbest kültür değişmesinden, bir toplumsal grup veya toplumun, yabancı bir kültüre sahip grup veya toplumla temasa geldiği zaman hiçbir iç ve dış baskı altında bulunmaksızın belirli unsurlar veya o kültürün belirli bir kısmını alıp benimsemesi sonucunda yapısında meydana gelen değişmeler kastedilmektedir.

Mümtaz Turhan'a göre kültür; "Bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden oluşan öyle bir bütündür ki, toplum içinde mevcut her çeşit bilgiyi, ilgileri, alışkanlıkları, değer ölçülerini, genel davranış, görüş ve zihniyet ile her çeşit davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte, o toplum mensuplarının çoğunda ortak olan ve onu diğer toplumlardan ayırt eden özel bir hayat tarzı sağlar.

Zorunlu kültür değişmesi, farklı kültürlerle sahip iki toplumsal grup veya toplumdaki biri kendi kültürünü veya belirli bazı unsurlarını kabul etmesi için diğerine baskı yapar veya idari bir nüfuz ve iktidara sahip bir zümre yabancı bir kültürü veya bunun bazı unsurlarını kendi toplumuna zorla kabul ettirmeye çalışırsa sonuçta meydana gelen değişmelerdir.

SIRA SİZDE

Mümtaz Turhan'ın Türkiye'nin yaşadığı kültür değişmelerinden bahsederken dayandığı temel bilimsel kavramlar nelerdir?

Alıntı kavramı ile bir grup veya topluluğun başka kültürlerden belirli unsurları alması anlatılmaktadır (Turhan, 1972: 61).

Bir kültür diğer bir kültürden alıntı yaptığı zaman aldığı unsurlar ister birer cisim, ister örf ve adet olsun, bunları daima değiştirir, kendisine uydurur. Her fikir, kurum veya adet, onu alan toplum tarafından kendi kültür çevresi içine yerleştirilmek, ona intibak ettirmek suretiyle dönüştürülmek zorundadır. Bu dönüştürme esnasında her cisim veya düşüncenin şekli, fonksiyonu, özellikleri ve özü değiştirilmekte, adeta yeniden icat edilmektedir (Turhan, 1972: 336).

Mümtaz Turhan serbest ve zorunlu kültür değişmeleri kavramları ekseninde Türk toplumunun tarihî sürecini üç kısma ayırarak ele alır. Bunların ilki toplumda herhangi değişme meydana getiremeyen ve bazı unsurlarının alındığı safha ile bunların bilinçli bir şekilde aktarıldığı serbest değişmeler devri; yani ondokuzuncu yüzyıla kadar olan dönem.

İkinci safha ise onun geçiş devri olarak nitelediği Üçüncü Selim zamanıdır. Üçüncü safha ise kapsamlı ve köklü kültür değişmelerinin ancak zorunlu bir şekilde meydana getirilebileceği düşüncesinin belirmeye başladığı devirdir. Mümtaz Turhan bu devri İkinci Mahmud'la başlatmakta ve çeşitli kısımlara ayırmaktadır.

Ona göre bu safhalar şunlardır: ilk safha İkinci Mahmud'dan Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar olan dönem, ikinci safha Tanzimattan 1876'ya yani Birinci Meşrutiyet'in ve Kanunu Esasi'nin (anayasa) ilanına kadar, üçüncü safha 1876'dan 1908'e yani II. Meşrutiyet'in ilanı ve yürürlükten kaldırılmış bulunan Kanunu Esasi'nin tekrar yürürlüğe konulmasını sağlayan devrime kadar ve son safha ise 1923'ten o güne kadar olan dönemdir (Turhan, 1972: 191- 192).

Mümtaz Turhan'ın Kültür Değişmeleri adlı eserinin köy araştırmalarına ayrılan kısmı uzun bir saha çalışmasına ve gözlemlere dayanmaktadır. Bu araştırmalar ağırlıklı olarak Erzurum ile Kars arasındaki köylerde gerçekleştirilmiştir. 1936-1942 ve 1948 senelerinin yaz tatillerinde 6-10 hafta olmak üzere araştırma yaklaşık olarak bir seneyi bulmuştur (Turhan, 1972: 82- 83).

Mümtaz Turhan bu köylerdeki sosyal tabakalaşma ve sosyal sınıflar, aile yapıları, göç, köydeki sosyal ve kültürel değişmeler, cemaat yapıları ile şahsi gözlem ve kullandığı yöntemlerden de söz eder. Köyde kültür değişmelerini incelediği kısımda da değişme üzerinde etkili olan unsurlar, maddi ve manevi kültürde meydana gelen değişmeler, köylülerin reddettikleri ve benimsedikleri kültür unsurlarının neler olduğu ve bunun sebepleri üzerinde durur (Turhan, 1972: 82- 152).

Garplılaşmanın (Batılılaşmanın) Neresindeyiz?

Mümtaz Turhan, Türk toplumunun yeni bir yaşayış tarzına geçerken toplumsal, iktisadi meselelerde öncülük yapacak birinci sınıf bilim adamları ile uzmanlara ve bunları yetiştirecek, bilim kuruluşlarına ihtiyaç olduğu kanaatindeydi. Bütün bu kuruluşları hazırlamadan ve mensuplarını yetiştirmeden ne yeni, modern bir hayat

tarzı oluşturmaya ne de onu yaşatmaya imkân yoktur. Zihniyette değişiklik yapmadan davranışlarda devamlı ve hakiki bir yenilik sağlanamaz.

Mümtaz Turhan'a göre, Batı medeniyetinin ana unsurları bilim, teknik, insan haklarını teminat altına alan hukuk ve hürriyettir. Hakiki Batılılık ise bu prensiplere bağlılıktır (Turhan, 1980: 47).

Mümtaz Turhan Batılılaşmadan kendi tanımıyla “bir millet veya toplumun kendi örf ve adetleri, gelenekleri içinde tarımsal, teknolojik, siyasi, eğitim, sanat ve diğer toplumsal faaliyet ve sahaları kapsayan genel bir kültür oluşumunu” kastetmektedir. Bu da Batıdan herşeyden önce bilim ve teknikle, bilim zihniyetini almakla gerçekleşecektir. Onun için farklı kesim ve anlayışların aralarındaki çatışma noktalarını da yaratan kavramları kullanarak garplılaşma, muasırlaşma veya modernleşme, ister ilerleme denilmesinin hiçbir önemi yoktur (Turhan, 1980: 67).

Bütün dava, daima taklitçi bir aşamada kalmadan ve toplumsal çözülmeye uğramadan yaratıcı bir sentezle kendimize has özgün bir kültür meydana getirmektir. Bu da ancak Batıdan alacağımız unsurlarla, kendimizden katacağımız değerlerin uyumu ile mümkün olacaktır (Turhan, 1980: 26).

Mümtaz Turhan bu konuda şunları söylemektedir: “Batı medeniyeti bilime, bilim zihniyetine ve bunların meydana getirdiği teknikle hak ve hürriyet prensiplerine dayanan kurumlardan oluşmuş bir düzendir. Bu sistemin esasının oluşturan kurumlara bütün gerekleri, fonksiyonları, mana ve ruhu ile sahip olmadıkça Batılılaşmadan bahsetmenin hiçbir değeri yoktur” (Turhan, 1980: 53).

Mümtaz Turhan ülkemizin Batılılaşma sürecindeki yanlışları şu şekilde sıralamaktadır: “Biz insanımızın genel mesleki, teknik bilgisini artırmadan, ona yeni maharetler kazandırmadan, yeteneklerini geliştirmeden ve dünya görüşünü, zihniyetini bilimsel ilkelere göre değiştirmeden, yani ona ilim zihniyetini aşılardan sadece fabrikalar, geniş caddeler açmak, parklar, barajlar, limanlar yaptırmadan, lüks otomobiller, tarım araçları, radyolar, buzdolapları vs. almak ve Batılı kanunlar, nizamlar vazetmek suretiyle Batılılaşacağımızı zannetmişiz. 150 seneden beri hep bu kanaat ve bu batıl itikatle hareket etmekteyiz” (Turhan, 1980: 69).

Mümtaz Turhan bütün bunların gerçekleştirilememiş olmasını ülkenin kötü yönetilmiş olması, sermayesizlik, halkın cehaleti, tecrübeli iş adamı yokluğu gibi sebeplerle açıklandığından söz etmektedir. Ona göre, iyi bir yönetime ve gerçek aydınlara sahip olan memleketlerde halkın cehaleti, o memleketin ilerlemesine, zenginleşmesine mani olmamıştır. Tecrübeli iş adamı yokluğu ise yukarıda ileri sürülen sebepler arasında belki en ciddi ve makul olanıdır (Turhan, 1980: 76).

Mümtaz Turhan'ın Kültür Değişmesi ve Batılılaşma konusundaki düşünceleri için şu kitaba bakabilirsiniz: Özakpınar, Y. (2002). Kültür Değişmesi ve Batılılaşma Meselesi, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

K İ T A P

İlk Eğitim ve Batılılaşma

Mümtaz Turhan ilköğretimin ve okuma yazmanın Türk toplumunda yaygınlaştırılması gerektiği kanaatinde olmasına rağmen neredeyse eğitime yönelik bütün yatırımların sadece bu alanda yapılmasını eleştirmektedir. Batılılaşmayı, kalkınmayı, ilk eğitime ve okuma yazma oranına bağlayan akım mensupları Mümtaz Turhan'ın en fazla eleştirdiği kesimi oluşturmaktadır. Ona göre bu tabaka “eğitim” denildiğinde ilk eğitimi anlayan kimselerdir. Bu kesimin zihninde bu kanaatin doğmasında iki önemli sebep rol oynamaktadır;

1. Bütün çağdaş toplumların aynı zamanda yüzde yüze yakın bir oranda okur-yazar, geri kalmış memleketlerin halkının da ümmi (cahil, okuma yazma bilmeyen) olmaları.
2. Geri kalışımızın sebebinin, halkın bilhassa köylünün cahil olmasında aranmasıdır (Turhan, 1980: 82).

SIRA SİZDE

Mümtaz Turhan o günün Türk eğitim sistemi konusunda hangi çarpıcı görüşleri ileri sürmüştür?

Mümtaz Turhan'a göre, Türk halkıyla diğer medeni milletlerin halk tabakaları arasında bilgi bakımından büyük bir farkın bulunmamasına karşılık, Türk aydınlarıyla Batı aydınları arasında uçurumlar kadar derin farklar vardır. Türkiye'nin geri kalışının sebebi, halkın cehaleti değil, aydınlarının gerek nicelik, gerek nitelik bakımından yetersiz oluşudur.

Mümtaz Turhan'ın ünlü bir sosyal antropoloğun cümleleri ile bu görüşlerini destekler: "İlkel bir topluluğu medenileştirmek gayesiyle sadece okuma yazma öğretilseniz, okuma yazma bilen ilkel bir topluluk elde etmiş olursunuz". Milletler arasında kültür ve medeniyet farklarını doğuran, onların halk tabakaları değil, aydın zümrelerdir. Gerçekte Türk halkıyla diğer medeni milletlerin halk tabakaları arasında bilgi bakımından büyük bir fark bulunmamasına karşılık, Türk aydınlarıyla (bazı istisnalara rağmen) Batı aydınları arasında uçurumlar kadar derin farklar vardır. Türkiye'nin geri kalışının sebebi, halkın cehaleti değil, aydınlarının gerek nicelik, gerek nitelik bakımından yetersiz oluşudur (Turhan, 1980: 86- 87).

Mümtaz Turhan dünyada alet ve makineleri, fennî metodları, verimli çalışma ilkelerini ve ülkeleri en iyi bir şekilde yönetme tarzlarını bulan, keşif veya icat eden, mükemmelleştirenlerin aydınlar olduğunu ifade eder. Onun için bir memleketin geriliğinden halkını sorumlu tutmak kadar gülünç ve abes bir şey olamaz (Turhan, 1980: 85- 86).

Batılılaşma Hareketi ve Millî Eğitim

Mümtaz Turhan iki yüz yıldır süren batılılaşma hareketinin beklenen başarıyı sağlayamamasının aydınlar arasında meydana getirdiği aşağılık duygusu üzerinde durur. Korku ve hayranlığın yarattığı bu aşağılık duygusunun tesiriyle Batı medeniyetinin gerçek değerlerini, onu diğer medeniyetlerden ayırt eden, ona özelliğini veren unsurları görmeye, bunları almaya çalışacak yerde, Batı'yı şekil ve kıyafetinde, yaşayış tarzında, toplumsal teşkilatında sathi bir şekilde kopya etmeye başlamamızdan bahseder. Bunu engellemenin yegâne yolu da Mümtaz Turhan'a göre Türk eğitim sistemi, kendi kendine yeter, yani memleketin muhtaç olduğu birinci sınıf ilim ve teknik adamlarını yetiştirebilir bir hale gelinceye kadar Avrupa ve Amerika'ya yüksek öğrenim için öğrenci göndermekten ve Araştırma Enstitüleri açmaktan geçmektedir (Turhan, 1980: 95- 107).

Avrupa'ya öğrenci gönderme fikri ve uygulaması esasen Batılılaşma tarihinin tümünde vardır. Mümtaz Turhana göre geçmiş yıllardaki uygulamaların aksaklık ve hataları şunlardır: Batı'yı tanınamamak, hedefi doğru tayin edememek, plan ve programsızlık ve yanlış öğrenci seçimi (Turhan, 1980: 107- 108).

Türkiye'nin Kalkınmasında Köyün Yeri ve Rolü

Mümtaz Turhan köy meselesini sanayileşme ve göç süreci ile birlikte ortaya çıkabilecek problemleri de kapsayan, aynı zamanda ülkenin kalkınma ve gelişmesinin yanında insani ve kültürel bir sorun olarak ele almaktadır.

Mümtaz Turhan köylerin küçük ve sayıca çok olmasının getirdiği zorluklardan ve Türkiye'nin gerçeklerinden yola çıkarak bu konudaki projesini kitaplaştırmıştır. Buna göre "Kültür ve Sanayi Merkezleri" adını verdiği kuruluşlar Türkiye'nin her bölgesinde, her kırk köyün bulunduğu alanın ortasında kurulmalıdır. Bu merkez-

lerinin ilk gayesi köylüyü ancak büyük şehirlerde bulunabilen medeniyet ve kültür eserleriyle temasa getirmek, sonra da bunları zamanla benimseyerek, kendisine mal edebilecek şekilde yetişmesine yardım etmektir. Bu merkezlerde yatılı ve gündüz olarak altı sınıflı bir veya iki bölge okulu, ortaokul, kütüphane, tiyatro veya sinema, hastane olacaktır. Mahallî ihtiyaçları karşılayacak tamir atölyesi, dökümhane ve bir sanayi kolu bulunacaktır. Bu birimlerin amacı ham maddeleri ucuz ve verimli bir şekilde işlemek ve millî sanayinin bir kolunu teşkil edebilmektir. Sanayileşmenin sonucunda ortaya çıkacak olan toplumsal değişimleri ve sarsıntıları frenlemek, kontrol altına almak da (Turhan, 1980: 127-204) bu projenin diğer amacıdır.

Toprak Reformu ve Köy Kalkınması

Toprak Reformunun tek çare olarak ileri sürüldüğü dönem içerisinde Mümtaz Turhan bu konuda ayrıntılı bir kitap yazarak konuyu çeşitli yönleriyle ele almıştır. Buna göre, öncelikle köy ve köy toplumu hakkında araştırmalar yapmak, toprak reformunun sonuçlarını objektif şekilde tespit etmek, toprak reformunun yapılacağı bölgelerin toplumsal yapılarını dikkate almak, tarım üretimini hesaba katmak, toprak reformunu tarım politikası ile birlikte düşünmek gibi konular üzerinde durur. Toprak reformunun devlete yükleyeceği mali külfet, ekonomiye katkısı ve kültüre ilişkin faktörlerin de araştırılmasının gerektiğinden bahseder (Turhan, 1980: 137).

Mümtaz Turhan bu eserde toprak reformu gibi ekonomik, teknik, toplumsal ve kültürel boyutları olan bir meselenin bilimsel çalışmalarla değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Halk Eğitimi ve Millî Eğitim

Toplumsal ve millî eğitim bir toplumun, bağımsızlığını, barış ve sükûn içinde yaşamasını temin eden, topluluk hayatını düzene koyan değerleri, değer ölçülerini ve sistemlerini genç nesillere aşılması, benimsetmesi ve yetiştirmesi şeklinde tanımlanır. Toplumun bu tarz ideallere, kalıcı değerlere sahip olması gerekir (Turhan, 1980: 251- 252).

Ahlak eğitiminin küçük yaşlarda verilen bir din ve estetik eğitimi ile birlikte ele alınmasının gerektiğinden söz eden Mümtaz Turhan bunun sınırlarını ve tarzını iyi tayin edebilmek için din hakkında açık ve objektif bir fikrimizin olması ve önyargılardan kurtulmamız gerektiği kanaatindedir. Din hakkında bize en açık ve objektif bilgiyi din tarihi, etnoloji, sosyal antropoloji ve sosyoloji vermektedir (Turhan, 1980: 263- 264).

İrade ve Karakter eğitimi ile demokrasi eğitiminden de söz eden Mümtaz Turhan demokrasinin otoriter yapıların aksine kişilere sorumluluk ve görev şuuru gibi bir iç disiplini de vermekte olduğunu üzerinde durur. Ona göre demokrasi bir eğitim meselesidir (Turhan, 1980: 276).

Üniversite Problemi

“Üniversite Problemi” adlı 1967 yılında hazırladığı kitabında Mümtaz Turhan Üniversitelerin ana fonksiyonlarını şu şekilde sıralar: 1. Bilim adamı, araştırmacı yetiştirmek ve bilimsel araştırmalarda bulunmak, 2. Üniversite de dâhil olmak üzere bütün eğitim kademeleri için eğitim elemanı yetiştirmek. 3. Kaliteli yönetici ve iş adamı yetiştirmek

Bir toplumda eğer üniversite bu fonksiyonlarını üzerine alıp belirli bir seviyede ifa edemiyorsa, fayda yerine zarar verir. Gerçek bir üniversitenin yokluğu bir ülkenin kalkınmasına, ilerlemesine mani olabilir, fakat seviyesi düşük bir üniversite-

Toplumsal ve millî eğitim bir toplumun, bağımsızlığını, barış ve sükûn içinde yaşamasını temin eden, topluluk hayatını düzene koyan değerleri, değer ölçülerini ve sistemlerini genç nesillere aşılması, benimsetmesi ve bütün bunları gerçekleştirip kendilerinde yaşatma azim ve iradesini uyandıracak bir tarzda onları yetiştirmesi şeklinde tanımlanır. Toplumun bu tarz ideallere, kalıcı değerlere sahip olması gerekir.

te memleketi muhakkak mahva götürür. Ülkede yeterli sayıda yüksek kaliteli bilim adamı yetiştirdikten sonra ancak diğer tedbirlere, üniversite bünyesindeki aksaklıklar doğuran şartların ıslahına geçilebilir (Turhan, 1980: 377- 378).

Atatürk İlkeleri ve Kalkınma

Mümtaz Turhan'ın "Atatürk İlkeleri ve Kalkınma" adlı 1965 yılında yayınlanmış olan kitabı Atatürk inkılâplarını tahlil eden ve farklı kesimler tarafından nasıl ele alındığını tartışan bir çalışmadır.

Mümtaz Turhan'a göre, Batı ülkelerinin milliyetçiliğinin beş asır süren bir seyri söz konusudur. Türkiye'de ise millî kültür henüz zayıf, gevşek, yalnız bir unsur halindedir. Bu bakımdan Türkiye'nin ana ve hayati davası millet olma ve millî bir kültüre ulaşma davasıdır. İktisadi kalkınma bu ana davanın küçük bir parçasıdır. (Turhan, 1980: 410- 413).

Türkiyenin tarihi ve toplumsal süreci takip edildiği zaman Atatürk inkılâplarının gayesinin çağdaş medeniyet seviyesinde bir millet olma ve millî kültüre kavuşmadan başka bir şey olmadığı da anlaşılır. Batı'nın mevcut haline bakıp milliyetçiliğin modası geçmiş bir fikir olarak görülmesi de bu cehaletin eseridir. Atatürk ilkelerinden milliyetçilik çıkarılacak olursa bu sistem çöker. Zira modern bir millet olamayan, millî bir kültüre erişemeyen bir toplumda artık diğer ilkelerin gerçekleşmesine imkân kalmaz. Türkiyenin ana davası, bir an evvel bir millet olma ve millî kültüre kavuşma davasıdır (Turhan, 1980: 414- 416).

Millî Kültür ve Halkçılık

Mümtaz Turhan'a göre tarihî, toplumsal yapı ve şartların sonucu olarak ülkemizde birbirinden farklı iki kültür bulunmaktadır. Şehirlerde, bilhassa büyük şehirlerde yaşayan insanların ve aydınların da katıldığı ve temsil ettiği "şehir" veya "aydın kültürü", diğeri de küçük kasaba ve şehirlerin de dâhil olduğu geniş halk kitlelerinin ve köylünün temsil ettiği "halk kültürü"dür. Bu iki kültür arasındaki derin farklara rağmen her iki topluluğun temsil ettiği kültürler arasında ortak bağlar vardır. Bunlar dil, din, tarih bilinci, ortak bir toprağa ve devlete sahip olma, bazı örf ve adetler, geleneklerdir. Ancak bu bağlar Batı ülkelerindeki kadar güçlü değildir. Batı'da halk kültürüyle aydın tabakanın kültürü arasında esaslı bir fark yoktur (Turhan, 1980: 417- 418).

Millet bünyesine ve millî bir kültüre kavuşmamış bir toplumda demokrasiyi gerçekleştirmek güçtür. Milliyetçilik, halkçılık ve cumhuriyetçilik, başka bir ifade ile millet olma, millî bir kültüre ve demokratik bir idareye kavuşma cehd veya ilkeleri birbirinden ayrılmaz bir bütün teşkil eder (Turhan, 1980: 423).

Mümtaz Turhan'a Göre Türkiye'de Bilim

Mümtaz Turhan bilimin bir yöntemden ziyade bir zihniyet meselesi olduğu düşüncesindedir. Herhangi bir konu, olgu veya olay hakkında gözlem yapmak, gerçeklere bağlı kalmak ve nesnel olmak bilim adamının temel hareket noktasıdır (Turhan, 1980: 474).

Mümtaz Turhan bilimin ve bilimsel düşüncenin devlet ve toplum hayatında en önemli unsur olduğunu sürekli vurgulamaktadır. Bilimin olmadığı yerde bilgi kırları, kanaatler, batıl itikatlar, hurafeler bilim sayılmakta, bu yüzden insanlar itham ve hatta mahkûm edilmektedir. Aynı şekilde bilim adamının yerini, sözde bilim adamı, uzmanın yerini diplomalı memur almaktadır.

Mümtaz Turhan'a göre, Atatürk ve Cumhuriyet devrimlerinin tek ve gerçek manası, dünyanın gidişine ayak uydurabilmek ve tekrar geri kalmamak için bazı doğmalara, kurallara saplanmamak, fikri hareketlilik, toplumsal dinamizmi sağlamak ve korumaktır (Turhan, 1980: 428- 439).

Bugün bilim ve teknik, tarihin hiçbir devrinde görülmeyen bir süratle gelişip ilerlerken bizim buna hala seyirci kalmamız, günü kurtarma kaygısıyla gözlerimizi kapayıp faaliyetlerimizi başka taraflara çevirerek kendimizi oyalamamız, bir felaket doğurabilir. İki asra yakın bir zamandan beri göremediğimiz bu gerçeği hiç olmazsa şimdi kabul edip bir an evvel çok sayıda bilim adamı yetiştirmeye, bilim kurumlarını kuvvetlendirmeye çalışmalıyız. Çünkü bizim için biricik kurtuluş yolu budur (Turhan, 1980: 53).

CEMİL MERİÇ

Cemil Meriç'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

Cemil Meriç'in Hayatı

1912 yılında Balkan Savaşı esnasında ailesi Yunanistan Dimetoka'dan Hatay'a göç eden Cemil Meriç 1916'da doğdu. 1936'ya kadar Hatay Fransa'nın mandası altında olan Suriye sınırlarının içerisindeydi. Ortaöğretimini tamamladığı Reyhanlı Rüştiyesi ve Antakya Sultani'sinde eğitim Fransız kültürü ağırlıklıydı.

İstanbul'da Yabancı Diller okulunda 2 yıl eğitim aldı. İkinci yılın sonunda İkinci Dünya Savaşı sebebiyle Fransa'da yapması gereken staj iptal edildi ve Elazığ Lisesi Fransızca öğretmenliğine atandı. Gerek eğitim süreci, gerekse meslek hayatı sırasında devrin önemli dergilerinde yazı ve tercümelemleri yayınlandı.

1946 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Fransızca okutmanı oldu. 1954 yılında uzun zamandır şikâyetçi olduğu gözlerindeki rahatsızlıktan dolayı birkaç başarısız ameliyat geçirdi. 1955 yılında Paris'te bir hastanede gerçekleştirilen ameliyattan sonra gözlerinin iyileşemeyeceği anlaşıldı ve görme yeteneğini tamamen kaybetti. O yıldan itibaren çok zengin olan kütüphanesine çekilerek başta kızı ve oğlu olmak üzere devrin önemli yazar ve entelektüelleri ile müdavimlerinden oluşan bir halka ona kitap okuyarak, notlar tutarak ve konuşmalarını kaydederek fikir hayatını sürdürmesini sağladılar. 13 Haziran 1987 tarihinde hayata gözlerini yumdu (Meriç, 2010: 63- 72).

Cemil Meriç şair, mütercim, eleştirmen ve her şeyden önce büyük bir düşündürüdür. O bir akademisyen değildi. Gerek teknik, gerekse yöntem bakımından eserlerini, makale ve yazılarını bilimsel kalıp ve sınırlar içerisinde değerlendirmek zordur. O kendi ifadesiyle bir mütefekkindir. Kendine has üslubu ve tarzı, imzası, "alâmet-i farikası" gibi hemen diğerlerinden ayırt edilebilir. Kitaplarının bir yerinde çağdaş düşüncenin mimarı olarak ilan ettiği Machiavelli gibi "üslup kaygısı taşımayan", metinlerinde bile kalıplara sığmayan bir şahsiyettir.

Cemil Meriç'de sosyolojinin teknik, yöntem ve içeriği ve akademik çerçevedeki yazılardan ziyade eleştirel metin ve ifadelerle rastlanır. Bu metinlerde Batı ve Doğu toplumlarının özellikleri, sosyolojinin Batı Avrupa'da doğuşu, gelişmesi, önemli sosyolog ve düşünürler, ideolojiler, toplumsal tabaka ve sınıflar gibi konular üzerinde değerlendirmelerde bulunulur. Bu değerlendirmeler çoğu zaman kitapları arasındaki küçük paragraflar, cümle ve satırlardan ibarettir.

Mümtaz Turhan'a göre, "Batı medeniyeti bilime, bilim zihniyetine ve bunların meydana getirdiği teknikle hak ve hürriyet prensiplerine dayanan kurumlardan oluşmuş bir düzendir. Bu sistemin esasının oluşturan kurumlara bütün gerekleri, fonksiyonları, mana ve ruhu ile sahip olmadıkça Batılılaşmadan bahsetmenin hiçbir değeri yoktur.

Atatürk ve Cumhuriyet devrimlerinin tek ve gerçek manası, dünyanın gidişine ayak uydurabilmek ve tekrar geri kalmamak için bazı doğmalara, kurallara saplanmamak, fikri hareketlilik ve toplumsal dinamizmi sağlamak ve korumaktır.

Cemil Meriç sosyoloji alanında bir akademisyen olmamakla birlikte 1965- 1969 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğrencilerine ders vermiştir. Bu derslerin notları vefatından sonra toparlanarak “Sosyoloji Notları ve Konferanslar” adlı kitapta bir araya getirilmiştir (Meriç, 1993: 11).

Cemil Meriç’in gözleri görmediği için Türkçe ve Fransızca 11.000 seçme eserden oluşan kütüphanesindeki kitapları başta kızı Ümit Meriç ve oğlu Mahmut Ali Meriç olmak üzere dönemin önemli fikir adamı ve sanatçıları ile Cemil Meriç’in müdavimlerinden oluşan seçkin bir grup ona düzenli bir şekilde kitap ve dergi okumaktadırlar. Aynı şekilde makalelerini ve yazılarını hazırlarken ve notlar alırken de aynı kişiler ona yardımcı olurlar (Meriç, 1993: 11- 12).

Cemil Meriç’in Fransızcaya hâkimiyeti ve meslek olarak Fransızca hocalığını çeşitli kademelerde sürdürmesinin yanında uzun yıllar yaptığı çeviriler onun lisan konusundaki hassasiyetini artırmıştır. Yahya Kemal, Necip Fazıl ve Nazım Hikmet’ten daha büyük bir şair olamayacağını anladığından şiir yazmayı bıraktığını dile getirirse de onun nesirleri adeta birer şiirdir: “Bu Ülke” ve “Jurnal Cilt 1- 1955-65” adlı eserlerinden alınan şu kısa metin buna güzel bir örnek teşkil eder: “İzm’ler idrakimize giydirilmiş deli gömlekleri. İtibarları menşelerinden geliyor. Hepsi de Avrupalı” (Meriç, 2010: 92). “Bu ülke 89’dan Beri Su Alan Bir Gemi. 89’da tasfiye edilen yalnız Batı aristokrasileri, yalnız derebeylik nizam-ı içtimaisi değil, 89 burjuvasının zaferi, ihtiyar şarkın da ölüm çanı” (Meriç, 1992: 109).

len yalnız Batı aristokrasileri, yalnız derebeylik nizam-ı içtimaisi değil, 89 burjuvasının zaferi, ihtiyar şarkın da ölüm çanı” (Meriç, 1992: 109).

Cemil Meriç, tenkitçi (eleştirel) sosyologlar çizgisine mensuptur. Batı sosyolojisi Türkiye’ye girdikten sonra, Türk aydınları ve akademisyenleri sosyolojiye karşı ya taklit veya eleştiri tutumunu benimsemişlerdir. Ezici çoğunluğu temsil eden ve taklit tutumunu benimseyenler, Batı sosyolojisini kendi içinde veya Türk toplumuna uygulanabilirliği açısından hiçbir sorgulamaya girişmemişler, olduğu gibi almaya ve uygulamaya çalışmışlardır. Çok küçük bir azınlıktan oluşan eleştiri tutumunu benimseyenler ise Batı sosyolojisini hem kendi içinde hem de Türk toplumuna uygulanabilirliği açısından sorgulamışlardır.

Resim 7.3

Cemil Meriç

SIRA SİZDE

4

Cemil Meriç niçin eleştirel sosyologlar çizgisine dâhil edilmektedir?

Sosyolog Recep Şentürk bu çizgiye mensup olan sosyologları Sait Halim Paşa, İzmirli İsmail Hakkı, bir dönem ve kısmen Ziya Gökalp, Cemil Meriç, Kemal Tahir, Nureddin Topçu, Baykan Sezer ve Korkut Tuna şeklinde sıralamaktadır (Şentürk, 2008: 1035).

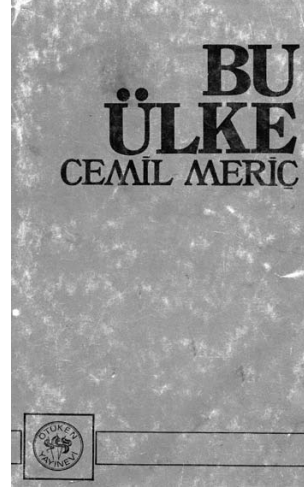
Cemil Meriç daha ziyade tarih, toplum, ideoloji, toplumsal değişme ve fikir adamlarına ilişkin bilinenlerin ötesinde değerlendirmelerde bulunur. O Batı sosyolojisini eleştirel bir bakış açısıyla “ideoloji” veya yeni “teoloji” olarak da adlandırmasına rağmen, tümüyle bunlardan ibaret olarak ele almaz.

Cemil Meriç tabu ve kalıpları yıkar, her türlü düşünce, kurum ve kişileri insafsızca eleştirir. Çok fazla eleştirilen ve insafsızca saldırılan kişi ve kurumların olumlu yanlarını vurgulayarak, hakkını teslim etmeye çalışır. Bir yerde adeta yerin dibine soktuğu bir fikir akımı yahut kişiyi bir başka yerde gökleri çıkarır. Bu durum bir çelişki olmaktan ziyade o fikir akımı veya kişinin her iki boyutuna da bir şekilde var olduğunu düşünmesidir.

Köksal Alver, “Cemil Meriç’in Sosyoloji Tasavvuru” adlı makalesinde Cemil Meriç’in eleştirel sosyolojisini eleştirerek şöyle bir yargıda bulunmaktadır: Eleştirel sosyolojinin radikal bir yorumunun sosyolojiyi zayıflatma hatta yıkmaya eylemine dönüşme tehlikesini barındırdığını da görmek gerekir. Özellikle Meriç’in yaklaşımında eleştirel sosyoloji, bir tür sosyoloji düşmanlığına, sosyoloji yıkıcılığına dönüşme tehlikesini barındırmaktadır. Sosyoloji hakkında çok keskin hükümleri, yargıları değerlendirmeleri olan Cemil Meriç’in bakış açısının da eleştirel okunması gerektiği ortadadır (Alver, 2009: 348).

Cemil Meriç kendisi ile yapılan bir mülakatta fikir hayatını, geçirdiği değişim ve dönüşümleri belirli tarihi dönemlere ayırmıştır (Göze, 1975: 78). Ancak eserleri tarih sırasıyla okunduğunda onun her zaman eleştiren ve sorgulayan tavra sahip olduğu ve herhangi bir inanç ve düşünce sisteminin kalıplarına hapsolmediği dikkati çeker.

Resim 7.4

Meriç, C. (1979). *Bu Ülke*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Cemil Meriç'in hayatı ile ilgili olarak şu kaynaklara bakabilirsiniz: Meriç Yazan, Ü. (2009), *Babam Cemil Meriç (9. baskı)*, İstanbul: İletişim Yayınları; Meriç Yazan, Ü. (1993), *Cemil Meriç*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yılmaz, Murat (Yayına hazırlayan). (2006), *Cemil Meriç*, Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 60.

Cemil Meriç'e Göre Sosyoloji

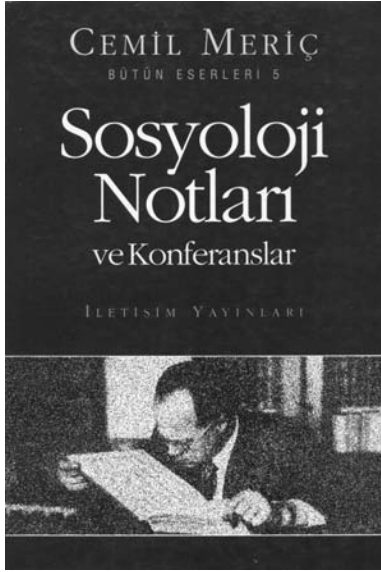
Cemil Meriç, sosyolojiyi “İçtimai fizik” veya “fizioloji” adları ile temelini Saint Simon'un attığı bir bilgi dalı olarak kabul eder (Meriç, 1974: 156).

Cemil Meriç'e göre tarihin, medeniyet tarihinin ve “ümran” adını verdiği sosyoloji biliminin gerçek kurucusu ise İbn Haldun'dur (Meriç, 1974: 157), (Meriç 1993a: 177). İbn Haldun'dan sonra ise sosyoloji biliminin 4 kurucusu vardır: Saint Simon, Proudhon, Marks ve Comte. Bunlar içinde en fazla Comte'un yeri belirtilmiştir (Meriç 1993a: 246). Sosyoloji Cemil Meriç'e göre sosyoloji bilimi “yeni bir ideoloji” ve “buhranların çocuğu”dur. Comte, Fransız ihtilalinin ölümüne mahkûm ettiği Katoikliği, “insanlık dini” ismi altında hortlatan bir yarı delidir. Le Play sürüyü şer kuvvetlerine kaptırmak istemeyen kiliseyi temsil eder; şer kuvvetlerine yani sosyalizme. Durkheim sarsılan düzeni rasyonalizm rayına oturtmak isteyen bir haham torunudur. Ortak vasıfları kötü birer nasir olmaktır ve dava Hristiyan Batı toplumunu istikrara kavuşturmadır (Meriç, 2010: 185). Ona göre sosyoloji aynı zamanda mevcut düzenin savunmasını üzerine alan yeni bir “teoloji”dir (Meriç, 1993: 177).

Resim 7.5

Sosyoloji Notları ve Konferansları

Sosyolojinin bize kazandırdığı ilk vasıf, hakikati yalanlardan soyabilmektir.

Sosyoloji tarafsız bir ilim dalı olabilir mi? 1965-66 yılı ders notlarında Cemil Meriç bu soruyu sorar. Her türlü düşünceye kapısını açan Batı'nın Doğu'ya kapalı olduğunu İbn Haldun'un o güne kadar el kitaplarında adının geçmemesinden yola çıkarak vurgular. Yalnız Doğu'ya mı? Marx, 1917'den sonra düşünce tarihine kapıları kırarak girer.

Cemil Meriç Amerikan sosyolojisi hakkında da şu kanaate sahiptir. Ona göre İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni putlar çıkmıştır ortaya; Truman, Marshall Planı ve Amerikan sosyolojisi. Bu bilimsel sosyolojinin ilk amacı, Amerikan iş çevrelerinin mutlak egemenliğini sağlamaktır. Bunun yollarından biri olarak da "sosyodrama" keşfedilmiştir. Sosyodrama'nın temelinde şöyle bir peşin hüküm yatmaktadır. Amerikan toplumu mümkün dünyaların en iyisi, ama işletmelerde ufak tefek aksaklıklar görülüyor.

Cemil Meriç'e göre o günün Sovyet sosyolojisi ise sosyolojinin sadece bir karikatürüdür (Meriç, 2010: 186). Sosyolojiyi bir sınıf gerçeği sayan Sovyet Rusya'da uzun zaman sosyoloji okutulmamıştır. Ne kadar objektiflik iddia ederse etsin, sosyoloji çok çabuk ideoloji olabilir. Sosyolojinin en büyük keşiflerinden biri, bir ideoloji olabileceğini kabul etmesidir (Meriç, 1993a: 210).

Cemil Meriç'e göre sosyoloji biliminin gerçek kurucuları kimlerdir?

Aynı metin içerisinde Cemil Meriç ideoloji kavramını hem dünya görüşleri, hem de toplumsal bilimleri de kapsayan tarzda ele alır. "İdeolojiler de kilise gibi yobaz (fanatik) yetiştirirler. Taraf tutmayan insan şahsiyeti felce uğramış insandır. Kimse tarafsız değildir ve tarafsız sosyoloji de yoktur.

Sosyoloji, biyoloji değildir. Parça parça sosyal bilimler vardır. Çünkü insanı kınlarından, sevgilerinden soyamayız. Sosyal bilimler kadar yalanın cirit oynayabileceği saha yoktur. Bütün sosyal bilimler insan denilen dişleri ve tırnakları henüz sökülmemiş olan o mahlûkun suç ortaklığını yapmaktır.

Cemil Meriç, sosyolojiyi bir ideoloji olarak değerlendirirken, onun sadece bir ideoloji olmadığını da farkındadır. Yine onun ifadesine göre, "Sosyolojinin bize kazandırdığı ilk vasıf, hakikati yalanlardan soyabilmektir." (Meriç, 1993a: 19- 20).

Sosyoloji endüstriyel toplumun çocuğudur. Bir Demystification'dur, yani insan düşüncesine hürriyet getirir, kutsal tanımaz (Meriç, 1993a: 193).

Sosyoloji endüstriyel toplumun çocuğudur. Bir demystification'dur, yani insan düşüncesine hürriyet getirir, kutsal tanımaz.

Bilgi Sosyolojisi

Cemil Meriç bilgi sosyolojisinin de sosyolojinin de en büyük müjdecisinin İbn Haldun olduğu düşüncesindedir. Ancak bilgi sosyolojisini sağlam ve sosyal temellere oturtan önce Saint Simon'dur. Sonra da Balzac (Meriç, 1993a: 202).

Bilgi sosyolojisinin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'da itibar kazanması Cemil Meriç şu şekilde açıklıyordu: “Bir parça beyin göçüyle izah edilebilir; ama asıl sebep insanların birbirine güvenmemesi, reklamın ve propagandanın insan şuurunu bulandırmasıdır. Müselsel (art arda sıralanan) yalanlardan şuur bulunan Amerikalı karşısındakinin niçin böyle söylediğini araştırmak ihtiyacını duymuştur. Oysa bilimsel bir terbiyeden geçenler düşüncelerini bir altyapıya bağlamak ihtiyacını duyarlar. Ancak cemiyetin içinde birçok sınıflar doğduğu, yani birçok bilgi doğduğu zaman, bilgi sosyolojisi kurulur.” (Meriç, 1993a: 202- 204).

Cemil Meriç'e Göre Türkiye'de Sosyoloji

Cemil Meriç Türkiye'deki ilk sosyolojik yaklaşımlar hakkında çok olumsuz kanaate sahiptir. Fransa'da liselere alınmayan sosyolojinin bizde kürsüsünün bulunmasını çok sert ifadelerle eleştirir. Ziya Gökalp'ın, Mehmet İzzet'in, Necmeddin Sadak'ın temsil ettiği sosyolojinin hedefinin Türk zekâsını kendisini zerre kadar ilgilendirmeyen konularla meşgul etmek, gelecek nesillerin uyanmasını engellemek olduğunu iddia eder (Meriç, 1993: 177). “Comte'un, Le Play'in, Durkheim'in herhangi bir sorumuza cevap vermesi beklenebilir mi?” diye sorar (Meriç, 1993: 177).

“Yeni teoloji”nin önderleri -Gustav Le Bon ve Edmond Demolins gibi yamaklarıyla birlikte- İkinci Meşrutiyet'in en itibarlı kâhinleri. Hangi meselemize aydınlık getirdiler? Başka bir düşüncenin başka bir medeniyetin çocuğuydular. Büyük bir aceleyle ithal edilen bu “sahte bilim” tek işe yaramış: Nesillerin uyanmasını önlemek (Meriç, 2010: 185).

Cemil Meriç devam eder: “Sosyoloji talebesi, Sorokin'den aktarılmış garip bir sosyoloji tarihinde yüzlerce isimle karşılaşır. Gerçekte hiçbirinin kendi davası ile ilgisi yoktur” (Meriç, 1993: 178).

Cemil Meriç, “Kültür ve Medeniyet” adlı bir konferansında da Ziya Gökalp hakkında çok farklı değerlendirmelerde bulunmaktadır: “Ziya Gökalp'a gelince, o da bir çöküş devrinin adamıdır. Bütün değerlerin çökmeye yüz tuttuğu, topraktan enkazdan başka pek az şeyin kaldığı bir devirde yaşadı. Gökalp samimidir, ciddidir, dürüsttür. Belki yaşadığı devirde ondan çok daha bilgili insanlar vardı. Gökalp'ın onlardan farkı işi ciddiye almış olmasıdır.” (Meriç, 1993a: 307).

Cemil Meriç'in Doğu ve Batı kavramlarına yaklaşımı konusunda şu esere bakabilirsiniz:
Alkan, A. T. (1993). *Doğu ve Batı Karşısında Cemil Meriç*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Cemil Meriç'in Üzerinde Durduğu Temel Kavramlardan Biri: İdeoloji

Cemil Meriç lisan konusundaki titizliğini ideoloji kelimesini üzerinde dururken de gösterir. Sözlük ve ansiklopedilerde yıllara göre bu kavramın doğuş ve şekillenme sürecini inceler. Ona göre, hiçbir bilim hakikatın bütününe sunmaz. İnsan bilimlerinin hepsi de bir yanıla ideolojidir. İdeoloji, yani belli bir medeniyetin, belli bir inancın, belli bir cemaatin müdafaa silahıdır (Meriç, 1986: 51).

1950'lere kadar Batı'nın hiçbir büyük sözlüğünde ideolojinin sosyal ve politik manalarını bulamayız. Yirminci asrın ikinci yarısına kadar ideoloji, “düşünceler bilimi”dir (Meriç, 1986: 52).

İdeoloji ile bilimin sınırlarını çizmek son derece güç. Yirminci asırda tarih, çok defa ve açıktan açığa siyasi bir ideolojidir. İktisat da sosyoloji de öyle. Gramsci'ye göre, her aydın, belli bir toplumsal sınıfın çıkarlarını allayıp pullayan bir ideologdur. İlkel toplumlar dış dünyayı açıklamak için mitlere başvururlar, gelişmiş toplumların sosyal ve politik dünyada pusulası ise ideolojilerdir (Meriç, 1986: 53).

İlkel toplumlar dış dünyayı açıklamak için mitlere başvururlar, gelişmiş toplumların sosyal ve politik dünyada pusulası ise ideolojilerdir.

Sosyolojinin ve Tarihin Kâşifi: İbn Haldun

İbn Haldun sosyolojinin ve tarihin kâşifidir. Çağdaş düşünce Batı'da Machiavelli ile Doğu'da İbn Haldun'la başlar. Ortak yönleri o zamana kadar teoloji ve ahlakın emrindeki sosyal bilimleri onların emrinden çıkarmaları, totem ve tabuları yıkmalarıdır (Meriç, 1993a: 177).

İbn Haldun, hem medeniyet tarihinin, hem de sosyolojinin kurucusu. Toplumsal bilimlerin dayandığı temel prensiplerden birçoğunu ilk defa olarak o ifade eder ve uygular (Meriç, 1974: 157).

Cemil Meriç İbn Haldun'u kendi semasında tek yıldız olarak adlandırır. "Ortaçağın karanlık gecesinde muhteşem ve münzevi bir yıldız; ne öncüsü var, ne de devamcısı. Mukaddime, çağları aydınlatan bir fecir; girdapları, mağaraları, zirveleriyle." (Meriç, 1974: 150, Meriç, 1993a: 175).

İbn Haldun içinde yaşadığı çalkantılı devirleri anlamaya çalışmıştır. Buhranı ne Tanrı'nın iradesiyle izaha kalkışmıştır, ne dış güçlerle. Çöküşün sebebi toplumun iç yapısıdır. Geçen asrın sonlarına kadar hiçbir Avrupalı tarihçi böyle bir anlayışa erişememişti (Meriç, 1974: 153). İbn Haldun tarihi teolojiden temizler, ölçüsü akıldır. Toplumsal olaylarda tesadüf yoktur. Darwin'in, Marks'ın, Adam Smith'in birçok görüşleri çekirdek halinde onda mevcuttur. Toplumsal olayların kanunlarını ele alır ve bilimde değer yargılarına yer vermez. İnsanı belirli bir coğrafya içinde değerlendirir ve her olayın kendi akışı içerisinde incelenmesi gerektiğini savunur (Meriç, 1993a: 70).

Cemil Meriç'e göre İbn Haldun kendi semasında tek yıldızdır. Ortaçağın karanlık gecesinde muhteşem ve münzevi bir yıldız; ne öncüsü var, ne de devamcısı. Mukaddime, çağları aydınlatan bir fecir; girdapları, mağaraları, zirveleriyle.

SIRA SİZDE

Cemil Meriç İbn Haldun'a niçin çok büyük bir önem atfetmiştir?

Mukaddime'nin üç kaynağı vardır: 1. Eski Arap yazarları, İslam tarihçileri, Mesudi, Tortuşu, Mesudi 2. Aristo, Platon (Farabi kanalıyla), Yunan Helenistik kültürü. 3. Yaşanmış hayat (Meriç, 1993a: 176). İbn Haldun yeni bir bilim kurduğunun farkındadır. Tarihi "insan bilimlerinin bilimi" yapan bir ihtilal. Umran'la asabiyet, yeni bir bilimin iki anahtarı. Umran, geniş manasıyla medeniyet, yani: bir kavmin yaptıklarının ve yarattıklarının bütünü, toplumsal ve dini düzen, adetler ve inançlar (Meriç, 1974: 154). "Mukaddime" 1850'de Batı dillerinde yayınlanmasına rağmen Avrupa yine de tanımaz Mukaddime'yi. Çünkü insan tarafsız değildir. Batı için Doğu ilkeller ülkesidir. Vicdanını rahat ettirmek için fethettiği ülke ne kadar büyük bir medeniyete sahip olursa olsun Avrupa onun insanın sevgi ve saygıya layık olmadığına ferman çıkarır (Meriç, 1993a: 174).

İbn Haldun'un Çağdaş Toplumsal Bilimin Kurucusu Olarak Gördüğü Machiavelli

Cemil Meriç'e göre Machiavelli'nin yaşadığı Rönesans aslında bir cinayetler çağıydı. "Rönesans feodalitenin can verdiği bir devir. "Hükümdar" hem bir el kitabı, hem de bir psikoloji kitabı. İç ve dış savaşlarla harap olan İtalya'yı ancak bir yırtıcı kurtarabilir. Gündelik ahlak çok mukaddestir, ama politikada sökmaz. Tabiatla tek kanun var: en kuvvetlinin hakkı. Bütün diğer kanunlar zayıfların ezilmemek için yarattıkları suni kanunlardır. Machiavelli Prens adlı kitabıyla politikacıya yalan öğretirken, yalanı, riyayı ortadan kaldırmıştır" (Meriç, 1993a: 148- 149).

Hükümdar 1513'de kaleme alınır ve Laurent de Medicis'ye yollanır. Kapağı bile açılmaz. Protestanlarla Katolikler birbirlerini Makyavelizm'le suçlarlar. Canterbury başpiskoposuna göre Hükümdar'ı şeytan yazmıştır.

Cemil Meriç'in en çarpıcı tespiti de şudur: Machiavelli'nin bütün düşmanları Makyavelisttir. Jean Jacques Rousseau bu büyük zekâyı şüpheden ve lanetten kurtarmaya çalışır ve Toplum Sözleşmesi adlı eserinde bu kitap "insanları hükümdarların şerrinden kurtarmak için yazılmıştır, vazifesi halkı ikazdır" der.

Machiavelli'nin mezar taşının üzerine yıllar sonra "Hiçbir övgü onun ismi kadar yüce değildir" yazılmıştır (Meriç, 1993a: 186- 187).

Saint Simon İlk Sosyolog İlk Sosyalist

"Saint Simon İlk Sosyolog- İlk Sosyalist" Cemil Meriç'in akademik kalıplara en yakın eseri sayılabilir. Ancak yine de Cemil Meriç'in üslubu klasik akademik kitapların dilinden hayli farklıdır. Edebiyatçı ve şair kimliğinin izleri bu kitapta da kendini gösterir. Cemil Meriç'in en akademik eseri dahi edebi bir metindir, şiir ve üslup harikasıdır.

Cemil Meriç Batı Avrupa'da feodalitenin çözülmesini, sanayileşme ve şehirleşme sürecini şu şekilde anlatıyor: "Bir dünya çökmüştür, yeni dünya henüz doğmak üzere. Yıkılan şatoların enkazı üzerinde fabrikalar yükseliyor" (Meriç, 1967: 21).

Bu kitapta Cemil Meriç'in mükemmel Türkçesiyle Saint Simon'a ait metin şu şekilde yer alır: "Tutalım ki Fransa bir anda en büyük elli fizikçisini, elli kimyacısını, elli fizyolojistini, elli mühendisini, elli şairini, elli fabrikatörünü, elli bankacısını kaybetti. Ne olur? Bu üç bin üreticinin kaybı Fransa'yı cansız bir bedene çevirir. Şimdi de hükümdarın bey kardeşini, tüm kral ailesini, saray nazırlarını, mabeyncileri, sandalyalı, sandalyasız bakanları, müsteşarların hepsini, en zenginlerinden on bin toprak ağasını, yani asil bir hayat yaşayan on bin kodamanı kaybettik diyelim. Üzülürdük şüphesiz ama iyi kalpli olduğumuz için üzülürdük. Fransa'nın yaşayışında ne değişirdi? Hiç. Boşalan yerleri yüz binlerce Fransız hemen doldurabilirdi. Demek ki bizi eşek arıları yönetiyor, demek ki tepetaklak bir düzen bu (Meriç, 1967: 12- 13).

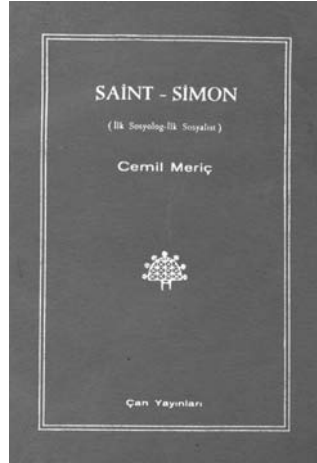
Saint Simon'un çıkardığı "Organisateur" adlı dergide işlenen başlıca konular endüstriyel rejimin nasıl kurulacağıdır. Saint Simon topluma yeni bir anayasa sunmaktadır. Mühendislerden, edebiyatçılardan, sanatçılardan kurulu bir "yeni buluşlar" meclisi, fizyolojistlerden, matematikçilerden bir "inceleme meclisi", başyeri zekâyı ayıran bu garip ütopyada halka uygun görülen rol ne? Yeni düzende şefleriyle kaynaşmıştır halk. Kralın ise hiç adı geçmez (Meriç, 1967: 13- 14).

Saint Simon'a göre, Avrupa'nın iktisadi hayatı beylerin, fikir hayatı rahiplerin elindeydi. Birinciler üretimi düzenliyordu, ikinciler imanı. Yani sosyal hayatın bütün çarklarını işleten bu iki sınıftı. Bir zamanlar rahipler kılavuzluk etmiş insanlara, şimdi filozoflar, bilginler, sanatçılar kılavuzluk edecek (Meriç 1967: 29- 33).

Saint Simon'dan sonra toplum ikiye ayrıldı: Çalışanlar aylaklar. Tembellik bir imtiyazdı eskiden, bir asillik belgesiydi. Saint Simon için aylak yani eşek arısı, çalışmadan yiyendir: Rahip, asker, toprağa alın terini katmayan mülk sahibi. Saint Simon için bal arısı topluma yararlı bir iş görendir: Tüccarlar, fabrikatörler, çiftçiler, bankacılar, bilginler, sanatçılar, memurlar, işçiler. Emek, Saint Simon'dan beri kültürcü olmaktan çıkmıştır (Meriç, 1967: 40).

Resim 7.6

İlk Sosyolog- İlk Sosyalist

Birinciler üretimi düzenliyordu, ikinciler imanı. Yani sosyal hayatın bütün çarklarını işleten bu iki sınıftı. Bir zamanlar rahipler kılavuzluk etmiş insanlara, şimdi filozoflar, bilginler, sanatçılar kılavuzluk edecek.

Emile Durkheim'e göre, Saint Simon hem sosyolojinin hem de sosyalizmin kurucusu: "Saint Simon'un düşüncesi XIX. Asırda gelişen bütün düşünce akımlarını kucaklayacak kadar karmaşık; tarih metodu, pozitif felsefe, sosyalizm. Hepsini tek kelimedede toplamış Saint Simon: Endüstriyalizm (Meriç, 1967: 46).

Sosyoloji Comte'un uydurduğu bir kelime. Saint Simon sosyal realiteyi inceleyen bilime "insan bilimi", "sosyal fizyoloji", "hürriyet bilimi" adını verir. (Meriç 1967: 114). Saint Simon'un sosyolojisi tarihe dayanan bir sosyoloji (Meriç, 1967: 124).

Meriç, C. (1967). Saint Simon İlk Sosyolog- İlk Sosyalist, İstanbul: Çan Yayınları.

Cemil Meriç'e Göre Karl Marks ve Max Weber

Cemil Meriç Karl Marks'ın tek başına zamandan ve mekândan kopararak ele alınmasına karşı çıkar. Saint Simon'un, Feuerbach'ın, Hegel'in olmadığı yerde Marx'ın tek bahsi anlaşılmaz. Marksizm bir metoddur (Meriç, 1993a: 139- 140).

Marx da politikadan ahlaki kovmuş, ahlaki bir burjuva yalanı olarak vasıflandırmıştır. Oysa Proudhon insan cemiyetini adalet temeli üzerine yükseltmek ister. Marx bir bakıma Machiavelli'nin devamıdır (Meriç, 1993a: 151), (Meriç, 1993a: 192).

Cemil Meriç "İki Düşman Kardeş" adlı yazısında birbirlerinin zıddı gibi görülen Marks ve Weber'in benzer noktaları üzerine vurgu yapar. "Avrupalıya göre, Marksla Weber, sosyolojinin iki düşman kardeşidir. Ama Doğu söz konusu oldu mu, rakipler anlaşmazlıklarını unuturlar, coğrafi kaderciliği "bilimsel" bir hakikat gibi sergiler Marks; "Ülkedaş"larının Doğuyu sömürürken vicdan Azabı duymamaları için bir kurt masalı uydurur: ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) (Meriç, 2010: 187).

Cemil Meriç tarihin bir Avrupa bilimi olduğunu iddia eden Weber'in 1860'larda Fransızca'ya çevrilmiş olan "Mukaddime"den habersiz olmasını sitem eder. Ona göre, "Weber, Protestan insanının yani Hristiyan Avrupa'nın destancısıdır. Marksizm'in tek büyük faydası olmuştur: Dikkatimizi liberal Avrupa'nın yalanlarına çekmek, yani toplumsal bilimlerin birer ideoloji olduğunu öğretmek. Weber de, "bir nevi Marksizm'in" panzehiri olarak takdire şayan"dır (Meriç, 2010: 187-188). "Politika ve İlim" başlıklı yazısında Cemil Meriç Max Weber'in Türkiye'de henüz fazla tanınmamasını onun Marks gibi takipçileri olmamasıyla ilişkilendirdiği yazısında (Meriç, 1974: 217) ise Max Weber'in asıl yönüne vurgu yapar.

Temel kabul ve varsayımları birer dogma olarak benimsenen her doktrin bilim olmaktan çıkar, mitoloji olur. Sosyoloji ve iktisatta eleştiri bilimin ve bilim zihniyetinin temel unsurudur. Weber'e göre bir sosyologun öğrencilerine vermesi gereken ilk ders şu: hiçbir zaman kusursuz bir rejim kurulmamış olmasıdır. Tarih kolayca mitolojiye dönüşebilir.

Weber, gerçeğin topyekûn yorumunu yapmak iddiasını güden tarih felsefelerine düşmandır. Felsefenin görevi, sosyolojiyi metafizikten kurtarmak ve doğrulanabilir bir araştırma disiplinine tabi kılarak ona gerçek bir bilim hüviyeti kazandırmaktır. Sosyolojinin görevi ne toplumu ıslah etmektir, ne de ihtilalciler yetiştirmek. O da bütün bilimler gibi, realite hakkında ancak kısmi açıklamalar sunabilir. Topluma yön vermeye kalkışan, sosyolog olmaktan çıkar, teknisyen olur (Meriç, 1974: 222- 223).

Cemil Meriç'in Toplumsal Sınıflar Hakkındaki Yaklaşımı

Cemil Meriç Batı Avrupa'da büyük değişimleri sağlamış olan burjuvazi ve diğer toplumsal sınıfların tarihi ve toplumsal yapıları ile geçirdikleri süreçler üzerinde düşünce üretir. Feodalite, burjuva sınıfı ile proletarya ile sosyal sınıfların yansıma-

Sosyolojinin görevi ne toplumu ıslah etmektir, ne de ihtilalciler yetiştirmek. O da bütün bilimler gibi, realite hakkında ancak kısmi açıklamalar sunabilir. Topluma yön vermeye kalkışan, sosyolog olmaktan çıkar, teknisyen olur.

larına karşılık gelen “entelektül” ve “intelijansiya” gibi zümreler üzerinde durur. Bu sınıf ve tabakaların Türk toplumu dâhil diğer doğulu toplumlardaki karşılıklarının niteliğini tartışır.

Sadece Batı Avrupa'nın tarihi ve toplumsal şartları içerisinde doğan burjuvazinin özelliklerini Cemil Meriç şu şekilde sıralar: a. Rasyoneldir. b. Evrenseldir. Bütün insanlık adına hareket ettiğini söyler. c. Hürriyeti savunur, çünkü fikirlerini yaymak için hürriyete ihtiyacı vardır (Meriç, 1993a: 103- 104).

Burjuvazi kendi sınıfının aristokraziyle mücadelesinde mutlak hürriyete taraftar- dır, halk sınıfları söz konusu olunca susar (Meriç, 1993a: 104- 105).

Cemil Meriç “hürriyet” kavramını ve bizde hürriyetin ne anlama geldiğini toplumsal sınıflar çerçevesinde şöyle yorumlar: “Bizde hürriyet yok. Ne hürriyeti? Fikir var mı ki hürriyeti olsun? Fikir de yaşamak için dövüşmek zorundadır. Gerçekten varsa kendini bir zümreye kabul ettirir. Muayyen bir zümre gerçekten varsa hürriyetini pençesiyle fetheder. Hürriyet içtimai (toplumsal) sınıfların varlıkları, yani gerçek kuvvetleri ölçüsünde mevcuttur. Sınıfsız bir hürriyet yani havada hürriyet sadece cemiyetin çöküşünü gösterir. Cehaletin hürriyeti. Söylenecek sözü olan her zaman ve her yerde hürdür. Var oldukça hürdür (Meriç, 1992: 381).

Cemil Meriç, Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa'nın dönemlerinin en önemli fikir adamı ve aydınları olmalarına rağmen Batı'daki gibi bir intelijansiya oluşturmalarının sebebini dayandıkları toplumsal bir sınıfın bulunmamasına bağlamaktadır (Meriç, 1993a: 139- 140).

Entelektüel, toplumsal bir sınıfın parçasıdır. Düşman sınıfla dövüşerek gelişir ve olgunlaşır. Türkiye'de toplumsal sınıflar mevcut olmadığından entelektüel de yoktur diyen Cemil Meriç buna göre kendisinin de entelektüel sayılmayacağını ifade etmektedir. Entelektüel bir sınıfın parçasıdır. Gerçek entelektüel önce ülkesinin haklarını, düşman bir dünyaya haykırarak görevlidir (Meriç, 1993: 208- 209).

Aydınla entelektüel aynı kimse midir? Hayır. Entelektüel, ya zamanını doldurmuş değerlerin aktarıcısı, ya yeni bir dünya kurmaya çalışan bir içtimai (toplumsal) sınıfın yol göstericisidir. Aydın ne mazisini bilir, ne gelecek hakkında aydınlık tasavvurları vardır (Meriç, 1993: 210).

Cemil Meriç Mukaddime'nin az gelişmiş ülkelerin niçin gelişemedikleri hakkında bize ipuçtu verdiğiinden söz eder. Ona göre Kuzey Afrika tarihini asırlar boyu damgalayan siyasi, iktisadi ve içtimai başarısızlıkların sebebi, yine bu ülkede toplumsal bir zümrenin (Batıdaki burjuvaziye benzer bir sınıfın) yokluğudur (Meriç, 1974: 153).

Cemil Meriç yine toplumsal sınıfların yapı ve ilişkilerinin sanat ve edebiyat alanındaki yansımaları üzerinde de durur. Ona göre, “Belli sınıf ilişkileri, belli bir içtimai yapı, belli edebiyat türlerini yaratır.” (Meriç, 1993a: 112) demektedir.

Cemil Meriç Batı Avrupa'nın feodalite, krallık, kilise, burjuvazi ve proletarya dâhil olmak üzere diğer toplumsal sınıf ve tabakaları ile bunların iktisat, tarih, toplum, kültür ve sanat alanına yansımalarını en açık anlatan ve aynı zamanda toplumsal sınıflar ekseninde Türk tarih ve toplum yapısı hakkında fikir üreten düşünürdür.

Aydınla entelektüel aynı kimse midir? Hayır. Entelektüel, ya zamanını doldurmuş değerlerin aktarıcısı, ya yeni bir dünya kurmaya çalışan bir içtimai (toplumsal) sınıfın yol göstericisidir.

Özet

Mümtaz Turhan'ın eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Mümtaz Turhan 1908 yılında dünyaya geldi. 1928 yılında Almanya'ya giderek Berlin ve Frankfurt Üniversitelerinde yüksek öğrenim yaptı. Frankfurt Üniversitesinde psikoloji doktorasını tamamladıktan sonra 1936 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübi Psikoloji Çalışmaları kürsüsünde akademik faaliyetlerini sürdürdü. Kültür Değişmeleri ve Garplılışmanın Neresindeyiz adlı kitapları en önemli eserleri arasındadır.

Mümtaz Turhan psikoloji, sosyal psikoloji ve sosyal antropolojinin kavram, kuram ve yaklaşımlarından yola çıkarak Türk toplumunun geçirdiği tarihî, toplumsal ve kültürel değişim sürecini anlamaya çalışan bir bilim adamıdır. Bir yönüyle köylerde gerçekleştirilen saha çalışmasına dayanan "Kültür Değişmeleri" adlı eserinde Mümtaz Turhan serbest ve zorunlu kültür değişmesi kavramları çerçevesinde Türk tarihini çeşitli dönemlere ayırarak incelemiştir.

Mümtaz Turhan ele aldığı konular ve yaklaşım biçimiyle Türk sosyolojisine ciddi katkılar sağlamıştır. Kültür Değişmeleri adlı eseri kültür, kültür değişimleri ve köy araştırmaları konularında öncü ve model olmuştur.

Düşünce sisteminin merkezine bilim ve bilim zihniyetini yerleştiren Mümtaz Turhan'ın köy kalkınması, toprak reformu ve milli eğitim konularında düşünce üretmiştir. O bütün alanlarda bilimin ve bilimsel düşüncenin rehberliğini savunur. Ona göre Türk toplumunun önünü açacak ve kalkınmasını sağlayacak olan tabaka aydınlardır. Bu yüzden bilim adamları ve teknisyenler yetiştirmek için yüksek öğretime önem verilmeli ve Batı Avrupa ve Amerika'ya eğitim için öğrenci gönderilmelidir.

Cemil Meriç'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

1912 yılında Fransa'nın mandası altındaki Hatay'da dünyaya gelen Cemil Meriç burada Fransız kültürü ağırlıklı bir eğitim aldı. Fransızca öğretmen ve okutman olan Cemil Meriç kırklı yaşlarda görme yeteneğini kaybetti. O tarihten vefatına kadar yakınlarının yardımıyla okuma ve yazma faaliyetini sürdürdü ve ardında birçok eser bıraktı.

Cemil Meriç eleştirel sosyologlar çizgisine dâhil edilmektedir. Batı sosyolojisi ülkemize girdikten sonra Türk aydın ve akademisyenleri sosyolojiye karşı ya taklitçi yahut eleştirel bir tavır sergilemişlerdir. Cemil Meriç de Batı sosyolojisini hem kendi içinde hem de Türk toplumuna uygulanabilirliği açısından sorgulayan düşünürler arasındadır. Cemil Meriç Batı Avrupa tarihini, toplumsal olayları, toplumsal sınıf ve tabakaları eleştirel bir bakış açısıyla incelemiştir. Türk toplumunun tarihi ve kültürel değişme süreçlerini de eleştiri süzgecinden geçirmiştir. Sosyolojinin Batı Avrupa'da ve ülkemizdeki durumunu ve konumunu tartışarak her konudaki yaygın düşünce, önyargı ve tabuların üzerine giderek eleştirel bakış açısının yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır.

Cemil Meriç Batı ve Doğu toplumları, Batı Avrupa'da toplumsal sınıflar, oryantalizm, ideolojiler, aydınlar gibi konularda fikir üretmiştir. Ayrıca İbn Haldun, Saint Simon, Proudhon, Machiaveli, Karl Marks ve Max Weber başta olmak üzere birçok Batılı düşünür ve Türk aydını hakkında değerlendirme ve eleştirilerde bulunmuştur.

Kendimizi Sınayalım

1. Mümtaz Turhan'ın Kültür Değişmeleri adlı eserinde aşağıdaki kavramlardan hangisi anahtar rol **oynamaz**?
 - a. Serbest kültür değişmesi
 - b. Kültür
 - c. Zorunlu kültür değişmesi
 - d. Alıntı
 - e. Kültürleşme
2. Aşağıdaki ifadelerden hangisi serbest kültür değişmesi kavramını tanımlar?
 - a. Bir toplumsal grup veya toplumun dışarıdan gelen baskı ve zorlamalar sonucunda yaşadığı kültür değişmesidir.
 - b. Bir toplumsal grup veya toplumun başka bir toplumla temas sonunda kendi değerlerini o topluma aktarma sürecidir.
 - c. Bir toplumsal grup veya toplumun başka bir toplumla karşılaştığında iç ve dış herhangi bir baskı altında kalmaksızın gerçekleşen kültür değişmesidir.
 - d. Bir toplumsal grup veya toplumun başka bir toplumla karşılaştığında her iki kültürde de karşılıklı olarak gerçekleşen kültür değişmesidir.
 - e. Bir grup veya topluluğun başka bir kültüre ait unsurları tümüyle almasıdır.
3. Mümtaz Turhan o günün Türkiye'sinde Türk eğitim sisteminde nasıl bir politika öngörmüştür?
 - a. İlköğretimi temel alan bir eğitim politikası
 - b. Yönetici yetiştirmeyi esas alan eğitim politikası
 - c. Ortaöğretimi temel alan bir eğitim politikası
 - d. Yüksek eğitimi eksenli, birinci sınıf bilim adamı ve uzman yetiştirmeyi esas alan bir eğitim politikası
 - e. Okuma-yazma seferberliğine dayanan eğitim politikası
4. Mümtaz Turhan Türkiye'nin köy politikasını hangi çerçevede ele almıştır?
 - a. Sanayileşme ve göç süreci ile birlikte ortaya çıkacak olan problemleri de kapsayan, ülke kalkınması ile insani ve kültürel açılardan
 - b. Sadece göç süreci ile birlikte ortaya çıkacak olan problemleri çözmek üzere
 - c. Ülke kalkınması çerçevesinde
 - d. Okuma-yazma seferberliği çerçevesinde
 - e. Toprak reformu politikası ekseninde
5. Mümtaz Turhan Türkiye'nin o dönem içerisinde sanayileşmemiş olmasını hangi nedenlere bağlamıştır?
 - a. Halkın cehaleti
 - b. Birinci sınıf bilim adamı ve uzmanların yetersizliği ile bilim zihniyetinin yerleşmemesi
 - c. Köylünün okuma yazma bilmemesi
 - d. Köylerin dağınık olması
 - e. Toprak reformunun henüz yapılmamış olması
6. Cemil Meriç, Türk toplumunda hangi tür sosyologlar arasında değerlendirilmektedir?
 - a. Çatışmacı sosyologlar
 - b. Taklitçi sosyologlar
 - c. Yapısal - işlevselciler
 - d. Sembolik etkileşimciler
 - e. Eleştirel sosyologlar
7. Cemil Meriç'e göre sosyoloji biliminin gerçek kurucusu aşağıdaki sosyologlardan hangisidir?
 - a. Auguste Comte
 - b. Proudhon
 - c. Max Weber
 - d. İbn Haldun
 - e. Emile Durkheim
8. Saint Simon o günün Avrupa'sındaki toplumsal tabakaları, hangi ikilem içerisinde ele almıştır?
 - a. Asiller - Din adamları
 - b. Çalışanlar - Aylaklar
 - c. Burjuvazi - Proletarya
 - d. Köylüler - Şehirli
 - e. Aydınlar - Halk
9. Cemil Meriç, Karl Marks'ı ahlak ve politikayı birbirinden ayırması bakımından hangi düşünürün devamı olarak nitelendirmektedir?
 - a. Saint Simon
 - b. Proudhon
 - c. Machiavelli
 - d. İbn Haldun
 - e. Aristo
10. Cemil Meriç sosyolojiyi eleştirel bir çerçevede değerlendirdiği yazılarında onu hangi sıfatlarla adlandırır?
 - a. Yeni bir ideoloji - Teoloji
 - b. İçtimai fizik
 - c. Fizyoloji
 - d. Çağdaş toplumsal bilim
 - e. Endüstriyalizm

Okuma Parçası 1

Bireyler gibi toplumların da birçok şeye ihtiyacı vardır. Birçok şeyler ister ve özlerler. Fakat bir şeye ihtiyacı olmak, onu istemek başka, onu gerçekleştirip ona kavuşmak başkadır. Gerçekçi, özlediği şeye erişmek istiyorsa her şeyden önce onu gerçekleştirecek imkân ve şartları araştırmak ve hazırlamakla işe başlar. Çabalarını ona göre ayarlar. Böylece bütün gerekleri yerine getirerek emeline ulaşmaya çalışır.

Hayalci, istediği şeylerin sadece özlemini duymakla yetinir. Kavuşmak istediklerine hayalinde kavuşur. Erişmek istediği şeylere yine orada erişir. Fakat buna karşılık hakkını bilir; gerçekler dünyası için büyük emeller beslemez. Biz bir toplum olarak galiba ikisinin ortası bir yol tutturmuş gidiyoruz. Bir şeyin ihtiyacını duyuyor ve onu çok istiyorsak, imkân ve şartları göz önünde tutmadan hemen uygulamaya geçiyoruz. Ekonomik sonuçlarını, içinde çalışacak usta ve mühendisleri hesaba katmadan fabrika kuruyor, ortada öğrenci ve profesör yokken üniversite açıyor; hemşire ve doktorları düşünmeden hastane yaptırıyor; araştırarak bilim adamlarını ve uzmanları sağlamadan enstitüler kuruyoruz.

Tanzimat'tan beri bize musallat olan bu hastalık, kurumlarımızı daha başlangıçta yapay, iğreti, içeriksiz ve verimsiz hale getirmekte, onların her türlü gelişme yolunu kapamaktadır.

Kaynak: "Akademi Meselesi" ("İstanbul" dergisi Ekim 1954'den Sadeleştiren: Yılmaz Özakpınar)
Özakpınar, Y.; (2002). **Mümtaz Turhan**, Ankara: Alternatif Yayınları, s. 143.

Okuma Parçası 2

Karanlıkta kavga olmaz. İdeolojiler, uçurumları aydınlatan hırsız fenerleri. İstemek de onlara muhtacdır. Kaosu kosmos yapan insan zekâsı, tecrübelerini ideolojilerle sergilemiş. İdeolojiye düşmanlık tek izm'e teslimiyettir: Obskürantizme. İdeolojiler siyaset dünyasının haritaları. Haritasız denize açılır mı? Ama harita tehlikeli bir yolculukta tek kılavuz olamaz. Pusulaya ihtiyaç var. Pusula: Şuur. Tarih şuuru, milliyet şuuru, kişilik şuuru. İdeolojilerin peşine takılanlar pusulasızdır. Gemi ya kayalara çarptı, ya batağa saplandı. İdeolojilerin ışığına göz yumanları sloganlar yönetir. Karanlık kinlerin birbirine saldırdığı çılgın sürülerin savaş çılgıdır, slogan. İlkelin, budalanın, papağanın ideolojisidir. Düşünce ile çılgılık bağdaşmaz. Şuurun sesi çılgılık değildir. Yabani bağırır, medeni insan konuşur. Bu çocuklar yıllarca konuşturulmadı. Hınçlarını üç-beş kelime ile suratımıza tükürüyorlar. İdeolojileri yasakladığımız için hışımına uğradık. Demokrasinin demopedi olduğunu kimse düşünmedi. Aczin hürriyetperverliği yalanların en namussuzu. Bahşedilen hürriyet, ölmek ve öldürmek hürriyeti.

Toprak sarsılıyor!... Hep birden esfel-i sâfiline yuvarlanmak istemiyorsak, gözlerimizi açmalıyız. İnsanlar sloganla güdülmez. Düşünceye hürriyet, sonsuz hürriyet. Kitaptan değil kitapsızlıktan korkmalıyız. Bütün ideolojilere kapılarını açmak, hepsini tanımak ve tartışmak ve Türkiye'nin kaderini onların aydınlığında fakat tarihimizin büyük mirasına dayanarak inşa etmek. İşte, en doğru yol bu.

Kaynak: Slogan İlkelin İdeolojisi,

Meriç, C.; (2010). **Bu Ülke** (35. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlışsa Mümtaz Turhan ile ilgili olarak “Kültür Değişmeleri” konusunu gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlışsa Mümtaz Turhan ile ilgili olarak “Kültür Değişmeleri” konusunu gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlışsa Mümtaz Turhan ile ilgili olarak “İlk Eğitim ve Batılılaşma” ve “Batılılaşma Hareketi ve Millî Eğitim” konularını gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlışsa Mümtaz Turhan ile ilgili olarak “Türkiye’nin Kalkınmasında Köyün Yeri ve Rolü” konusunu gözden geçiriniz.
5. b Yanıtınız yanlışsa Mümtaz Turhan ile ilgili olarak “İlk Eğitim ve Batılılaşma” ve “Batılılaşma Hareketi ve Millî Eğitim” konularını gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlışsa Cemil Meriç ile ilgili olarak “Cemil Meriç” konusunu gözden geçiriniz.
7. d Yanıtınız yanlışsa Cemil Meriç ile ilgili olarak “Cemil Meriç’e Göre Sosyoloji” ve “Sosyolojinin ve Tarihin Kâşifi İbn Haldun” konularını gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlışsa Cemil Meriç ile ilgili olarak “Saint Simon İlk Sosyolog İlk Sosyalist” konusunu gözden geçiriniz.
9. c Yanıtınız yanlışsa Cemil Meriç ile ilgili olarak “Cemil Meriç’e Göre Karl Marks ve Max Weber” konusunu gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız yanlışsa Cemil Meriç ile ilgili olarak “Cemil Meriç’e Göre Sosyoloji” konularını gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Mümtaz Turhan “Kültür Değişmeleri” adlı eserinde kültür, medeniyet, teknoloji ve kültür değişimleri kavramlarına ilişkin tanım ve teorilere yer vermektedir. Diğer taraftan köylerdeki sosyal ve kültürel değişmeyi yörede yaptığı saha çalışması ile tespit etmekte ve Türk toplumunun geçirdiği tarihi, toplumsal ve kültürel süreçleri anlamaya çalışmaktadır.

Mümtaz Turhan Türk toplumu için kültür değişmelerinin araştırılmasının önemini ülkemizin üç yüz yıla yakın bir zamandır büyük kültür değişimleri yaşamakta bulunduğu gerçeğine dayandırır. Bu kültür değişmesi sürecinin yapısını, niteliklerini, nedenlerini bilmek ve bu süreç esnasındaki uygulamaları gözden geçirmek gelecek yıllarda daha sağlıklı politikalar üretmemizi sağlayacaktır.

Sıra Sizde 2

Mümtaz Turhan Türkiye’nin yaşadığı kültür değişmelerinde serbest ve zorunlu kültür değişmesi ile iktibas (alıntı) kavramlarını kullanmaktadır. Ona göre serbest kültür değişmesi; bir toplumsal grup veya topluluk bir başka kültürle temasa geçtiğinde hiçbir iç ve dış baskı altında kalmadan o kültürden belirli unsurları benimsemesi şeklindeki değişimler kastedilmektedir.

Zorunlu kültür değişmesi ise farklı kültürlerle sahip iki topluluktan birinin kendi kültürünü veya onun bazı unsurlarını benimsetmek üzere baskı yapması yahut iktidardaki zümrenin yabancı bir kültürü veya onunu belirli unsurlarını kendi toplumuna zorla benimsetmesi sonucundaki kültür değişmesidir. Alıntı ise bir grup veya topluluğun başka bir kültürden bazı unsurları aynen almasıdır.

Sıra Sizde 3

Mümtaz Turhan Türk eğitim sisteminde kaynakların neredeyse tümüyle ilköğretime ve okuma yazma öğretime ayrılmasına karşıdır. Bilimsel araştırmaları ve teknolojik gelişmeleri sağlayacak olan tabaka çok ciddi bir eğitim görmüş olan aydınlardır. Bu bakımdan Türk eğitim sistemi kendi kendine yeter, ülkenin muhtaç olduğu birinci sınıf bilim adamı ve teknisyenleri yetiştirebilir hale gelinceye kadar Avrupa ve Amerika’ya öğrenim görmek üzere öğrenci gönderilmeli ve Araştırma Enstitüleri açılmalıdır.

Sıra Sizde 4

Batı sosyolojisinin Türkiye'ye girmesinden sonra Türk aydınları ve akademisyenleri bu yeni bilim karşısında iki farklı tutum içerisine girmişlerdir. Bunlardan ilki ezici bir çoğunluğu temsil eden taklit tutumunu benimseyenlerdir. Bunun yanında çok küçük bir azınlık tenkit tutumunu benimsemiştir. Bu aydın ve akademisyenler Batı sosyolojisini hem kendi içinde, hem de Türk toplumuna uygulanabilirliği açısından sorgulamışlardır. Bu sosyologlardan ilk akla gelenlerden biri de Cemil Meriç'tir. Cemil Meriç sosyolojinin Batı Avrupa'da ortaya çıkışı ve oynadığı rol ile Türk toplumunun tarihi, toplumsal yapısı ve şartlarındaki konumunu eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmiştir.

Sıra Sizde 5

Cemil Meriç sosyoloji biliminin temellerini Saint Simon'un "içtimai fizik" ve "fizyoloji" adları attığı bilgi dalı ile attığını kabul eder. Fakat gerçek kurucusu 14. yüzyılda yaşamış olan İbn Haldun'dur. İbn Haldun'un "ümran" adını verdiği bilim dalı sosyolojiye karşılık gelmektedir. Cemil Meriç İbn Haldun'dan sonra Saint Simon'u sosyolojinin kurucusu kabul etmekle beraber onun yanına bir başka yazısında Proudhon, Karl Marx, Comte da ilave eder. Ancak ön plana çıkarılan Auguste Comte'dur ve sosyoloji bilimine adını veren odur.

Sıra Sizde 6

Cemil Meriç'e göre İbn Haldun tarih biliminin, medeniyet tarihinin ve sosyolojinin ilk kurucusudur. Modern toplumsal bilimlerin ilk kurucusu ve uygulayıcısı odur. "Mukaddime" adlı eseri ile müjdelediği "ümran" adını verdiği bilim dalı ile yeni bir bilim kurduğunun farkındadır. O tabuları yıkarak toplumları ve toplumsal hayatı anlaşılabilir hale getirmiştir. Aklı tek rehber edinmiştir. Cemil Meriç'e göre İbn Haldun "kendi semasında tek yıldız"dır. Ondan önceki tarihe onun kadar sistematik şekilde yaklaşan olmamıştır. Devamcısı da yoktur.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Alver, K. (2010). "Cemil Meriç'in Sosyoloji Tasavvuru". *Hece*, Yıl 14, Sayı 157, s. 343-348.
- Göze, E. (1975). **İçimizden 30 Kişi**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kongar, E. (1988). "Mümtaz Turhan". *Türk Toplumbilimcileri II*. s. 217-290, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Küçük, H. (1977). **Türk Milliyetçiliğinin Büyük Önderlerinden Prof. Dr. Mümtaz Turhan - Bütün Yönleriyle**. İstanbul: TÜRDAV Basın Yayın Ltd. Şti.
- Meriç, C. (1967). **Saint Simon İlk Sosyolog- İlk Sosyalist**. İstanbul: Çan Yayınları.
- Meriç, C. (1974). **Ümrandan Uygarlığa**. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Meriç, C. (1979). **Bu Ülke**. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Meriç, C. (1980). **Kırk Ambar**. İstanbul: ÖtügenYayınları.
- Meriç, C. (1986). **Kültürden İrfana**. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Meriç, C. (1992). **Jurnal Cilt 1- 1955-65**. İstanbul: İletişimYayınları.
- Meriç, C. (1993). **Jurnal Cilt 2- 1966-83**. İstanbul: İletişimYayınları.
- Meriç, C. (1993a). **Sosyoloji Notları ve Konferansları**. İstanbul: İletişimYayınları.
- Meriç, C. (2010). **Bu Ülke**. İstanbul: İletişimYayınları.
- Meriç, C. (2010a). **Mağaradakiler**. İstanbul: İletişimYayınları.
- Özakpınar, Y. (2002). **Mümtaz Turhan**. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Özakpınar, Y. (2003). **Kültür Değişmesi ve Batılılaşma Meselesi**. İstanbul: Ötügen Neşriyat A.Ş.
- Şentürk, R. (2008). "Cemil Meriç (1916-1987)". *Türkiyede Sosyoloji (İsimler- Eserler I*. s. 1029- 1048), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Turhan, M. (1980). **Garplışmanın Neresindeyiz?- Mümtaz Turhan Bütün Eserleri: 1**. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Turhan, M. (1972). **Kültür Değişmeleri - Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik. 2. Baskı**. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1966). **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi I- II**. Konya: Selçuk Yayınları.
- Yazan, Ü. M. (1993). **Cemil Meriç**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yılmaz, M. (Yayına hazırlayan); (2006). **Cemil Meriç**. Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı.

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Baykan Sezer'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilecek,
- Şerif Mardin'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Batıcılışma
- Sosyoloji ve Yöntem
- Türk Sosyolojisi
- Türk Sosyolojisinin Ana Konuları
- Türk sosyolojisinin Ana Sorunları
- Toplumsal, Kültürel Haritalar
- İdeoloji
- Kök Paradigmalar
- Sivil Toplum
- Merkez-Çevre Modeli
- Türk Modernleşme Sorunsalı

İçindekiler

Türk Sosyologları

Baykan Sezer ve
Şerif Mardin

- BAYKAN SEZER
- ŞERİF MARDİN

Baykan Sezer ve Şerif Mardin

BAYKAN SEZER

Baykan Sezer'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Baykan Sezer, Türk sosyolojisinin ve Türk toplumunun konuları ve sorunları üzerine görüşleri ve çözüm önerileri bulunan bir Türk sosyoloğudur. Türk sosyolojisi için ayrı bir kişilik ve kimlik öneren Baykan Sezer, 1980 sonrası yeniden tavır belirleyen Türk sosyolojisi açısından önemli bir kilometre taşıdır. Sezer'e göre Türk sosyolojisi için ayrı bir kişilik ve kimlikten söz etmek duygusal ya da biçimsel bir sorun değil, aksine son derece zahmetli ve çaba isteyen bir süreçtir. Ancak, unutulmaması gereken Türk sosyolojisini ve Türk toplumunu diğer toplum ve sosyolojilerden soyutlamak gibi bir endişenin asla olmamasıdır. Sosyoloji ve tarih ilişkisine önemle vurgu yapan ve bunu tüm çalışmalarında ortaya koyan Sezer, konuları tarihî boyutlarında ele alınmasının altını önemle çizmektedir. 19. yüzyılda Batı dünyasında görülen sosyal sorunlarla birlikte, doğa ve diğer toplumlar üzerinde egemenlik kurmuş Batı toplumları kendi toplumlarını yönlendirme ve istenilen şekli vermek için sosyolojiyi bir araç olarak görmüşlerdir. Sosyolojinin ortaya çıkışını Batı dünya egemenliği temelinde ele alan Sezer, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu aşamasında genel Batılılaşma akımı içinde sosyolojinin Türkiye'ye ithal edildiğini belirtmektedir.

Sezer'e göre sosyoloji tarih ürünüdür. Tarihin kaynağı ise toplumlar arası çatışmalar ve çelişkilerdir. Bu anlamda; tarihî bütünlük olmadan başka bir ifadeyle Doğu-Batı çatışma ve çelişkilerini dikkate almadan sergilenen yaklaşımlar tek boyutludur.

Sezer, son tahlilde Türk sosyolojisinin önünde üç yol bulunduğunu belirtir. Bunlar:

- Batı'nın getirdiği tüm açıklamaları evrensel kabul ederek Türk gerçeğini buna göre açıklamak
- Batı sosyolojisinin yalnızca kuram ve yöntemini evrensel olarak kabul etmek
- Türk toplumunun kendine özgü sorunları vardır ve bu sorunları yine kendine özgü kuram ve yöntemlerle çözüme yoluna gitmektedir. Bu seçenekler aynı zamanda Sezer'in sosyolojik görüşlerinin analizinde takip edilebilecek yol hakkında bilgi vermektedir.

Sezer'e göre sosyoloji tarih ürünüdür. Tarihin kaynağı ise toplumlar arası çatışmalar ve çelişkilerdir. Bu anlamda; tarihî bütünlük olmadan başka bir ifadeyle Doğu-Batı çatışma ve çelişkilerini dikkate almadan sergilenen yaklaşımlar tek boyutludur.

Resim 8.1

Baykan Sezer

Batılılaşma: Baykan Sezer Batılılaşma kavramı ile sorgulamadan ve sonsuz bir güvenle Batı'nın tüm öğelerini ithal etmeyi kastetmektedir.

Türk Sosyolojisinin Ana Başlıkları

Resim 8.2

Türk Sosyolojisinin
Ana Başlıkları

Sosyolojinin konusunun toplum olduğunu belirten Sezer, (1985:3)'e göre; Toplumlar ve toplumlara bağlı toplum genel çıkarları kendiliğinden oluşmuş varlıklar ve değerler değildir, böylece birbirinden farklı ve çıkarları birbirleriyle çatışır toplumlarla karşılaşmaktayız. Dolayısıyla sosyoloji, toplum sorunlarını açıklama ve çözümleme girişim ve deneylerinin bir toplam ve ürünüdür. Bu durumda, Sezer'e göre yapmamız gereken ilk şey genel olarak toplum tanımı yapmak sonrasında ise Türk toplumunun nasıl tanımlanabileceğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda Türk Sosyolojisi'nin ilk konusunu

kendisine büyük ölçüde kaynaklık eden Batı sosyolojisinin anlamak ve açıklamak oluşturmaktadır. Bu noktada Batı sosyolojisinin Doğu toplumlarını tanımladığı şekli ile değil, kendi özellikleri içinde diğer toplumlarla ilişkilerini dikkate alarak yapılan tanım amaca uygun tanımdır. Nitekim Sezer, sosyolojinin bütün araştırmalarında kullanmak zorunda olduğu başvuru kavramının toplum olduğunu belirtmektedir. Bu noktada Türk sosyolojisine düşen ilk görev Türk toplumunu tanımlamak, bu tanımlamaya bağlı olarak sorunları saptamak ve sorunlarla ilgili çözüm önerilerini sunmaktır. Sezer'e göre toplum tanımımızı yaptıktan sonra günümüz Türk toplumuyla ilgili çoğu soruna da kaynaklık eden ana sorunları belirlememiz gerekmektedir.

K İ T A P

Sezer, B. (1985). *Türk Sosyolojisinin Ana Başlıkları, (2. Basım)*, İstanbul: Sumer Kitabevi Yayınları.

Köy Sorunu

Günümüz Türk toplumu açısından ilk belirlememiz gereken sorun, köy sorunudur. Köy sorununu iyi anlayabilmemiz için Osmanlı toprak düzenini iyi bilmemiz gerekmektedir. Osmanlı döneminde, köy düzeni ve tarımda oluşan ilişkiler, tarihin bizlere aktardığı mirası tanımlamamız açısından ne kadar önemliyse, günümüz Türkiye'sinde köy, toplumsal sorunlarımızın kökenini bilmek açısından o denli önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki "millet sistemi"ne bağlı olarak yeni kurulan rejimin Türk olma niteliği köylülükte aranmıştır. Özetle köy sorununun Cumhuriyet döneminde ön plana çıkarılmasının nedeni, Osmanlılığın inkârı ya da Batılılaşmanın Türkiye'de gerçekleşebilmesi için gerekli ortamın hazırlanmasıdır.

Türkiye'nin almış olduğu Batılılaşma kararı, Osmanlı-Türk toplumunun kendi gelişme ve çelişkilerinin doğal bir sonucu değil, Türkiye'deki siyasal aktörlerin bir tercihinin sonucudur. Böylelikle yeni kurulan Türk toplumu dünya dengeleri içerisinde kendine Batının tanımladığı bir yer edinecektir. Söz konusu Batı tanımlarına göre Türk toplumunun temel özelliği köylülük ve "az gelişmiş" bir toplum olmasıdır. Sonuç olarak köy, Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarında bir lokomotif görevi görürken, daha sonraki aşamalarda kalkınmanın önünde en büyük engel olarak görünmeye başlamış, az gelişmişliğin nedeni sayılmaya başlamıştır (Sezer, 1988:33).

Türkiye'nin almış olduğu Batılılaşma kararı, Osmanlı-Türk toplumunun kendi gelişme ve çelişkilerinin doğal bir sonucu değil, Türkiye'deki siyasal aktörlerin bir tercihinin sonucudur.

Kalkınma Sorunu

Günümüz Türk sosyolojisinin önündeki önemli sorunlardan bir diğeri kalkınma sorunudur. Gerçekte bir toplumun iktisadi açıdan güçlü olması, çeşitli tarihî olayların bir sonucudur. Hiçbir toplum olayının mekanik bir gelişme sonucu ve sırası geldiği için oluşmadığını hatırlayarak bir toplumun iktisadi açıdan güçlü olmasını da tarihî gelişmelerin bir ürünü olarak değerlendirmemiz kaçınılmazdır. Günümüzde Türk toplumu çeşitli sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Türk sosyolojisinin konusu da bu sorunlardır, bu sorunların büyük çoğunluğu diğer toplumlarla olan ilişkilerde belirlenmektedir. Dolayısıyla Batıcılığa girişimleri beraberinde az gelişmişlik durumunu ortaya çıkarmış, Batı'yı tanıtmaya görevini üzerine alan sosyoloji için de kalkınma sorunu, toplumumuz önündeki çözüm getirilmesi gereken önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Batı'da sosyolojinin kuruluşu ve ortaya çıkış koşulları, Batı'nın elde etmiş olduğu dünya egemenliğinin özelliklerini, Batı toplumlarının kendini temelden sarsan sorunların neler olduğunu ve Batı düşünce dünyasının olaylara bakış açısının özellikleri Türk sosyolojisi tarafından öncelikle ele alınacak konulardır. Nitekim Sezer'e göre; Türk sosyolojisi'nin en önemli başlığını yöntem konusu oluşturmaktadır. Yöntem konusu, sosyolojinin ele aldığı konuları diğer bilimlerden farklı ele alış tarzını içermektedir. Sosyolojinin bu farklı ele alış tarzı, araştırma alanı birçok bilimsel disiplinle çakışmasına rağmen bağımsız bir bilim kimliği kazanmasına yol açmıştır (Sezer, 1985:27).

Türkiye'de sosyoloji Batı'dan aktarma bir bilimdir ancak tarihimizden bilgi edinmek, tarihimizden gerekli sonuç ve dersleri çıkarmak Türk sosyolojisi açısından kendi kimliğini kazanmanın bir gereğidir.

Türk sosyolojisi toplum sorunlarının karşılıklarını Batı sosyolojisinde bulduğu inancı ve bunun sonucunda her türlü bilgiyi Batı'dan aktarma yoluna gitmiştir. Ancak, belirtilmelidir ki Batı'dan aktarmacılık yalnızca sosyolojiye ait bir özellik değildir. Türk sosyolojisi Batıcılığa çabalarında yüklenmiş olduğu yol göstericilik çabası yanında asıl önemini toplum olarak yeni bir kimlik kazanma çabalarında ön saflarda yer almıştır. Bu çaba bize göstermektedir ki ne kadar aktarmacı gözükürse gözüksün Türk sosyolojisi, toplum sorunlarından uzak değildir (Sezer, 1985:89).

Sonuç itibarıyla sosyolojiyi tüm yönleriyle Batı'dan aktaran Türk sosyolojisi, ayrı bir kimlik ve kişilik oluşturma çabasında öncelikle Türkcülük ve laiklik konularını sosyolojik bir perspektifte ele alarak günümüzde de etkili olan toplumsal sorunları açıklamak ve anlamlandırmak zorundadır.

Türkiye'de sosyoloji Batı'dan aktarma bir bilimdir ancak tarihimizden bilgi edinmek, tarihimizden gerekli sonuç ve dersleri çıkarmak Türk sosyolojisi açısından kendi kimliğini kazanmanın bir gereğidir.

Köy sorunu ve Kalkınma sorunu ile ilgili geçmişten günümüze meydana gelen değişimleri tartışınız.

Baykan Sezer 1939 yılında göz doktoru bir baba ve ilkokul öğretmeni bir anenin ikinci çocuğu olarak Malatya'da dünyaya gelmiştir. Lise eğitimini Galatasaray Lisesi'nde tamamlamış, daha sonra Fransa'da bulunmuştur. Fransa'da bulunduğu yıllarda Cezayir Bağımsızlık Savaşına tanıklık eden Sezer'in Doğu toplumlarıyla ilgili görüşleri bu süreçte şekillenmiştir. Türkiye'ye döndüğünde, Kemal Tahir aracılığıyla Cahit Tanyol ile tanışma fırsatı bulmuş, kitap okuyarak para kazanabileceği asistanlığa Cahit Tanyol'un teklifi üzerine İstanbul Üniversitesi'nde başlamış, emekliliği gelince bölüm başkanlığı görevini bırakmıştır. Baykan Sezer, ver-

diği önemli eserler yanında, en önemli mirasını Baykan Sezer ekolüyle bırakmıştır. 2002 yılında aramızdan ayrılan Sezer'in en önemli eserleri arasında Sosyoloji'nin Ana Sorunları, Sosyoloji'de Yöntem Tartışmaları, Sosyoloji'nin Ana Konuları sayılabilir.

Sosyolojide Yöntem Tartışmaları

Resim 8.3

Sosyoloji'de Yöntem Tartışmaları

Sosyoloji felsefeden en son ayrılan bilimsel disiplin olduğu için genç bir bilim dalıdır. Bundan dolayı ki yeniliğini ve farklılığını kullandığı yöntemlere ortaya koyma çabasına girmiştir. Nitekim Sezer (1993:9)'in belirttiği gibi sosyolojinin sahip olduğu iki özelliği bu çabasında etkili olmuştur. Birinci özellik, yeni bilim olmasıyla değişen bilim anlayışına büyük katkıları olmuştur. İkinci özellik ise sosyolojinin kendi üstüne soru sorabilen ve bu soruları sürekli yenileyen yani refleksif bir bilim olmasıdır. Sosyolojide yöntem tartışmalarının diğer bilimlerde görülmeyecek boyutlara ulaşmasının nedeni, bu yenilik ve farklılık arayışıdır. Zira sosyolojinin

ilk kurulduğu yıllarda yükselen pozitivist düşüncenin etkisiyle sosyolojinin bir doğa bilimi (matematik, fizik, kimya gibi) olduğu ve doğa bilimlerinin kullandığı yöntemleri kullanması gerektiği ve bunun karşısında ise sosyolojinin kendi yöntem ve tekniklerini oluşturması yönündeki karşıt görüşler, sosyolojide yöntem tartışmalarını en üst seviyeye taşımıştır.

Sosyoloji diğer bilimlerin aksine bulgularının aktarılmasından önce kendi geçerliliğini, kullandığı yöntemlerin geçerliliğini ve bu yöntemlerin bilimselliğini savunmaya yönelmiş özel bir bilim dalıdır. Başka bir tabirle sosyolojide yöntem tartışmalarında sorun, sosyoloji yöntemleri olmaktan ziyade sosyolojinin kendi geçerliliğidir. Sosyolojide yöntem tartışmaları her şeyden önce kendi varlığını doğrulayabilmek amacıyla sürdürülmektedir. Sosyolojide yöntem tartışmalarının hiçbir bilimde görülmeyen boyutlara ulaşmasının nedeni budur (Sezer, 1993:17).

Bu nedenle sosyoloji doğuşundan bugüne kadar kendi üzerine soru sormaktan geri kalmamıştır. Sosyolojinin kendi üzerine tartışmayı böylesine uzun sürdürmesi yalnızca henüz arayış içinde olması ve kendisini bulamaması sonucu değildir. Soru sormayı sürdürmektedir; çünkü kendisini kanıtlamaktan öte her soru soruş biçimiyle birlikte konuyu ele alış biçimi ve buna bağlı olarak da ulaştığı sonuçlar değişmektedir. Bu yüzden her yeni sosyoloji akımı ile hatta her yeni sosyolog ile bu sorular yenilenmektedir.

Görüldüğü gibi sosyolojide yöntem, bir yerde sosyolojinin kendisiyle eş anlama gelmeye başlamıştır. Yöntemle ilgili olarak diğer bir tartışma konusu ise sosyolojinin yansızlığı sorunudur. Bilimin zorunlu olarak objektif olması gerektiği yönündeki yaygın kanı sosyolojinin de bir bilim sayılabilmek için tarafsız olması gerektiği inancını doğurmuştur. Sezer'e göre sosyolojide ne araştırmacı ne de araştırma konusu kullanılan yöntemden bağımsız değildir. Sosyolojideki araştırmacı, araştırma konusu ve araştırma yöntemi arasındaki bağımlılık sosyolojide tarafsız-

lık konusunun bilim olabilmek adına göz ardı edilmesine yol açmıştır (Sezer, 1985:28).

Sonuçta sosyoloji, diğer bilimlerin aksine bulgularının aktarılmasından önce kendi geçerliliğini ve kullandığı yöntemlerin geçerliliğini ve bu yöntemlerin bilim-selliğini savunmaya yönelmiş özel bir bilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle de sosyoloji öğretisi öncelikle kendisinin incelenmesine eğilmiştir (Sezer, 1993:16). Sezer, (1993:17)'e göre sosyolojinin yöntem konusundaki tüm bu sorunları sosyolojinin yoksullaşması olarak değil, ancak böylece bir bilim kimliğine kavuşabilecektir şeklinde yorumlanmalıdır. Görüldüğü üzere sosyolojide tam anlamıyla bir objektifliğin olamayacağını belirten Sezer'e göre; sosyolojide yöntem ele alınan olayların özellikleri ve bu özelliklerin gereklilikleri üzerine belirlenmemektedir. Yöntem sorunu öncelikle bizlerin olaylara bakış açısına bağlıdır. Yani sosyolojide yöntem her şeyden önce araştırmalarımızdan önce bildiklerimize bağlı kalmaktadır (Sezer, 1985:28).

Sosyolojide yöntem tartışmalarının diğer bilimlere göre daha yoğun yaşanmasının sebebi nedir?

SIRA SİZDE

Tarihte Doğu-Batı Çatışması

Sorunlara Doğu-Batı çatışması temelinde yaklaşan Sezer, Doğu'yu da Batı'yı da iyi tanımamız ve bilmemiz gerektiğinin altını önemle çizmektedir. Doğu toplumları için önerilen modellerde amacın, Doğu'yu Batı'ya benzetmek olduğunu belirten Sezer; öne sürülen modellerde çıkış noktasının Doğu toplumlarının sorunları olmadığını, Batı'nın kendisi olduğu saptamasını yaparak, sosyoloji-tarih bağlantısının önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

Buna bağlı olarak sosyoloji ve tarih ilişkisi Sezer (1985:3)'e göre kaçınılmazdır. Toplumlar kendi özelliklerini kendi serüvenleri sonunda kazanmaktadır. Kendi tarihlerinin asıl yaratıcı gücü olan bu gelişme isteğe bağlı ya da ısmarlama olmaktan uzaktır. Bir toplumun özellikleri de, sorunları da tarihte yaşamış bulunduğu serüvenin ürünüdür. Eğer sorunlarımızı aşmak istiyorsak sorunlarımızın kaynağının doğru saptanmasının yanında tarihin akışına yeni bir yön kazandırmakla bu sonucu elde edebiliriz. Bir toplumun yükselişi, sorunlarını aşması ancak tarihin akışıyla uyum sağlayabilmesi ve tarih akışını denetleyip yönlendirebilmesiyle gerçekleşebilir. Yoksa belli estetik ameliyatlara böyle bir sonucun elde edilebileceğini düşünmek, bedelini halkların ödediği yanılığdan başka bir şey değildir. Toplumun kendisi gibi çıkarları da tarih içinde oluşmaktadır. Toplumlar tarih içinde kendilerine bir yer, bir rol ve çeşitli ilişkiler içinde bir çerçeve edinirler, oluştururlar. Topluma kimliğini kazandıran da başka bir şey değildir. Toplumun tarihteki rolüne, yerine, edindiği çevreye uygunluk ya da ters düşmesi ile toplum çıkarlarını saptar-

Resim 8.4

Tarihte
Doğu-Batı
Çatışması

Bir toplumun yükselişi, sorunlarını aşması ancak tarihin akışıyla uyum sağlayabilmesi ve tarih akışını denetleyip yönlendirebilmesiyle gerçekleşebilir.

mamız konusundaki tek ölçüyü oluşturur. Çıkarlarımızı ancak tarihî yakından bilmekle tanıyabiliriz. Bu nedenle sosyolojinin tarihle işbirliği kaçınılmazdır. Tarih, sosyolojinin başlıca bilgi kaynağıdır. Toplum olayı gerçekleştiği andan itibaren tarihin konusu olmaktadır. Böylece sosyoloji ile tarih birbiriyle iç içe bir görünüm içinde bulunmaktadır. Sosyolojinin tarihle olan ilişkisi öbür toplum bilimlerinden farklıdır ve çok daha yakındır. Toplum olaylarının tarihî boyutu konusunda sosyoloji doğrudan tarihe başvurmak zorundadır. Bu nedenle herhangi bir toplum olayı üzerinde doğru yargıda bulunabilmemiz için tarih bilgisine gerek bulunmaktadır.

K İ T A P

Eğribel, E. ve Özcan, U. (2005). *Taribte Doğu-Batı Çatışması, Sosyoloji Yıllığı Kitap 12, İstanbul: Kızıl Elma Yayınları.*

Türkiye ile ilgili sorunlar birbirinden kopuk ve bağımsız değildir. Bu nedenle bu sorunların birini ele alış biçimimiz diğer sorunları da ilgilendirmektedir. Günümüzde toplumların karşılaştığı sorunlar tarihin bir ürünüdür. Sorunların tarihî boyutu bulunmaktadır ve çözümleri de tarihî gelişmeye yol açmaktadır vurgusunu yapan Sezer, sosyoloji ve tarih ilişkisine üzerinde önemle durmuş, konuları tarihî boyutları içinde ele alarak özellikle yakın tarihimizi sadece bir akademik ilgi alanı olmaktan çıkarmıştır. Sezer, günümüz sorunlarını çözmeyi başarabilmenin sorunlarımızı iyi ve doğru tanımakla mümkün olabileceğini belirtmektedir. Toplumsal olayların mutlaka tarihî boyutu olması nedeniyle tarihî bir kenara bırakmanın doğru olmadığını dolayısıyla sosyoloji ve tarihin birbirlerinden faydalanmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

Toplumun temel niteliklerinden birinin değişme olduğu anlayışı, toplumun tarihsel bir süreç olduğu anlayışını da beraberinde getirir. Her toplum, kendine özgü koşullarıyla göreceli yapısal ve dolayısıyla düşünsel aşamalardan geçmiş ve geçmektedir. Sosyolojik anlamda bu aşamalar tarihin konusu içinde yer alan olaylarla kendisini somutlaştırmaktadır.

Toplumsal olayların mutlaka tarihî boyutu olması nedeniyle tarihî bir kenara bırakmanın doğru olmadığını dolayısıyla sosyoloji ve tarihin birbirlerinden faydalanmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

SIRA SİZDE

3

Türk sosyolojisi açısından veri kaynağı olarak tarihin belirlenmesi nasıl sorunlara yol açar?

Türk Sosyolojisinin Sorunları ve Çözüm Önerileri

Sezer'e göre; Türkiye'de sosyolojinin ilk ve ana sorunu, önce Batı sosyolojisi ile ilişkilerini iyi belirleyebilmesi ve Türk toplumunun ve gerçeklerinin aydınlanmasında takınılması gerekli tutumun ne olduğunu saptayabilmesidir. Türk sosyolojisi açısından yöntem konusunun önemini ve gerekliliğini vurgulayan Sezer'e göre; "Türkiye'de sosyoloji, sorunlarını ortaya koyarken aynı zamanda kendi gelenek ve yöntemlerini de kurmak zorundadır. Ancak o zaman, gerçekten Türk toplumuna ışık tutabilir. Yöntem gerçeklerin anlaşılması amacıyla izlenmesi gerekli yoldan başka bir şey değildir. Karşımıza çıkan sorunlara göre biçimlenecektir. Yöntemin gerçeklere değil de gerçeklerin yönetime uyacağını sanmak mümkün değildir. Türk sosyolojisi, sorunları bütünlükleri içinde ele almak ve böylece olayların gerçek anlamlarını su yüzüne çıkarmakla yükümlüdür. Bu nedenle görevleri arasında yeni açıklayıcı kuramlar geliştirmek de bulunmaktadır. Türk sosyolojisinin gerçekleştireceği çeşitli bulgular, ancak genel kuramlar aracılığıyla doğru bir yoruma kavuşturulabilecektir" (Sezer, 1988:13).

Günümüzde Türk sosyolojisi konusunda doğru saptamalarda bulunabilmek için Batı sosyolojisini iyi bilmemiz gerektiği gibi sosyolojinin Türkiye'deki serüvenini de yakından tanımamız bir zorunluluktur. Batı sosyolojisinin bütün önerilerinin Türkiye için geçerli olması gerekmemektedir. Elbet bu durum Batı sosyolojisinin bütün önerilerinin Türkiye için geçersiz olduğu anlamını da taşımaz. Yalnızca sosyoloji bilgilerinin öğrenilmesi yeterli değildir. Bu bilgilerin aynı anda eleştirilmesi, yeni baştan ele alınması, irdelenmesi gerekmektedir. Sezer (1985:81), Batı sosyolojisinin üzerinde ısrarla durmamız gerektiğinin altını çizmektedir. Bunun nedeni; Türk sosyolojisine büyük ölçüde kaynaklık eden Batı sosyolojisini bilmek ve Türk sosyolojisinde öne sürülmüş çoğu görüşleri gerçek anlamlarıyla tanıyabilmektir. Yine ayrıca Batı sosyolojisi yalnızca kendi toplumlarının sorunlarının çözümlüyle ilgili kalmamaktadır, kendi dışındaki toplumlar için de değer yargıları getirmektedir.

Türkiye'de önceleri çeşitli konularda Avrupa'nın değişik ülkeleriyle işbirliği imkanlarını aramak biçiminde başlayan Batıcılışma akımı, kısa süre içinde bizlerin de Batılılar gibi düşünmemiz ve yaşamamızla ancak İmparatorluğun kurtarılabilceği görüş ve inancına dönüşmüştür. Bunun sonucu Batı düşünce öge ve dalları Türkiye'ye ithal edilmeye başlanmıştır. Bu arada sosyoloji de yurdumuza girmiştir. Böylece teknik alanlarda başlayan Batı bilim ve düşüncesinin Türkiye'de kökleşmesi toplum bilimleriyle de bütünleşmiştir vurgusunu yapan Sezer, sosyolojide geçerli olan yöntemlerin Batı'nın sunduklarıyla sınırlı olduğunun da bilinmesi gerektiğini belirtmektedir.

Baykan Sezer kendi yöntem anlayışını ortaya koyarken, bütüncü yaklaşımın ve makro düzeyde analizlerin önemini belirtmektedir. Nitekim ona göre; Türk sosyolojisi, sorunları bütünlükleri içinde ele almak ve böylece olayların gerçek anlamlarını su yüzüne çıkarmakla da yükümlüdür. Bu nedenle görevleri arasında yeni açıklayıcı kuramlar geliştirmek de bulunmaktadır. Sosyolojimizin gerçekleştireceği çeşitli bulgular, ancak genel kuramlar aracılığıyla doğru bir yoruma kavuşturulabilecektir. Toplum tanım ve yasaları öncelikle toplum gelişme ve değişmelerini açıklamak durumundadır. Gerçekte bu tanım ve yasalardan umulan, toplumda amaçlanan gelişme ve değişmeleri elde edebilmektir. Batı'da toplumların büyük çalkantı ve değişmeler içinde bulunduğu bir dönemde kurulmuş olması şaşırtıcı değildir. Sosyolojinin konusu budur. Bu konuların gündemde olduğu ve doğrudan gözlem olanaklarının bulunduğu değişmeler dönemi, sosyolojinin doğuşunu ve gelişmesini kolaylaştırmıştır. Yakından incelendiği zaman belli başlı sosyoloji akımlarının, bu değişmeleri kendilerine konu aldıklarını görürüz (Sezer, 1988: 120).

Baykan Sezer, sosyoloji tarih bağlantısının gerekliliği yönündeki görüşleriyle bağlantılı olarak; Sosyolojinin günümüze kadar ürettiği bilgilerin kaynağı Batı tarihî olmuştur. Oysa Türk toplum tarihini ele aldığımız zaman ilk gözlemleyebileceğimiz, Türk toplum tarihî ile Batı kalıplarının uyumsuzluğudur. Genel olarak Doğu tarihinde, en azından Batı tarihinde görülen Eski Çağ-kölelik, Orta Çağ-feodalizm ve Yeni Çağ-kapitalizm kesişmesine tanık olunmamaktadır. Bu durumda bizim ise Türk tarihinde önemli değişmeleri saptamakla başlamamız gerekmektedir. Daha önce de değindiğimiz gibi Türk tarihinde iki önemli değişiklik olayı Anadolu'nun Türkleşmesi ve Osmanlı'nın Batıcılışması olayıdır. Anadolu'nun Türkleşmesi olayında bir uygarlık çevresinden bir başka uygarlık çevresine gireceğiz. Kimliğimizi değiştirmeksizin yurdumuzu değiştireceğiz. Osmanlı'nın Batıcılışma olayın-

Türkiye'de önceleri çeşitli konularda Avrupa'nın değişik ülkeleriyle işbirliği imkanlarını aramak biçiminde başlayan Batıcılışma akımı, kısa süre içinde bizlerin de Batılılar gibi düşünmemiz ve yaşamamızla ancak İmparatorluğun kurtarılabilceği görüş ve inancına dönüşmüştür.

Refleksif Bilim: Kendini sorgulayabilen, kendi üzerine sorular sorabilen ve bunu yenileyerek sürekli hale getirebilen bilimsel faaliyet.

da ise bu kez yurdumuzu değiştirmeden kimliğimizi değiştirmek girişimi bulunmaktadır. Yine bir uygarlık çevresinden bir başka uygarlık çevresine geçilmektedir. Görüldüğü gibi bu iki olayın temelde benzer ve uyumsuz iki önemli özelliği olacaktır. Türk tarihinde bu iki olayla ölçülebilecek önemde başka değişmelere rastlamak zordur saptamasını yapmaktadır.

Baykan Sezer sosyolojik yaşamı boyunca pozitivist anlamda hiçbir uygulamalı çalışma yapmamıştır. Buna karşılık sosyolojinin uygulamasının siyaset olduğunu düşünmektedir. Yöntemi genel anlamıyla karşılaşılan güçlükleri sistemli bir çözümleme çabası olarak tanımlayan Sezer, sosyolojinin başlıca bilgi kaynağının tarih olduğunu belirtmektedir (1993:79). Nitekim sosyoloji yaşanan toplum olaylarının tarihî boyutunu öğrenebilmek için tarihe başvurmak zorundadır.

Türkiye’de sosyoloji yapmak, sosyolojinin getirdiği kutsal ve mutlak doğrularla Türkiye sorunları önünde bilgiçlik taslamak değildir. Önemli olan ve gereken Türk toplumunun günümüzde karşılaştığı sorunlara çözüm getirebilmektir.

Türkiye’de sosyolojinin yeri söz konusu biçimde tanımlanınca çözüm getirmesi gereken sorunların saptanması da gerekmektedir. Sorunlar belli bir toplumun, Türk toplumunun sorunlarıdır. Bu nedenle Türk toplumunun tanımlanması sosyolojimizde öncelik kazanmaktadır.

Elbet önce soruların doğru ortaya konulması gerekmektedir. Sosyoloji bu nedenle vardır. Sorular ve doğrular yeterince bilinirse siyaset doğruların dile getirilişini yükleneyecektir. Ana doğrular bilinip siyasette dile gelseler bile sorunların daha kolay ve daha sağlam çözülebilmesi için sosyoloji yine çabasını sürdürecektir. Hiçbir sorun kalmaz ve en kusursuz çözümler gerçekleşir ya da bilinirse işte o zaman sosyoloji gereksiz olacaktır.

SIRA SİZDE

Türk sosyolojisinin ilk ve ana sorununun Batı’yı iyi tanımak ve tanımlamak olmasının nedenlerinin neler olabileceğini tartışınız.

ŞERİF MARDİN

Şerif Mardin, Mardinizâdeliler adı verilen geniş bir aileye mensuptur.

Şerif Mardin’in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

Resim 8.5

Şerif Mardin

Şerif Mardin’in, sosyal bilimler alanında, tarihsel, kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyo-bilişsel bileşenler çerçevesinde “bağlamı” ön plana çıkaran metodolojisi; interdisiplinerliği öneren ve kaçınılmaz kılan ilgi alanları; hem Batılı hem de Batı dışı toplumlar için, kurumlaştırılması gereken akademik-epistemik bir düşünümseelliği destekleyici çalışmaları ile akademik bir disiplin olarak “Sosyal Bilimler” ve özelde “Türkiye’de Sosyal Bilimler Düşüncesi” açısından çok önemli katkıları bulunmaktadır.

Şerif Mardin’in sosyolojisi, Türkiye’de düşünce yaşamının haritalandırılması noktasında yaptığı çalışmalarla, sosyal bilimsel teori-pratik ve metodoloji ilişkileri çerçevesinde getirdiği önerilerle sosyal bilim uğraşına yönelik bir eleştiri niteliği taşıdığı kadar, sosyal bilimleri ve özelde sosyal bilimsel nesnenin bilgisini

dışarıda bırakarak normatif bir “olması gereken”e yönelmiş siyasal anlayışların tümüne yönelik bir eleştiri niteliği de taşımaktadır.

Bu noktada Şerif Mardin sosyolojisi Türkiye’de hem sosyal bilimler hem de siyaset yapma anlayışına yönelik bir eleştiri olma niteliği taşımaktadır. Sosyal bilimsel metodoloji, hakkında siyasal stratejiler oluşturulacak toplumsal yaşam alanı için en öncelikli konudur ve interdisipliner bir nitelik taşımaktadır. Bu anlamda toplumsal alana ilişkin olarak geliştirilecek siyasal stratejiler; siyasal hedefleri her ne olursa olsun; öncelikli olarak nesnenin bilgisine sahip olacak bir sosyal bilim anlayışına dayanmak ve bu nesnenin doğasına uygun stratejilerle politika üretmek zorundadır.

Modernleşme, din, siyaset gibi konular Mardin tarafından bu noktada hem resmi hem de yerleşik muhalif perspektif ve söylemlerin ötesine geçerek onlara yönelik hem içkin (içeriden) hem de aşkın (dışarıdan) noktalardan tarihsel, siyasal, ekonomik ve sosyo-bilişsel açılardan geliştirilen eleştiriler üzerinden yürütülen bir “düşünümsellik” konusu olarak ele alınmış, bu perspektifte yapmış olduğu çalışmalarla tartışmalar yaratmıştır.

Hayatı

Şerif Mardin 1927 yılında İstanbul’da doğmuştur. Galatasaray Lisesi’nde başladığı orta öğrenimini Amerika Birleşik Devletleri’nde tamamlamıştır. Lisans öğrenimini 1948 yılında Stanford Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü’nde; Yüksek Lisansını 1950 yılında John Hopkins Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde ve Doktorasını 1958 yılında Stanford Üniversitesi Hoover Enstitüsü Siyaset Bilimi Bölümü’nde tamamlayan Şerif Mardin, 1954-1956 yılları arasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmıştır. 1957 yılında Hürriyet Partisi’nde genel sekreterlik görevini üstlendiği dönemde 1954-1966 yılları arasında yazılarının yayınlandığı ve dönemin en önemli dergilerinden biri olan Forum Dergisi’ndeki yazarlık faaliyetlerine başlamıştır (Kayalı 1983).

1958-1961 yılları arasında Princeton Üniversitesi Şark Çalışmaları Bölümü’nde Doktora Sonrası Araştırmacı; 1960-1961 yılları arasında ise Harvard Üniversitesi, Orta Doğu Enstitüsü’nde araştırma bursu kapsamında çalışmalar yapmıştır. 1961-1972 yılları arasındaki dönemde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde Doçent ve ardından Profesör unvanları ile akademik yaşamını sürdüren Şerif Mardin, Türkiye’de ve yurt dışında birçok üniversitede misafir profesör olarak akademik ve idari hizmetlerde bulunmuş, 1967-1970 yılları arasında Türkiye Sosyal Bilimler Derneği kurucu başkanlığı görevini yürütmüştür.

1973-1991 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi’nin kurucu dekanı ve Siyaset Bilimi Bölümü’nde Profesör olarak görevler alarak Türkiye’deki sosyal bilimsel düşün açısından çok önemli katkılarda bulunmuştur.

Forum Dergisi yazarlığı ve *Hürriyet Partisi Genel Sekreterliği* gibi akademik bir perspektifi göz ardı etmeksizin giriştiği siyaset alanındaki çalışmalarının ardından 1994 yılında kurulan *Yeni Demokrasi Hareketi*’nin kurucu üyeleri arasında rol almıştır.

Şerif Mardin’in 1962 yılında Princeton University Press’ten “The Genesis of The Young Ottoman Thought” (Yeni Osmanlıların Düşünsel Yapıtları) adıyla yayınlanan Stanford Üniversitesi Hoover Enstitüsü’ndeki “The young Ottoman movement: a study in the evolution of Turkish political thought in the nineteenth century” başlıklı doktora çalışmasının genişletilmiş hali ve 1964 yılında yayınlanan “Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908” başlıklı çalışmaları başta olmak üzere Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi’ndeki akademik iklim ve Forum Dergisi’nde-

ki yazarlık deneyimleri, daha sonraki çalışmalarının ana eksenini teşkil eden “Türk Modernleşme Problematığı” ve “Türk Siyasal Yaşamı” konusundaki çalışmaları açısından önemli kavşak noktalarını teşkil etmektedir.

Sosyal Bilim Anlayışının Genel Özellikleri

Şerif Mardin’in, çalışmaları genel anlamda değerlendirilecek olursa eserlerindeki yöneliminin giderek artan oranda Weberci, Foucaultcu ve Bourdiuecu çizgilerle paralellikler taşıyan; “socius” temelli; toplumun nesnel ve öznel gerçeklik düzeylerine yönelik göstergibilimsel bir sosyo kültürel analizi ön plana çıkaran metodolojik bir eğilim barındırdığı görülmektedir.

Çalışma Alanlarının Genel Çerçevesi

Şerif Mardin’in sosyal bilimler alanındaki çalışmaları şu ana çizgiler üzerinden değerlendirilebilir:

- Düşünce tarihi
- Sosyal bilimler
- Siyasetbilim, siyaset teorisi, siyaset felsefesi, siyaset sosyolojisi, siyasi kültür
- Tarih; sosyal ve siyasal tarih
- Sosyoloji; sosyo-kültürel yapı: nesnel (yapısal/makro)-öznel (inşacı/mikro) boyutlarıyla toplum imgesi, yapı-birey-kültür-gelenek-fikir-kimlik (özellikle de kolektif kimlik) ilişkileri, bilgi sosyolojisi; ideoloji-kültür-sembolik elitler-kitle toplumunda sosyo-bilişsel dinamikler, göstergibilim, edebiyat sosyolojisi
- Ekonomi
- Psikoloji; sosyal psikoloji

Temel Kavramları ve Sorun Alanları

Türk Düşünce Tarihi’ne yönelik değerlendirme girişimlerinde Şerif Mardin geçmiş dönemin birikiminden nasıl yararlanılabileceği ve geçmiş dönemin bütünsel bir zincirin halkaları üzerinden bütünlüklü bir çerçevede nasıl anlaşılır kılınabileceği konusu ile ilgilenmiştir.

Türk entelektüel hayatında, normatif ve hukuk temelli sosyal bilim geleneklerinin etkilerinin ön plana çıkmış olduğu bir dönemde (Kayalı, 2002: 194), bu eğilimlere karşı toplumsal-kültürel öğelerin iç-dinamiklerinin belirleyiciliklerini vurgulayan bir yaklaşımla, çok yönlü entelektüel bir kaygıdan hareketle din, ideoloji ve kültür konularına ağırlık verdiği (Uluocak, 2008: 177) görülmektedir.

Genç Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu (1962) isimli çalışmasının en önemli tespiti, Genç Osmanlıların siyaset felsefesinin Aydınlanma öncesi bir felsefe olduğu yolundadır. Şerif Mardin (2001:s.42), Genç Osmanlılara yönelik çalışmasında, toplumsal muhayyilenin “yeni” öğelerle de olsa “sıfırlanarak” çalışamayacağını, “yeni”nin ancak eskiden çıkacak bir değişimde yer alabileceği varsayımından hareket etmiştir.

Şerif Mardin *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri* (1895-1908) başlıklı çalışmasında Türk Modernleşme sorunsalının öncül aktörlerinden olan Jön Türkleri, içinde buldukları dönemin siyasal-sosyal-ekonomik ve sosyo bilişsel özellikleri açısından analiz eden temel bir eser ortaya koymuştur.

Şerif Mardin’e göre 19. yüzyıl Osmanlı Türk Düşüncesinin en belirgin özelliklerinden biri devlet için “en kısa vadeli ve pratik” çözüm yollarını arama eğiliminde belirginlik kazanmaktadır ki bu eğilim bu gün de devam etmektedir.

Modernleşme süreçlerinin etkisine giren toplumların siyasal ve bürokratik aktörlerinde gözlemlenen “radikallik eksikliği”nin sebeplerini tartışınız.

SIRA SİZDE

5

Karl Mannheim'ın kategorileri açısından ele alındıklarında Mardin (1964: 229)'e göre Jön Türklerde kesin bir şekilde ortaya çıktığı ifade edilebilecek kategorik nitelik “muhafazakarlık”tır ve Mannheim'ın yaklaşımını aşan bir biçimde bu muhafazakarlık türünün “sivil bürokratik” ve “askeri” olmak üzere Osmanlı toplumunda iki kategori tarafından oluşturulduğu görülmektedir.

Mardin (1992: 19)'e göre modern siyasal bilimlerin yapmaya çalıştığı şey; normatifle ampirik olan arasındaki farklılığı açığa çıkarmaktır. Bu vurgusu *Din ve İdeoloji* başlıklı çalışmasının önsözünde Weberci eğilimlerine karşın ön plana çıkarıldığı bağlamsal *stratejik bir davranışsalci pozitivizm* önerisi ile belirginlik kazanmaktadır.

Sosyal bilimlerde kaçınılmaz olarak eğilimlerden biri sosyal bilimin iktidara yanaşma veya aksine iktidarı fethetme aracı olarak görülmesidir.

Modernite ve modernizm kavramları arasındaki farklılaşma açısından Şerif Mardin'in görüşlerini değerlendiriniz.

SIRA SİZDE

6

Türk Düşünce hayatındaki genel eğilimlerden biri, insanların kitle halinde belirli bir düşünceyi benimseme eğilimi içinde olmalarıdır.

Toplumsal Yapı- Kültür İlişkisi ve “Toplum Haritaları”

Şerif Mardin (1992: 8)'e göre, toplumsal yapılar elle dokunulur varlıklar değil, (insan ilişkilerinde temellenen) analitik inceleme araçlarıdır. Bireyler kendi toplumları içindeki diğer kişilerle ve özellikle de yakın oldukları gruplarla paylaşmış oldukları bir “toplum haritası” çerçevesinde anlaşabilmektedirler ki Mardin (2006: 19-20), az veya çok açık bir “simge dağarcığı” yoluyla toplumdan insana, kuşaktan kuşağa geçen bu simgesel mekanizmalar bütünü “kültür” olarak adlandırmaktadır.

Sosyal bilimlerde, Mardin (2005b: 22)'in de dikkat çekmiş olduğu gibi, “kültür” kavramı, bazı sosyal bilimciler için, sosyal yapı anlamına gelmekte iken diğer bir grup sosyal bilimci için ise kültür; sosyal yapıyı sürdüren süreçler bütünü olarak değerlendirilmektedir.

Şerif Mardin sosyolojisinde yapı ve süreçler bütünü olarak kültür kavramsallaştırmasının eklenmediği bir diğer kavram çifti, “büyük” ve “küçük” kültürel gelenek farklılaşması ile ilişkilendirilmiştir. Şerif Mardin (2005b: 27)'e göre 19. yüzyılın başında kültür bakımından “küçük” ve “büyük” geleneklerin bütünleşemedikleri bir durum söz konusudur. Osmanlı İmparatorluğu'nda, “büyük” ve seçkinlerden teşekkül eden kültürde sosyal seferberlik açısından “evrensel değerler” daha kolay zemin bulmuşken, halk tabakalarında ve mahalle birimlerinde etkisini sürdüren ve “devletin üstlenmediği birçok fonksiyonu üstlenmiş durumda bulunan cemaat” yapılarının modernleşme sürecine katılımları zaman almıştır.

Şerif Mardin'in “merkez-çevre” modeli içinde temel oluşturan bu dinamikler, modernleşmenin ilerleyen aşamalarında, seferberlikçiler ile tutucular arasındaki gerilimde belirginlik kazanmış, modernlikçiler arasında dahi halk katmanlarının “cemaatçi” değerleri ile modernliğe katılan ve bu “halk değerleri” ile tanışıklığını siyasi sermaye haline getiren bir “elit” ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Simgeler toplum hayatında üç açıdan önem taşımaktadırlar; birincisi, toplum haritalarının öğrenilmesi sürecinin önemli bir parçasını oluştururlar; ikinci olarak değer yükledürler ve üçüncü ve son olarak da bu söz konusu simgeler ideoloji ve bilginin kültürel şekillenmesi ile çok yakından ilgilidirler.

İdeoloji

Şerif Mardin (2006: 19-20)'e göre "ideoloji" gerçeği "kültür" gerçeği ile çok yakından ilintilidir ve ideolojinin saygınlığı da "kültür" mekanizmasının esaslarına dayalı olarak gelişmektedir.

K İ T A P

Okuma Önerisi (Mardin, Ş. (1992). *Din ve İdeoloji: Toplu Eserleri 2*, İstanbul: İletişim Yayınları)

İdeoloji büyük ölçüde, simgesel düşüncenin toplum hayatımızda oynadığı role bağlı olarak, "kültür kodları", "mitoslar" ve "din" olgusu ile sosyo-bilişsel açıdan ortak mekanizmalara sahip ve çok yakından ilintili (Mardin, 2006: 117) bir fenomendir.

Mitosları saptamak nispeten kolay bir girişim iken Mardin (2006: 115)'e göre toplum hayatını mitoslardan daha kapsamlı bir şekilde belirleyen, bazı etkin "sembol kümeleşmeleri" bulunmaktadır ki bunlar toplumun tarihsel süreç içinde işlenmiş, toplumun tümüne mal olmuş ve kurumlar yoluyla devam ettirilen "kültür kodları"na karşılık gelmektedir.

Şerif Mardin, ideolojileri "sert" ve "yumuşak" olmak üzere iki ayrı kategoride değerlendirir. Özellikle "yumuşak" ideolojilerin oynayabilecekleri rollere yaptığı vurgu dikkat çekicidir. Sert ideolojiler: sistematik bir şekilde işlenmiş, temel teorik eserlere dayanan, seçkinlerin kültürüyle sınırlandırılmış, muhtevası kuvvetli bir yapıya karşılık gelmektedirler. Yumuşak ideolojiler ise kitlelerin daha çok şekilsiz inanç ve bilişsel (cognitive) sistemlerini ifade eden, vaziyet alış- tutumları (attitude) ifade etmektedir. Vaziyet alış (attitude) (tutum), "bir insanın - dünyanın diğer görünüşlerinden ayırt ettiği bir dünya görüşü karşısında- davranışlarından çıkarılmış psikolojik süreç örgütlenmesidir" (Mardin, 2006: 14).

Mardin; (2006: 120)'in yaklaşımında, ideoloji adı verilen bu yapı, daha önceki toplumsal oluşumlardan farklı bir toplumsal durumun özel koşullarına bağlı olarak gündeme gelmiş olan, kitle toplumları içinde, kitap, dergi, yeni ulaşım olanakları çerçevesinde inşa edilen, kapsamlı "iletişim" ağları içinde şekillenen "sembolleştirme türü" kümesini ifade eden bir kapsamda değerlendirilmektedir.

Kitle Toplum ve İletişim

Modern toplumda, ideoloji kavramı yeni bir işlev üstlenmek zorunda kalmaktadır.

Modern toplum, "kitle iletişim araçları" ve "millî eğitim" kurumları aracılığı ile vatandaşlık ve millî kültür kavramları çerçevesinde toplumsal yapıdaki, sosyal ve iktisadi yapı parçaları arasındaki farklılaşmayı seferber ederek birbirine bağlayacak mekanizmalar geliştirmiştir.

Şerif Mardin (2005b: 26)'in Karl Deutsch'un "toplumsal seferberlik" kavramına atıfla geliştirdiği bu tartışmanın, modern toplumların, "kitle toplumu" haline gelme sürecinde, kitle iletişim araçlarının, ulaşım ve millî eğitim kurumlarının, "ulus inşa etme" dinamikleri açısından üstlendikleri fonksiyonlara işaret ediyor olması bakımından önem taşımaktadır.

Sivil Toplum

Şerif Mardin (1997b: 20-21)'e göre "Sivil toplum", Batı'dan aldığımız siyasetle ilgili kavramlar arasında, ülkemizde en çok yanlış yaratanlardan birini teşkil etmektedir.

Mardin (1997:10)'e göre "sivil toplum" kavramının, Batı düşüncesinde geçirdiği evreler göz önünde bulundurulduğunda kavramın;

Mardin'e göre, tarih içinde genel bir davranış çizgisini savunmaya yarayan kültür unsurlarına "kültür kodu"; "kültür kodlarına" bağlı olarak, toplum hayatındaki sosyal hayatın merasim içeriğine, "ritüel", bu merasim ve diğer simge dağarcığının birleştiği diğer bir küme ise "Din" olgusu karşılık gelmektedir.

İdeolojinin 19. yüzyılda ve 20. yüzyılda geniş yayılma alanı bulmuş olmaları üç ana gelişmenin sonucudur. Yeni yayım araçlarının gelişmesi, yeni eğitim sistemlerinin gelişmesi ve 19. yüzyıla yaklaştıkça aydınların fikir üreticisi olarak toplumda önem kazanan bir fonksiyonda yer almaya başlamaları.

- Bir medenilik anlayışı
- Batı Avrupa'nın toplumsal tarihinde çok önemli bir sosyal tarih aşamasıyla
- Tarih felsefesi alanındaki bir tartışma ile ilgili olduğu görülmektedir.

Mardin (1997: 16-17)'e göre, Türkiye'de sivil toplum kavramının gelişimi, Batı'daki toplumsal tabandaki çatışma ve uzlaşmalara dayanmaksızın, "havada" gelişen bir eğilim göstermiştir.

Şerif Mardin (1997: 18)'e göre, demokrasi kültürümüz ve geleneğimiz açısından, sivil toplum ve kamuoyu kavramları çerçevesinde şu değerlendirmelerde bulunulması mümkündür: "demokratik geleneğimiz", "sivil toplum" eksikliğinden kaynaklanan bir boşluğa; Batı'daki anlamıyla "kamuoyu" nun tarihsel temeli olmadan gelişen bir "biçim"ine sahiptir ve devletin sınırlandırılması noktasında, İslami bir popülizmin etkileri altında şekillenmiştir.

Merkez-Çevre Modeli

Şerif Mardin'in merkez-çevre modelini ele aldığı, Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri, başlıklı makalesi sosyal bilim literatüründe en fazla yankı bulmuş eserlerinden birini oluşturmaktadır.

Keyman (2001: 23)'e göre, "merkez-çevre" modeli çerçevesinde, Mardin'in Türk Modernleşme Tarihi'ni çözümlemesi, Max Weber'e dayanan yanı sıra, sadece toplumbilimsel bir çözümleme değil, aynı zamanda bir siyasi tarih, bir siyasal modernite kuramı teşkil etmektedir.

Osmanlı kurumlarının gelişiminde, Batı'da 17. yüzyılın ortalarına doğru günden gelen "Leviathan"ın ve daha sonraki aşamalarda ulus-devletin oynamış olduğu rolün önemine dikkat çeken Mardin (1997a: 36), başlangıçta, Osmanlı kurumlarının rakipleri olarak görülen bu devlet biçimlerinin, daha sonra Osmanlıların kendi hükümet biçimleri için yapacakları reformların da modeli haline nasıl gelebilmiş olduğunu analiz etmektedir.

Ancak Mardin'in (1997a: 37) bu değerlendirmesinde önemli olan nokta, bu türden bir modelin Osmanlı kurumlarıyla karşıtlıklar gösteriyor olmasına ve Batı'da bu devlet modelinin gelişiminde rol oynayan toplumsal güçler ve bu güçler arasındaki tarihsel-sosyal-ekonomik ve politik uzlaşma zemininin, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşmemiş olmasına rağmen uygulamaya konmaya çalışılmış olduğu tespitidir.

Türk Modernleşmesi: Ulus Devlet-Kemalizm-Din

Şerif Mardin'in Türk Modernleşmesi konusundaki yaklaşımlarının temel özelliği, Fuat (Keyman, 2001: 15)'a göre, analiz stratejisini "modernizasyon" kavramından "modernite" kavramına geçişi sağlayacak bir perspektiften hareketle, Althusserci anlamda "epistemolojik kopuş" un olduğu bir alanın gerisindeki bir noktaya dayandırmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Şerif Mardin, "Sivil toplum" daki "sivil" in kökünün, şehir hayatının beraberinde getirdiği hakları ve yükümlülükleri ifade ettiğini ve bu vurguyu anlama yolunda bir başlangıç noktası olarak şehirlilik adabının -bir bakıma sistematikleştirilmesi olan Justinien'in Corpus juris Civilis'ini alınabileceğini ifade etmektedir.

Okuma Önerisi (Mardin, Ş. (1995). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, (Der. Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder), İstanbul: İletişim Yayınları).

K İ T A P

Şerif Mardin'in, Avrupa düşünce sisteminin Osmanlı Aydını üzerindeki radikal ya da reformist tercihler geliştirilmesi bakımından etkilerine yönelik saptamalarını, "Türk Modernleşme Sorunsalı" açısından değerlendiriniz.

SIRA SİZDE

7

En genel anlamda, Osmanlı imparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki sınır, Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bir ulus-devlet olarak kavramsallaştırılmasında kendini göstermektedir (Keyman, 2005: 65). "Medeniyet" kavramsallaştırılmasına, mahalli örf ve adetlerin traş edilmesi, farklılıklarının ortadan kaldırılması pahasına ağır basan bir uyum arayışı üzerinden yönelmesi için araçsal rol oynayan "devlet mitosu" bu noktada önem taşımaktadır (Mardin, 1995: 360).

K İ T A P

Okuma Önerisi (Mardin, Ş. (1998). *Türkiye'de Din ve Siyaset: Makaleler: 3*, İstanbul: İletişim Yayınları).

SIRA SİZDE

8

Şerif Mardin'in Osmanlı-Türk sosyo-kültürel yapısında önemli bir rol oynayan görkemli yapı olarak "devlet mitosu"nun üretmekte başarısız kaldığı "ethos"un sosyal gerçeklik zeminini değerlendiriniz.

Mardin'e göre Türk modernleşmesi temelde üç noktadaki yetersizlikleri nedeniyle bir sorunsal haline gelmiştir ve bu yetersizliklerin devam etmekte olan etkileri üzerinde şekillenmeye devam bir süreç yaşanmaktadır. Bunlar "felsefe eksikliği", "yeni bir kişilik sistemi" oluşturulması yönündeki çabalarda uğranılan başarısızlıklar ve giderilemeyen bir "kültür" boşluğudur.

Bu devlet mitosunun Cumhuriyet dönemindeki yansımaları, *Kemalizm*'in uygulamalarında belirginlik kazanmaktadır. *Kemalizm*, bir sosyal değişme projesi olarak, geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecinde dört boyutlu bir değişmeyi temel almaktadır (Keyman, 2005: 46):

- Kişilerin otoritesi üzerine kurulu bir onur anlayışından kurallar ve yasalar üstüne kurulu bir onur anlayışına geçiş,
- Evren düzenini anlamada, dinden pozitif bilim anlayışına geçiş,
- "Avam-havas" ayrılıkları üzerine kurulmuş bir topluluktan "halkçı" topluluğa geçiş
- Bir ümmet topluluğundan bir ulusal devlete geçiş

Mardin'e (1992: 149) göre Kemalizm, ulus-devlet imgesi konusunda, zaman-zaman bu imgenin sosyo-kültürel yapıda örüntü şeklinde yer alan, "ümmet bilinci" ve menkıbeler (Battal Gazi) gibi kahramanlık ve vatan sevgisi, kodlarına eklenmesi suretiyle sağladığı başarıya rağmen-, aynı başarıyı kültürün, kişilik yaratıcı katında yeni bir anlam yaratma konusunda, Volk islamın ideoloji olarak oynadığı rolle alternatif bir ideolojik fonksiyon görme noktasında gösterememiştir.

Mardin'e göre Kemalizm, bir yandan dine alternatif bir "denge sağlayıcı harita", "tavır ve tutum alış" haline gelebilecek bir ideoloji yaratma işlevi üstlenememişken diğer yandan dine rakip olabilecek ideolojilerin ortaya çıkmasına da müsaade etmemiştir.

Bu durum Mardin'e (1992: 149-150) göre; Cumhuriyet'in iktisadi kuvvetlere meşruiyet sağlamada, gösterdiği tereddütten kaynaklanmaktadır. Özel teşebbüs ideolojisinin gelişmesine gereken imkanlar sağlanmış olsaydı, onun beraberinde getireceği kodlar toplumun hiç olmazsa belirli kesiminde oturmuş bir ideoloji haline gelebilecekti.

Mardin (1992: 168)'e göre, modernleşme süreçlerinin beraberinde getirdiği dinamiklere içkin bir "birincil ilişkilere yönelik özlem"ün ümmet yapısından yeni çıkmış kimseler tarafından duyulmasını yadırgamamak gerekir.

Aydınların modern dünyaya uyma sürecinde yaşadıkları problemler kadar, "so-kaktaki adam"ın modern dünyaya uymasındaki zorlukları da o ölçüde kabul etmemiz ve anlamaya çalışmamız gerekmektedir.

Bu denge fonksiyonunun analizinde Şerif Mardin'in (1999: 12) başvurmuş olduğu bir diğer kavramsallaştırma, "kök paradigma" kavramıdır. Şerif Mardin (1999: 13), kök paradigmalara örnek olarak gazi deyiminin Türk kültürü içinde sahip olduğu anlam çeşitliliğini ve işlev gördüğü durumların çokluğunu göstermektedir.

Kök paradigmalara, "kültürel haritalar" olarak işlev gören anlam kümelerini tanımlamaktadır ve kişilerin kendi kültürleri çerçevesinde bir yol bulma imkânı geliştirmelerine olanak tanımaktadır.

Kök paradigma kavramı, toplumsal ilişkilerin belirli bir alanında kullanılan özel bir dil kullanıma karşılık düşen “Lehçe” ile olan ilişkileri açısından da önem taşımaktadır. “Söylem” ise bu lehçenin daha belirgin pratik kaygılar çerçevesinde şekillendirilmiş haline karşılık gelmektedir (Mardin, 1999: 11). “Kök paradigma” kavramının, toplumsal açıdan dil kullanımının özel biçimleri olarak “lehçe” ve “söylem” üzerinden, Türkiye’de İslami görüşlerin kendilerini yeniden üretme mekanizmalarını ortaya çıkarmak amacıyla kullanılabilmesine dikkat çeken Şerif Mardin (1999: 18)’e göre kök paradigmlar, iki temel düzeyde işlev görmektedirler: Birincisi; kişisel davranışlara rehber teşkil eden ve ideal bir toplum görünümünü veren haritalar olarak, ikincisi; kültür çantasında yer alıp bireyin toplumsal kurallara ve konumlara ilişkin algılamasıyla birlikte, görüntüleri, sesleri ve renkleri anlamlandırılan araçları birbirine kaynaştıran başlıklar olarak.

Şerif Mardin’in “kök paradigmlar” ve “görmeli yapılar/büyük gelenek- küçük yapılar/gelenek (mahalle)” ayırımına dayalı tipolojileri, onun “mahalle baskısı” kavramsallaştırması için de temel önemdeki analitik araçlardır.

Bu noktada Osmanlı’da mahallenin (ve caminin) üstlendiği bazı fonksiyonların Cumhuriyet Dönemi’nde eğitim kurumlarınca üstlenilemediğine dikkat çeken Mardin (Çelen 2008)’in “Avrupa’da insanlar dindar olsun olmasın, iyiye, güzele ve doğruya dair felsefe üretmişlerdir. Bizim Cumhuriyet öğretimizde iyi, doğru ve güzeli derinlemesine araştıralım diye bir şey yok. Oradaki gibi binlerce sayfa tartışma bulamazsınız. Bunları bulamadığınız zaman (geriye) -göz- kalıyor. Göz ve bakma, paradoksal olarak mahalle baskısı unsurlarından biri gibi geliyor bana” Küçük geleneğin içindeki ethos, bu noktada yeninin uygulanmasını en basit ifade ile görünüş üzerinden “baskı” altına almakta; ve cumhuriyetin yeni bir insan tipi yaratma noktasındaki başarısızlığının dinamiklerinden birini de bu noktada tartışmaya açmış olmaktadır.

Sonuç olarak Mardin’in (1992: 169) görüşlerinden çıkarılabilecek derslerden biri; toplumun sorunlarının, hiçbir yerde entelektüel seviyede vazedilmiş soyut problemler olarak ortaya çıkmayacağı gerçeğini göz önünde bulundurmak gerekliliğine işaret etmektedir. Türk aydınları halkın ihtiyaç tatmini niteliğindeki sorun alanlarına yeterli ilgiyi göstermeli, halkın gündelik gerçekliği içindeki sorunları göz ardı etmemelidirler. Gündelik gerçeklik içindeki bireyler açısından gerçeklik taşıyan sorunlardan hareket edilmediği sürece toplumdan uzaklaşmaya ve sürprizlerle karşılaşmaya devam edilecektir.

Türk Modernleşmesi ve Türk siyasal hayatı açısından, büyük kültür ve küçük kültür ayırımının bir yansıması olarak, Şerif Mardin’in yaklaşımlarında Ortodoks devlet İslamı (ve İslamın devlet seçkinleri) ile heterodoks halk (volk) İslamı (ve İslamın halk seçkinleri) arasındaki ayırım çizgisi önemli bir analitik araç olma niteliği taşımaktadır.

Özet

Baykan Sezer'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını özetleyebilmek.

Sosyoloji, Batı'da belli koşul ve tasaların ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı'nın söz konusu dönemdeki tasaları sosyolojiyi ve sosyolojinin başvuru kavramlarını da belirlemiş bulunmaktadır. Batı kendi içindeki sorunlara öncelik tanımış ve sorunlarına dünya egemenliğini elinde tutmanın kendisine verdiği güven içinde açıklamalarında birim olarak toplumu almış ve toplumla sınırlı tutmuştur. Ayrıca kendi dünya egemenliğini de mutlaklaştırmak amacıyla bir mutlak toplum kavramını ortaya atmıştır. Batı'nın kendi tasaları içinde belli sorunlarına çözüm bulmuş olması, söz konusu yaklaşımın mutlak doğruluğunu kanıtlamamaktadır. Nitekim Baykan Sezer'in Türk sosyolojisi hakkındaki görüş ve önerileri temel olarak bu düşüncelere dayanan özgün bir nitelik taşımaktadır.

Genelde sosyal bilimler ve özelde de Türk sosyolojisi, Batı karşısındaki tutumunu belirlerken tarihî önemli bir veri kaynağı olarak görmek zorundadır. Elbet bu noktada sorunların doğru bir şekilde ortaya konulması gerektiği de göz ardı edilmeyecek bir gerçektir.

Baykan Sezer Doğu-Batı ayrımını yaparken ya da bu temelde sorunlara değinirken, ne duygusal ne de düşmanca bir tavır sergilemiştir, ancak Batı'nın hemen her alandaki üstünlüğünü küçümsemek ya da görmemezlikten gelmek mümkün değildir. Batı'nın bu üstünlüğü nasıl elde ettiği tartışılabilir ama bu üstünlük yadsınamaz.

Baykan Sezer, Türk sosyolojisinin ana sorunlarından söz ederken köy sorunu ve kalkınma sorununun altını önemle çizmiştir. Bu bağlamda köy, kalkınmada bir lokomotif görevi görürken günümüzde kalkınmanın önündeki en büyük en-

gellerden biri olarak görülmektedir. Günümüz itibarıyla Türkiye'nin yaşadığı toplumsal sorunlara dikkat ettiğimizde köy sorunu ve kalkınma sorunu temel teşkil edebilecek niteliğe sahiptir. Benzer bir yaklaşımla Sezer, köy sorununun ortaya çıkmasını yani Osmanlı'nın inkarı ve Batılılaşmanın Türkiye'de gerçekleşebilmesi için gerekli ortamın hazırlanmasında köy romantizmi yapıldığını belirtmektedir.

Eğer seçimimizi ve tavrımızı belirlemiş isek, yani Batı medeniyet dairesine dahil olmak istiyorsak o medeniyete katkılarımızın olması gerekmektedir. Yani farklılıkların ya da benzerliklerin değil, yapılan ya da yapılabilecek olan katkıların belirlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Baykan Sezer, Türk sosyolojisi için ayrı bir kişilik ve kimlikten söz ederken bu konunun önemini belirtmektedir.

Baykan Sezer'in çalışmalarında en önemli tespitlerden birisi, sosyolojinin günlük siyasi çekişme içinde fonksiyonunu yitirmiş olmasıdır. Sosyolojinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki işlevini yeniden kazanması hatta fazlasıyla görev ve sorumluluk yüklenmesi gerekmektedir. Sosyoloji konuları itibarıyla akademik ilgi alanı olmaktan çıkmalıdır. Nitekim Sezer, yakın tarihimiz ile ilgili görüş ve çalışmalarında bunu gerçekleştirmiştir.

Baykan Sezer'in sosyoloji-tarih ilişkisini vurgulaması ve sosyolojinin belki başka hiçbir ülkede görülmeyecek şekilde tarihle yakın ilişki kurması zorunluluğunu belirtmesi çok önemli bir vurgudur. Zira bugünkü sorunlarımızın temelinde yakın tarihimizin bulunduğu gerçeği Sezer'in bu yöndeki görüşlerinin ve çalışmalarının belirleyicisidir.

Şerif Mardin'in eserlerini, çeşitli sorunlara karşı geliştirdiği düşüncelerini ve sosyolojik yaklaşımlarını sıralayabilmek.

Şerif Mardin sosyolojisi Türkiye'de hem sosyal bilimler hem de siyaset yapma anlayışına yönelik bir eleştiri olma niteliği taşımaktadır.

Şerif Mardin'in sosyolojik düşüncelerinin temelinde, socius temelli bir sosyal bilimsel metodolojiye dayalı bir sosyal bilim anlayışı yatmaktadır. Türk Modernleşme sorunsalını, toplumsal yapı ve kültür ilişkilerinin tarihsel ve toplumsal arka planlarını göz önünde bulunduran bir perspektif içinde "ampirik" ve "yorumsamacı" çerçevede analiz etme girişimindedir. Kültür kavramının bireylerin toplumsal gerçeklik içindeki yerlerini belirlemede kullandıkları bir referans çerçevesi olarak modernleşme dinamikleri ile birlikte yerinden eden *ideolojilerin* bu süreçte önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. *Kök paradigmlar* üzerinde etkili olan volk islamın mahalleler bazında kültürün kişilik katında üstlendiği fonksiyonların yerini tutabilecek bir *ethos* inşa edilebilmesi çabalarının (*merkez-çevre*) analizi bu noktada Osmanlı-Türk aydınının tutumlarında belirginlik kazanmaktadır. *Görkemli yapılar* olarak *devlet mitosunun* ve *küçük geleneksel yapıların bakım olduğu* halk katlarına yönelik *normatif stratejiler üretme* eğiliminin karşısına Mardin, nesnenin bilgisine dayalı ampirik veri üzerinden oluşturulacak bir *siyaset mantığını* koyarak bu iki farklı tutum arasındaki farklılaşmanın toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik sonuçları üzerinde durmaktadır.

Şerif Mardin'in ortaya koymuş olduğu görüşler, toplumsal alana ilişkin olarak geliştirilecek siyasal stratejilerin hedefleri her ne olursa olsun; öncelikli olarak nesnelere bilgisine sahip olmalarına katkıda bulunacak bir sosyal bilim geleneğini destekledikleri ve onun verilerine uygun stratejiler ürettiği takdirde başarılı olunabileceğine işaret eden bir temelden hareket etmektedir. Bu Türkiye'de sosyal bilimler geleneğine yönelik önemli bir eleştirel perspektif olarak değerlendirilmelidir.

Kendimizi Sınayalım

1. Baykan Sezer, Doğu-Batı çatışması konusunun temelinde hangi düşüncenin yattığını belirtmektedir?
 - a. Farklı çıkarlar
 - b. Din savaşları
 - c. Doğu toplumlarının geri kalmışlığı
 - d. Haçlı seferleri
 - e. Farklı yönetim biçimleri
2. Baykan Sezer'e göre karşılaşılan bir sorunu çözmeye sistematik yollar izlemeye ne ad verilir?
 - a. Teori
 - b. Yaklaşım
 - c. Yöntem
 - d. Teknik
 - e. Yeni bilim
3. Aşağıdakilerden hangisi Türk sosyolojisi'nin önünde bulunan seçeneklerden biridir?
 - a. Batı'da geliştirilen teorileri ayrıntılı bilmek
 - b. Sosyolojiyi doğa bilimi olarak kabul etmek
 - c. Sosyolojiyi ideolojiye yaklaştırmak
 - d. Sosyologların en önemli görevinin anket yapmak olduğunu belirtmek
 - e. Kendine özgü yöntem ve teknikler geliştirmek
4. Baykan Sezer'e göre Türk sosyolojisinde en büyük kaynak aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Batı sosyolojisi
 - b. Tarihî olaylar
 - c. Doğu-Batı çatışması
 - d. Doğa bilimleri
 - e. Toplum sorunları
5. Baykan Sezer'in görüşlerinin şekillenmesindeki **en önemli** etken aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Yaşadığı şehir
 - b. İstanbul Üniversitesi
 - c. Yaşadığı iklim
 - d. Galatasaray Lisesi
 - e. Okuduğu kitaplar
6. Aşağıdakilerden hangisi Şerif Mardin'in sosyolojisinin özelliklerinden biri **değildir**?
 - a. Normatif olması
 - b. İnterdisipliner olması
 - c. Yorumlamacı bir metodolojiye sahip olması
 - d. Göstergibilimsel analizlere eğilimli olması
 - e. Düşünümsellik taşıması
7. Aşağıdaki kavram çiftlerinden hangisi Şerif Mardin Türk siyasasının anahtar analiz araçlarından biri olarak önerdiği analiz birimlerine karşılık gelmektedir?
 - a. İç Analiz-Dış Analiz
 - b. Mekanik-Organik
 - c. Cemaat-Cemiyet
 - d. Kır-Kent
 - e. Merkez-Çevre
8. *Kök paradigma* kavramı aşağıdaki düşünürlerden hangisinin çalışmalarında siyasal islamın analizinde bir referans çerçevesi olarak göze çarpmaktadır?
 - a. Emile Durkheim
 - b. Şerif Mardin
 - c. Emre Kongar
 - d. Prens Sebahattin
 - e. Anthony Giddens
9. Şerif Mardin'in ideoloji analizinde "kitlelerin daha çok şekilsiz inanç ve bilişsel sistemlerini ifade eden, vaziyet alış-tutumları"na karşılık gelen terim aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. İnanış
 - b. Paradigma
 - c. Davranış
 - d. İdeolog
 - e. Yumuşak ideoloji
10. Aşağıdaki kavram çiftlerinden hangisi Şerif Mardin'in İdeoloji analizinde kullandığı ideoloji tiplerine karşılık gelmektedir?
 - a. Rasyonel-İrrasyonel
 - b. Doğru-Yanlış
 - c. Bilimsel-Dogmatik
 - d. Materyalist-Idealist
 - e. Yumuşak-Sert

Okuma Parçası 1

Türkiye Batılılaşamaz diyoruz. Bu görüşü savunan yalnız biz değiliz. Batı tipi kalkınma modeliyle Türkiye'nin gelişemeyeceğini bir çok kişi söylüyor ve bu görüşlerini bilgiç kanıtlamalarla temellendiriyorlar. Söylenenler doğrudur. Ancak Türkiye'nin koşul ve özelliklerinin açıklanmasına, aydınlanmasına ne ölçüde yardımcı oldukları tartışma konusudur. Bu görüşleri savunanlar sorunu kalkınmanın teknik çözümleri olarak ele almakta ve hiçbir zaman sorunu ideolojik ve siyasi düzeyde değerlendirmeye yanaşmamaktadır. Elbet günümüzde Doğulu bir toplumun Batılılaşması için XVIII.yüzyıl Avrupa toplumlarını kendisine örnek alamaz. Tüketim toplumuna geçişte karşılaşılan açmaz ve zorluklar artık kapitalist modelle çözülemez. XX. yüzyılda kapitalizmin evrensel bir nitelik kazanması, daha kuruluş aşamasındaki kapitalist kuruluşları dev kuruluşlarla çekişmeye itmekte, dolayısıyla daha doğuş aşamasında ezilip gitmeye mahkum etmektedir. Yine XX. yüzyılda kapitalist çelişkiler en son çizgiye ulaştığı için Batılılaşmayı kapitalist yolla deneyen Doğulu bir ülkede siyasi iktidar daha güçlenmeden baş edemeyeceği sınıf kavgalarıyla karşılaşacaktır. Bunlar herkesce bilinen gerçeklerdir. Bunları bize öğretenler de kapitalist batılılardır. Batılılaşma yolundaki ülkelere kapitalizm dışı kalkınmayı salık veren onlardır. Bizde bu görüşleri savunanlar da, Batıların kitaplarını iyi öğrenip yanlışsız aktaranlardır. Türkiye gerçekte Batılılaşmıştır. Batılılaşmaktan amaç, kapitalizm üretim ilişkilerini almak değil de Batı'nın dünya egemenliğini desteklemekse Türkiye, Batılılaşmıştır. Bugün Batı'nın Doğu'daki kalesi, ileri karakoludur. Türkiye Batılılaşmıştır ama Batılılaşmaktan beklenen sonuçlar elde edilmemiştir. Sorun niçin Batılılaşmakla başarı kazanamadığımız ve ikinci sınıf devlet olmaktan öteye gidemediğimizdir.

Kaynak: Sezer, B. (1988). **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**, s.190-191. İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.

Okuma Parçası 2

Din ve İdeoloji'yi yeniden, alıcı gözüyle okuduğum zaman "davranışsal" sözcüğüne 1969'da ne kadar önem verdiğimi biraz da hayretle izliyorum. Bugün, sosyal bilimlerde bir yere varmayan, basitçi ve basitleştirici bir eğilim saydığım "davranışsalcılığın" o zaman fikirlerimde böylesine yer etmiş olmasını bir tek olaya bağlıyorum, o da 1960'larda Türkiye'de "normatif düşüncenin ezici hâkimiyetiydi.

Toplumumuzun kaideciliğinin toplum bilimlerine yansımaları olarak değerlendirebileceğimiz bu niteliğe karşı koymak, protestosunu yükseltmek gerekiyordu. "Davranış bilimleri" ise toplum hadiselerini "olmaları gerektiği" gibi değil "olduğu gibi" değerlendiriyordu. "Davranışsal" yaklaşımın kullanılması da bu türden bir değerlendirmeyi mümkün kılıyordu. Yoksa yapıtta "davranışsal" yaklaşımın Max Weber'le birlikte kullanılmış olması en azından bir rahatsızlık yaratacak niteliktedir.

Kaynak: Mardin, Şerif. (1992), **Din ve İdeoloji: Toplu Eserleri 2** (5. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlışsa, “Tarihte Doğu-Batı Çatışması” konusunu gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlışsa, “Sosyolojide Yöntem Tartışmaları” konusunu gözden geçiriniz.
3. e Yanıtınız yanlışsa, “Türk sosyolojisinin Ana Sorunları” konusunu gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlışsa, “Türk sosyolojisinin Ana Sorunları” konusunu gözden geçiriniz.
5. c Yanıtınız yanlışsa, “Baykan Sezer” konusunu gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlışsa, “Sosyal Bilim Anlayışının Genel Özellikleri” ve “Okuma Parçası 2”yi gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlışsa, “Toplumsal Yapı- Kültür İlişkisi ve “Toplum Haritaları”” konusunu gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlışsa, “Türk Modernleşmesi” konusunu gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlışsa, “İdeoloji” konusunu gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlışsa, “İdeoloji” konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması döneminde Türkiye'ye ithal edilen sosyoloji, temeli Türklük olan yeni bir toplum kuruluşunda üzerine düşen görevi (ki bu görev Batı toplum kurumlarını tanıtmaya ve aydınlarını Türkiye'de kurma çabasından ibarettir) fazlasıyla yerine getirmiştir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan toplumsal yapı içinde Türk olma özelliği köyde ve köylülükte aranmıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve yeni toplum inşasının başlangıç noktası olarak köy ve köylü görünmüştür. “Köylü milletin efendisidir” sözünün kaynağı burada aranabilir.

Bu doğrultuda sanayileşmesini ve kalkınmasını tamamlamış olan Batı devletleri ile boy ölçüşebilmek için hızlı bir kalkınma hamlesi başlamış, köy bu noktada kalkınmanın başlangıcı başka bir tabirle lokomotif olarak değerlendirilmiştir.

Ancak, günümüzdeki gelişmeler ve küreselleşme rüzgarının olumsuz etkileriyle köy kalkınmanın lokomotif değil, en büyük engeli olarak görülmeye başlanmıştır. Kentleşme, köyden kente göç, kentten köye göç ve sapmış davranışlar konusunda tüm olumsuzlukların sebebi köy ve köylü olarak görülmeye başlamıştır.

Aynı şekilde kalkınma sorunu değişik adlarda hep Türkiye'nin gündemindedir. Yüzünü Batıya dönen Türkiye'ye önceleri koşulsuz kalkınma sonra planlı kalkınma ve günümüzde de sürdürülebilir kalkınma salık verilmektedir.

Sıra Sizde 2

Sosyoloji, felsefeden en son ayrılan bilim dalıdır. Bunun yanında ilgilendiği konular itibariyle hiçbir yeniliği ve farklılığı söz konusu değildir. Bu doğrultuda, sosyoloji yeniliğini ve farklılığını kanıtlayabilmek ve bir bilim kimliği kazanabilmek için yöntem konusuna oldukça önem vermiştir. Ancak, sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıktığı dönemlerde pozitivist paradigmanın baskın durumda olması sosyolojinin de bu paradigmanın önerdiği doğa bilimlerinin yöntem ve tekniklerini kullanması gerektiği yönündeki görüş, sosyolojideki yöntem tartışmalarını üst boyutlara taşınmasına yol açmıştır. Zira sosyolojide yöntem tartışmaları, salt yöntem konusunu içermemekte sosyolojinin ne olduğu neyi aradığı yönündeki görüşleri de barındırmaktadır.

Sosyolojideki yöntem tartışmalarını, sosyolojinin bir doğa bilimi olma çabasıyla, sosyolojinin bir doğa bilimi

olduğunu kanıtlama çabası arasında bir saygınlık kazanma mücadelesi olarak görmek, konunun özünü kavramak açısından önemlidir.

Sıra Sizde 3

Bu doğrultuda iki önemli başlık karşımıza çıkmaktadır. Birincisi bu konudaki alt yapı yetersizliğidir. Alt yapı yetersizliğinden yeterli kaynak sayısı ve mevcut kaynakların yazım dili anlaşılmalıdır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti kısa bir süre önce Latin alfabesine geçmiş ve Cumhuriyet'in ilanından önceki kaynaklar anlaşılabilir nitelik kazanmıştır. İkinci boyut ise bu konudaki ilgisizliktir. İlgisizlik beraberinde bilgisizliği de getirdiğinden tarihle ilgili konular az sayıda ilgilenen insanların merak alanı içinde kalmıştır.

Sıra Sizde 4

Sosyoloji, Batı dünyasının yaşadığı toplumsal sorunlar temelinde şekillenmiş ve bir bilim kimliği kazanmıştır. Bununla beraber sosyoloji Batı'dan ithal olarak Türkiye'ye gelmiştir. Sosyolojinin yaşanan toplumsal sorunlara çözüm önerileri getirme işlevi göz önüne alındığında, farklı olanın sorunlar olduğu, sosyolojinin ise ortak olduğu anlaşılmaktadır.

Bu anlamda Türk sosyolojisine büyük ölçüde kaynaklık eden batı sosyolojisini anlamak bir geriden takip etme şeklinde değil, bir avantaj olarak düşünülmeli, toplumsal sorunlara tedbir ve öneri getirmede örnek teşkil etmelidir.

Ancak, bu geriden takip etmeyi bir entellektüel tembellik, başka bir deyişle Batıya karşı sonsuz bir güven ve sorgulanmama niteliği kazandırıp, sosyoloji yapmak taklitten öteye geçmeyecektir.

Sıra Sizde 5

Osmanlılık ya da milliyetçilik çerçevesinde devletin devamlılığını ön planda tutan bir anlayışın ağır baskısından kaynaklanan bir pragmatizm (faydacılık) ile ilişkilendirilmektedir.

Sıra Sizde 6

Şerif Mardin'in çalışmaları *seçkinler tarafından benimsenen modernleşme stratejilerinin* eleştirel bir yeniden okumasına karşılık gelmektedir.

Sıra Sizde 7

Mardin'e göre bir modernite projesi olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu, reformcudur; Osmanlı imparatorluğu ile bir süreklilik ilişkisi taşır. Radikal bir re-

organizasyon olarak ise ütöpiktir; çünkü aynı zamanda bir kopuşu da yaşama geçirir.

Sıra Sizde 8

Şerif Mardin bu devlet mitosunun, özellikle "küçük gelenek" olarak yöresel, mahallî ve cemaatler içinde bir "ethos" yaratmaktaki sıkıntılarına işaret etmektedir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Arlı, A. (2004). **Oryantalizm Oksidentalizm ve Şerif Mardin**. İstanbul: Küre Yayınları.
- Arlı, A. (2008). "Şerif Mardin Bibliyografyası (1950-2007)", **Şerif Mardin Okumaları**. (Edit. Taşkın Taşkın), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Çelebi, N. (2004). "Sosyolojinin Türkiye'deki Kurumsallaşması", (Der.) **Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları**. (2. Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelen, N. (2008). Şerif Mardin: Mahalle baskısı kavramını medya yanlış kullandı, bu beni rahatsız etti" [Erişim: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haber-no=693482>] [Erişim Tarihi: 05.05.2011]
- Eğribel, E. ve Özcan, U. (Ed.) (2010). **Türk Sosyologları ve Eserleri-I. Sosyoloji Yıllığı, 20**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Eğribel, E. ve Özcan, U. (Ed.) (2009). **Türkiyede Toplum Bilimlerinin Gelişimi-II (2009), Sosyoloji Yıllığı, 18**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Eğribel, E. ve Özcan, U. (2005). **Tarihte Doğu-Batı Çatışması**. Sosyoloji Yıllığı **12**, İstanbul: Kızıl Elma Yayınları.
- Eğribel, E.ve Özcan, U. (2001). **XIX.Yüzyıl, Sosyoloji Yıllığı** Kitap 8, İstanbul.
- Eğribel, E.ve Özcan, U. (2002). **XX.Yüzyıl, Sosyoloji Yıllığı, 9**, İstanbul.
- Eğribel, E. ve Özcan, U. (2004). **Baykan Sezer'e Armağan, Sosyoloji Yıllığı, 11**, İstanbul.
- Fuat, K. (2001). "Şerif Mardin, Toplumsal Kuram ve Türk Modernitesini Anlamak", **Türk Düşünce Serüveni:geç Aydınlanmanın Erken Aydınları**. (çinde), Doğu-Batı, 4(16),s.11-33.
- Fuat, K. (2005). "Şerif Mardin'i Okumak: Modernleşme, Yorum Bilgisel Yaklaşım ve Türkiye", **Şerif Mardin'e Armağan** (çinde), (Der. Ahmet Öncü, Orhan Tekelioğlu), s. 37-64, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kayalı, K. (1983). "Şerif Mardin", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**. İletişim Yayınları, Cilt 15, s. 1294.

- Kayalı, K. (2002). **Türk Düşünce Dünyasının Bunalmı**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1964). **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). **Din ve İdeoloji: Toplu Eserleri 2**. (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992a). "Tartışma: Siyasal Bilimlerde Araştırmaların Gelişmesi Konferansında Tebliğ Eleştirisi", **Siyasal ve Sosyal Bilimler: Makaleler 2**. (2. Baskı), (içinde), s. 33-42, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1995). "Görkemli Yapılar-Küçük Yapılar", **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4**. (İçinde), (Der. Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder), s.359-364, İstanbul: İletişim Yayınları
- Mardin, Ş. (1997). "Sivil Toplum", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler 1**. (içinde), s.9-19, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1997a). "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler 1**. s.34-76, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1997b). "Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak Sivil Toplum", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler 1**. (içinde), s.20-33, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1998). "Modern Türkiye'de Din ve Siyaset", **Türkiye'de Din ve Siyaset: Makaleler: 3**. (içinde), s.114-145, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1998a). "Din Sorunu Yeni Bir Düzeye Ulaşırken", **Türkiye'de Din ve Siyaset: Makaleler: 3**. (içinde), s.238-244, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1999). **Bediüzzaman Said Nursi Olayı/Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim**. (7. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2001). "Yeni Osmanlı Düşüncesi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**. (Cilt ed. Mehmet Ö. Alkan, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin), s.42-53, İstanbul: İletişim yayınları.
- Mardin, Ş. (2005a). "Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)", **Şerif Mardin Bütün Eserleri 7 Siyasal ve Sosyal Bilimler: Makaleler 2** (8. Baskı), (içinde), (Der. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder) , s.51-115, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2005b). "Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma", **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4**. (İçinde), (Der. Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder), s. 21-79, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2006). **İdeoloji**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2011). "Şerif Mardin, Biyografi ve Yayınlar" [Erişim: <http://www.iletisim.com.tr/ki%C5%9Fi/%C5%9Ferif-mardin-102.aspx>] [Erişim Tarihi: 05.05.2011]
- Özdemir, M. Ç. (Der.) (2008). **Türkiye'de Sosyoloji I-II (İsimler - Eserler)**. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Sezer, B. (1993). **Sosyolojide Yöntem Tartışmaları**. İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B. (1988). **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**. İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B. (1985). **Türk Sosyolojisinin Ana Başlıkları**. 2.basım, İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B. (1988). **"Önsöz", Türkiye 'de Sosyolojinin 75. Yılı**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Uluocak, Ş. (2008). "Şerif Mardin", **Türkiye'de Sosyoloji: İsimler-Eserler II**. (içinde), (Der. M. Çağatay Özdemir), s.175-216, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Yeni Şafak (2011), "Gerçek ekranda bir yerde", (başlıklı yazıdan) [Erişim: <http://yenisafak.com.tr/resim/site/gercek1c28c9b81c1f5ea7by.jpg>] [Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2011]